ספרי מוסר

שובה ישראל

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שובה ישראל

מקור הטקסט: אור ברסלב

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שובה-ישראל/
הקובץ נוצר ב־19 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611162349 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 7
יסוד המשפט - חסד והטבה 7
תפילת השב לרבנו יונה 13
פרק א' - אין להתיאש מהתשובה 13
א. השב בתשובה אהוב ונחמד 13
ב. טעם למעלת בעלי תשובה על צדיקים גמורים 15
ג. חובת האמונה שתשובה מועילה על כל חטא 17
ד. חובת האמונה שתשובה מועילה בכל זמן 20
ה. ה' יתברך כביכול מחזיק טובה לשב בתשובה, ולא עוד אלא שמפייסו 21
ו. אין חטא בעולם שאינו מתכפר בתשובה, ואף מה שאמרו עליו רז"ל "מעות לא יוכל לתקן" 22
ז. שלא להתרפות מתשובה מסבת רבוי העוונות 24
ח. החטא הוא "מציאות", וחסד ה' שאפשר לעקור מציאות על ידי התשובה 25
ט. שלא להתרפות מהתשובה מחמת קשי קיומה אלא יחטף מה שיוכל 26
י. ככל שפגם יותר בחטאיו, מתקן בתשובתו יותר 28
יב. התרפות התשובה נובעת מעצלות .. 31
יג. עוד מענין רעת העצלות המעכבת את התשובה 31
יד. מה היא ההתחלה הנדרשת מאתנו . 33
טו. התורה חסה על החוטא שלא יתביש 34
טז. התעצמות התשובה מאישי התנ"ך .. 36
יז. בו יבואר מגודל אריכות אפיו ורחמנותו של הקב"ה 40
יח. דברי חזוק נפלאים שלא להתיאש מהתשובה ושלא לפל מרבוי הנסיונות והנפילות 44
פרק ב' - מעלתה של תשובה וכחה 49
א. גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם 49
ב. גדולה תשובה שמביאה גאולה לעולם 50
ג. גדולה תשובה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם 52
ד. המתחזק בתשובה נוטל שכר כל המתרפים 54
ה. מעלת התשובה 54
ו. מה פועל בעל התשובה בתשובתו . . . 55
ז. מעלת המהרהר בתשובה ואפילו לא הספיק לעשותה בפעל 56
ט. כששב בתשובה מעלה כל התפלות הפסולות 59
י. מחיתי כעב פשעיך 60
יא. העוסק בתשובה מלומד להזהר מחטא 60
יב. סימן לבעל תשובה לידע שהתחיל להכנס לדרכי התשובה 61
יג. הסבה שנתקף בעל התשובה פעמים רבות בעצבות 61
יד. חובת השמחה לבעל תשובה 62
טו. בכח השב להעלות את אבותיו מגיהנום לגן-עדן 65
מדבריו הנרגשים של רבי חיים פלאג'י זצ"ל 68

פרק ג' - חובת התשובה 69
א. החובה לעיין ב"הלכות תשובה" 69
ב. הידיעה כי הבחירה החפשית מחויבת לתשובה 69
ד. כפי שהנסיון לעברה קטן, כך גדול עונש החוטא 74
ה. גודל הסכנה למתאחר מהתשובה ... 75
ו. טעמים נוספים לסבות סכנת המתאחר מלשוב 76
ז. עקר התקון הנדרש בימינו הוא תיקון האמונה ותקון הקדושה והצניעות 78
ח. חומר איסור פגם העינים 79
ט. ההולך במקום שנשים מצויות ויש לו דרך אחרת, אף על פי ששומר עיניו נקרא רשע 81
י. העומד בנסיון שמירת העינים נקרא צדיק 82
יא. ענשו של הפוגם בעיניו ובו יבואר ענין עונש גלגול נשמה 83
יב. מגודל שמירת העינים של רבותינו בעלי התלמוד 85
יג. גודל הפגם במחשבת איסור 86
יד. על-ידי החטא מתרחק מהשכינה ומדבקותו בה' יתברך 88
טו. עקר הקלקול בחטא הוא צער השכינה 90
טז. מאיזה גיל נענש אדם על עוונותיו . 92
יז. גודל העונש למומר לעברה אחת 93
יח. חיוב התשובה ממדות רעות 94
יט. לשוב מעוון קנאה ועין הרע 95
כ. לשוב מעוון אפיקורסות 96
כא. לשוב מעוון הרדיפה והתשוקה לתאוות העולם הזה 97
כב. לשוב מעוון חסר אמונה והשגחה . 97
כג. החוטא קודם שישוב לא יועילוהו תורתו ומצוותיו, ולא עוד אלא שאינם מקובלים 98
כד. בזמן שיש צרות וגזרות רעות בעולם, הרי זו התראה לשוב מיד בתשובה 100
כה. למה דומה האדם המבלה עולמו בלי תשובה 101
כו. עקר התשובה - מחטא הלשון 101
כז. חמר עוון שבין אדם לחברו 103
פרק ד' - מעכבי התשובה 105
א. כ"ד דברים המעכבים את התשובה ובאורם 105
ב. תאוות העולם הזה וחמדותיו מונעים את התשובה 109
ג. הבלבול והטרדות ממפסידי התשובה 110
פרק ה' - זמני התשובה 112
א. חיוב התשובה יום יום 112
ב. מעלת "מארי חשבנא" הנזכר ב"זהר" 113
ג. עוד מענין "מארי חשבנא" 114
ד. עוד מענין החובה לעשות תשובה דבר יום ביומו 115
ה. אין לך אדם שאין לו שעה 116
ו. בואו חשבון 116
ז. ככל שהתשובה נעשית סמוך לחטא, מעולה יותר ובנקל יותר 118
ח. הזמן המבחר לחשבון הנפש ותשובה הוא אחר חצות לילה או קודם עמוד השחר 119
ט. עוד מזמני התשובה - ערב שבת וערב ראש חדש 120

י. חובה להקדים תשובה לתפילה ולתורה 120
יא. אין תשובה מועלת לימות המשיח . 122
פרק ו' - מהות התשובה 124
א. הכניעה - תחילת התשובה 124
ב. לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה . . 125
ג. עוד מענין הכנעה ולב נשבר 127
ד. תשובה על ידי התעוררות עצמית - עיקר ותכלית התשובה 129
ה. ראשית התשובה - עזיבת החטא וחרטה 129
ו. התבוננות המביאה לידי חרטה 129
ח. בושה הבאה מחמת חרטה 135
ט. עוד בענין עזיבת החטא והחרטה . . 136
י. מצות הודוי 137
יא. מעלת המתודה 139
יב. וידוי על עוונות שזוכר מכפר גם על הנשכחות ממנו 139
יג. עצות ודרכים לתשובה 139
יד. אין התשובה יוצאת מדבורינו כי אם ממעשינו 141
טו. שלש דרגות בתשובה 142
טז. כיצד ידע האדם האם הוא צדיק או רשע 144
יז. חיוב התפילה לבעל תשובה, שתקובל תשובתו ושיהיה לה' חפץ בו 145
יח. מעשה נורא מדקדוק שמים באבק עברה 147
יט. תאור בעלי תשובה בדורות עברו . . 148
כ. חובת התשובה על בני תורה 149
פרק ז' - העוון ותקונו 153
הקדמה - הסיגוף הגדול ותשובת המשקל - עצם ההתנתקות והפרישות מהחטא . 153
א. כח התורה לשנות טבעים רעים של לומדיה 154
ב. כח התורה לטהר את האדם מטמאת עוונותיו ולהסיר כל כוחות הטומאה ממנו 155
ג. עוד ממעלת עסק התורה 158
ד. התורה תבלין ליצר הרע 161
ה. מצוות המסגלות בדרך סגלה לכפרת עוונות 162
ו. אהבת ישראל ממצוות הסגליות לכפרת עוונות 164
ז. הדן את חברו לכף זכות 164
ח. מסירות נפש אפילו על קיום מצוה אחת ממצוות התורה 165
ט. השומע חרפתו ואינו משיב 166
י. קבלת יסורים באהבה 168
יא. עוד מענין תיקון הנפש בקבלת היסורים באהבה 169
יב. חמר עוון פגם הברית בקצור ומכתב חזוק מהסטיפלר שלא להתיאש מתשובה על עוון זה 171
ה' תקונים יסודיים ועקריים לפגם ברית קודש 174
יג. תקון א' - מקוה 174
יד. תיקון ב' - פדיון פ"ד תעניות 176
טו. תיקון ג' - דמעות 176
טז. תיקון ד' - בקשה המובאת בסדורים בברכת "תקע בשופר גדול" 177
יז. תיקון ה' - "קריאת שמע" בכוונה עצומה ודקדוק האותיות 178
יח. הכונות שיש לכוון בתקון "קריאת שמע" 180
יט. זהירות ודקדוק באותיות "קריאת שמע" 180

כ. מגדולי תקוני עוונות היא התפילה . 181
כא. תשובה עלאה 187
כב. "וחטאך בצדקה פרוק" 189
כג. מתקוני התשובה הגדולים - זהירות בברכות הנהנין 190
כד. מעקרי התשובה - שבירת התאווה בדברים המותרים 191
כה. שבירת התאוה והרצון - תחליף לתעניות שהיינו מחויבים להתענות על כל חטא וחטא 191
כו. מעלת השובר תאוותיו ומייסר עצמו 193
כז. שבירת התאוה בסיגופים קלים השווים לכל נפש 194
כח. סדר תיקון למחללי שבת ולחייבי כריתות 199
התעוררות נרגשת ותוכחה לתשובה מבעל "חובות הלבבות" 201
מאמר הגאולה 203
א. חובת ומעלת הצפיה לגאולה 203
ב. עוד מענין מעלת המחכים ומצפים לגאולה 207
ג. עוד מהנ"ל 209
ד. לקט סיפורים מגדולי ישראל על צפיתם לביאת הגואל 212
ה. ישועת ה' כהרף עין 219
ו. לא להתיאש מהגאולה שתהי' בימינו מסיבת היותנו ירודים מדורות שקדמו לנו 221
ז. רעת המתיאש מן הגאולה 221
ח. הבטחת הגאולה 221
י. סיבת איחור הגאולה ושאין להתיאש מהאיחור הגדול 223
יא. הצפיה לגאולה מקרבת הגאולה ... 223
יב. ביאת המשיח תלוי או באמצעות עסק התורה או חלילה ע"י יסורים 225
יג. התגלות המשיח יהי' בפתע פתאום . 227
יד. וכבר הבטיחה תורה שישראל עושין תשובה ונגאלין 228
טו. סדר תחית המתים לעתיד 229
טז. נחמות ירושלים בב"א, (מספר שומר אמונים) 231
יז. דברי התעוררות לגאולה מר' יחזקאל לוונשטין זצ"ל 237
יח. התועלת שבתפילה על הגאולה ... 238
יט. משל נפלא על סיבת אורך הגלות . 241
כ. מדוע לא בא בן ישי - מספר הברית [חלק א' כתב יושר] 243

הוכן מתוכנת תורת אמת, מותר להפיץ בכפוף לתנאי רשיון CC BY-NC-SA 2.5 - אסור בשימוש מסחרי
בס"ד - כל הזכויות שמורות (c) ל הרב יעקב ישראל לוגאסי שליט"א

הרה"ג יעקב ישראל לוגאסי שליט"א

מאמרים מובחרי מכוחה וממעלתה של תשובה שאין להתיאש ממנה בשום זמן ובשום אופן, מהות התשובה, העוון ותיקונו ועוד, מיוסדים על דברי רבותינו בעלי התלמוד והראשונים, עד לשיחותיהם של גדולי רבותינו האחרונים זצ"ל - אלול התשנ"ג

הקדמה

יסוד המשפט - חסד והטבה

עיקר מעלת האדם המדבר הוא הדעת והבינה שבו, שהוא הנותן שיהיה לו כח בחירה לסור מרע וממוקשי מות ולבחר בטוב ולחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה, וכמבאר ברמב"ם (ב"הלכות תשובה") בארך, שהבחירה חפשית להיות צדיק כמשה רבנו או רשע כבלעם, ולכך בצדק מגיע ענש לרשע ושכר לצדיק כי כל אחד אחז בדרכו מכח בחירתו ורצונו החפשי ללא הכרח כלל, ולכן הוא האחראי לתוצאות מעשיו.
וידוע הטעם הפשטי לביאת האדם לעולם הזה כמובא בכל ספרי רבותינו, והוא שירד לעולם מלא נסיונות, ותפקידו "לעבד ולעמד בנסיון" (כלשון ה"מסלת ישרים"), ובזה שכרו אתו ופעלתו לפניו לא בתורת לחם חסד ומתנה, אלא "שכר עבודת משא" על מה שטרח ויגע והתגבר על יצרו. והוא הנזכר ברבותינו שלא יאכל אדם שכרו בבחינת "נהמא דכסופא" - לחם בושה, שהאוכל לחם חסד שלא יגע בו - אוכלו בבושה, ואלו לחם שעבד ויגע עליו אוכלו בכבוד ובגאוה.
וזה רצון ה' שנעמד בנסיונות העולם הזה שהוא הפרוזדור, כמובא ב"תנא דבי אליהו", למה ברא הקב"ה את היצר הרע, והלא יש לו תשע מאות תשעים ותשעה אלפים ורבבות של מלאכי השרת שהם מקדשים שמו הגדול בכל יום, מיציאת החמה ועד שקיעתה ואומרים קדושה ו"ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", ומשקיעת החמה אומרים "ברוך כבוד ה' ממקומו", וכשנגלה הקב"ה בהר סיני לא נגלה אלא ברמ"ח אלפים מלאכים. אלא לא ברא הקב"ה את היצר הרע אלא בשביל בשר ודם שהוא אוכל ושותה כבהמה ומוציא כבהמה ובא לעבד את הקב"ה, עד כאן.
הרי שעקר הנחת של הקב"ה בבריאת עולמו הוא האדם המרכב מגוף וחמר ובכל זאת לא נשמע לגופו ועומד בנסיון מכל רבואות מלאכיו שבמרום, ועל-ידי זה עולה מדרגתו

למעלת יתר על מעלת המלאכים שאין עליהם עבודה זו להתגבר על היצר הרע, שהיא עקר העבודה לפעל הפוך כח היצר הרע.
ולהאמור שכל מטרת הבריאה היא האדם שיעמל ויכף את יצרו ויתגבר על רצונותיו ותאוותיו ולא יבוש בקבלת שכרו, חיב שיהיה מחקי הבריאה שאין ותור, שהרי ותור על חטא שוב גורם ללחם חסד, ואם כן מה תועלת ורוח בכל יצירת האדם ובריאתו, ומה מעלת האדם מן הבהמה, שכל מעשיה ללא חשבון ודעת ואינה נדונה במשפט כלל.
''מלך אוהב צדקה ומשפט'' - הקב''ה אוהב משפט, כי המשפט גורם לאדם לחיות בחשבון על כל מעשה ומעשה שעושה; המשפט גורם לאדם להיות אחראי למעשיו ולהבין שאין ותור כלל והוא הנותן חרדה ופחד מלחטא. והוא דבר הכרחי שמבלעדיו עבדא בהפקרא ניחא ליה, לולי אימת המשפט איש את רעהו חיים בלעו. וכשם שהדבר ברור שאין קיום למדינה ולממשלה בעולם ללא שופטים ושוטרים, כן אין קיום לעולם - שתכליתו האדם הישראלי בקיום תורה ומצוות - ללא משפט.
ועוד מחיב המשפט, שאין להנות בחנם הן בעולם הזה או בעולם הבא, אלא הכל תמורה של מעשה טוב, והכל נתון בערבון. הסבא מקלם זצ''ל היה אומר שאפילו חלום של אדם הוא בחשבון: חלום טוב הוא שכר, חלום רע הוא ענש. מי שנעשה לו נס מנכין לו מזכיותיו, אין חנם כלל.
וזהו הטעם שכל הנאה שנהנה אדם בעולם הזה שלא לצרך, עוון הוא, כמובא ב''חובות הלבבות'' שאין משג של ''רשות'' אלא או ''מצוה'' או ''עברה''. כלומר: אפילו דבר שנראה כרשות לכאורה, כגון: אכילה יתרה מדברים המתרים או שיחה של התר, לא של אסור כלשון הרע ולא בדברי תורה, אין לו מסגרת בפני עצמו אלא או שהוא משתיך למצוה או שהוא משתיך לעברה, כשאין בו שום תועלת לשם שמים. והענין יובן כי העולם עומד על המשפט והוא תכלית בריאת העולם והאדם, שאם לא כן נברא האדם לבטלה כבהמה ללא דין כלל. ולכך לו יהיו חלק ממעשי האדם משתיכים למסגרת רשות, לא מצוה ולא עוון, ואין באים עליהם במשפט כלל, הרי שיש כאן חלק בבריאת האדם והעולם לבטלה ללא שום תועלת, ואין יתכן שיעשה ה' דבר בעולמו ללא תועלת, והרי הכל ברא לכבודו. ולכך אין במעשה האדם קטן או גדול אפילו של רשות שאינו משתיך למצוה או לעברה, שאפילו הוא דבר רשות אם עושה לשם שמים הוי מצוה ואם עושה להנאת עצמו הרי זו עברה, ובזה אין שום דבר לבטלה והכל לתועלת האדם ולזכותו.
ואדרבה, זו מעלת האדם וכבודו לאין שעור בהיותו נדון על כל מעשה ופרט, כי זה מוכיח חשיבות למעשיו שאינם לבטלה. ובכל דבר קטן וקל פועל גדולות ונצורות עד שראוי

לענש חמור ולשכר מרבה אפילו על דברים קלים, ותלויים בו עולמות שלמים, חרבנן ותקונן, כמבאר ב''נפש החיים'' פעלות איש הישראלי, עיין שם דברים נוראים כמה פוגם ולעמת זאת מתקן האדם בכל פעלה ופעלה. וכתב שם שאיש הישראלי בחטאו גורם חרבן יותר מטיטוס הרשע שהחריב את בית המקדש, שהוא החריב אבנים ואיש הישראלי בחטאו מחריב בשרש למעלה בעולמות העליונים, ומדה טובה מרבה: בהיותו עוסק בתורה ובמצוות כמה בונה ומתקן ומאיר ומחיה לעולמות שלמים.

וחיוב האמונה שאין ותור כלל חיבת לשמש כהקדמה לתשובה, שמבלי אמונה שאין ותור כלל לא שיך כלל לגשת לתשובה, כמבאר ב''חובות הלבבות'' שער התשובה.

והדברים מבארים בדברי הגאון ר' איצ'לה בלזר בספר ''כוכבי אור'', שהקשה למה קודם ראש השנה ליום הכפורים, הרי היה צריך להיות להפך, שקודם יהיה יום כפור ויעשו תשובה כל אחד מחטאיו, ואחר כך יהיה יום טוב של ראש השנה יום הדין שבו דנים את האדם, ואז היה האדם יוצא זכאי בדינו לאחר ששב בתשובה ביום כפור. מה טעם קודם יום הדין ראש השנה, ואחר שכבר נגזר על האדם בא יום כפור שישוב וימחל לו, תמה. ותרץ: ראש השנה הוא יום מלכות, ''אמרו לפני מלכיות כדי שתמליכוני עליכם''. בראש השנה אנו ממליכים את הקב''ה עלינו ומכריזים עלינו שאנו כעבדים והוא מלך ומקבלים עלינו גזרותיו ומאמתים את כל יסודות האמונה בעצמנו ומחזקים את מלכותו יתברך. ועבודה זו חיבת להיות קודם התשובה ולא אחריה, שקודם ביאת האדם לעשות תשובה עליו לדעת בברור שיש מלך והוא עבד למלך ויש עליו חקים וגזרות ממלכו ועליו לציית להם ללא ותור, ואז מבין שיש חטא למי שעובר על גזרת המלך, וזו עבודת ראש השנה. ואחר כל זאת יכול לבוא ליום הכפורים שהוא בחינת תשובה ולהתחיל לבקש על נפשו ממה שחטא כי קודם זה, כשאין הוא עצמו מבין מה חטא ולמי חטא, איך יגש לתשובה?! העולה, שחמרת עומק הדין אינה חלילה מדת דין ואכזריות חס ושלום בזה שנתבע האדם על כל צעד ושעל ותנועה שלו. להפך: עומק הדין ודקדוקיו - שרשם מאהבת ה' את עמו ומידעו רום שרש נשמתם מהיכן היא ומרצונו להיטיב להם ולרוממם לרום המעלות בבחינת ''שכר עבודה'' ולא ''לחם חסד'' ו''את אשר יאהב ה' יוכיח''. וזהו ''כיסר איש את בנו'', שודאי מרב אהבתו להביאו לדרך הישרה והטובה לו מיסרו.

ואומר הרב הצדיק ר' יחזקאל לוינשטין זצ''ל: רחוקה מאד הבנת המשפט האמתית אצלנו, כי אנו סבורים שמשפט הוא ענש ואכזריות ואין אנו יודעים שמשפט הרי זה חסד ורחמי שמים והטבה לאין שעור. אין הכי נמי יש במשפט ענש אבל הענש מכרח כדי להיטיב לבאי עולם. ''ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות

ואת הרע'' (''דברים'' ל, טו). ומובא בחז''ל (''דברים רבה'' ד, ב): ''הסיף והספר ירדו כרוכים וקשורים יחד, ומשפט ה' לתקן את המות ולעשות מהמות חיים''. ומשום הכי מובן שהמשפט אינו אכזריות אלא הטבה ותקון, כי אף שנמצא בנו חיים וטוב, מכל מקום כיון שיש בנו אף מות ורע, אין בכח החיים והטוב לפעל. וכדמצינו בחז''ל (''סוטה'' כא.): ''עברה מכבה מצוה'', וממילא ללא תיקון החטא אין כל תקוה לאדם, כי הרי החטא הוא מציאות הרע ואין לה בטול כלל. וכן מובא בחז''ל (''דברים רבה'' ד, ג): בשעה שאמר הקב''ה וכו' מאליה הרעה באה על עושי הרעה, והטובה על עושי הטובה, ורק על-ידי המשפט יתעורר החיים ויבטל המות.

לו היתה האמונה במשפט ברורה ומחורת, כל עבודת התשובה היתה שונה בעקרה, מפני שבטבע אין האדם רוצה להכיר במשפט, כי מרגל הוא מנעוריו בהבנות הפשוטות שמשפט פרושו אכזריות, וחיבים להתיגע ולעמל כדי לאהב את המשפט ומבלעדי היגיעה לא יזכה למשפט, ובגמרא (''חגיגה'' טו.): כשנפטר אלישע בן אבויה, אמרו בשמים: אי אפשר לדונו בגיהנום וגם אי אפשר להביאו לחיי עולם הבא. אי אפשר לדונו בגיהנום משום שעסק בתורה ואי אפשר להביאו לחיי עולם הבא משום שעשה חטאים רבים. אמר תלמידו רבי מאיר: מוטב שידונו אותו בגיהנום והעקר שסוף סוף יבוא לחיי עולם הבא. ועוד אמר רבי מאיר: כשאמות אפעל שיכנס אלישע לגיהנום. וכן היה: כשנפטר רבי מאיר ראו עשן עולה מקברו של אלישע, סימן הוא שנכנס לגיהנום. וכשראה זאת רבי יוחנן אמר: כשאני אפטר אפעל שגם הגיהנום יפסק ויוכל אלישע לזכות לחיי העולם הבא. מבאר לן להדיא שאין המשפט ענש ואכזריות אלא הטבה לאין שעור. ומשום הכי התפלל רבי מאיר תלמידו של אחר שיבוא רבו למשפט והינו דנאמר: ''כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב'' (''תהלים'' פא, ה).

ולאחר שהתברר לנו יסוד המשפט, חיבים אנו להכין עצמנו כראוי למשפט, שהרי אין ותור לפני ה' יתברך, כי בעת שיש ותור הרי יש סתירה למדת המשפט, וראה בלוצאטו (''מסלת ישרים'' פרק ד') שאף אברהם אבינו לא פלט מן הדין עבור שאמר ''במה אדע'', וכל זה פשוט כי לא יתכן ותור אף לגדולים ביותר וכו'. וכאשר נכין עצמנו למשפט כראוי נזכה שהקב''ה יקל מעלינו את מדת הדין.

עוד מענין אהבת הקב''ה צדק ומשפט מצינו במדרש (''דברים רבה'' ה, ז): ''שפטים ושטרים'' - למה הדבר דומה? למלך שהיו לו בנים הרבה והיה אוהב את הקטן יותר מכלן. והיה לו פרדס אחד והיה אוהבו מכל מה שהיה לו. אמר המלך: נותן אני את הפרדס הזה, שאני אוהבו מכל מה שיש לי, לבני הקטן שאני אוהבו מכל בני. כך אמר

הקב"ה: מכל האמות שבראתי איני אוהב אלא לישראל, שנאמר ("הושע" יא, א): "כי נער ישראל ואהבהו". ומכל מה שבראתי איני אוהב אלא את הדין שנאמר: "כי אני ה' אהב משפט" ("ישעיה" סא, ח). נותן אני את מה שאהבתי לעם שאני אוהב. זכו ישראל עבור אהבת ה' יתברך אותם, שיתן להם את המשפט שהיא אהבתו הגדולה, כי הדין והמשפט הם הטבה ללא תכלית, שמתקנים את האדם ועוקרים את המות ואת הרע ומביאים אותו לידי החיים והטוב.

עומק הדין הוא מחסדי ה' ומיקר כבוד האדם ומעלתו שרצה ה' לכבדו ולרוממו כאשר ירצה המלך לרומם את בנו ולהביאו לכל הכבוד והיקר, ואין חלילה בעומק הדין נקמה וענש גרדא חס ושלום. והראיה הגדולה לכל הנ"ל היא שנתן ה' לחוטא אפשרות תשובה לנוס מפרי פשעיו והמציא לו מפלט שלעולם יוכל לתקן את אשר עות וקלקל. ולא עוד אלא שנשבע ה' יתברך שאין הוא חפץ אלא בתשובה. כמובא ב"תנא דבי אליהו" (פרק כה) שאמר יחזקאל לזקני ישראל, חזרו בתשובה. אמרו לו וכו'. אמר להם בשם ה' ("יחזקאל" לג, י-יא): "ואתה בן-אדם אמר אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה, אמר אליהם חי אני נאם ה' אלקים אם אחפץ במות הרשע כי אם-בשוב רשע מדרכו וחיה שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל".

וכתב ה"אור יהל" וכמה מבהיל הדבר, שדרכו של עולם נשבע הנתבע ונפטר מהתובע, וכאן נשבע הקב"ה, שהוא התובע, לנו עם ישראל הנתבעים. ומה נשבע לנו? שימחל לנו את חובותינו ויקרע את השטר. ומה מבקש הקב"ה? רק הושטת יד. הדבר דומה לאדם המבטיח לחברו: "אני אצילך מטיט היון שאתה טובע בו, רק תושיט ידך" ועוד נשבע לו על זה: "אוציאך ואלבישך שש ומשי ורקמה". כמה מן החסד והחנינה והחמלה יש בזה! איך לא נשפך כמים דמעה בראותנו שלבנו לב אבן ובשמענו חסד ורחמים גדולים מאבינו אב הרחמן המתחנן אלינו ונשבע לנו שיקבלנו: "פתחו לי פתח כחדו של מחט, ואני אפתח לכם פתח שעגלות וקרונות נכנסים בו", עד כאן לשונו.

ראשית דרכו של האדם הרוצה לשוב הוא לימוד המוסר, ידוע ומפרסם שבכל ענין שרוצה אדם לתקן העצה היא שיעסק במוסר באותו ענין, כמו שהיה אומר ר' ישראל סלנטר זצ"ל: "והוא פשוט, אדם שלקוי בכעס ראוי שיעסק בספרי מוסר העוסקים בכעס וכדומה, וכן הרוצה לשוב צריך שיעסק בספרים המדברים בתשובה". ולזכות את הרבים קבצתי בספר זה עצות ודרכים מדברי הראשונים והאחרונים, שיחות מגדולי המשגיחים ז"ל, בתוספת נפך להקל את לשונם הזהב של רבותינו כדי שיהיו שוה לכל נפש.

רבנו יונה (''שערי תשובה'' ג, טו) כותב וזה לשונו: ''ונאמר על האנשים שאינם עורכים מחשבות להתבונן תמיד ביראת ה' (''ישעיה'' כט יג-יד): 'ותהי יראתם אתי מצות אנשים מלמדה לכן הנני יוסף להפליא את העם הזה הפלא ופלא' '', עד כאן לשונו. והיה אומר ר' יחזקאל לוינשטין זצ''ל בשם המשגיח ממיר על דברי רבנו יונה הנזכרים לעיל: לשון רבנו יונה: ''עורכים מחשבות'', והינו שחיב לערך מחשבות לעשות מערכות חמורות בעניני יראת שמים, כדגמת מערכות ר' עקיבא איגר ז''ל בעניני פלפולי דאוריתא, ובלי זה הוא ''מלמדה'' ואין בו מאומה, עד כאן.

הרי שענין גדול לאדם לסכם ולעיין בדברי רבותינו בעניני יראה לא פחות מעניני עסק התורה החמורים.

ואין לך טוב לבעלי תשובה יותר מלימוד המוסר המזכירו תמיד חטאו וחובתו. וכמו שפרש החיד''א זצ''ל: ''בראתי יצר הרע בראתי תורה תבלין'' - תורה הינו תוכחות מאמרי חז''ל. ויהי רצון שיהיו דברי אלה לרצון לפני ה' ולשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה ואהיה מכלל מזכה לחיביא הנזכר ב''זהר'' שגדולה מעלתו של המחזיר ומעורר את העם לתשובה. ובזכות זה אזכה אף אני לחזר בתשובה שלימה לפניו יתברך, אמן.

הצדיק רבי משה טיטלבוים ספר פעם לנכדו בעל ''ייטב לב'' על שיחה שהיתה בעולם העליון בין רש''י לבין הצדיק ר' איציקל מדרוהוביטש. [מובא בספר ''תהלה למשה'' לנכדו.]

רש''י נפגש בעולם העליון עם הצדיק ר' איציקל ושאלו, איזו זכות ומצוה יש לבנו, הרב הקדוש ר' מיכל ''מגיד מישרים'' מזלוטשוב, שמרעישין בו את כל העולמות? מה עשה שזכה לכבוד גדול כל כך בפמליא של מעלה? ''בני זכה לכך, מכיון שלומד הוא תורה לשמה'', השיב לו ר' איציקל. ''אין זו סבה מספקת'', השיבו רש''י. ''בני הרבה לסגף את עצמו בתעניות, אולי זו זכותו'', אמר ר' איציקל. ''גם זה אינו תרוץ מספיק'', השיבו רש''י. ''כסף רב נתן לאביונים, גומל חסד גדול הוא בני, ואולי זו זכותו'', הוסיף ר' איציקל כדי להניח את דעתו של רש''י, אך גם סבה זו לא נראתה לו ובקש שוב מר' איציקל שיחשב על מעשיו של בנו וימצא לו זכיות אחרות. הרהר ר' איציקל ואמר: ''בני, ר' מיכל, השיב רבים מעוון, בעלי תשובה רבים נעשו בזכותו''. ''כן'', אמר רש''י, ''הפעם נחה דעתי, סבה זו דיה שתעשה רשם רב בשמים''.

לשמע הדו-שיח המופלא בין רש''י לר' איציקל, מפי סבו, שאלו בעל ה''ייטב לב'', מנין לו לסבא מה דברו שני אלה ביניהם. ''מהיכן יודע אני?!'' השיבו סבו, רבי משה טיטלבוים בתם לבו. ''הייתי למעלה ובאזני שמעתי''.

ולסיום אברך את כל העוזרים והמסייעים שנטלו חלק והיו לי לעזר בהכנת הספר ובעריכתו. ובמיוחד הריני לברך את כבוד חמי ר' דוד צבי שליט"א ואת חמותי מרת רחל תחיה, שיזכו לרוות נחת מכל יוצאי חלציהם מתוך בריאות, שלוה ונחת, אמן.

תפילת השב לרבנו יונה

אנא ה', חטאתי, עויתי, פשעתי וכזאת וכזאת עשיתי מיום היותי על האדמה עד היום הזה, ועתה נשאני לבי ונדבה אותי רוחי לשוב אליך באמר ובלב טוב ושלם, בכל לבי ונפשי ומאדי ולהיות מודה ועוזב, להשליך מעלי כל פשע ולעשות לי לב חדש ורוח חדשה ולהיות זריז וזהיר ביראתך.

ואתה ה' אלהי הפותה יד בתשובה ומסייע לבאים ליטהר, פתה ידך וקבלני בתשובה שלמה לפניך וסיעני להתחזק ביראתך ועזרני נגד השטן, הנלחם בי בתחבולות ומבקש נפשי להמיתני, לבלתי ימשול בי, והרחיקהו מרמ"ח אברים שבי ותשליכהו במצולות ים ותגער בו לבלתי יעמוד על ימיני לשיטני, ועשית את אשר אלך בחקיך והסירות לב האבן מקרבי ונתת לי לב בשר.

אנא ה' אלהי, שמע אל תפלת עבדך ואל תחנוניו וקבל תשובתי ואל יעכב שום חטא ועוון את תפלתי ותשובתי, ויהיו לפני כסא כבודך מליצי ישר להמליץ בעדי להכנס תפלתי לפניך. ואם בחטאי הרב ועצום אין לי מליץ יושר, חתור לי אתה מתחת כסא כבודך וקבל תשובתי, ולא אשוב ריקם מלפניך, כי אתה שומע תפלה.

פרק א' - אין להתיאש מהתשובה

א. השב בתשובה אהוב ונחמד

כתב הרמב"ם (פרק ז' מ"הלכות תשובה" הלכה ד): "ואל ידמה אדם בעל תשובה שהוא מרוחק ממעלת הצדיקים מפני העוונות והחטאות שעשה. אין הדבר כן, אלא אהוב ונחמד הוא לפני הבורא כאילו לא חטא מעולם. ולא עוד אלא ששכרו הרבה, שהרי טעם טעם החטא ופרש ממנו וכבש יצרו. אמרו חכמים: 'מקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד בו' - כלומר: מעלתן גדולה ממעלת אלו שלא חטאו מעולם, מפני שהם כובשים יצרם יותר מהם", עד כאן לשונו.

הרי שאין מדת הקב"ה כמדת בשר ודם. מדרך בני אדם, כשאחד חוטא לחברו ופושע נגדו, אף-על-פי שאחר כך מבקש ממנו מחילה, מכל מקום לא חוזרת האהבה ביניהם כמקודם ובהכרח שנשארת עדין הקפדה בלב, אולם גבי הקב"ה אינו כן אלא: "אהוב ונחמד הוא לפני הבורא כאילו לא חטא מעולם", וזה ממדת טובו ורחמנותו יתברך.

ועוד שם ברמב"ם: "גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה שנאמר: 'שובה ישראל עד ה' אלקיך', ונאמר: 'ולא שבתם עדי נאם ה'', ונאמר: 'אם תשוב ישראל נאם ה' אלי תשוב', כלומר: אם תחזור בתשובה בי תדבק. התשובה מקרבת את הרחוקים: אמש היה זה שנואי לפני המקום, משוקץ ומרוחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד, קרוב וידיד וכו'. כמה מעולה מעלת התשובה: אמש היה זה מובדל מה' אלקי ישראל שנאמר: 'עונתיכם היו מבדלים בינכם לבין אלקיכם', צועק ואינו נענה, עושה מצוות וטורפין אותן בפניו, שנאמר: 'מי בקש זאת מידכם רמס חצרי', והיום הוא מדובק בשכינה שנאמר: 'ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כלכם היום'. צועק ונענה מיד שנאמר: 'והיה טרם יקראו ואני אענה', ועושה מצוות ומקבלין אותן בנחת ושמחה שנאמר: 'כי כבר רצה האלקים את מעשיך'. ולא עוד אלא שמתאוים להם שנאמר: 'וערבה לה' מנחת יהודה וירושלים כימי עולם וכשנים קדמניות' ".

ומסביר בספר "אור יחזקאל" את דברי הרמב"ם האלו, וזה לשונו: וכתב הרמב"ם (פרק ז' מ"הלכות תשובה" הלכה ו): "גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה שנאמר: 'שובה ישראל עד ה' אלקיך' וכו', כלומר אם תחזור בתשובה בי תדבק" - כך היא מעלת התשובה שעל-ידה מגיעים לדבקות ממש בה' יתברך, ומעלה זו מיוחדת היא בתשובה למעלה משאר מצוות. שעל-ידי המצוות מתעלים ומגיעים לאיזה מדרגה. מה שאין כן בתשובה מתעלים ומתרוממים עד לדבקות ממש, וכלשון הרבנו יונה: "ברגע קטן יצא מאפלה לאור גדול".

והוסיף הרמב"ם: "התשובה מקרבת את הרחוקים. אמש היה זה שנואי לפני המקום, משוקץ ומרוחק ותועבה [אגב יש לנו לראות מלשון הרמב"ם מהות החטא שאינה מרחקת את האדם גרידא אלא על-ידה נעשה שנואי לפני המקום, משוקץ, מרוחק ותועבה], והיום הוא אהוב ונחמד, קרוב וידיד" - זו כוחה של תשובה שאין בשאר המצוות, כי התשובה מהפכת את מצב האדם ממש, משנואי ותועבה לאהוב וידיד. ולא די בכח התשובה שמבטלת מן האדם את מצב השנואי והתועבה שהיה קודם התשובה אלא מביאתהו לידי המדרגות העליונות ממש של אהוב ונחמד לפני המקום. וכח מעלה זו הוא רק בתשובה ולא בשאר מצוות שאין בכח סגלתם עד כדי כך. וכל שכן שתשובה זו מצותו של הקב"ה, כמובא במדרש: שאלו לחכמה מה משפט החוטא, אמרה: ימות; שאלו לנבואה מה משפט החוטא, אמרה: רשע תמית רעה. שאלו לתורה, אמרה: יביא קרבן. שאלו להקב"ה, אמר: יעשה תשובה. הרי שתשובה - מצותה מיַחדת חתירה מתחת כסא כבודו של ה' יתברך בנגוד לדעת החכמה והנבואה. ולכן סגולתה וכוחה הוא לאין שעור.

וכן כתב רבנו יונה שעל-ידי התשובה זוכה לאהבה: "ומל ה' את לבבך לאהבה את ה' אלקיך". והרי אהבת ה' היא המדרגה העליונה ולמעלה זו כתב הרבנו יונה שזוכים על-ידי התשובה. וכל זה הוא אף בשאר ימות השנה וכל שכן ביום הכפורים שהוא יום התשובה.

והוסיף הרמב"ם (שם בהלכה ז) כמה מעלה מעלת התשובה: "מעלת התשובה", והוא כמו שכתבנו שהתשובה היא מעלה מיוחדת שאין בשאר מצוות, "אמש היה זה מובדל מה' אלקי ישראל, צועק ואינו נענה שנאמר: 'כי תרבו תפילה איני שמע' ועושה מצוות וטורפין לו בפניו" וכו'. והוא כמו שבאר הרבנו יונה שעברה מכבה מצוה ולפעמים מכבה תורה. שבשעה שהאדם חוטא הקב"ה מסתלק מעימו ולכן אינו שומע תפילתו וצעקתו, והיום הוא מודבק בשכינה, צועק ונענה מיד ועושה מצוות ומקבלין אותן בנחת ובשמחה ולא עוד אלא שמתאוים להם וכו'.

והטעם שהעושה תשובה מאהבה נהפכין עוונותיו לזכיות, כתב ה"חפץ חיים" (בספרו "שמירת הלשון" חלק ב' פרק א'): טעם מי שעושה תשובה מאהבה ודאי מתמרמר על כל עוון בפני עצמו ובוכה ומתאונן איך מלאו לבו לעבור על רצון הבורא המחיה כל המציאות בחסדו וטובו, ובחרטה נעקר החטא מעיקרו ומקיים מצות עשה של תשובה, ונמצא שעל כל חטא שעשה מתחלה - חוץ ממה שעוקרו כלא היה, מצטרף לו מצות עשה של התשובה, ואם כן נהיה לו זכות מכל עוון, עד כאן.

ועוד יש לחזק הבעל תשובה את עצמו מהמשנה: "אל תהי רשע בפני עצמך" ("אבות" ב יג) - שלא יהא בעיני עצמו בחזקת רשע שאינו יכול לחזור בתשובה, כי אז נמצא מתיאש מן התשובה, ואם באה לידו העברה "הותרה" לו, כי מעלה על-דעתו שהיא קלה כנגד החמורות שעבר עליהן, ועל-ידי זה יתיאש מהתשובה.

סח רבי מנדל, תלמידו של הבעל-שם-טוב זצ"ל: בשעת התלהבות בתפילה עלה פעם במחשבתי ואמרתי לעצמי: איך מלאך לבך להתפלל לפני ה' יתברך, והרי אתה מלא עוונות ופשעים?! ונשבר לבי בקרבי, וזמן רב לא יכלתי להפטר ממחשבה זו בדמותי שהיא מחשבה טובה. ברם אחר כך נמלכתי: אם מחשבה טובה היא זו, למה לא נופלת מחשבה זו בלבי אצל הקערה כשאני יושב לאכל? ודחיתי אותה מחשבה.

ב. טעם למעלת בעלי תשובה על צדיקים גמורים

חוץ מטעמו של הרמב"ם המובא לעיל, שבעל התשובה טעם טעם אסור וכובש את יצרו לאחר שנהנה מעברה ולכך גדול הוא מצדיק שלא טעם טעם עבירה - יש להסביר לזה טעם נוסף. והוא על-פי מה שהקשה בספר "חסד לאברהם" (סבו של החיד"א) בשער הודוי

והתשובה, איך אפשר שרשע כל ימיו והכעיס לבוראו ואחר כך על-ידי חרטה וודוי ישוב הכל לאיתנו, ולא עוד אלא שהוא אהוב ונחמד כמי שלא חטא מעולם?! ותרץ: כאשר אדם חוטא ובחטאיו נגזר דינו למיתה וענשים בעולם הזה ובעולם הבא, יש שמחה עצומה לס"מ וכל כוחות הטומאה שהצליחו ליקח בשבי נפש קדושה לרשותם ולהכניס ניצוצי קודש למקומם בקלפה, שמזה חיותם וקיומם. ועוד, שכל תורתו ומצוותיו של אותו חוטא נכנסו בשבי לרשותם, והקב"ה וכל כוחות הקדושה בצער כביכול משמחת אויבי הקדושה.

וכשאדם שב בתשובה ומתודה, תכף כל כוחות הטומאה יאחזמו בושה ואכזבה, ולעמתם כוחות הקדושה מתמלאים שמחה עצומה לאין קץ תחת צערם ובושתם הקודמים, והשמחה עתה כפולה ומכופלת בהיות שאם לא היה אותו אדם חוטא מעולם, לשמחה מה זו עושה? אולם עתה שהיתה שמחה עצומה לאויבי ה' ואחר כך נחלו מפלה ונהפך ששונם ליגון ואנחה - בראות הקדושה נפילת אויביה ובושתם וצערם, בזה גדולה השמחה. ומהפך זה אינו בצדיק גמור אלא רק בבעל תשובה בלבד.

ועל-פי זה יובן דמי שנעשה לו נס חיב להודות ולשמוח. ואף-על-פי שלכאורה מה רווח יש לו לאותו אדם שנעשה לו נס ממי שכלל לא בא לידי סכנה ולא הוצרך לנס כלל? אלא פשוט: מאחר שהיה במקום סכנה וקטרוג ומעותד לפורענות והיה צפוי שמחה לכחות הטומאה הצופים לצדיק ומבקשים להמיתו, עכשיו שניצל מהם הרי שנהפוך הוא אשר ישלטו כוחות הקדושה בכחות הטומאה ונהפך ששונם לאבל. וזה כל כוונת השמחה לנסי חנוכה ופורים ולכל נס ונס שיש לשמוח ולהודות. וכאמור שמחה עצומה זו נעשית בבעלי תשובה יותר מצדיקים גמורים.

עוד הסבר למעלת בעלי תשובה על צדיקים גמורים מובא בספר "עבודת פנים" וזה לשונו: כשעושה האדם חשבון נפשו ומרגיש שהוא משוקץ ומנול על-ידי עוונותיו ונשבר לבבו לרסיסים ונשפך לבו כמים לפני ה' יתברך, בזה הרגע הוא קרוב לה' יתברך מאד, כי ה' יתברך משרה שכינתו על נמוכי רוח. וזה הענין מה שכתב ב"זהר" גודל מעלת בעלי תשובה, דבשעתא חדא וברגעא חדא קרבא לגבי מלכא.

אבל הצדיק הנשמר מחטא ומרבה במצוות ומעשים טובים, אי אפשר לו לשבור לבבו ולהשפיל דעתו, רק על-ידי שמשיג גודל כבוד ה' יתברך ואז רואה שעדין לא התחיל כלום בעבודתו יתברך, ורק על-ידי זה זוכה להשראת השכינה, שאין הקב"ה מתקרב אלא לשבורי לב. ובזה יש לפרש מאמר חז"ל ("ברכות" לד:): "במקום שבעלי תשובה

עומדין שם, צדיקים גמורים אינם עומדים", כי הצדיקים גמורים אין לבבו נשבר רק אחרי שמשיג גודל כבוד ה'. אבל הבעל תשובה בכל רגע שנזכר בעוונותיו לבו נשבר מאד.

עוד כתב ה"זהר הקדוש" (מתרגם ללשון הקודש): אשריהם לבעלי תשובה, שבשעה אחת, ביום אחד, ברגע אחד הם קרבים אל הקב"ה. מה שלא היה כן אפילו לצדיקים גמורים, שהם נתקרבו אל הקב"ה בכמה שנים: אברהם לא נכנס באילו הימים העליונים עד שהיה זקן כמו שנתבאר, וכן דוד שכתוב: "והמלך דוד זקן בא בימים". אבל בעל תשובה מיד נכנס ומדבק בהקב"ה. ר' יוסי אומר: למדנו במקום שבעלי תשובה עומדים בו באותו העולם, אין לצדיקים גמורים רשות לעמוד בו, משום שהם קרובים אל המלך יותר מכלם והם מושכים השפע מלמעלה עם יותר כוונת הלב ועם כח גדול ביותר להתקרב אל המלך ("חיי שרה" קכט ע"א).

ג. חובת האמונה שתשובה מועילה על כל חטא

כתב ה"חובות הלבבות" (פרק ג'): כדי שלא ימנע האדם מתשובה צריך שיהיה משוכנע באמת שהתשובה היא התרופה של מחלתו והדרך של הרפואה ממעשיו הרעים ופעליו המכוערים ושעל-ידה הוא יכול לתקן את שגיאותיו ולהשלים מה שהחסיר מעבודת ה'. כי אם זה לא יהיה ברור לו, הוא יחשוב שהבורא יתברך כבר לא יכפר לו ולא ירחם עליו עוד לעולם ומתוך כך הוא לא יבקש ממנו סליחה על המעשים הרעים שעשה. כמו שכתוב ("יחזקאל" לג, י): "כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה". אולם הבורא ענה על דברים אלו על-ידי נביאו ("יחזקאל" לג, לא): "חי אני נאם ה' אלקים אם אחפץ במות הרשע כי בשוב רשע מדרכו וחיה", עד כאן.

ומה לנו לקח יותר מתשובתו של מנשה מלך יהודה שנאמר עליו שמלא את ירושלים בדמים, עבודה זרה, שפיכות דמים, ולא היה כמותו מלך שהרשיע והגדיל עוונות לאין חקר. וכששב לה' קיבלו הקב"ה והצילו ממלך אשור והשיבו למלכותו.

ואפילו ירבעם שחטא והחטיא את הרבים והעמיד עבודה זרה בדן ובבאר שבע ואנס את עם ישראל לעבוד עבודה זרה, אמר לו הקב"ה: "חזור בך ושוב בתשובה ואני ואתה ובן ישי נטייל בגן-עדן".

ואפילו באלישע בן אבויה שיצאה בת-קול ואמרה: "שובו בנים שובבים חוץ מאחר שאין מועיל תשובה" כל זה היה להגדיל נסיונו מחמת שחטא הרבה, אבל אם היה מתאמץ ועם כל זה שב, היה מתקבל כמובא בשל"ה הקדוש ולבסוף היה לו תיקון כמובא בגמרא.

וראה עוד ברבינו יונה במאמר "יסוד התשובה" בסופו, וזה לשונו: והשב אל ידמה בנפשו לומר, למה זה הבל איגע, לריק ולתהו כחי, אכלה, כי איך תעמוד תשובתי לפני עוונותי,

וכל מה שאוכל לעשות לא יועיל כנגד העוונות שעברו עלי. אל יאמר כן כי הבטיח הקדוש ברוך הוא על-ידי יחזקאל הנביא כי פשעיהם לא יזכרו עוד, דכתיב (''יחזקאל'' יח, כא-כב): ''והרשע כי ישוב מכל חטאתו אשר עשה ושמר את כל חקותי ועשה משפט וצדקה חיה יחיה לא ימות, כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו, בצדקתו אשר עשה יחיה''. ועוד מקרא מלא כתיב על הנבהלים על עוונותיהם לחזק ידיהם לשוב, דכתיב (''יחזקאל'' לג, ל-יא): ''ואתה בן אדם אמר אל בית ישראל כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה, אמר אליהם חי אני נאם ה' אלקים אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה, שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל''. וביד עבדיו הנביאים הזהיר אותנו השכם ושלוח על עסק התשובה, וגם רבותינו חכמי הדורות הזהירו מאד על התשובה ואמרו: ''שוב יום אחד לפני מיתתך''. ואמרו: ''גדולה מעלתם של בעלי תשובה מצדיקים גמורים''. וזהו שאמרו: ''מקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים עומדים''. ו''גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, דכתיב (''הושע'' יד, ב): 'שובה ישראל עד ה' אלקיך' '', והיא מן הדברים שנבראו קודם בריאת העולם. וכן אמרו במדרש פרשת ''בראשית'' (''בראשית'' ד, יג): ''ויאמר קין אל ה' גדול עוני מנשא'' שעשה תשובה, ולכך יש בפסוק זה שבע תבות לפי שהתשובה עולה עד כסא הכבוד, שבעה רקיעים, שבעה אוירים. ועל-ידי התשובה ובא לציון גואל. וכן כתוב (''ישעיה'' נט, כ): ''ובא לציון גאל ולשבי פשע'' וגו'. ואין מי אשר יכול לידע ולהודיע עד היכן כוחה של תשובה.

לכן כל איש הירא וחרד ישיב אל לבו יראת הבורא וישוב מכל חטאתיו ויכין לו לב חדש וטהור ונקי לעבוד את בוראו וינהיג את עצמו בכל אשר אמרנו ועוד יוסיף כהנה וכהנה ויהיה ערום ביראה לחשוב מחשבות איך יוכל ליראה את השם הנכבד והנורא ולעשות חפצי בוראו בינו ובין קונו ולא לעיני אדם להתפאר. ואשרי הזוכה ומזכה, וכל העולם לא נברא אלא בשבילו שנאמר (''קהלת'' לב, לג): ''סוף דבר וגו' כי זה כל האדם''. ודרשו רבותינו זכרונם לברכה (''ברכות'' ו, ב): ''כל העולם כלו לא נברא אלא לצוות לזה'', עד כאן לשון רבינו יונה.

ועוד דרשו על הפסוק: ''שובה ישראל עד ה' אלקיך'': אפלו כפרת בעקר - ''שובה ישראל''. הרי שאפילו על חטא כפירה ומינות מועיל תשובה.

וכתב ה''חפץ חיים'' וזה לשונו: אם חטא אדם אל יתיאש ויאמר: כבר אבד שברי ותוחלתי מה' ונדחיתי מחיי העולם הבא. אל יאמר אדם כן אלא ישתדל לעשות תשובה וישוב לפני בוראו ויכנס לפניו ויתחרט על עוונותיו והקב''ה ימחל לו על כל עוונותיו. שכן

מצינו באנשי נינוה שעלתה רעתם לפני המקום ונחתם גזר דינם לרעה, וכיוון ששבו בתשובה שלימה לפני הבורא, קרע גזר דינם ומחל להם, כענין שנאמר: ''וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה ומן החמס אשר בכפיהם וינחם ה' '' וגו'. ואמרו חז''ל באגדה: ''כי הנה רחקיך יאבדו'' וגו', כלומר: מי שמתרחק מן הקב''ה מעשות תשובה יאבד מן העולם. ''ואני קרבת אלהים לי טוב'', שכל מי שמתקרב לאל אשריו וטוב לו.
בוא וראה כמה חביבה התשובה לפני המקום, שאם יעשה האדם תשובה הקב''ה מקבלו ומבטל דבריו בשבילו. צא ולמד ממה שכתוב בתורה: ''כי יקח איש אשה ובעלה והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתת וגו' לא יוכל בעלה'' וגו'.
אבל הקב''ה אינו כן: אף-על-פי שעזבו אותו ועבדו לאחר ובודאי הטמאו, מכל מקום אמר להן הקב''ה על-ידי ירמיהו הנביא: עשו תשובה ובואו אלי ואני אקבל אתכם, שכן כתיב בירמיה: ''לאמר הן ישלח איש את אשתו וגו' הישוב אליה עוד הלא חנוף תחנף הארץ ההיא, ואת זנית רעים ורבים ושוב אלי נאם ה' '' - בואו ואני אקבל אתכם בתשובה.
ולא עוד אלא שנשבע הקב''ה לקבל שבים שנאמר: ''חי אני נאם ה' אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה''.
גדולה היא התשובה שאפילו היה רשע גמור כל ימיו ועשה תשובה שלימה בסוף ימיו, אין הקב''ה מזכיר לו כלום מעוונותיו שעשה בתחלה שנאמר: ''ולא תזכרנה הראשנות ולא תעלינה על לב''.
ולא עוד אלא שהתשובה גדולה יותר מן הקרבנות, שנאמר: ''הנה שמע מזבח טוב''. אוי להם לרשעים שמתים בלי תשובה שמאבדים שכרם ותקותם מחיי העולם הבא, שהמלאכים המסורים לו לאדם בעולם הזה כותבים לו לאדם בכל יום ויום את מעשיו והכל צפוי לפני המקום והכל חתום. אם יצדיק האדם כותבין צדקתו ואם ירשיע כותבין לו רשעתו. לפיכך כשבא הצדיק לפטר מן העולם, המלאכים מקדימין ומקלסין לפניו (''ישעיה'' נז, ב): ''יבוא שלום ינוחו על משכבותם''. ואם מת אדם רשע שלא עשה תשובה, הקב''ה אומר לו: תפח רוחך, כמה קראתי לך שתעשה תשובה ולא עשית - (''איוב'' יא, כ) ''ועיני רשעים תכלינה ומנוס אבד מנהם'' וגו'. אמרו הפקחין, הואיל וכך הוא תיקון לשבים (''הושע'' ו, א): ''לכו ונשובה אל ה' כי הוא טרף וירפאנו יך ויחבשנו''.
עוד מדברי ה''חפץ חיים'': הדבר הזה שהוא חושב שכבר נעשה רשע ואבד שברו ותוחלתו להנקות מעוון זה, הוא נגד האמת וזהו גופא עצת היצר הרע שרוצה לצוד לאדם ברשתו ושלא יצא ממנה לעולם. וכבר נמצא טענה זו של היצר הרע בדורות

הראשונים שעל-ידי זה פתה אותם לסור מדרך ה' והיתה על זה נבואה מיוחדת מה' על-ידי יחזקאל הנביא נגד הטעות הזה, שנאמר ("יחזקאל" לג י-יא): "כן אמרתם לאמר כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה, אמר אליהם חי אני נאם ה' אלהים אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה".

וכן על-ידי עוד כמה נביאים הבטיח לנו ה' יתברך על ענין התשובה. ועקרו של התשובה מבאר בתורתנו הקדושה: "איש או אשה כי יעשו מכל חטאת האדם וגו' והתודו את חטאתם אשר עשו" וגו'.

וכשהוא שב מחטאו מקים בזה מצות עשה דאוריתא, כמו שכתב הרמב"ם: "וכשעושה תשובה גמורה יתרצה בעיני הקב"ה כאלו לא חטא כלל, ואין מזכירין לו שום דבר מרשעו כמו שנאמר: 'רשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו' ".

ד. חובת האמונה שתשובה מועילה בכל זמן

חיב אדם להאמין שתשובה מועילה בכל זמן. גם לעת זקנה שכבר תש כחו מועיל חרטה וודוי. וזה לשון הרמב"ם ("הלכות תשובה" פרק ב' הלכה א): "ואם לא שב אלא בימי זקנותו ובעת שאי אפשר לו לעשות מה שהיה עושה, אף-על-פי שאינה תשובה מעלה, מועלת היא לו ובעל תשובה הוא. אפילו עבר כל ימיו ועשה תשובה ביום מיתתו ומת בתשובתו, כל עוונותיו נמחלין לו, שנאמר ("קהלת" יב, ב): 'עד אשר לא תחשך השמש והאור והירח והכוכבים ושבו העבים אחר הגשם' שהוא יום המיתה. מכלל שאם זכר בוראו ושב קודם שימות, נסלח לו" עד כאן לשונו.

וכן מובא ב"שערי קדושה" למורנו הרב רבי חיים ויטל (חלק ב'): "בתשובת עברות שבין אדם למקום, אין לך שום עברה, אפילו כופר בעקר, עומד בפני התשובה, ואפילו עשה תשובה בשעת מיתתו", עד כאן לשונו. הרי שגם בעוון החמור ביותר, אם עושה תשובה ואפלו בזמן המאחר ביותר והגרוע מכל זמני התשובה, תשובתו מתקבלת.

וכתב בספר "עבודת פנים": מה שמועיל תשובה לעת זקנה, הגם שהיצר הרע פסק מן האדם, הוא משום ההרגל, שקשה יותר לעזב ההרגל בזקנות מימי חרפו, שאז עדין אין האדם מרגל כל כך בחטאיו וצריך בעקר ללחם עם רצון הלב. מה שאין כן ההרגל שבימי הזקנה כבר נכנס באיברי המעשה וקשה מאד לשנותו. ולכך אם אף-על-פי-כן מתגבר ושב, תשובתו מתקבלת. וכן ראיתי בשם הצדיק רבי משה טיטלבוים ז"ל, כי תקוני התשובה שצריך לכל חטא וחטא כמה תעניות, זה רק למי שחטא פעם אחת ורוצה לתקן. אבל אם חטא פעמים רבות ונשתרש בחטא, איך יתקן, וכי יתענה כל ימיו?! אלא מפני שהפרישה מן ההרגל קשה לאדם יותר מכל הסגופים, וזהו תשובת המשקל.

ה. ה' יתברך כביכול מחזיק טובה לשב בתשובה, ולא עוד אלא שמפייסו

אמר רבי יצחק, אמרי במערבא משמיה דרבה בר מרי: בוא וראה שלא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם. מדת בשר ודם, האדם שמקניט ומצער את חברו ובא לפיסו, לא בהכרח שיתפיס; אפשר שיתפיס ואפשר שלא. ואפילו אם יסכים להתפיס, אולי לא יסתפק בפיוס סליחה בדברים בלבד אלא ירצה ממון דווקא כדי להתפיס. אבל מדת הקב"ה אינו כן: אדם עובר עבירה בסתר, מתפיס ממנו הקב"ה בדברים בלבד, שנאמר: "קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ". ולא עוד אלא שמחזיק לו טובה, כלומר: הקב"ה נוהג בו כמי שעשה טובה להקב"ה כביכול? שנאמר ("הושע" יד): "וקח טוב", ולא עוד אלא שדומה כמי שבנה מזבח והקריב עליו קרבן, שנאמר: "ונשלמה פרים שפתינו".

ושמא תאמר פרי חובות, כלומר: כאלו קרבן חובה, תלמוד לומר (שם): "אהבם נדבה", כלומר: נחשב לו כאלו הקריב קרבן וכאלו עשה מה שלא מטל עליו, שמתקבל תשובתו בחבה ואהבה, לא כמי שמביא פיוס על אשמה, אלא כמי שמטוב לבו מנדב מתנה, שבזה ודאי מתקבלת מתנתו באהבה יותר.

ומסביר המהר"ל: בשר ודם שהוא גשמי מתפיס בדבר שהוא גשמי כגון: ממון, מתנות וכדומה, אבל הקב"ה שאינו גשמי, מתפיס בדבר שאינו גשמי שהוא דבור של תחנון ותשובה, שנאמר: "קחו עמכם דברים ושובו אל ה' ".

בשר ודם פעמים מתפיס ופעמים אינו מתפיס, כי אדם נמשך אחר המקרה, ולכן פעמים שיקרה שיתפיס ופעמים יקרה שלא יתפיס. אבל ה' יתברך לא נתון למקרים, אלא כך מדתו רחום וחנון שתמיד מתפיס.

מדת בשר ודם כשמתפיס לא מחשיב למפיס כאלו עשה לו טובה, אלא להפך: מחשיב את עצמו למיטיב בזה שהסכים להתפיס. אולם מדתו יתברך כשמפיסו החוטא, הקב"ה מחזיק לו טובה כאלו כביכול נהג לפנים משורת הדין. ועיין עוד שם בעמק דבריו הטהורים.

ולא עוד אלא שמפיס הקב"ה בדברים את החוזר בתשובה, כמובא במדרש ("דברים רבה" ב, טז) על הפסוק: "ושבת עד ה' אלקיך": אמר ר' שמואל פרגריטא בשם רבי מאיר: משל למה הדבר דומה? לבן מלך שיצא לתרבות רעה, והיה אביו המלך משלח שרים אחריו שישוב בתשובה, והיה הבן עונה לשליח: "רוצה אני לשוב לאבי, אבל אני מתביש ואין לי פנים לבוא אל המלך אחר מה שעשיתי". והיה המלך שולח לומר לו: "בני, וכי יש בן שמתביש לחזור לאביו, הלא לא לחברך אתה חוזר אלא לאביך?!" כך הקב"ה משלח את ירמיה לישראל בשעה שחטאו, שנאמר: "הלך וקראת" וכו'. וישראל עונים: "באילו

פנים אנו חוזרים להקב"ה, נשכבה בבשתנו ותכסנו כלמתנו", והיה הקב"ה משלח להם: "בני, אם אתם חוזרים, הלא לאביכם אתם חוזרים", עד כאן.

ו. אין חטא בעולם שאינו מתכפר בתשובה, ואף מה שאמרו עליו רז"ל "מעות לא יוכל לתקן"

איתא במסכת "חגיגה": "מעות לא יוכל לתקן" זה שבא על הערוה והוליד ממנה ממזר, שהרי גונב או גוזל יש לו תקנה שיחזיר את הגזלה, אבל הוליד בן ממזר במה יוכל לתקן?! פרש רש"י: המוליד ממזר - שהביא פסול לעולם - אין עוונו נמחק בתשובה. והקשו עליו התוספות ולא נהירא, שהרי אין דבר העומד בפני התשובה, ובודאי שמועיל תשובה גם לחטא זה. אלא הכוונה "מעות לא יוכל לתקן" שבושתו של החוטא עומדת לעולם, שאומרים: ממזר זה בא מפלוני שבא על הערוה.

מסביר המהר"ל שודאי תשובה מועילה גם לחטא ממזר וכן למבטל זמן קריאת שמע ותפילה, שעל זה אמרו שם בגמרא דזהו 'מעות לא יוכל לתקן' כי כבר עבר זמן קריאת שמע. אלא כונת הגמרא: "מעות לא יוכל לתקן" הינו קודם התשובה. כלומר, דבגונב וגוזל גם קודם שישוב בתשובה שיך תיקון בזה שמחזיר הגזלה והגנבה כי זה עוון במובן גשמי, ולכך מתקן אף קודם שישוב. אולם עוונות שהם רוחניים כגון קריאת שמע, תפילה או לרבי שמעון בר יוחאי דקאי הפסוק על תלמיד חכם שפורש מן התורה - מה יתקן עוון בטול תורה בזה שילמד עוד תורה, הלא מה שבטל בטל?! אלא שבמצוה מעשית כגון השבת גזל יש תיקון במעשה גם קודם התשובה, ובשאר העברות כגון ממזר, בטול תורה, קריאת שמע ותפילה לא שיך תקון לזה באופן מעשי אלא רק בתשובה ולעולם מועילה תשובה.

וכן מה שאמרו: "המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה", אין הכוונה שאין מועיל תשובה אלא שקשה תשובתו, כי לא יהיה לו כל כך סיעתא דשמיא לשוב. אולם אם מעצמו יחליט ששב ומתאמץ בתשובה ודאי שתקבל תשובתו, וכמפרש ברמב"ם בסוף כ"ד דברים המעכבים את התשובה, אין הפרוש שאין מועיל תשובה, אלא שקשה לשוב. וכן עוון חלול ה' שנאמר עליו: "אם יכפר העוון הזה לכם עד תמותון" - הינו שהמיתה היא גמר הכפרה, שתשובה ויום הכפורים ויסורין תולין ומיתה מכפרת, וכן תשובה מועילה לרוצח אף-על-פי שכבר אבד אותו אדם הנרצח ולכאורה אין לו תקנה. וכן הגוזל ולא מוצא את הנגזל להשיב לו או שלא יודע למי גזל, לכל מועילה תשובה.

ואם תאמר: באמת כיצד מועילה תשובה, הרי בפעל איך יכול לתקן את מה שעות? על זה עונה הרב בעל "חובות הלבבות" וזה לשונו: מאחר והבעל-תשובה מקים את עקרי התשובה ואת כל פרטיה שבכחו וביכלתו לקים, כלומר: מאחר והבעל תשובה משתדל בכל כחו לקים ולשוב ממה שכן יכול הוא בפעל, כגון שמחזיר גזלה לנגזל שיודעו ומכירו וכן כיוצא בזה שעושה כל המאמצים לחזר ממה שהוא כן יכול, אז הבורא מקל עליו את התשובה וסולח לו על מה שנעלם ממנו, ומזמין מוצא קל מחטאו וממציא לו התנצליות רבות.

למשל, אם חטא בעניני ממון, כגון שרמה וגזל ואין לו במה לשלם, ה' יתברך יתן לו ממון שיוכל לפרע בו לחברו את מה שהוא חיב, וכן לפיס אותו עד שימחל לו, מאחר שהוא שב בכל לבו ועשה מה שכן ביכלתו. וכן אם גרם לחברו נזק לגופו או לשמו, וחברו אינו רוצה למחל לו, הבורא יתברך יכניס ללבו של חברו רגשי פיוס ואהבה אליו עד שהוא יסלח לו על מה שחטא לו כמו שנאמר: "ברצות ה' דרכי איש גם איביו ישלים עמו" ("משלי" טז, ז).

או אם הנגזל רחוק ממנו ואין יכול להשיב לו, יסבב הבורא שהוא יפגש עמו, כך שהוא יוכל להכניע עצמו אליו ולפיסו ולבקש מחילתו. וכן אם הוא לא מכיר את האנשים שגזל מהם ולא יודע למי יחזיר, או שאין יודע כמה גזל, יביא אותו ה' יתברך לידי כך שיוציא את ממונו לצרכי צבור המביאים תועלת לרבים, כגון: לבנית גשר או לחפירת בארות וכדומה - דברים שרבים נהנים מהם והם צרכי רבים. ויהיה לו כפרה בזה שיהנו אלו שגזל מהם. [ואגב, זו עצה טובה לאדם שמשלם מסים לכוון שבכסף זה שנעשים בו צרכי רבים, יתקן עוון גזל].

או אם הנגזל מת, יעזר לו ה' להחזיר הגזלה ליורשיו. ואם הוא גרם לחברו נזק, או לגופו, או לשמו, וחברו מת בינתים, יביא אותו ה' לידי כך שיתודה על עוונו על קברו במעמד עשרה, ועל-ידי זה ימחל עוונו. כמו שאמרו חז"ל: מוליך עשרה בני אדם על קברו ואומר: "חטאתי לאלקי ישראל ולפלוני זה שחבלתי בו" ("יומא" פז).

כללו של דבר: אם קימת מניעה המעכבת את החוטא מלחזר בתשובה, המניעה היא רק פנימיותו הרעה ולבו המשחת. כי למעשה אין שום סבה מעכבת מלחזור בתשובה ואין שום סבה מלהתיאש מהתשובה מטעם שאין היא מועילה וכדומה, כי אם רוצה להתקרב אל האלקים שער התשובה פתוח לפניו ואין מה שיכול למנע אותו מלהגיע אל התשובה.

ולא עוד אלא שה' בחסדו ובטובו פותח לו את שערי הישר ומראה לו את הדרך הטובה כמו שנאמר (''תהלים'' כה, ח): ''טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך'', ונאמר (''דברים'' ד, כט): ''ובקשתם משם את ה' אלקיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך', ונאמר: (''דברים'' ' יד): 'כי קרב אליך הדבר מאד'' ונאמר (''תהלים'' קכח, יח): ''קרוב ה' לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת''. עד כאן דברי ה''חובות הלבבות'' בתוספת הסבר.

וכתב ה''פלא יועץ'' שצרכי רבים, שהוא תיקון גדול למי שגזל ואין יודע למי גזל, הוא אפילו בדברים קטנים, כגון: במקום שיש טיט בדרך או טנוף יניח עליהם דף או עץ ויסיר מכשול וכדומה כמה דברים יש שההוצאה מעטה והתועלת מרבה. וצריך להיות רודף אחריהם, כי עושה אלה מתקן את אשר עות בגזל ואונאה, עד כאן לשונו.

ובהמשך שם: ואם לא יוכל לעשות שום דבר מצרכי הרבים וכו', אפילו הכי לא יתיאש מן הרחמים, שאין הקב''ה בא בטרוניא עם בריותיו, רק ישפך נפשו לפני ה' שיעזרהו על דבר כבוד שמו. ויקבל החוטא עליו שכאשר תשיג ידו יחזיר מה שגזל ובקבלה בלב שלם, וה' יראה ללבב וירחמהו עושהו, עד כאן לשונו.

ז. שלא להתרפות מתשובה מסבת רבוי העוונות

ואל יתרפה הבעל-תשובה בחשבו: מה לי להתחיל בתשובה, וכי אוכל לתקן כל אשר עותתי וכו' מטענות היצר. ואם לחשך יצרך כך, ראה מה שכתב רבנו יונה ב''שערי תשובה'' בתחלת ספרו וזה לשונו: ''וכבר התבאר בתורה כי יעזר ה' לשבים כאשר אין יד טבעם משגת, ויחדש בקרבם רוח טהור להשיג מעלות אהבתו שנאמר וכו' '', עד כאן לשונו.

הרי שאין לך אלא להתחיל ולהשתדל ולעשות את אשר בכחך, והבא לטהר מסייעין אותו. ובפרט שכבר אמרו בשם האר''י הקדוש שהמעט שעושים בדורות הללו נחשב כהרבה ממה שהיו עושים בדורות הראשונים, כי גברה הקלפה, והבאתי לשונו לקמן בפרק ט'.

ועוד עלינו לדעת שמדת הקב''ה לא כמדת בשר ודם. אדם שחלל שבת, נאף, רצח, מקבל מיתה אחת ותו לא, לפי שאין באפשרותו לתן שתי מיתות, אבל בדיני שמים כל חטא אדם נענש עליו בפרטות, ועל כל עוון יש חשבון נפרד ואין ענש מחטא גדול מכסה על ענש מחטא קל. ולכך שלעולם אין טענה ליצר להתיאש מהתשובה, כי מה שפחות חטא אפילו אחד, יש בזה הצלה ומניעת יסורים שאין לשער (גם זה מ''פלא יועץ'' שם).

וכתב ה''חובות הלבבות'' על טענת היצר ליאש אדם מתשובה בזה שעברו עליו ימים רבים בחשך, וזה לשונו: ''והזהר שלא יסית אותך הרהור לבך לאמר: 'עתה אחרי

שהתעלמתי זמן רב כל כך מעבודת ה' וכבר עברו רב ימי, האם עתה אשוב אל האלהים ואבקש את סליחתו, הלא הוא לא יקבל את תשובתי! ' אלא ענה לו את מה שאמר יחזקאל הנביא בענין זה ("יחזקאל" יח, כא): 'והרשע כי ישוב מכל חטאתו אשר עשה ושמר את כל חקותי ועשה משפט וצדקה חיה יחיה לא ימות, כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו, בצדקתו אשר עשה יחיה, החפץ אחפץ מות רשע נאם ה' אלקים הלוא בשובו מדרכיו וחיה' " וגו עד סוף הענין.

וכבר המשילו הקדמונים את מי שחוזר בתשובה בסוף ימיו לאדם שהיו בידו מטבעות כסף והיה צריך לעבר נהר גדול. וכאשר עמד על שפת הנהר זרק את מטבעותיו לנהר ורק אחת נשארה בידו, אך הנהר לא נסתם על-ידי המטבעות. וכאשר ראה זאת אמר למלח אחד שעבר בספינתו בנהר: "קח את המטבע שבידי והעבירני בספינתך אל מעבר לנהר". והמלח עשה כדבריו והביא אותו למחוז חפצו תמורת המטבע ההיא שנשארה בידו, כך שהוא השיג במטבע האחרונה את מה שלא השיג בכל המטבעות שהוא אבד בנהר. ומאחר שהוא הקציב את מטבעותיו לשם חצית הנהר והצליח לעשות זאת, לא היתה לו הרגשה שהוא אבד משהו.

וכך הוא גם בעל התשובה אשר אבד את רב ימיו בדברים שאינם עבודת הבורא: כאשר הוא חוזר בתשובה בסוף ימיו הבורא מוחל לו על המעשים הרעים שעשה כל ימיו, כמו שאמר יחזקאל הנביא ("יחזקאל" יח, כב): "כל פשעיו אשר עשה לא יזכרו לו". ועוד אמר ("יחזקאל" לג, טז): "כל חטאתו אשר חטא לא תזכרנה לו".

וכתב בספר "עבודת פנים" על הפסוק "ה' מלך" וכו', וזה לשונו: "ה' מלך ה' מלך ה' ימלך לעולם ועד" - כשהאדם בא לקבל עליו על מלכות שמים בבחינת "ה' מלך", בזו השעה בהווה, ובא היצר הרע בטענה מן הימים שעברו בחטא, צריך להשיב לו "ה' מלך", שגם בעבר באיזה בחינה שהייתי לא יצאתי מרשות ה' יתברך, כי "מלכותו בכל משלה". ואחר כך בא היצר הרע להטילו בטענת "נבול תבול, לא תוכל עמד בעבודתך לעתיד". על זה צריך להשיב לו: "ה' ימלך לעולם ועד" והוא יהיה בעזרי.

ח. החטא הוא "מציאות", וחסד ה' שאפשר לעקור מציאות על ידי התשובה

כתב ב"אור יחזקאל" וזה לשונו: הנה בפשטות כח התשובה הוא שעל-ידו נמחל החטא ונמחק כלא היה. אך צריך לדעת כי גם זה אינו קל כל כך למחק את החטא, כי בפשוט לא היה שיך כלל במציאות מחיקת החטא, כי החטא הוא מציאות. וראה מה שכתב הרמב"ם (פרק ז' מ"הלכות תשובה") בדברו אודות מעלת התשובה, ומזה נראה ללמד מהו כח החטא. וזה לשונו שם: "אמש היה זה מבדל מאלקי ישראל, צועק ואינו נענה ועושה

מצוות וטורפין אותם בפניו'' - החטא עושה כביכול מחצה המפסקת בינו לבין ה' יתברך, ולכן אינו נענה בתפילה. ועיין ברבנו יונה מה שבאר בענין ''עברה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה'', דכל זה הוא בחטא בדרך מקרה. אבל בחטא קבוע מכבה אפילו תורה, כי העברה מונעת את השפעת אור התורה, ולכך אף התורה אינה עוזרת לחוטא. והינו מה שנאמר בכתוב: ''סור מרע ועשה טוב'' - ראשית העבודה חיבת להיות לסור מהרע ורק אחר כך ''עשה טוב'', כי בעת שאינו סר מן הרע מונע הרע את כח פעלת הטוב ואינו עוזרו במאומה. והוא על-דרך שנתבאר שעברה מכבה מצוה.

וראה מה שכתב ב''תמר דבורה'' בדברו אודות י''ג מדותיו של רבונו של עולם וזה לשונו: שהרי לא יעשה האדם עוון שלא יברא משחית, כדתנן: ''העובר עבירה אחת קונה לו קטגור אחד'', והרי אותו קטגור עומד לפני הקב''ה ואומר: פלוני עשאני, ואין בריה מתקימת בעולם אלא בשפעו של הקב''ה, ובמה מתקים? הדין נותן שיאמר הקב''ה: איני זן משחיתים, ילך אצל מי ששאו ויתפרנס ממנו, והיה המשחית יורד מיד ונוטל נשמתו או כורתו עד שיתבטל המשחית ההוא. כן הוא החטא שאינו עבירה בעלמא אלא שנברא משחית וקטגור על-ידי חטאו. ומן הדין היה שעל-ידי חטא אחד שנולד משחית אחד היה נוטל נשמתו או כורתו.

ונורא הוא להתעורר מזאת שכל זה בחטא אחד, מה נאמר אנו שכלנו ספוגין בחטאים רבים לאין מספר רחמנא לצלן. והוסיף ה''תמר דבורה'': ''ואין הקב''ה עושה כן אלא זן ומפרנס את המשחית הזה עד שיהיה אחד משלשה דברים: או ישוב החוטא בתשובה ויכלהו ויבטלהו בסגופיו, או יבטלהו שופט צדק ביסורים ומיתה, או ילך בגיהנום ושם יפרע חובו. והינו שאמר קין: ''גדול עוני מנשוא''.

והינו כי החטא הוא מציאות ולכן צריך דרך לתקון החטא, והוא על-ידי מיתה או יסורים או גיהנום. ובאמת כן הוא מפרש בחז''ל (מדרש ''דברים'' פרשת ''ראה'') ששנינו: כיון שאמר הקב''ה: ''ראה אנכי נתן לפניכם היום ברכה וקללה'', מאליה הרעה באה על עושי העברה, דהינו כמו שנתבאר דחטא עצמו הוא המעניש. ומעתה מן הדין היה שלא תועיל תשובה למחיקת החטא, כי היאך תשתנה המציאות וימנע מהמשחית לעשות פעלתו, ורק חסדי שמים הוא שנתן הקב''ה דרך נוספת למחילת העוון על-ידי התשובה. וכמו שכתב ה''תמר דבורה'' שכאשר שב בתשובה מכלהו ומבטלו בסגופיו, עד כאן.

ט. שלא להתרפות מהתשובה מחמת קשי קיומה אלא יחטף מה שיוכל

מובא בסטר ''טהרת הקודש'' (חלק א' בהקדמה): ונחזר לענייננו, והנה אחי תדע שעכשיו בדור החשוך והנורא אשר נתגבר ההסתר שלא היה זאת מעולם ונתגברו צרות וחשכות

הדור שלא ראו דורות הקודמים ונסתמו כל המאורות ונסתם כל החזיון ואין מגלה ואין מגיד ואין דורש ואין מבקש. ואף אם נמצא איזה נפש קדוש שרוצה בקרבת ה', מראה לו היצר מה לך להתחכם על כל הדור ואינשי דעלמא, הלא תראה שכבר אין הזמן לבקש לך גדולות ונפלאות, ואין עוד הזמן להתרפק לעבודת ה', ולא בזה חפצים עכשיו בשמים, וככה בלי שעור פתויים. ועל זה כתבתי הדברים להראות שאני ה' לא שניתי חס ושלום, ואין שום השתנות לפניו כביכול באמת, ואין שום הסתרה באמת רק ההסתרה לפנינו, וגם היום אפשר לעבד ה' רק באם תרצה ותחפץ באמת, וככה עד ביאת המשיח. והגם מה שיעברו לא יהיה שום זמן בעולם חס ושלום שיהא אפשר לומר שאין עכשיו הזמן להתרפק לה' לעבד אותו בעבודתו יתברך וגם במסירות נפש, אדרבה: כל מה שמתרבה החשך יותר, חשוב גם עבודה קטנה, כאשר אמר הקדוש האר''י ז''ל לתלמידו הקדוש רבי חיים ויטאל (עיין ''שומר אמונים'' דף יז ע''ב סוף פרק ב'): ועכשיו מפני גרוי החיצונים יותר, חשוב גם עבודה קטנה מבר ישראל יותר מכל אילי נביות שבעולם מדורות הקודמים, וזה היה בימיו. וכל שכן עכשיו: גם תנועה טובה וקטנה של בר ישראל חשוב ומקבל בשמים בלי שעור וחקר.

ואמרו חז''ל (''אבות''): ''במקום שאין אנשים השתדל להיות איש''. ואמרו: ''במקום דלית גבר תמן תהי גבר'', שהוא לשון גבור: במקום שתראה שאין שום אחד מתגבר בעבודת ה', אתה תהא מתגבר והולך ואשרי לך. וכל נפש ונפש מישראל יכול להעמיד כל העולם כלו במסירת נפשו לה', כי אמרו ז''ל: ''אפילו יחיד ששב מוחלין לכל העולם כלו''.

לכן, אחי חביבי, מה שתחטף בעבודת ה' בתשובה וטהרה ומסירות נפש וצדקה ותורה ותפילה, יהיה לך לרוח גדול ונורא, כי יבוא זמן אשר יאיר לך זה התשובה וזה הלב הנשבר וזה התורה וזה המצוה, ויאירו לפניך בכל הדרכים ובכל השבילים ובכל העליות והעולמות שתצטרך לעבר בהם. וגם להבדיל בגיהנום ובעולם התהו חס ושלום, שם גם כן היא לך לטובה ולמשמרת. לכן אחי חזק ואמץ וחזקת והיית לאיש, דהינו: אפילו שאין אתה בגדר איש שהוא מדרגה נעלה ורמה? עם כל זה על-ידי זה ההתחזקות תוכל להיות איש בלי ספק, הגם שהיא לפי שעה לפעמים, כמובא בספר הקדוש ''נעם אלימלך'', שאדם על-ידי מצוה גדולה יכול לקפץ על מדרגות רבות בפעם אחת ולעלות מעלה מעלה. וכן מובא ב''ספר הגלגולים'' לרבנו האר''י ז''ל. וה' יהיה בעזרנו שנזכה לשוב לפניו באמת ובלב תמים ובלב שלם אבחנו וזרענו באמת ובתמים מתוך שמחה והרחבה אמן, עד כאן.

ועוד ראה בספר "אור יחזקאל" (חלק ב', ימים נוראים, סוף מאמר "בקשת השלמות") וזה לשונו: "הנה ידוע בשם הגאון רבי ישראל סלנטר ז"ל שאמר, שחיב אדם להרגיש עצמו כעני המחזר על הפתחים שמקבל ולוקח כל מה שנותנים לו, ולדגמא: בעת שיתנו לו בשר לאכל, לא יאמר: "עדין לא אכלתי מנת דגים", אלא בודאי חוטף כל מה שיש ביכלתו לקח. הכי נמי חיבים אנו להרגיש בהשגת רוחניות, שאל לנו לברר באפני קיום המצוות אלא כל מה שמוצאים עלינו לקח, מצוות קלות כחמורות. ואף יסוד זה עלינו ללמד מהנמלה שאינה בוררת ולוקחת חטין, שעורים ועדשים וכדומה. אמר רשב"י, מעשה היה ומצאו בבור שלה שלש מאות כור מה שמכנסת מהקיץ לחרף. לפיכך אמר שלמה: "אף אתם התקינו לכם מצוות מן העולם הזה לעולם הבא.

י. ככל שפגם יותר בחטאיו, מתקן בתשובתו יותר

כתב בספר "טהרת הקודש" (חלק ב', מאמר "פתח התשובה", פרק ד') וזה לשונו: אם כן, אפילו נפלת למקום שנפלת ועשית מה שעשית וגרמת מה שגרמת, אל תתיאש חס ושלום, כי הקב"ה רחום וחנון ואמר ("יחזקאל" יח): "כי לא אחפץ במות המת" וגו' והשיבו וחיו". וכתיב (שם): "החפץ אחפץ מות רשע נאם ה' אלקים הלוא בשובו מדרכיו וחיה". אדרבה: יותר מה שירד ופגם, אחר כך בשובו אל ה' יש בכחו להעלות נשמות וניצוצין ממקום עמק יותר אשר לא אפשר להגיע לשם לשום איש אחר למדרגות תחתוניות כאלו, רק מי שחס ושלום הגיע מזלו שנפל בידי סטרא אחרא למקומות שפלים ונבזים מאד, ואחר כך בהתנחמו ועוסק בתשובה בכל כחו, אז מוציא עמו בכח התשובה הרבה נשמות נפולות ונדחות שעולים עמו ותפלות נדחות אשר נדחו מכמה מאות שנים ולא היה להם עליה בשום פנים.

כאשר ידוע לנו שספר צדיק אחד קדוש מהקודמים, שהיה מעשה בימי הבעל-שם-טוב זי"ע שעל-ידי תפילתו הראשונה של זה הבעל תשובה העלה עמו תפלות פסולות מחמש מאות שנה. וזה מבהיל הרעיון, כי אפילו תפלות שלא היה בכחו של האריז"ל והבעל-שם-טוב הקדוש וכל הקדושים להעלות, העלה זה הרשע הגמור שחזר בתשובה.

יא. שלא יתרפה בעל התשובה אם נפל שוב לחטא.

עוד שם וזה לשונו: ואם אחר כך נפל חס ושלום עוד הטעם לחטא בסבת נסיונות או אנס יצרו אשר רובץ עליו כארי ואורב עליו כדב, נקרא כעין אנס קמי קודשא בריך הוא, ולא נתבטל חס ושלום הסכמתו וקבלתו הראשונה אשר עשה רשם גדול בשמים בשרש התקונים ורשם גדול בשרש נשמתו למעלה ורשם גדול בתוך נפשו שבגופו, כיון שגלוי

וידוע קמי קודשא בריך הוא שברצונו באמת לשוב אליו, רק מחמת גודל תקיפות וגרוי היצר נפל בידו.

וצריך שלא לפל בעיני עצמו מסבת נפילתו חס ושלום, רק יחזר ויחזר לעשות אלו הסכמות בלבו בלי שעור פעמים, כי סוף כל סוף יהיה הוא מהנוצחים ולא מן המנצחים. והגם אם חס ושלום לא יעלה בידו להיות מהנוצחים, הן בענין איזה עבירה או מדה רעה שנתפס בו, עם כל זה יצטרפו אלו הסכמות שעשה בלבו לחשבון גדול ועצום. ובזכות זה יהיה לו תיקון נפשו לאחר פטירתו בנקל מאד ולא יצטרכו לעבר עליו גלים גדולים חס ושלום. וגם שאחר תיקון וצרוף נפשו יזכה למדרגת ומעלת בעלי תשובה, כל אחד לפי בחינתו ועמקות לבבו שנתן אל לבו כח התשובה והחרטה והלב נשבר והבושה מה', כי כל אלו הבחינות משלבים חד בחבריה.

וכבר הזכרנו דברי המבי"ט בספרו "בית אלקים" ("שער התשובה" פרק יב), כי התשובה אינה כשאר המצוות, שבשאר המצוות העוזב חלק ממנה כאלו לא קים המצוה, כגון: המטיל ג' ציציות בטלית במקום ד' לא קים המצוה, וכן ג' פרשיות בתפלין במקום ד' לא קים כלל המצוה. אולם במצות התשובה גם אם לא נשלמה כדין התשובה בכל חלקיה וכגון שיש חרטה אבל עדין אין עזיבת החטא, גם מועיל.

ומסביר זאת בספר "משנת אהרן" לר' אהרן קוטלר ז"ל: היות וגדר התשובה הוא קרוב לה' יתברך שנתרחק ממנו על-ידי החטא, וזה נקרא תשובה: "ושבת עד ה' " ("דברים" ל, ב), "שובה ישראל עד ה' אלקיך" ("הושע" יד, ד), כי זהו עקר המכון בתשובה: לשוב ולהתקרב אל ה'. ובכל חלק מהתשובה מנח קרוב לה' יתברך, למשל כשעוזב החטא אפילו שעדין לא מביע חרטה על חטאיו הקודמים - עצם שמעתה עוזב החטא, הרי שנתקרב לה' יתברך יותר מקודם שהיה מרחק מאד ועדין שרוי בחטא. וכן אם זכה להתחרט אולם קשה לו עדין עזיבת החטא, הרי התקדמות בקרוב לה' יותר מקודם.

ועיין שם שודאי אין זו תשובה גמורה, כי תשובה גמורה זהו בתשלום כל תנאי התשובה שהם: חרטה, עזיבת החטא, ודוי וקבלה על העתיד, אלא כונתנו לומר שגם במעט ובחלק מן התשובה יש בו תקון. ואינו כשאר המצוות שאם הטיל ג' ציציות במקום ד' לא עשה ולא כלום.

וכיוצא בזה הביא ה"חפץ חיים" (ב"זכר למרים" פרק ז') וזה לשונו: "יש שבשעה שמתודה בנסח "אשמנו" ואומר "דברנו דפי", הוא מתחרט וחושב בדעתו להזהר מזה עוד. אמנם אחר כך מתגבר יצרו עליו וחוזר לחטא עוד. זוהי נקראת תשובה שאינה שלמה. ויש שאינה נקראת תשובה כלל, דהינו: אפילו בשעה שמתודה ואומר: "על חטא שחטאנו

לפניך בטפשות פה, בטמאת שפתים, בלשון הרע, ברכילות, בכחש ובכזב, בלצון, בהונאת דברים'' וכהאי גונא עד יותר מעשרה ענינים ששיכים רק לחלק הדבור, אין לו שום הרגש בזה והוא כאומר איזה תבות בעלמא - זה לא נקרא תשובה כלל. ועל כן, מי שיש לו לב נבון, אפילו במקצת, יש לו לזהר מודוי כזה, דלפחות בשעת האמירה יחשב לקים רצונו יתברך, וה' יראה ללבב.

ובספר ''חומת אנך'' להחיד''א ז''ל (פרשת ''אמר'') מביא בשם הר''ר אברהם חיון ז''ל שנסתפק במי שחטא ונתחרט ושב בתשובה ונתקבלה תשובתו, ואחר כך חזר לחטאו באותו החטא אם אמרינן דנדחתה תשובתו ונחשב לו החטא הראשון להיות חוזר ונעור. והכריע שזה תלוי בחוטא: אם חזר לחטא ותוהה הוא על הראשונות ומתחרט על התשובה ששב מקודם, אז נדחית תשובתו, ואם כשחוטא בפעם שניה אינו אלא מחמת שגבר עליו יצרו, ומצדו הלואי שלא היה חוטא, ואינו מתחרט על תשובתו הראשונה, אין חוזר ונעור עוונו הראשון ורק עוון שני בידו, ושב ורפא לו.

ומעשה שהיה: בהיותו בעיר אודיסה נודע לצדיק מרוז'ין על נכדו של הגאון רבי יעקב עמדין, מאיר שמו, שגר בעיר זו וחי חיי צער ודחק, ומה שגרוע יותר - שעזב את דרך אבותיו ויצא לתרבות רעה.

הלך אליו הצדיק והזמינו לבוא ולגור ברוז'ין בקרבתו, ועליו, על הרבי, כל מחסורו. הסכים מאיר הצעיר, בא לרוז'ין, גר בבית הצדיק ולא חסר לו מאומה. גם מטרתו של הרבי השגה: בדרכי נעם וחביבות הצליח הרבי להחזירו בתשובה.

באחד הימים ראה הצדיק את הבחור, והנה פניו עצובות. ''מדוע קודרות פניך?'' שאלו הצדיק. ''אם צר לך על חטאיך בעבר, אינך צריך להצטער, כי התשובה שעשית מועילה''. ''חטאתי הרבה כל כך'', ענה מאיר לצדיק, ''וגם אחרי שחזרתי הוספתי לחטא, עד שאיני בטוח אם תתקבל תשובתי עוד''. ''אומרים עליך שהיית 'עלוי' ולמדן גדול'', אמר לו הצדיק, ''לכן אענה לך כדרך הלומדים. בתפילת יום הכפורים אומרים אנו: 'כי אתה סלחן לישראל ומחלן לשבטי ישרון'. מדוע כתוב: 'סלחן ומחלן' ולא 'סולח ומוחל'? ההסבר לכך הוא ממקום אחר. הגמרא דורשת את הכתוב: 'רבץ תחת משאו עזב תעזב עמו', 'רבץ' כתוב ולא 'רבצן' (''בבא מציעא'' לג א). מפרש רש''י: 'רבצן' - הרגיל בכך. מכאן למדין אנו שהוספת האות נו''ן בסוף המלה מורה על רציפות בפעלה. וזה הפרוש: 'סלחן ומחלן' - אף-על-פי שאדם חוטא, חוזר בתשובה וחוטא שוב, הקדוש ברוך הוא סולח ומוחל לו בכל פעם מחדש''.

יב. התרפות התשובה נובעת מעצלות

כתב בספר "אור יחזקאל": "כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום לא נפלאת הוא ממך ולא רחקה היא" ("דברים" ל, יא) - הרמב"ן באר שפסוקים אלו נאמרו על מצות התשובה שאינה מכסה מבני אדם. "לא בשמים הוא לאמר מי יעלה לנו השמימה ויקחה לנו וישמענו אתה ונעשנה, כי קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשתו" - קרובה היא הדרך ורק זה נדרש מהאדם: "בפיך ובלבבך לעשתו". [וכן ראיתי ב"חובות הלבבות" בסופו, שהבין פסוקים אלו על מצות התשובה, וכן מבאר בספר "מנורת המאור"].

שבעה דברים אמר שלמה בעצל, שמוצא תואנות להמנע מעל תורה ועבודה, כמובא ב"משלי": (כו, יג) "אמר עצל שחל בדרך" וגו' - אומרים לעצל: לך ללמד, רבך בעיר! עונה: ארי בדרך ואני ירא. אמרו לו: הרי רבך בביתך, לך ללמד אצלו, עונה (שם): "ארי בין הרחבות" וגו'. ולבסוף: "טמן עצל ידו בצלחת" - שמתעצל אפלו לתן כף האכל לתוך פיו. ואומר המדרש שמשה רבנו טוען לעצל יותר משלמה, שהתשובה לא רק קרובה לצלחת וצריך רק לתן הכף בתוך פיו, אלא כבר: "בפיך ובלבבך לעשתו" - הוצא הדבר מתוך פיך ותו לא.

נמצאנו למדין, אמר רבי יחזקאל זצ"ל, יסוד גדול בדברי העבודה והתשובה, שכל אשר נתבקש לעשות קל הוא מאד - הוצא את הדברים מתוך פיך, לא צריך רב ולא השגות אחרות אלא פשוט פתח את פיך והתחל לדבר ותראה כי תזכה להגיע לתכלית, כי ככל שידבר ולא יתעצל, שוב יעזרהו ה' ותהא העבודה קלה יותר ויתנו לו סיעתא דשמיא עד הגיעו לאמת, כי זו כל עבודת האדם - להתחיל בעבודה.

וההתחלה פשוטה עד למאד: להוציא הדברים מתוך פיו. כן הוא בתשובה: שלא יחשב האדם שקשה היא מאד דרך התשובה אלא ידע שעליו לעשות את ההתחלה, לא להתעצל אלא לעשות ולהוציא הדברים. ובודאי דאין הכוונה אמירת מלים בעלמא ללא כוונה ורצון, דאין זה הוצאת דברים אלא הכוונה רצון ושאיפה עזה להצליח, ומתוך הרצון תבא העבודה. וכן הוא בכל עניני העבודה [וכאשר משמע בחז"ל שאזיל על כל המצוות ולא רק על התשובה וכמו שכתב הרמב"ן]. ונקדה זו היא כשלון האדם, שמדת העצלות אופפת אותו על כל מעשיו, ועצלות עד כדי כך שעוד מתעצל אפילו להוציא הדברים מתוך פיו. ולו רק יתגבר על העצלות ויתחיל בהוצאת הדברים מתוך פיו, כבר יזכה להגיע לתכלית.

יג. עוד מענין רעת העצלות המעכבת את התשובה

עוד שם ב"אור יחזקאל" שאין טענה על קשי התשובה כלל, כי התביעה היא רק ההתחלה, וכשמתחיל יסיעוהו מן השמים לגמר. ומביא דברי "נפש החיים" (שער א' פרק

יב) שמעת שעולה על טהר מחשבת האדם לעשות מצוה, תכף בעשה רשומו למעלה בשרשו העליון לבנות ולנטע כמה עולמות וכחות עליונים, וממילא מתעורר וממשיך גם עליו אור מקיף מהקדושה העליונה והוא המסיעו לגמרה. שבעת אשר עשה האדם את ההתחלה שהיא מחשבה ודבור לעשות מצוה, מיד מתעורר אור הקדוש למעלה שהוא מסיעו לגמרה, שכל עבודת האדם היא ההתחלה והראשית, היא מחשבה או דבור. ואנו רחמנא לצלן מתעצלים אף מזאת, שאף להוציא הדברים מפינו איננו רוצים. "לך אל נמלה עצל ראה דרכיה וחכס" - בשעה שילך אל הנמלה וילמד הימנה היאך לגבר על מדת העצלות ויראה דרכיה ויחכם, אז יגיע אל התכלית, דמדה זו היא ההורסת את הצלחת האדם. ונוראות הוא למתבונן: בשעה שנבוא לעולם הנצח ונראה היאר רחוקים היינו מהאמת, נדע להבין מה היתה הסבה לאי הצלחתנו: לא קשי התורה שמנעה זאת מאתנו, אלא פשוט נקדה זו של העצלות שהפריעה לנו להוציא הדברים מתוך פינו. וזו התביעה עלינו. נשב נא ונלמד מוסר בכנות, לא להסתפק בדפדוף קל בספר אלא לימוד המוסר כראוי. וכן להתחיל בתפילה לכוון פרוש המלות כהגן, ואז יעזרנו ה' יתברך ונזכה לעלות ולהתעלות.

וכן איתא נמי במדרש דהאי פרשתא ("משלי" כד, ז): "ראמות לאויל חכמות בשער לא יפתח-פיהו" - רבנן אמרי: הטפש הזה נכנס לבית הכנסת ורואה אותם עוסקין בתורה והוא אומר להם: היאך אדם למד תורה תחלה? אומרים לו: תחלה קורא במגלה ואחר כך בספר ואחר כך בנביאים. משהוא גומר את המקרא שונה את התלמוד ואחר כך הלכות ואגדות. כיון ששומע כך, אומר בלבו: אימתי אני לומד כל זאת?

אמר רבי ינאי: למה הדבר דומה? לככר שהיה תלוי באויר. טפש אומר: מי יוכל להביאו? ופקח אומר: לא אחד תלה אותו? וכשם שתלוהו כך אפשר להורידו. ומי שהוא פקח מה הוא עושה? שונה פרק אחד בכל יום ויום עד שמסים כל התורה כלה. אמר הקב"ה: "לא נפלאת היא ממך" - שאין אתה עסוק בהם, והם הדברים שבארנו שכל התביעה אלינו היא רק: עסק בה, התחל בעסק התורה והקב"ה יעזרך לסים כל התורה. וכל הסבה לאי הצלחתנו היא שאין אתה עוסק בה - שאיננו רוצים אפילו להתחיל לעסק בה משום העצלות הנמצאת בנו. כן הוא אף בענין עבודת אלול והתשובה: אל נא נחשב בלבנו כי קשה וארכה היא דרך התשובה: קבלה ועזיבת החטא ועוד, אלא עלינו לדעת כי נדרשת מאתנו רק ההתחלה - לעסק בתשובה, ואחר כך נזכה להגיע לתשובה שלימה.

וכן ראינו במעמד הר סיני שאמר הקב"ה לישראל ("שמות" יט, ד): "אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים", דהינו: ראיתם ענש שעשה הקב"ה במצרים. "ואשא אתכם על כנפי

נשרים", שראיתם שכר שנתן הקב"ה לישראל. "ועתה אם שמע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגלה מכל העמים". ופרש רש"י: "אם עתה תקבלו עליכם - יערב לכם מכאן ואילך - שכל ההתחלות קשות", והינו: שכל העבודה מן האדם היא להתחיל ולהתגבר על "כל ההתחלות קשות", וכאשר יתגבר על זה - "והיה אם שמע תשמעו" - שוב יערב לכם ויתן לכם ה' יתברך עזר להמשיך בעבודה ולהגיע לאמת.

יד. מה היא ההתחלה הנדרשת מאתנו

ועוד שם: מהי ההתחלה שהיא בפיו ובלבבו של האדם לעשותה ולא רחוקה? "ובחרת בחיים" - לבחר ולהחליט איזו דרך הוא רוצה ותו לא, והלאה מן השמים ידריכוהו. וזה לשונו: והוא יסוד ענין "ובחרת בחיים", העדתי בכם את השמים ואת הארץ החיים והמות בתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים - כל עבודת האדם בעולמו הוא רק לבחר בחיים, להיות בעל רצון ושאיפה לזכות לחיים ולהתחיל בעבודה על דרך זה.

ואיתא בחז"ל ("דברים רבה" ד): אמר ר' חגי: לא רק שנתתי לכם שני דרכים אלא שנכנסתי לכם לפנים משורת הדין ואמרתי לכם: "ובחרת בחיים", ובאור הדבר שבאמת מספקת לו לאדם כדי לזכות לעולם הבא זה לבד, שהראו לו ב' דרכים: אחת המובילה לחיים וטוב, והאחרת שהיא עולם הזה המביאה אותו למות ורע. ומכיון שרואה הוא בעיניו את שני הדרכים ויכול הוא להבחין תכף מה היא דרך האמת ומה היא הדרך שסופה מות, כבר מחיב הוא לילך ולקח לעצמו את דרך החיים. ולא עוד אלא שהקלה תורה עלינו את עבודתינו ותבעה מאתנו רק את ה"ובחרת בחיים" - לבחר רק באיזה דרך רוצה הוא לילך, כיון שיבחר בדרך האמת ויפתח את פיו כבר ידריכהו ה' יתברך מעלה בנתיב האמת, וזה כל החסרון שאיננו חפצים באמת בדרך החיים, ולכן איננו זוכים מאומה.

והינו מה שכתב רבנו יונה בבאור המשנה ב"אבות": "והוי רץ למצוה קלה כבחמורה", כי בעשות האדם מצוה קטנה פעם אחת, הוא מתקרב אל ה' ומרגיל את רוחו לעבודתו ונקל בעיניו לעשות מצוה אחרת שיש בה טרח, ועיין שם. ובאורו יש לומר כדרך שנתבאר לעיל בדברי ה"נפש החיים" שכאשר רק עושה מחשבה של מצוה מיד מכה הוא בשרשיו בעולם העליון ומיד נותן לו הקב"ה כח לעשות מצוה אחרת. ועוד כתב שם רבנו יונה בבאור "שכר מצוה מצוה" כי הקב"ה לא נתן ביד האדם הרע והטוב, אך הבחירה לבד כמו שנאמר: "ובחרת בחיים". ואחר שבחר לו הדרך האחת אם בטובה הולך וה' עמו, וכמו שנתבאר לעיל דזו כל עבודתנו להשיג את הבחירה בחיים. ומכיון שבחרנו זכינו לעזר ה' וה' עמנו.

ובאמת פשוט הוא שהרי הקב"ה מתאוה לכך. וכדאיתא במדרש בהאי פרשה, למה הדבר דומה? לבת מלך שלא היה אדם מכירה. והיה למלך אהוב אחד והיה נכנס למלך בכל שעה, והיתה בתו של מלך עומדת לפניו. אמר לו המלך: ראה היאך אני מחבב אותך, שאין בריה המכיר את בתי והיא עוד עומדת לפניך. אמר הקב"ה: ראו מה חביבים אתם עלי, שאין בריה בפלטין שלי מכיר את התורה ולכם נתתיה וכו.

כביכול הקב"ה עומד ומבקש מישראל: הנה רק לכם הראיתי את התורה וקרוב הוא מאד אליכם, וכל הבקשה שיש לי מכם הוא לילך ולעשות את ההתחלה. וכל הקשי הוא העצלות שיש בנו לרצות לבחר בטוב. לכן רואים אנו בעינינו כמה אנשים הנמצאים בישיבה זמן מרבה ושומעים דברי מוסר וכדומה, אך עדין אין להם שיכות כלל לחכמת המוסר ולא מבינים כלל מהות המוסר. והטעם לזה כי חסר להם ה"בחרת בחיים" והשאיפה לכך. ואף שרואה ויודע ומכיר חשיבות הדבר, מכל מקום לא נגע הדבר אל עצמו, כי הרי בעת אשר אדם לומד מוסר מתוך כונת הלב הרי בכל קטע מוסר רואה הוא בריאה חדשה לגמרי. והטעם שאין אנו חשים בכך הוא רק בזאת כי חסר לנו הרגש הבחירה בחיים ומסתפקים אנו בחמר ואיננו נגשים לצורה כלל, ודומים אנו למתחיל הלומד דף גמרא שלא נגע כלל בעיון הסגיה ואיננו יודע מהי תורה.

אמנם חיבים אנו לידע, שכשם שנתבאר דלזכיה בטוב מספקת רק ההתחלה והראשית, כן הוא אף להפוך לחלק הרע - בשעה אשר רק פונה הוא מעט לחלק הרע ושואף הוא לכך, כבר גדולה סכנתו עד מאד. ונאמר בקרא ("דברים" ל, יז): "ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלהים אחרים ועבדתם" - בשעה אשר רק הלב פונה לדברים אחרים, מיד "ונדחת והשתחוית לאלהים אחרים". סטיה קלה מן הדרך הנכונה, סכנתה גדולה עד שתביאהו להשתחוות לאלהים אחרים. ומה היא תחלת דרך הרע? "פן יפתה לבבך" - בעת אשר הלב פונה לדברים אחרים ואינו משקיע כחו בתורה ויראת שמים, כבר אינו שומע ויכול להגיע עד המות ממש, עד כאן.

טו. התורה חסה על החוטא שלא יתבייש

נאמר בתורה, שכשהיו ישראל יוצאין למלחמה, היה הכהן מכריז: "מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו ילך וישב לביתו" פן ימות ובמקומו איש אחר יחנך את הבית. "ומי האיש אשר נטע כרם ולא חללו" וכו. "ומי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה ילך וישב לביתו פן ימות במלחמה" וכו'. ולבסוף: "מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו". ודרשו בגמרא ("סוטה" מד): ר' יוסי הגלילי אומר: הירא מעברות שבידו, ולכך תלתה לו תורה בכל אלו שלא יתביש ויבינו שהוא בעל עברה. כלומר: חסה התורה על החוטא,

וכדי שלא יתביש צותה תורה לחזור מעורכי המלחמה לא רק החוטא אלא גם בונה בית ולא חנכו או ארש אשה וכו', כדי שכשיראו אדם חוזר מעורכי המלחמה לא יתלו בודאי שמחמת חטא הוא חוזר אלא יאמרו: שמא יש בו אחד מג' דברים הללו: בית, אשה או כרם.

ב' דברים נוראים יש לראות כאן:

א. אין סבה למות במלחמה כי אם על-ידי חטא בלבד, ואפילו הוא חטא קל דרבנן, כגון: הסח בין תפלין של יד לתפלין של ראש. וכל טעם החזרה מעורכי המלחמה לבונה בית ולנוטע כרם וכו' זהו רק לכסות על החוטא שלא יודע חטאו. אבל אין הם סבה בעצם לחזר מעורכי המלחמה, כי אין הערוד ממית אלא החטא. ובזה מובן קשיה גדולה: וכי מה חסה תורה על בונה בית ונוטע כרם ומארש אשה פן ימות ותכזב תוחלתו יותר מאשר על אדם בעל משפחה וילדים שאסונו גדול יותר אם ימות? אלא ודאי כל זה נאמר רק לכסות על הפושע שלא יתביש בחטאו, כי באמת רק החטא הוא סבה למות. ונקטה התורה ג' דברים שאינם מעשים שבכל יום לתלות בהם.

ב. יש להתבונן כמה חסה התורה על החוטא וצותה על בוני בית, על נוטעי כרם ועל מארשי אשה לחזור מהמלחמה בשביל שלא לבזות את החוטא. ואיתא בגמרא שלאו דווקא בנה בית אלא הוא הדין קנה, לקח או וירש או קבל במתנה או בנה בית לעצים או לתבן וכו'. יש אפשריות רבות כל כך לחזרה מהמלחמה רק כדי שלא לביש את החוטא. ועור מצינו בגמרא ("סוטה" לב): אר"י משום רשב"י, מפני מה תקנו תפילה בלחש? שלא לביש עוברי עברה. ופרש רש"י: שלא לביש עוברי עבירה שמתודים בתפלתם על עברות שבידם.

ועוד איתא בגמרא ("ברכות" יב): "כל העושה עבירה ומתביש בה מוחלין לו על כל עוונותיו". ולמדים זאת משאול המלך שהתביש מעברה שעשה, שדבר עם שמואל שהעלוהו באוב מקברו ונתבשר שאול שאמנם ימות במלחמה אולם יהיה לו חלק במחצתו של שמואל, שנאמר: "ומחר אתה ובניך עמי". אמר רבי יוחנן: עמי במחצתי. הרי שאף-על-פי שחטא ומגיעה לו בושה על זה, חס הקב"ה על המתביש מחטאו, ואף-על-פי שהבושה היתה בעל-כרחו של החוטא ולא מרצונו ומהכרתו, כעבדא דשאול שנאלץ לבוא לשמואל מחסר בררה כי פלשתים באו עליו והתביש לומר: לא ענני ה' באורים ותומים, כי הוא עצמו הרג לנוב עיר הכהנים, ובכל זאת נתבשר שנמחלו עוונותיו.

ועוד מצינו ענשו של שוכב עם בהמה שחיב מיתה, וכתיב: ''ואת הבהמה תהרגו''. ואיתא ברש''י שם: אם אדם חטא, בהמה למה נהרגת? אלא כדי שלא יאמרו זו הבהמה שנהרג פלוני על-ידה ויתבזה אותו אדם, שתמיד יזכרו בו על-ידי בהמה זו. לכן גם אותה הורגים. נורא לראות איך חס הקב''ה על החוטא, שאפילו שכבר מת בחטאו, ''ואת הבהמה תהרגו'' משום כבודו של מת.

וכן מצינו כבודו של מת בתורה באדם שחטא ונתלה על עץ: 'לא תלין נבלתו על העץ''. ונקבר עם העץ שנתלה עליו ועם האבן שנסקל בה, שלא יאמרו הבריות: זהו עץ שנתלה עליו פלוני, כמבאר ב''חנוך'', כי בצלם אלקים עשה את האדם, ואפילו חוטא חסה התורה על כבודו ואף שמת כבר.

ומכל הנ''ל, כמה חזוק לחוטא שלא יתיאש מלשוב בטענה: כמה מאוס אני ושנוא ואבדה תקותי. אל יאמר כן, אלא יתבונן שממש כרחם אב על בנים מרחם עליו הקב''ה וחס עליו אפילו בהיותו חוטא שלא יתביש. וכל שכן כמה באהבה וברצון יקבלו הקב''ה כשישוב לפניו בלב שלם.

טז. התעצמות התשובה מאישי התנ"ך

כתב בספר ''טהרת הקודש'' (חלק ב', מאמר ''פתח התשובה'' פרק ב') וזה לשונו: ''וראש לכל בעלי התשובה היה אדם הראשון יציר כפיו של הקב''ה, אשר למד זאת מקין בנו, שאמרו רז''ל (''מדרש רבה'' בראשית כב) שפגע אדם הראשון בקין ואמר לו: ''מה נעשה בדינך?'' והשיב: ''עשיתי תשובה ונתפשרתי'', עיין שם. ואמרו במדרש, שנכנס אדם הראשון במי גיחון העליון וישב שם מאה ושלשים שנה עד שעלו שריגין על בשרו ועשה תשובה גדולה. ומובא ב''ספר הקנה'' וב''עשרה מאמרות'' שאדם הראשון ישב בתענית כל ימיו, כמו שעולה מספר ימיו של אדם הראשון תתק''ל שנה כמנין תעני''ת. והגם שלא זכה לתקן בשלמות מה שפגם בכל העולמות ובכל הברואים שלא יתקן העולם עד ביאת משיח צדקנו במהרה בימינו אמן, עם כל זה תקן הרבה, עד שאמרו רז''ל (ב''מדרש רבה'' ''אחרי'' כ): תפוח עקבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה. ואחר כך זכה ונתקן נפשו, רוחו ונשמתו בשלשה אבות הקדושים וביתר שאת בדוד מלכנו משיחנו שעתיד להיות משיח במהרה בימינו. וראשי תבות אד''ם הוא: ''א'ברהם ד'וד מ'שיח, רומז ראש התקון ואמצע וסוף.

ואחר כך פתח ראובן בתשובה אחר המעשה של בלבול היצוע, ועסק בשקו ובתעניתו כל ימיו. וחטאו לא היה אלא דבר דק כי כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה (''שבת'' נה) רק פגמו היה במחשבה ובדק מן הדק. עם כל זה לא שקט ולא נח ועסק כל ימיו

בתשובה. והוא היה הראשון שפתח פתח התשובה, כמו שאמר לו הקב"ה: אתה פתחת בתשובה תחלה, לכן זכה שיצא ממנו הושע הנביא שפתח בתשובה תחלה, כמו שכתוב: "שובה ישראל" ("בראשית רבה" פ"ד).

ואחר כך עקר בעל התשובה הגדול וראש ואב לכל בעלי התשובה היה דוד מלכנו משיחנו, שפתח לכל העולם כלו שערי תשובה ועסק בתשובה גדולה ונוראה. אמנם לא היה חטאו חטא גמור? כמו שאמרו רז"ל ("שבת" נו): כל האומר דוד חטא אינו אלא טועה, כי בת שבע מגרשת מבעלה וגם אוריה מורד במלכות היה. אך עם כל זה, לפי ערך גודל קדושת נפשו הרגיש בעצמו גודל הפגם. והגם שידועים דברי רז"ל ("סנהדרין" קז): אמר דוד לפני הקב"ה גליא וידיעא קמך דאי בעיא לאכפיה ליצרי הוה כיפינא אלא דלא לימרו עבדא זכי למריה. לפי שבקש מהקב"ה שינסה אותו כדכתיב ("תהלים" כו): "בחנני ה' ונסני".

ואחר כך קבל על עצמו תשובה גדולה ונוראה, שאמרו רז"ל (שם): ששה חדשים נצטרע דוד ונסתלקה הימנו שכינה ופרשו ממנו סנהדרין. ועוד ("תנא דבי אליהו" פרק ב'): עשרים ושתים שנה נסתלקה רוח הקודש מדוד מלך ישראל. בכל יום ויום היה מוריד דמעות ואוכל פתו באפר, שנאמר ("תהלים" קב): "כי אפר כלחם אכלתי". ועוד מובא ב"ראשית חכמה" (בשם "תנא דבי אליהו" כתב יד שער התשובה פרק יג ד"ה "עוד מענין"), ששלש עשרה שנה שכב במטה בגודל יסורים קשים, ושבעה כרים היו מחליפים בכל יום מתחתיו מרב ארס שהיה יוצא מגופו. וחשבו שונאיו שאין לו עוד תקומה, עד שהקימו הקב"ה ברחמיו.

ולא די זה אלא שקבל על עצמו הענש והבזיון הגדול והנורא מבנו אבשלום שגרשו ממלכותו ועשה מה שעשה, ואמר: "מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו" ("תהלים" ג), ששבח וזמר עוד להקב"ה על זה. וקבל חרופים וגדופים משמעי בן גרא שהיה אדם גדול ונורא וחרף אותו בבזיונות בלי שעור כאשר אמרו רז"ל ("שבת" קה) ראשי תבות של קללה נמרצ"ת שקלל אותו שמעי, וקבל באהבה "כי ה' אמר לו קלל את דוד" ("שמואל" ב, טז). עד שהרעיש עליונים ותחתונים וכל העולמות בגודל תשובתו הנוראה. והוא מבהיל הרעיון, על חטא קל לעשות תשובה גדולה ונוראה כזה. לכן זכה להיות משיח אלקי יעקב וראש לשלשה אבות ורגל רביעית למרכבה וראש לכל בעלי רוח הקודש כמו משה רבנו ראש הנביאים. ונתן מלכות לו ולכל דורותיו. הכל בשביל גודל תשובתו הרמה שהיה בלי שעור.

ומובא ב"זהר הקדוש" ("רות"), שאלמלי היה חי דוד עוד שלשים שנה היה נתקן פגם אדם הראשון לגמרי, והיה תיקון העולמות בשלמות בלי שום גלות לעולם. ובגודל כח תשובתו זכה והכניס כח לכל יחידי שרוצה לשוב לה' באמת, כמו שאמרו רז"ל ("עבודה זרה" ד:): לא דוד ראוי לאותו מעשה וכו', אלא למה עשו לומר לך שאם חטא יחיד אומרים לו כלך לך אצל יחיד שמתנוצץ בו ניצוץ וכח של דוד מלכנו לעזרו לתשובה. כל זה על-ידי כח התשובה הגדולה והנוראה שעשה שבזכותה זכה לכל אלו הדברים. נורא ועצום עד מאד כח התשובה, שאמרו רז"ל ("ברכות" לד): "מקום שבעלי תשובה עומדים, צדיקים גמורים אינם עומדים".

ועוד כתב בספר "מנורת המאור" וזה לשונו: גרסינן בפרק מ"א מפרקי רבי אליעזר: תדע לך כח התשובה. בוא וראה מאחאב מלך ישראל שגזל וחמס ורצח, שנאמר: "הרצחת וגם ירשת?" שלח וקרא ליהושפט מלך יהודה והיה מלקהו מלקות ארבעים ג' פעמים בכל יום ובצום ובתפילה היה משכים ומעריב לפני הקב"ה ולא חזר למעשיו הרעים יותר ונתרצית תשובתו שנאמר: "הראית כי נכנע אחאב" וגו'.

רבי אבהו אומר: תדע לך כח התשובה מדוד מלך ישראל שנשבע הקב"ה לאבות הראשונים להרבות את זרעם ככוכבי השמים אשר לא יספר מרב, ובא דוד למנות מספרם. אמר ליה הקב"ה: דוד, אני נשבעתי לאבותם להרבות את זרעם, ואתה באת לבטל את דברי, בשבילך נתנה הצאן למאכל. ובג' שעות נפלו מישראל שבעים אלף איש שנאמר ("דברי הימים" א, כא): "ויפל מישראל שבעים אלף איש". רבי שמעון אומר: לא נפל מישראל אלא אבישי בן צרויה שהיה שקול במעשיו הטובים כשבעים אלף איש. אנשים לא נאמר כאן אלא איש.

ושמע דוד וקרע את בגדיו ולבש שק ואפר ונפל על פניו ארצה לפני ארון ברית ה'. והיה מבקש תשובה מלפני הקב"ה ואמר: רבונו של עולם, אני הוא שחטאתי, העבר נא חטאתי. ונתרצית תשובתו ואמר למלאך המשחית בעם "רב לך". ומהו "רב לך"? אמר לו: אדם רב נפל מישראל. ומה עשה המלאך לקח חרבו וקנחה בטליתו של דוד וראה דוד חרבו של מלאך והיה מרתת בכל אבריו עד יום מותו, שנאמר (שם): "ולא יכל דויד ללכת לפניו לדרש אלהים כי נבעת מפני חרב מלאך ה' ".

רבי יהושע אומר, תדע לך כח התשובה. בוא וראה ממנשה מלך יהודה שעשה כל התועבות הרעות שבעולם וזבח לאלהים אחרים שנאמר ("מלכים" ב, כא): "והעביר את בנו באש ועונן ונחש ועשה אוב וידעני הרבה לעשות הרע בעיני ה' ". והיה מזבח לכל צבא השמים, ובאו עליו גדודי מלך אשור ואחזו אותו במניכת ראשו והורידוהו בבלה ונתנו

אותו במחבת אש, וקרא שם לכל אלהים שזבח להם ואין עונה להצילו. אמר, אקרא לאלהי אבותי בכל לבי, אולי יעשה לי ככל נפלאותיו אשר עשה לאבי. וקרא לאלהי אבותיו בכל לבו ונעתר לו ונשמעה תפילתו, שנאמר ("דברי הימים" ב, לג): "ויתפלל (אל ה') [אליו ויעתר לו] וישמע תחנתו וישיבהו ירושלים וידע מנשה כי ה' הוא האלהים". באותה שעה אמר מנשה: אית דין ואית דין.

בן עזאי אומר, תדע לך כח התשובה. בוא וראה מרבי שמעון בן לקיש, שהיו הוא ושני רעיו גוזלים לכל אשר יעבר עליהם בדרך. מה עשה? הניח לשני רעיו שודדים בהרים ושב לאלהיו בכל לבו בצום ובתפילה והיה משכים ומעריב לפני הקב"ה, והיה עוסק בתורה ובמצוות ולא שב למעשיו הרעים עוד ונתרצית תשובתו. וביום שמת מתו שני רעיו השודדים בהרים, ונתנו את רבי שמעון באוצר החיים ולשני רעיו לשאול תחתיה. ואמרו שני רעיו לפני הקב"ה: "רבונו של עולם, יש משוא פנים לפניך? זה היה שודד עמנו בהרים והוא באוצר החיים ואנו בשאול תחתיה?!" אמר להם: "זה עשה תשובה בחייו ואתם לא עשיתם תשובה". אמרו לו להקב"ה: "הנח לנו ונעשה תשובה גדולה". אמר להם: "אין תשובה אלא עד יום המיתה. משל למה הדבר דומה? לאדם שהוא רוצה לילך לקראת המדבר, אם אינו לוקח מן הישוב לחם ומים, במדבר אינו מוצא מה שיאכל וישתה. כך אם אין אדם עושה תשובה בחייו, לאחר מותו אין לו תשובה אלא לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, שנאמר ("ירמיה" יז): 'אני ה' חקר לב בחן כליות ולתת לאיש כדרכו כפרי מעלליו' ".

רבי נחניה בן הקנה אומר, תדע לך כח התשובה. בוא וראה מפרעה מלך מצרים שמרד ברבון עולמים ואמר ("שמות" ה): "מי ה' אשר אשמע בקלו". ובאותו לשון עשה תשובה, שנאמר (שם טו): "מי כמכה באלם ה'". והצילו הקב"ה מבין המתים שנאמר (שם ט): "כי עתה שלחתי את ידי ואך אותך" וגו'. והעמידו מבין המתים לספר גבורתו שנאמר: "ואולם בעבור זאת העמדתיך וגו' ולמען ספר שמי" וגו'. והלך ומלך בנינוה, והיו אנשי נינוה כותבין מכתבי עמל וגוזלין איש את רעהו ובאין זה על זה. וכששלח הקב"ה ליונה להנבא עליהם שמע פרעה ועמד מכסאו ויקרע את בגדיו וילבש שק ואפר והכריז בכל עמו שיצומו שלשה ימים. כל מי שלא יעשה כדברים האלה ישרף באש.

מה עשה? העמיד אנשים מצד אחר ונשים מצד אחד וכל בהמה טהורה בצד אחד ובהמה טמאה מצד אחד והילדים מצד אחד רואין את שדי אמותם ורוצים לינק ולא הניחן ובוכים. והאמהות רואות לבניהן ורוצות להניקן ואינן יכולות ובוכות. והיו בה קכ"ג אלף

- יותר משתים עשרה רבוא, שנאמר: ''ואני לא אחוס על נינוה העיר הגדולה אשר יש בה הרבה'' וגו' ונאמר: ''וינחם האלקים על הרעה'' וגו'.
ארבעים שנה האריך הקב''ה אפו עמהם כנגד ארבעים יום שנאמר ליונה. ולאחר ארבעים שנה חזרו לקלקולם ולמעשיהם הרעים יותר מבראשונה ונבלעו כמתים בשאול תחתיה, שנאמר (''איוב'' כד): ''מעיר מתים ינאקו'', ''ורוח עבירה ותטהרם'' (''איוב'' לז). לפיכך שלח הקב''ה ביד עבדיו הנביאים להנבא על ישראל ואמר להם: ''שובה ישראל עד ה' אלהיך''.

יז. בו יבואר מגודל אריכות אפיו ורחמנותו של הקב''ה

בספר ''תמר דבורה'' להרמ''ק מבאר את הי''ג מדות וזה לשונו:
א. מי אל כמוך - המדה הזאת מורה על היות הקב''ה מלך נעלב סובל עלבון, מה שלא יכילהו רעיון. הרי אין דבר נסתר מהשגחתו בלי ספק, ועוד: אין רגע שלא יהיה האדם נזון ומתקים מכח עליון השופע עליו. והרי תמצא שמעולם לא חטא אדם נגדו יתברך מבלי שבאותו הרגע ממש שופע ה' יתברך עליו שפע קיומו ותנועת אבריו, כי מבלי שפעו יתברך אין חיות לאדם כלל, ונמצא מנצל השפעת חיות ה' יתברך אליו לחטא נגדו. ועם היות שהאדם חוטא בכח ההוא לא מנעו ממנו כלל אלא סובל הקב''ה עלבון כזה להיות משפיע בו כח תנועות אבריו, והאדם מוציא אותו כח באותו רגע בחטא ועוון ומכעיס, והקב''ה סובל. ולא תאמר שאינו יכול למנע ממנו ידיו ורגליו כעין שעשה לירבעם (''מלכים'' א, יג-יד). ועם כל זה שהכח בידו להחזיר הכח הנשפע ההוא, והיה לו לומר: כיון שאתה חוטא נגדי? תחטא בשלך ולא בשלי, ובכל זאת לא מפני זה מנע טובו מן האדם ולא סבל עלבון והשפיע הכל והיטיב לאדם טובו. הרי זה עלבון וסבלנות מה שלא יספר. ועל זה קוראים מלאכי השרת להקב''ה ''מלך עלוב'' (''פרקי היכלות'' פרק כה), והינו אמרו: ''מי אל כמוך'', אתה אל בעל חסד המיטיב, אל בעל כח לנקם ולאסף את שלך, ועם כל זה אתה סובל ונעלב עד ישוב בתשובה.
ב. נשא עוון - והרי זה גדול מהקודם, שהרי לא יעשה האדם עוון שלא יברא משחית, כדתנן: העובר עבירה אחת קונה לו קטגור אחד (''אבות'' ד, יא). והרי אותו קטגור עומד לפני הקב''ה ואומר: פלוני עשאני, ואין בריה מתקימת בעולם אלא בשפעו של הקב''ה, והרי המשחית הזה עומד לפניו ובמה מתקים? הדין נותן שיאמר הקב''ה, איני זן משחיתים, ילך אצל מי שעשאו ויתפרנס ממנו, והיה המשחית יורד מיד ונוטל נשמתו או כורתו או נענש עליו כפי ענשו, עד שיתבטל המשחית ההוא. ואין הקב''ה עושה כן, אלא נושא וסובל העוון. וכמו שהוא זן העולם כלו, זן ומפרנס המשחית הזה עד שיהיה אחד משלשה דברים: או שישוב החוטא בתשובה ויכלהו ויבטלהו בסגופיו, או יבטלהו

שופט צדק ביסורים ומיתה או ילך בגיהנום ושם יפרע חובו. והינו שאמר קין: "גדול עוני מנשוא ("בראשית" ד, יג). ופרשו רז"ל: כל העולם כלו אתה סובל ("תנחומא" שם), כלומר: זן ומפרנס, ועוני כבד שאין אתה יכול לסבלו, פרוש לפרנסו עד שאשוב ואתקן. אם כן, הרי זו מדת סבלנות גדולה, שיזון ויפרנס בריה רעה שברא החוטא, עד שישוב.

ג. ועבר על פשע - זו מדה גדולה, שהרי אין המחילה על-ידי שליח אלא על-ידו ממש של הקב"ה, כדכתיב: "כי עמך הסליחה" וגו' ("תהלים" קל, ד). ומה היא הסליחה? שהוא רוחץ העוון כדכתיב: "אם רחץ ה' את צאת בנות ציון" וגו' ("ישעיה" ד, ד), וכן כתיב: "וזרקתי עליכם מים טהורים" וגו' ("יחזקאל" לו, כה), והינו: עובר על פשע, שולח מימי רחיצה ועובר ורוחץ הפשע.

ד. לשארית נחלתו - הנה הקב"ה מתנהג עם ישראל בדרך זו לומר: מה אעשה לישראל והם קרובי, שאר בשר לי עמהם, שהם בת-זוג להקב"ה וקורא לה "בתי", "אחותי", "אמי", כדפרשו רז"ל ("שיר השירים" רבה ג'). וכתיב: "ישראל עם קרבו" ("תהלים" קמח, יד) - ממש קרבה יש לו עמהם ובניו הם, והינו: "לשארית נחלתו", לשון שאר בשר. וסוף סוף הם נחלתו. ומה אמר אם אענישם הרי הכאב עלי, כדכתיב: "בכל צרתם לו צר" ("ישעיה" סג, ט). כתיב "לא" באלף, לומר שצערם מגיע לפלא העליון לדו פרצופין שבהן עקר ההנהגה וקרינן בוא"ו: "לו צר", כדכתיב: "ותקצר נפשו בעמל ישראל", ("שופטים" י, טז), לפי שאינו סובל צערם וקלונם מפני שהם שארית נחלתו.

ה. לא החזיק לעד אפו - זו מדה אחרת, שאפילו האדם מחזיק בחטא, אין הקב"ה מחזיק אף, ואם מחזיק לא מחזיק לעד, אלא יבטל כעסו אפילו שלא ישוב האדם, כמו שמצינו בימי ירבעם בן יואש שהחזיר הקב"ה גבול ישראל והם היו עובדי עגלים ורחם עליהם ולא שבו ("מלכים" ב, יד, כה), אם כן למה רחם? בשביל מדה זו שלא החזיק לעד אפו, אדרבה: מחליש אפו עם היות שעדין החטא קים ואינו מעניש אלא מצפה ומרחם אולי ישובו, והינו: "לא לנצח יריב ולא לעולם יטר" ("תהלים" קג, ט), אלא הקב"ה מנהג ברכות ובקשות - הכל לטובת ישראל.

ז. כי חפץ חסד הוא - כבר פרשו במקומו שיש היכל ידוע של מלאכים הממנים לקבל גמילות חסדים שאדם עושה בעולם הזה, וכאשר מדת הדין מקטרגת על ישראל, מיד אותם המלאכים מראים החסד ההוא והקב"ה מרחם על ישראל ("זהר" ח"ב רנג) מפני שהוא חפץ בחסד. ואף-על-פי שהם חיבים, אם הם גומלים חסד זה לזה מרחם עליהם. וכמו שהיה בזמן החרבן, שנאמר לגבריאל: "בא אל בינות לגלגל" וגו' ("יחזקאל" י, ב), כי גבריאל שר הדין והגבורה, ונתן לו רשות לקבל כוחות הדין בינו לגלגל מתחת לכרובים

מאש המזבח, דהינו: דין גבורת המלכות. והיה הדין מתחזק עד שבקש לכלות את הכל, לקעקע ביצתן של ישראל, מפני שנתחיבו כליה, וכתיב: "וירא לכרבים תבנית יד אדם תחת כנפיהם" (שם פסוק ח), והינו שאמר הקב"ה לגבריאל: הם גומלים חסדים אלו עם אלו ("ויקרא רבה" כו), ואף אם הם חיבים נצולו והיה להם שארית. והטעם הוא מפני מדה זו: "כי חפץ חסד הוא" - רוצה במה שישראל גומלים חסד, ואותו צד מזכה להם אף שאינם כשרים בצד אחר.

ז. ישוב לרחמנו - אין הקב"ה מתנהג כמדת בשר ודם, שאם הכעיסו חברו, כשהוא מתרצה עמו מתרצה מעט ולא באהבה הקודמת; אלא אם חטא אדם ועשה תשובה, מעלתו גדולה יותר כלפי הקב"ה, והינו: במקום שבעלי תשובה עומדים, אין צדיקים גמורים יכולים לעמד ("ברכות" לד) וכו', מפני שלא נכנסו דרך פתח הצדיקים, שדי להם בגדרים קלים להנצל מהחטא, אלא נצטערו ועלו דרך פתח העליון וסגפו עצמן ונבדלו מן החטא יותר ויותר מן הצדיקים וכו'. ולזה כאשר יעשה האדם תשובה, דהינו: "תשוב-ה" אל מקומה (ר"מ 'נשא" קכב) ויחזיר הקב"ה שכינתו עליו, אינו שב כאהבה הראשונה בלבד, אלא יותר ויותר, והינו "ישוב ירחמנו" - שיוסיף רחמים לישראל ויתקנם ויקרבם יותר.

ח. יכבש עונותינו - הרי הקב"ה מתנהג עם ישראל במדה זו והיא סוד כבישת העוון, כי הנה המצוה היא כפורחת עלתה נצה ובוקעת ועולה עד אין תכלית לכנס לפניו יתברך. אמנם העוונות אין להם כניסה שם חס ושלום אלא כובשם שלא יכנסו, כדכתיב: "לא יגרך רע" ("תהלים' ה, ה) - לא יגור במגורך רע ("שבת" קמט). אם כן, אין העוון נכנס פנימה. ומטעם זה שכר מצוה בהאי עלמא ליכא ("קדושין" לט), מפני שהמצוה היא לפניו יתברך, והאיך יתן לו ממה שלפניו שכר רוחני בעולם הגשמי, והרי כל העולם אינו כדאי למצוה אחת ולקורת רוח אשר לפניו?! ומטעם זה לא יקח שחד של מצוות. המשל בזה: אין הקדוש ברוך הוא אומר, עשה ארבעים מצוות ועשר עברות, נשארו שלשים מצוות וילכו עשר בעשר, חס ושלום. אלא אפילו צדיק גמור ועשה עבירה אחת, דומה לפניו כאלו שרף את התורה עד שירצה חובו ואחר כך יקבל שכר כל מצוותיו.

וזה חסד גדול שעושה הקב"ה עם הצדיקים שאינו מנכה מן המצוות, מפני שהמצוות חשובות ומתעלות עד לפניו יתברך, והאיך יבכה מהן בשביל העברות, כי שכר העברה הוא מחלק הגיהנום הנבזה, והמצוות שכרן מהנכבד בזיו השכינה, והאיך ינכה אלו בצד אלו? אלא הקב"ה גובה חוב העברות ומשלם שכר כל המצוות, והינו: "יכבש עונותינו", שאין העוונות מתגברים לפניו כמצוות, אלא כובש אותם שלא יעלו ולא

יכנסו, ואף-על-פי שהוא משגיח על הטוב והרע, עם כל זה הטוב אינו כובשו אלא פורח ועולה עד למאד ונכלל מצוה זו במצוה (אחרת) ונבנה ממנו בנין ולבוש נכבד, ועוונות אין להם סגלה זו אלא כובש אותם שלא יצליחו הצלחה זו ולא יכנסו פנימה.

ט. ותשליך במצלות ים כל חטאתם - זו מדה טובה להקב"ה, שהרי ישראל חטאו ומסרם ביד פרעה ושבו בתשובה. למה יעניש את פרעה? וכן סנחריב וכן המן ודומיהם אין הקב"ה מתנחם בלבד לומר: כבר שבו בתשובה ולא יהיה להם עוד רעה, אם כן יסתלק המן מעליהם או פרעה או סנחריב, אכן זה לא יספיק אלא ישוב עמל המן על ראשו וכן פרעה וכן סנחריב וכו'.

עתיד הקב"ה להעמיד סמא"ל והרשעים עושי מעשיו ופעלותיו ויעשה בהם הדין, והינו: "ותשליך במצלות ים כל חטאתם", ירצה השליח כח הדין להפיל על-ידי אלו שהם מצולות ים, "והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל ויגרשו מימיו רפש וטיט" ("ישעיהו" נז, כ) - אלו הם העושים דין בישראל ("זהר" ח"ב קפה) שישיב אחר כך את כל גמולם בראשם. והטעם מפני שאחר שישראל קבלו הדין, הקב"ה מתנחם אפילו על מה שקדם ותובע עלבונם, ולא די אלא "אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה" ("זכריה" א, טו).

י. תתן אמת ליעקב - מדה זו היא שיש לישראל למעלה. אותם הבינונים שאינם יודעים להתנהג לפנים משורת הדין והם נקראים יעקב מפני שאינם מתנהגים אלא עם הנהגות אמתיות, גם הקב"ה יש לו מדת אמת שהוא על צד מציאות המשפט והישר, ואלו המתנהגים בעולם בישר, הקב"ה מתנהג עמהם באמת ומרחם עליהם על-צד הישר והמשפט.

לא. חסד לאברהם - הם המתנהגים בעולם לפנים משורת הדין כאברהם אבינו, גם הקב"ה מתנהג עמהם לפנים משורת הדין, אינו מעמיד עמהם הדין על-תקפו אף לא בדרך הישר, אלא נכנס עמהם לפנים מן הישר כמו שהם מתנהגים, והינו "חסד לאברהם" - הקב"ה מתנהג במדת החסד עם אותם שהם כמו אברהם בהתנהגות.

יב. אשר נשבעת לאבותינו - יש בני אדם שאינם הגונים והקב"ה מרחם על כלם, ופרשו בגמרא על הכתוב: "וחנתי את אשר אחן" ("שמות" לג, יט): אמר הקב"ה: אוצר זה לאותם שאינם הגונים ("ברכות" ז). יש אוצר חנונים שהקב"ה חונן ונותן להם מתנת חנם, לפי שאומר הקב"ה: הרי יש להם זכות אבות, אני נשבעתי לאבות, אם כן אף-על-פי שאינם הגונים יזכו בשביל שהם מזרע האבות שנשבעתי להם. לפיכך אנהלם ואנהיגם עד שיתקנו.

יג. מימי קודם - הרי מדה שיש להקב"ה עם ישראל: כשתמה זכות אבות וכיוצא, מה יעשה, והרי מצד עצמם אינם הגונים?! כתיב: "זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולתיך ("ירמיה" ב, ב), זוכר הקב"ה ימי קדמונים, אהבה שהיה מקודם ומרחם על ישראל. ובזה יזכיר להם כל המצוות שעשו מיום שנולדו וכל מדות טובות שהקב"ה מנהיג בהם עולמו, ומכלם עושה סגלה לרחם בשבילם.

יח. דברי חזוק נפלאים שלא להתיאש מהתשובה ושלא לפל מרבוי הנסיונות והנפילות

כתב בספר "שומר אמונים" (מאמר הבטחון וההתחזקות, פרק י') וזה לשונו: והנה אם האדם מתרפק לעבודת ה', ועל-פי רב בפרט בדור הזה בהתמעטות העובדים וצדיקי הדור, נופל לטמטום גדול ולחשכות, חס ושלום, ואין לו חשק ללמד ולא להתפלל ולא לעשות שום דבר שבקדושה. והיצר מטעים לו בלימוד ובתפילה טעם מיתה, רחמנא לצלן, כידוע להמנסים בכל אלה, ונופל חס ושלום ליאוש גדול? שהיצר מיאשו משני עולמות ומראהו שאין לו לא עולם הזה ולא עולם הבא ומזכיר לו העברות ואומר לו בהתרפקותו בעבודתו יתברך: ראה כי אין רוצים בשמים שתעבד ה', כי הרבה פעמים התחלת ומפילים אותך. ולא עוד אלא שנופל בעברות חס ושלום עוד הרבה יותר מקודם ולאנס לילה חס ושלום וכדומה, כי היצר רודף אחר נשמות המסגלים לעבודת ה' בפרט ולהחטיאם במקרי לילה, כמובא ב"ראשית חכמה" ("שער הקדושה" פרק יז) שהוא תאב ומתאוה ורודף בתר ירכי דרבנן ובפרט בעקר הנפשות המסגלים להקדושה, ואלו שעוסקים ורוצים לעשות תשובה לפני ה'.

[ובענין זה מובא בספר "תורי זהב" (פרשת "תצא") וזה לשונו: שמעתי אומרים מפה קדשו של הרב הבעל-שם-טוב ממעזיבוז זי"ע על הגמרא, דאם ראית תלמיד-חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה. ומקשה הגמרא שמא סלקא דעתך, אלא אימא ודאי עשה תשובה. על-פי דברי ה"תוספות יום טוב" הקשה על הא דאמרינן עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש ואחד מהם לא ארע קרי לכהן גדול ביום הכפורים, דמקשה למה יארע לו קרי אחר שהיו מזרזין אותו כל שבעת הימים והוא בטהרה כל היום ההוא, ותרץ כי יצר טוב ויצר הרע מתקוטטים זה עם זה כשני אויבים, וכשאחד מהם קרוב להיות מנצח יתחזק על עמדו בראותו כי כלתה אליו הרעה. ולזה היה קרוב מאד להיות הכהן בעל קרי, עד כאן.

ונמצא לפי זה, כשאדם עושה תשובה כראוי ונכון, אזי הוא מסכן לבל יחטיאו היצר הרע בחטא קרי, כי המנצח מחזיק את עצמו בכל כחו להחטיאו להמנצח. ופרש הרב הנ"ל ז"ל: אם ראית תלמיד-חכם שעבר עבירה בלילה, רצונו לומר שראה קרי, אל תהרהר אחריו ביום, רצונו לומר שמא הוא חיב בדבר

שהרהר ביום ובא לידי קרי בלילה, רק שמא עשה תשובה ולכך היצר הרע מחזק את עצמו בכל כחו להחטיאו ודו"ק, עד כאן לשונו.]

אז דע לך, כי שקר ענה בך היצר הרשע הרוצה להדיחך באמת משני עולמות, כמובא בדברי רז"ל ("זהר" "תצוה" קפד ע"א) דלית נהורא אלא ההוא דנפיק מגו חשוכא, כי כל שהחשכות מרבה, האור היוצא ממנו הוא יותר חשוב, כמו במצרים שהיה חשך ואפלה חשך כפול ומכפל, ואז דיקא ("שמות" יב) "וינצלו את מצרים" ("ברכות" דף ט ע"ב), עשאום כמצולה שאין בה דגים, כי הוציאו כל הניצוצין שנשארו עוד בהם, וזה שבקש הקב"ה ממשה (שם ע"א): בבקשה ממך לך אמר להם לישראל, בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב כנ"ל, כי עקר הוצאות ניצוצין קדישין ועקר עלית השכינה הוא דיקא להוציא אותם ממקום חשכות גדול ונורא ביותר, כי יותר חשוב וחביב תפילה אחת שהיא מתוך חשך ואפלה ובלבול המחשבות, ואדם ביגיעתו מהפך זאת ועושה מחשך לאור, ממאה תפלות שנותנים לו מן השמים בנקל ("אבות" פ"ה) ולפום צערא אגרא.

וזהו גודל החשיבות של בעלי תשובה יותר מן הצדיקים הגמורים שאמרו ("ברכות" דף לד ע"ב) שבמקום שבעלי תשובה עומדין, צדיקים גמורים אינם עומדין, כי צדיקים גמורים אין בכחם לירד למקום חשך ואפלה ולהעלות משם ניצוצי קודש, מה שאין כן הבעלי תשובה ("סנהדרין" דף לט ע"ב) מניה וביה שדי ביה נרגא, כי ממקום חשך באו ויכולים לירד שם ולהעלות, ולא עוד כי מובא בספר "באר מים חיים" (פרשת "אמר" ד"ה "ותדעו אחי", וכן בספר "אור תורה" פרשת" תולדות" ד"ה "ויגדל האיש"), כי הבעל עבירה כפי יותר שהיה מרותח ומחומם בגודל התלהבות לעשות העברה בחמום היותר גדול, ככה בעת שובו אל ה' יש לו זו ההתלהבות לקדושה.

ופרש רבנו הקדוש "החוזה מלובלין" זי"ע על הכתוב ("תהלים" קכז) "כחצים ביד גבור כן בני הנעורים". "חצים" רומז עוון הברית שיורה כחץ. ואם הוא גבור לשוב אל ה' ולתקנם נעשו מאלו החצים אש התלהבות לעבודתו יתברך.

כתב בספר "אור לשמים" (פרשת "חקת" ד"ה "ומשם בארה") וזה לשונו: בהקדים פרוש כבוד אדמו"ר מוה"ר יעקב יצחק מלובלין זצללה"ה על פסוק "אם יהיה נדחך בקצה השמים" [כי מדת יסוד סיומא דגופא נקרא קצה השמים, ואם חס ושלום יהיה נדחך במדת יסוד] משם [לשון שממה ר"ל גם אם חס ושלום יהיה שומם, אף-על-פי-כן] יקבצך ה' אלהיך ומשם [בו' נוספת רצונו לומר גם אם חס ושלום יתרבה השממון ואף-על-פי-כן] יקחך מלשון ("חגיגה" טו ע"ב) אי נקיטנא ליה בידי מאן מרמי ליה מנאי, עד כאן דברי קדוש ושפתים ישק.

ובספר ''סור מרע'' להגאון הקדוש מזידיטשוב בעל ''עטרת צבי'' כתב וזה לשונו: ''וממורי [הוא רבנו הקדוש מלובלין] שמעתי פרוש ''לא תתורו אחרי לבבכם'', כי לא תתיר קשרך מן הבורא אם יארע לך אחרי לבבכם שלא היה באיזה פעם לבך ברשותך וידך, ונזור לאחור, עם כל זה לא תעזב עבודתך. אמנם תעשה תשובה ותבקש רחמים מבעל הרחמים ויתכפר לך, כי רב טוב וסלח הוא, ואמר אפלו בבוא דבר עבירה לידו מן פגם הברית חס ושלום. ועשה תשובה וודוי וחרטה באמץ הלב עד דכא ושבר לבו בקרבו והקיש על דלתי הרחמים נקרא נוטר הברית, ולא נאבד שם צדיק ממנו אחרי אשר עושה בכל כחו מה שיוכל לעשות, עד כאן דבריו.

מובא בספר ''זכרון זאת'' (פרשת ''לך לך'' ד''ה ''ואברם בן חמש שנים'' וכו') וזה לשונו: דהנה כתיב ''כחצים ביד גבור כן בני הנעורים'', יש לפרש שרחוק להיות אדם נצול לגמרי משום חטאת הנעורים, אך על-ידי מה שעושה תשובה נעשים עברות זכיות. והנה זכיות נקראים בנים כמו שאמרו רז''ל: עקר תולדותיהן של צדיקים מעשיהם הטובים, וזה: ''כחצים ביד גבור כן בני הנעורים'', שעושה מחטאת נעורים זכיות. יש לו כח גדול שמוציא יקר מזולל, כפי תהיה לבטל גזרות כדאיתא בגמרא, עד כאן לשונו.

ועוד מובא שם (ב''זאת זכרון'' סוף ד''ה ''פרוש הפסוק 'נפשנו כצפור נמלטה' '') וזה לשונו: עוד ''כחצים ביד גבור'' וגו', כי הנה הגבור שיש לו חצים בידו, מגנים בעדו ויש לו תועלת מהם, כן חטאת נעורים הם ביד האדם שעושה תשובה עליהם הם לו לתועלת לעבודת ה' יתברך, עד כאן לשונו.

שהרי אפילו ירבעם בן נבט שהחטיא את הרבים והרע לכל בית ישראל, הקב''ה תפס בבגדו באמרו אליו: חזר בך ואני ואתה ובן ישי נטיל בגן עדן, כידוע דרשת רז''ל (''סנהדרין'' קב ע''א), וכן אחאב בהכנעו לפני ה' כתיב ביה (''מלכים'' א, כא, כט): ''הראית כי נכנע אחאב מלפני'', וכן מנשה שהרבה לחטא על כל הקודמים לפניו, וכששב לפניו יתברך חתר לו הקב''ה חתירה מתחת כסא הכבוד (''זהר'' ''בראשית'' דף לט ע''א, חסד לאברהם מעין חמישי נהר מח בהיכל ה'), ונעשה אחר כך ראש לבעלי תשובה בגן עדן, וכן להבדיל אפילו אצל גוי מצינו בנבוזראדן (''סנהדרין'' צו ע''ב) שהרג לאלפים ורבבות כהנים משוחים וצדיקים בלי מספר כמו שאמר בעצמו: הטובים שבהם אבדתי. וכששב בתשובה לפני ה' נשתבחו בו רבותינו ז''ל ואמרו (שם): נבוזראדן גר צדק היה. וכל שכן זרע אברהם, יצחק ויעקב, תשוקתו של ה' אב הרחמן כביכול.

וכן בסבת זה כל אריכות גלותנו וכל התהפכות וצרות ויסורים שאנו סובלים בהגלות המר והנמהר הזה, הכל בשביל (''שמואל'' ב, יד) שלא ידח ממנו נדח.

אם כן, בודאי ובודאי שהקב''ה משתוקק ומצפה לכל בר ישראל שישוב אליו גם בכל מיני נפילות וירידות, אפילו הוא ממש ירד כבר לשאול תחתית, שהוא שער הנו''ן של טומאה, עם כל זה הקדוש ברוך הוא משתוקק ומצפה אליו, כמו שהבאתי כמה פעמים בזה החבור בשם הרב הקדוש בעל ''אור החיים'' זי''ע, שישראל הקדושים מכרחים לירד לשער הנו''ן קודם ביאת המשיח (לעיל דרוש הבטחון פרק ו' ובסוף מאמר האמונה).

וזה הכוונה (''דברים'' ל): ''אם יהיה נדחך בקצה השמים'', ויש בזה סודות עמקים וכו'. ויש בזה רב תנחומים לבית ישראל, כי הגם שאנחנו רואים חשכות ונפילות הדור, אדרבה: מזה ראיה שכבר הוא הזמן האמתי שישראל נושע בה' תשועת עולמים במהרה בימינו אמן.

ואפילו אם האדם מרגיש עצמו בחשכות היותר נורא ועצום, ויש לו בלבולים שונים ונסיונות מבית ומחוץ וגלי ימים רודפים אחריו, יחשב: אדרבה ואדרבה, אם אשבר אלו גלי הימים והנהרות ואחטף לעצמי איזה עבודת ה', יעלה לרצון ולנחת-רוח לפני ה' דיקא בעדן ובזמן כזה, יותר מכל מיני עבודות של מנוחה והשקט. וכל הצדיקים לא נתקרבו לה' רק אחר נסיונות רבים ועצומים ורב חשכות ומרירות בלי שעור וחקר, מלבד הנשמות המיחדות, הגדולים והנוראים שלא באו לעולם רק ממש בשביל טובת דורם, להם לא היו נצרכים נסיונות רבים כל כך. ועם כל זה לא היה בנמצא שום צדיק ועובד ה' מעולם בלתי נסיונות.

כי באמת אין שום הסתרה ואין שום יאוש, כי אדרבה: כל זמן שהוא אדם שפל ונמוך וגרוע, ביותר יחזק לבו בה' ויחשב כי אין לי זמן מסגל לעבד ה' יותר מבחינת שפלות ופחיתות כזה, כי (''זהר'' ''תצוה'' דף קפד ע''א) לית נהורא אלא ההוא דנפיק מגו חשוכא. אם כן יחשב: עכשיו שאני בתכלית השפלות והפחיתות, אם אחזק לבי בה' אעלה אתי דברים השפלים וניצוצי קודש שהמה בתכלית השפלות, והקדוש ברוך הוא מבקש מאתנו ברחמים ובתחנונים (''שיר השירים'' ה): ''פתחי לי אחתי רעיתי יונתי תמתי'', שנפתח לו ולא נתיאש ממנו חס ושלום.

ואם יאמר לך היצר, מה תרויח בזה, כי מחר ממילא תשוב ותפל אחור, תדע אהובי כי מעולם לא נאבד משום אדם שום מצוה, כי מה שאמרו (''סוטה'' דף כח ע''א): ''עברה מכבה מצוה'', פרשו הספרי חכמה, שהוא רק בחינת כבוי לפי שעה, כמו נר הנכבה וחוזרין ומדליקין אותו, מלבד בשוטה שהוא תוהה על הראשונות, זה מעט שכיח אצל בני ישראל הקדושים. וסוף כל סוף לכל אדם מכרחים מצוותיו לחזור אליו, אפילו כבר נמסר ונתנה לאחר, אבל לאחר תיקון נפשך הכל יחזיר לך הבורא הרחמן.

וגם על-פי רב הצדיקים מעצמם מחזירין כל השפעות של השיכים אליהם ואינם חפצים בשל אחרים, כמובא בשם רבנו האריז"ל (ב"שער הכונות" ענין כונת העמידה דרוש ו' בברכת "על הצדיקים") לכוון בעת אמירתו ב"שמונה עשרה": "ותן שכר טוב לכל הבוטחים בשמך באמת ושים חלקנו עמהם", שצריך לכוון שאם חס ושלום העוונות גורמים שימסרו מצוותיו לאחרים, אז ימסרו לצדיקים כאלו, שישיבו ויחזירו להם, עיין שם. וזה נחוץ מאד לכל איש לכוון זאת בכל טעם, ואל תשכח הענין.

וזה אפשר כונת הכתוב ("ישעיה" ג): "אמרו צדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו" - "אמרו" לשון שבח, שבחו לצדיק הטוב אשר אינו רוצה רק בפרי מעלליו ולא בשל אחרים.

ועוד איתא ב"זהר הקדוש", אם חוזר הרשע בתשובה, ותקן אותו המקום שפגם בחייו. הוא מתקבל לפני המלך הקדוש, והוא לוקחו ומתקן אותו על-תקונו אחר כך, וזה נקרא בעל תשובה, כי ירש מושבו של מקום ההוא, של ההוא נהר הנמשך ויוצא. ומתקן את עצמו ממה שהיה בתחלה. כיון שנתקן ושב בתשובה, הוא עולה על-תקונו, שאין דבר בעולם ואין מפתח בעולם שלא ישבר אותו השב בתשובה, וכו'. המקום שבעלי תשובה עולים, אפילו צדיקים גמורים אינם יכולים לעמד שם, ומשום זה כיון ששב בתשובה הקב"ה מקבלו מיד. למדנו: אין דבר העומד לפני תשובה, ולכלם הקב"ה ודאי מקבל. ואם שב בתשובה הרי מזמן לו דרך החיים. ואף-על-פי שטגם מה שפגם, הכל מתקן והכל חוזר על-תקונו, כי אפילו במה שיש בו שבועה, הקב"ה מקבלו, שכתוב: "חי אני נאם ה' כי אם יהיה בניהו" וגו'. וכתוב ("ירמיה" כב ל): "כתבו את האיש הזה ערירי" וגו'. ואחר ששב בתשובה כתוב: "ובני יכניה אסיר בנו" וגו'.

מכאן שהתשובה משברת כמה גזרות ודינים וכמה שרשרות של ברזל, ואין מי שעומד לפני תשובה. ועל זה כתוב ("ישעיה" סו, כד): "ויצאו וראו בפגרי האנשים הפשעים בי". אשר פשעו בי אינו כתוב אלא הפושעים בי, דהינו: אותם שלא רצו לשוב בתשובה ולהתנחם על מה שעשו. אבל אם התנחמו ועשו תשובה, מקבל אותם הקב"ה. משום זה אדם זה אף-על-פי שפשע בו ופגם במקום שלא צריך ושב לפניו הוא מקבלו ומרחם עליו כי הקב"ה הוא מלא רחמים ומתמלא רחמים על כל מעשיו, כמו שהכתוב אומר: "ורחמיו על כל מעשיו" - אפילו על בהמות ועופות מגיעים רחמיו וכו' ("זהר" "משפטים" קו ע"א).

אומר הרב הצדיק ר' אליהו לאפיאן זצ"ל על הפסוק ("ישעיה" ד, ד): "רחץ ה' את צאת בנות ציון" וגו': למחל ולסלח יכול רק הקב"ה. משל לתינוק שצואה בבגדו והסרחון

גדול. כשנכנס אדם זר לבית, מניח ידו על חטמו ומסתלק מן החדר. אולם אמו של אותו ילד נגשת אליו במהירות ובשמחה ורוחצת וסכה אותו, עד שעושה אותו מזהיר ונקי ונושקתו על פניו. כן הוא בענין עוונותינו: הקב"ה הוא אבינו, וכביכול באהבה ובשמחה מכפר (לשון נקוי) עוונותינו ומוציאנו זכאים וטהורים, שנאמר ("ויקרא" טז, ל): "כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו", ואין הדבר תלוי אלא בנו: בחרטה, בודוי ובעזיבת החטא.

פרק ב' - מעלתה של תשובה וכחה

מחיה המתים: יכוון שעיקר תחיית המתים הוא מה שחותר הקב"ה חתירה תחת כסא כבודו להחזיר בתשובה לפושעים שהם כמתים בחייהם,ועל-ידי התשובה חוזרים וחיים... ("פלא יועץ" בספר "בית תפילה")

א. גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם

איתא ב"יומא" (פרק יום הכפורים דף פו): גדולה תשובה שהיא מביאה רפואה לעולם, שנאמר ("ירמיה" ג, כב): "שובו בנים שובבים ארפה משובתיכם".

מבאר המהר"ל (ב"נתיב התשובה" פרק ב'): היות שהאדם נברא מתחלה בלא חטא, וכשחטא וחזר בתשובה הרי הוא חוזר להתחלתו, לכן מדה כנגד מדה יתרפא מחליו שהרי נולד בריא וחלה, והחלי מחמת החטא, וכשחזר מהחטא הרי הוא חוזר לתחלתו ונהיה בריא כבתחלה.

וכן בזה מבאר המהר"ל דברי ר' לוי: גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר: "שובה ישראל עד ה' אלקיך", וזה לשונו: יש לך לדעת, ענין התשובה שהוא שב אל ה' ומסלק עצמו מן החטא, התשובה הזאת אי אטשר רק כאשר יש לו פשיטות [מלשון לפשט עצמו] מן החטא לגמרי. וזה שאמרו: "גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד", כי משם התחלת הוית האדם. וכבר אמרנו שהתשובה היא שחוזר האדם לתחלתו וכו', עד כאן לשונו.

ונראה לפרש דבריו כך על-פי משל לאדם שחטא למלך בשר ודם ופשע נגדו וקלקל בענין מסים, כגון: שלא העלה מס המלך הקצוב לשלם, וכדי לרצות את עוונו התחיל להתנהג מעתה כהגן ולעשות לפנים משורת הדין. אולם את אותו קלקול מסים שקלקל לא תקן אלא נזהר רק מכאן ולהבא בדברים אחרים ובנחת-רוח למלך במה שיוכל. לכן בודאי שלא יקבל פיוסו לרצות את המלך כל זמן שהקלקול קים ולא בא על-תקונו, אפילו יעשה מה שיעשה מדברים אחרים לא יקבל עד שיתקן את אותו קלקול שעות.

כן הוא החוטא שקלקל. במה יוכל לתקן את מה שקלקל אם לא חזר בתשובה, והרי אם לא יעשה תשובה ולא יביע חרטה וודוי על חטאו אלא רק יתן מעתה צדקה רבה או יעסק בתורה יותר וכדומה ואלו הבעת חרטה על עצם הקלקול וודוי והבטחת קבלה על העתיד לא יבצע - הרי חטאו עומד ובמה יכפר לו?! הרי שלתקן את החטא ולשוב שיהיה כמתחלה כאלו לא חטא אין שום שחד מצוה או שחד תורה וצדקה שבעולם, רק תשובה שבזה הוא מטפל בגוף הקלקול ומתקנו ולא רק עושה דברים אחרים שאין נוגעים לעצם הקלקול.

ואפשר שזוהי כונת המהר"ל: "התשובה היא התפשטות מן החטא", כי להתפשט מן החטא צריך לתקן את גוף הקלקול עצמו ולא שיעסק בדברים אחרים וישתמט מעצם החטא. יוצא שחזרת החוטא לתחלתו ולשרשו עד שיחשב לו כנולד עתה הוא רק על-ידי מצות התשובה שהיא התרופה הישירה לפצע העוון. וזהו שגדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, כי משם תחלת הוית האדם, והכוונה שיגיע למצב של תחלת בריתו ויתקן כאלו לא חטא כלל, וזהו רק על-ידי התשובה, ולכך: "גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד".

וזהו גם: "גדולה תשובה שמביאה רפואה לעולם", שהרי האדם בחטאו מתקלקל ומקלקל את העולם עמו, כמבאר בחטא אדם הראשון שקלקל את כל הבריאה. ובתשובה מביא רפואה לעולם, שמשיבו לתקונו כקודם החטא.

רבי יחזקאל לוינשטין היה אומר: התשובה אין משמעותה רק אמצעי למחית עוונות אלא פרושה של התשובה שהיא מצוה; מצוה מצד עצמה, חוץ מהתועלת שבה שנמחלים העוונות. ויש לכל מצוה סגלה מסימת, אולם סגלת מצות התשובה שונה לגמרי, כי מצוה זו היא מצותו של הקב"ה, שהרי נבראת קודם שנברא העולם. וכן אמרו "שאלו לחכמה" וכו' ורק הקב"ה השיב, בראתי תשובה, והיא בריאה מיוחדת ממנו יתברך.

ועוד היה אומר רבי יחזקאל ז"ל, כי מעלת התשובה שעל-ידה משיגים דבקות ממש בה' יתברך. ומעלה זו מיוחדת בתשובה למעלה משאר המצוות. שעל-ידי שאר המצוות מתעלים ומגיעים למדרגה מסימת, אולם במצות התשובה מתעלים ומתרוממים עד לדבקות ממש. והוא שנאמר: "שובה ישראל עד ה' אלקיך".

ב. גדולה תשובה שמביאה גאולה לעולם

כתב הרמב"ם שלא נתאוו הנביאים והצדיקים לימות המשיח אלא כדי שיהיו פנויים לעסק בתורה ללא מפריע ועל שעבוד אמות העולם, עד כאן.

הרי שעקר הגלות הוא גלות הנפש והתרחקותה מה' יתברך. והוא פשוט. אוי להם לבנים שגלו מעל שלחן אביהם. הרי שעקר הגלות הוא שהבן נתגרש משלחן אביו בסבת חטאו, וממילא עקר הגאלה הוא שיבת הבן לאביו והתקרבותו אליו.

כשחטא אדם הרי הוא משתעבד ליצרו הרע והרי הוא בגלות ומשעבד למלך זקן וכסיל, עבד לרצונותיו, לתאוותיו, אינו בן-חורין לנהג במעשיו כפי ששכלו מחיב. ועקר הגאלה בתשובה; על-ידי התשובה ותקון החטא הרי היא הגאלה האמתית לנפש. וכשם שיש גלות כללית לעם ישראל ועתידה להיות גאולה כללית, כן יש גלות וגאלה פרטיים בחטאי האדם ובחזרתו בתשובה.

וכתב הרמב"ם: וכבר הבטיחה התורה שעתידין ישראל לעשות תשובה, וההבטחה מבארת שהרי בטוחין ישראל שיגאלו. ועקר הגאלה הוא מגלות הנפש, כמו שכתב הרמב"ם שלא נתאוו לימות המשיח אלא לעסק בתורה באין מפריע, והוא גאלת הנפש. וגאלת הנפש היא רק על-ידי תשובה שבזה נגאל משעבוד הנפש וגלותה ונבוא לחרות. ואם כן הא בהא תליא והבן.

ולכן "גדולה תשובה שמביאה גאולה לעולם", כי הגאלה לעולם היא החרות מיצר הרע ולב פנוי לעבודת ה', כמבאר ברמב"ם לעיל. והאדם בתשובתו וחזרתו מחטאיו מכשיר בגאלתו הפרטית את עצמו לזכות לגאלה הכללית שיהא ראוי לה וכן הוא מקרב את הגאלה הכללית שתלויה בתשובה. וכמו שאמרו רז"ל: אין ישראל נגאלין ואין הדבר של הגאלה תלוי אלא בתשובה.

וראה שחז"ל אמרו: מביאה גאולה "לעולם" וכן רפואה "לעולם". וכן יותר מזה אמרו: אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב: "גדולה תשובה שאפילו יחיד עשאה מוחלין לו ולכל העולם". ולכאורה איך בכח יחיד לפעל עבור כל העולם?

ואפשר על-פי מה שמסביר ה"אור יהל" את מאמר חז"ל: "אם ראית דור שמתרפין מהתורה, עמד והחזק בה ואתה נוטל שכר כלם", שבדור שכלם מתרפין מהתורה וקם אחד ומתחזק בדברי תורה יש בתורתו נחת רוח רבה כל כך לשמים כאלו היו כל העולם כלו עוסקין ומתחזקין בדברי תורה. הרי שזכה לכל העולם כלו, כי זה היחיד ומיחד שהולך נגד זרם של כל העולם בודאי לא בקלות מצליח לעשות זאת.

והראיה מפינחס שקנא לה' וכתוב בו: "ויכפר על בני ישראל", והוא יחיד שבזכותו מחלו לכל ישראל. והרי בזה באור לכך שיחיד ששב בתשובה שלימה, ומסתמא תשובה של מסירות נפש בכל כחו, מביא במסירות נפשו גאולה לעולם ורפואה לעולם ומוחלין לו ולכל העולם כלו.

ובדרך רמז כתב בספר ''עבודת פנים'' וזה לשונו: ''גדולה תשובה שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלין לו ולכל העולם כלו'' (''יומא'' פו:). הרמז, יחיד גימטריה לב, והאדם נקרא עולם קטן, שאפלו עשה תשובה רק בלב ומתחרט באמת על עוונותיו מוחלין לו, הינו: לכל האברים במעשה.

ג. גדולה תשובה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם

אמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן: ''גדולה תשובה שמארכת ימיו ושנותיו של אדם''.

ויתבאר על-פי מה שכתב מוהרח''ו ב''שערי קדושה'' בחלק א' שער א': ''ואמנם מזון הרוחני של הנפש הקדושה נמשך אליה על-ידי קיום התורה הכלולה מתרי''ג מצוות כדמיון תרי''ג אברי הנפש וכו'. וכל אבר מרמ''ח אברים נזון ממצוה פרטית המתיחסת לאותו אבר, וכאשר יחסר לאדם קיום איזו מצוה, גם האבר הפרטי המתיחס לאותו מצוה יחסר מזונו וכו'.

ונמצא האבר ההוא מת לגמרי. ובהסתלק הקדושה ממנו, אזי יתלבש בו רוח טומאה במקום רוח הקדושה שנסתלקה וכו'. וזהו ענין ''רשעים בחייהם קרויים מתים'', כי נסתלק מהם נפש הקדושה מאלקים חיים ושורה עליו המות אבי אבות הטומאה, רחמנא לצלן'', עד כאן לשונו.

הרי שחיותו של האדם מצד שפע הקדושה תלויה במצוות, ומיתתו בחייו של הרשע נמשך חיותו מהטומאה, וכששב לה' ממשיך על עצמו שפע קדושה וחיים ומסלק מעצמו רוח הטומאה שממנה תוצאות מות.

וכן מובא בשער מאמרי רשב''י: ''כי הרשע כאשר הוא חוטא הוא מוריד נשמתו בגיהנום בחיים חיותו, כי בעת יצירתו נפחה בו נשמתו בקרבו, ובהיותו חוטא מוריד נשמתו דרך מרגלותיו ונשקעת בגיהנום בחייו. וכפי בחינת עוונותיו יורדת נשמתו כך מדרגות. ולכן בחייו קרוי מת, עד שכשמרשיע לגמרי נופלת נשמתו עם כל מדרגותיה לגיהנום, ולא נשאר בגופו שום מדרגה מנשמתו להחיותו והרי הוא מת'', עד כאן. הרי שאריכות החיים תלויה בתשובה ובמעשים טובים.

פעם באו אל הבעל שם טוב קרוביו של אדם ששכב על ערש דוי ובקשוהו שיבקש עליו רחמים. נענה הצדיק לבקשתם והלך אל בית החולה לבקרו. האיש שכב כמת על מטתו, גופו כחש עד שעורו נמתח על עצמותיו, כח הדבור נטל ממנו, והרופאים אמרו נואש לחייו.

הביט בו הבעל שם טוב ובקש להביא לו מעט מרק בשר. באטיות ובזהירות רבה השקה את החולה במרק, ולהפתעת הנוכחים התאושש החולה, פניו קבלו גון של חיים וכשר

הדבור חזר אליו. בסבלנות אין-קץ הוסיף הצדיק להשקותו סמי מרפא עד שהבריא האיש לחלוטין. הרופא, שבטוח היה במותו של האיש, נדהם למראה הנס ושאל את הבעל שם טוב באיזה סם פלאים רפא את החולה שאיבריו חלו במחלה שאין מרפא לה. ענה לו הבעל שם טוב: "אתה הסתכלת ובדקת את החולה מבחינה גשמית, הבטת על איבריו, ואני ראיתי את צדו הרוחני, דברתי עם נשמתו. יש לאדם רמ"ח איברים ושס"ה גידים, וכנגדם יש רמ"ח מצוות עשה ושס"ה מצוות לא תעשה. כשאדם פוגם באחת המצוות, מתקלקל האיבר או הגיד שכנגד אותה מצוה. וכשאדם חוטא מאד ועובר על לאוים רבים, מתקלקלים חיים. כשראיתי את מצבו האנוש של החולה, פניתי אל נשמתו ודרשתי ממנה לקבל עליה תשובה. הסכימה הנשמה והבטיחה לחזור בתשובה שלימה, ומיד נרפאו כל האברים והגידים ויכלתי לרפא את האיש לגמרי".

פעם אחת בא רב אחא לעיר קטנה בשם "כפר טרשא". אך נכנס לאכסניא ומיד נתפרסם דבר בואו של האורח היקר והחשוב. באותם ימים השתוללה בעיר מגפה, רחמנא לצלן. התאספו אנשי העיר ובאו אל רב אחא וספרו לו על הצרה אשר מצאתם ובקשו ממנו שיעזר להם.

צוה עליהם רב אחא שיבחרו ארבעים תלמידי חכמים מטובי העיר, והוא חלקם לארבעה מנינים, הציבם בארבע רוחות העיר, מנין אחד בכל צד, ואמרו את פרשת הקטרת בכוונה גדולה וכמו כן את הפרשה בתורה על אהרן הכהן שעצר את המגפה על-ידי הקטרת. וגם רב אחא הלך עמהם ושתף עצמו באמירת פרשת הקטרת.

עצתו של רב אחא נשאה פרי, המגפה נעצרה והמחלה חלפה. רב אחא חזק את לבם של אנשי העיר שלא יתהלכו בעצבות ובפחד, כי שמע בת-קול מן השמים מכרזת וגוזרת בפקדת ההשגחה העליונה שהמחלה המתהלכת בעיר תחלף משם כליל. בלילה נאמר לרב אחא בחלום, שהיות שהציל את אנשי העיר מן המגפה, מטל עליו חוב קדוש להציל גם את נפשותם ולהחזירם בתשובה על חטאיהם הרבים, ובעקר מן החטא של בטול תורה, שכן אין בעיר תינוקות של בית רבן העוסקים בתורה.

השתדל רב אחא ליסד בעיר "חדרים" ותלמודי תורה, הושיב בהם מלמדים והם הרביצו שם תורה לילדי ישראל. כמו כן התקין כל מיני תקנות, גדרים וסיגים. ועל-ידי כך חל שנוי גדול לטובה בחיי הדת של העיר. לאות תודה עשו אנשי העיר לכבוד רב אחא סעדה גדולה, והוא דרש לפניהם ועוררם לתשובה. אחר החליטו לזכרון לדורות לשנות את שם העיר ל"מתא מחסיא": "מתא" הינו עיר בארמית, "מחסיא" הוא צרוף של שתי תבות: "מחי - מסי"; "מחי" הינו הכאה, "מסי" הינו רפואה, כלומר שעל-ידי המכה

שקבלו ממחלת המגפה באו לידי רפואה גדולה, שהיא תלמוד תורה. הרי לך שגדולה תשובה שמביאה רפואה וחיים לעולם.

ד. המתחזק בתשובה נוטל שכר כל המתרפים

איתא ב"ירושלמי" (סוף "ברכות"): "אם ראית דור שמתרפים מדברי תורה, עמד והחזק בה ואתה נוטל שכר כלם".

מסביר רבי אהרן קוטלר זצ"ל, דהרי כל קיום הבריאה הוא על-ידי התורה, ואם אתה לומד תורה אתה מקים את העולם על-ידך, ואלו שמתרפים - חיים בזכותך, ולכן אתה נוטל שכר כלם.

טעם שני, אומר רבי אהרן זצ"ל, כי ככל שיש רפיון בדור, קשה נסיון המתחזקים בכפלים משום שהאוירה עמומה, והמתחזק הוא יחידי נגד רבים. יחיד שקם בגבורה נגד זרם משפחתו, קרוביו וידידיו ומחליט: "אני מקבל עלי על מלכות שמים", כמה מלעיגים קמים עליו, כמה שונאים? כמה מחלקת מאשתו, ממשפחתו ומשאר אנשים המקנאים באשר שלו. והעומד תקיף נגד כלם מגיע לו שכר נגד כלם.

ולפי זה יובן מה שמובא בגמרא: "זוכה נוטל חלקו וחלק חברו בגן-עדן, לא זכה נוטל חלקו וחלק חברו בגיהנום". הזוכה נלחם ומקים את הבריאה במלחמת יחיד נגד רבים והרבים חיים בזכותו, כאמור, וכן נסיונותיו מתרבים בגלל האחרים, ולכן מגיע לו שיטל חלקם גם כיון שהם הגדילו לו את תקף הנסיון. והרי לא רק שגבר על יצרו הפרטי שלוחם נגדו אלא גבר גם על יצר הרע של כל חבריו וקרוביו. ולכן מגיע לו חלקם כי לחם נגד יצרם. והם שלא זכו נוטלים חלקם וחלקו בגיהנום, כי לא חטאו רק לעצמם אלא החטיאו את אחרים על-ידי התרפותם מהתורה ומהמצוות. וכל שכן בלעגם לשומר מצוות, ולכך יטלו חלקם וחלקו.

ה. מעלת התשובה

וכתב בספר "טהרת הקודש" (חלק שני מאמר "פתח התשובה" פרק ג') וזה לשונו: ספר וראה דברי רז"ל בגמרא וב"זהר" ובמדרשים, כמה חביבי קמיה. קודשא בריך הוא אדם השב אליו, אפילו פגם מה שפגם ומרד והכעיס לבוראו עד לתכלית, אין דבר עומד לפני התשובה חס ושלום, אלא אדרבה כמובא ב"תנא דבי אליהו" (זוטא פ"ט): מכאן אמרו, אפילו הגדיל אדם הרבה עברות זו למעלה מזו ואחר כך הוא חוזר בתשובה וכו'. אומר הקב"ה הריני עמו ברחמים והריני מוחל לו על כל עוונותיו. ומובא ב"מדרש רבה" ("נשא" פ"י), אמר ר' יוחנן לא עוד אלא כל עברות שעבר, הקב"ה מונה אותם לו זכיות. הדא הוא

דכתיב (''תהלים'' מה): 'מור ואהלות קציעות כל בגדתיך'' - כל בגידות שבגדת בי הרי הן כמור ואהלות בזמן שהן קציעות, עד כאן לשונו.

הרי שהקב''ה סופר ומונה כל העברות שעבר עליהן ועושה אותן לזכיות, ונעשה לריח בשמים ותענגות עליונים כל העברות שלו לגבי קודשא בריך הוא, כדכתיב: ''מור ואהלות'', שהמה מיני בשמים טובים ויפים, ''כל בגדתיך'', המה הבגידות שבגדת לפני ה' כנ''ל. אם כן, אין לשום אדם להתיאש חס ושלום ולומר שממילא אין נפקא מנה כיון שמרדתי כל כך לפני בוראי, וכי אזכה לתקן כל זאת. חס ושלום! כי הקב''ה מונה הרגעים וממתין כביכול על השעה שיפנה האדם לבבו לה' וישוב בתשובה לפניו, כי אפילו הרהור תשובה הוא חשוב מאד לפני ה' יתברך.

ומובא ב''זהר'' ''בראשית'' (דף קכט) וזה לשונו: זכאה אנון מאריהון דתשובה, דהא בשעתא חדא ביומא חדא ברגעא חדא קריבין לגבי קודשא בריך הוא מה דלא הוה הכי אפילו לצדיקים גמורים, עד כאן לשונו. ודבורים אלו מבהילים הרעיון שבעל תשובה יש בכחו לעשות ברגע אחד, מה שלא יכול הצדיק הגמור לעשות בשנים רבות.

ועוד מובא בתקונים (דף קטו), וזה לשונו: זכאין אנון מארי דתיובתא דנחתי' לה [שהשכינה שורה עליהם] בכל יומא ושעתא ורגעא לא זזת מניהו בכל אתר, דעליהו אתמר (''משלי'' ו): ''בהתהלכך תנחה אותך'' וכו', ולא אית ליה עליהו יומא ידיע כגונא דאחרינין דלא נחתא עליהו אלא בשבתות ויומין טבין אבל מארי תיובתא לא זזת מניהו לעולם, עד כאן לשונו. הרי מה שזוכין כל ישראל אפלו תלמידי חכמים לנשמה יתרה בשבת, זוכה בעל תשובה אפילו בימות החל לקדושה גדולה ונוראה כזאת.

עוד שם: פרשו הצדיקים כי אין שכחה לפני כסא כבודך, כי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד, ומי שעוסק בתשובה כל כך עד שמגיע תשובתו עד כסא הכבוד, אז אין שום שכחה וזוכה לזכרון. ויהי רצון שיזכנו ה' וישימנו מחלקם של אלו הבעלי תשובה ולכל הפחות המקצת מהם, עד כאן לשונו.

וכתב בספר ''ראשית חכמה'', שכמו הנאמר במשנה ''אבות'': ''כל העוסק בתורה לשמה, זוכה לדברים הרבה'' וכו', כן הוא בבעלי תשובה ששבים באמת, והביא פסוק מפרש על זה.

ו. מה פועל בעל התשובה בתשובתו

כתב בספר ''טהרת הקודש'' (חלק ב' מאמר ''פתח התשובה'' פרק ד'): ועל-ידי כח התשובה אשר מתעורר איזה רשע פתאם לתשובה ובכח התרגשות, בזה נעשה רעש גדול בשמים, ומזה הרעש נופל פחד ובהלה על כל כוחות החיצונים, ותאחזמו חיל ורעדה. על-ידי

זה הרעש עולים ובורחים מהם כמה ניצוצין ונשמות המסורים בידיהם מכמה זמנים ושנים, כמו למשל אם היה מחנה אנשי חיל סובבים ללכד לאיזה עיר ומבצר, והיה העיר במצור ובמצוק אשר הציק להם אויב, ופתאם בא להם מן המארב איזה כת חיל אשר נפלו עליהם פתאם, אז מחמת בהלה ופחד פתאמי אשר נפל עליהם בלא הודע, בורחים לנפשם ומניחים גם כלי זינם וכל אשר להם במקומם למען הציל נפשותם.

ואם אדם בר ישראל נותן אל לבו לשוב לה' ומתנחם על מה שעשה ופגם, ומתודה ובוכה ומתחנן ומתחיל לשוב לה' בכח גדול ובמסירות נפשו, אז הוא דומה לעיר שנפלו אויבים ושבו מהם שבויים ונמסרו בידם, והיו מענין אותם בכל מיני יסורים קשים ועבודת פרך ובכל מיני ענוי ועני. ואחר כך פתאם נתגברו עליהם אנשים ובאו עליהם והיו אורבים על אלו האויבים היושבים בטח ומענים את שוביהם, אז נופל עליהם פחד ובהלה פתאמית ועוזבים לאחרים חילם אשר בידיהם.

ככה כל הנשמות אשר נמסרו בידי הרשעים, צערם ועניים גדול ונורא בלי שעור ואין להם מושיע, עד שישוב האדם בתשובה, ואז "משד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' " ("תהלים" יב) ואין עתה אלא תשובה, ואם בר ישראל נותן אל לבו לשוב אל ה', תכף מרגשת נפשו אשר היתה ישנה עד עכשיו בשנה מתוקה התעוררה משנתה, ובזה הרגע נתעורר כח נשמתו אשר בשמים מעל, אשר היתה נוחה ושקטה זה זמן וזמנים מלהשפיע כח הקדוש למטה, כי עקר נשמתו של אדם בשמים ושמי השמים ואין בעולם הזה רק ניצוץ נשמה משרש העליון. ונתעורר בזו השעה ומעורר גם כוחות דלעילא ולעילא. כי גם שרש נפשו שלמעלה יש לה עוד שרש למעלה למעלה גבה מעל גבה, ומתעוררים הספירות הקדושות, ונתן תכף רשות לשמהן קדישין ולנשמות ולמלאכים לירד למקומות החיצונים ברעש גדול ונורא, ונופל עליהם פתאם פחד ובהלה וזה "תפל עליהם אימתה ופחד בגדל זרועך ידמו כאבן". ואז מגודל פחדם בורחים ומטמרין בנקבא דתהומא רבא, ואז בזה השעה בורחים ועולים מהם כמה ניצוצין ונשמות אשר היו נשקעין על-ידי זה האדם, וגם עולים עמו נשמות אחרות מאנשים אחרים גם כן, כצפר הנמלט מפח יוקשים ואחוזים בה גם כמה צפרין ועופין אחרים, וככה בכל פעם על-ידי התמדת תשובתו, מעלה עמו ניצוצי קודש ונשמות, עד שבהמשך הזמנים ושנים בעסק התשובה אחר תשובה, זוכה שמעלה כל הניצוצי קודש שיש לו בכל המקומות שנפלו בידי החיצונים.

ז. מעלת המהרהר בתשובה ואפילו לא הספיק לעשותה בפעל

כתב "הזהר הקדוש": יש מהם שמצפצפים בגיהנום ומיד עולים, ואלו הם רשעי עולם שחשבו בתשובה בלבם ומתו ולא יכלו לעשות תשובה, אלו נדונים שם בגיהנום

ומצפצפים ועולים לאחר כך. ראו כמה רחמיו של הקב''ה על בריותיו, שאפילו הוא רשע ביותר והרהר בתשובה ולא יכל לעשות תשובה ומת, אמנם מקבל ענש בודאי על שהלך מהעולם בלי תשובה. אולם הרצון ההוא ששם בלבו לעשות תשובה אינו נעדר מלפני מלך העליון. והקב''ה מתקן מקום לרשע ההוא במדור של שאול ושם מצפצף בתשובה, כי הרצון ההוא יורד מלפני הקב''ה ומשבר כל כוחות השומרים על שער מדורי גיהנום ומגיע לאותו מקום שהרשע ההוא שם ודופק בו ומעורר בו אותו הרצון לתשובה כמו שהיה לו מקודם בחייו. ואז מצפצפת הנשמה ההיא לעלות מתוך מדור השאול, ואין רצון טוב שיאבד מלפני המלך הקדוש. ומשום זה אשרי ההוא מי שמהרהר הרהורים טובים לאדונו, ואף-על-פי שאינו יכול לעשותם, הקב''ה חושב לו רצונו כאלו עשה וכו'. אלו שלא הרהרו בתשובה יורדים לשאול ואינם עולים משם לדורי דורות, עליהם כתוב: 'ענן וילך כן יורד שאול לא יעלה''. על הקודמים כתוב (''שמואל'' א, ב): ''ה' ממית ומחיה מוריד שאול ויעל'' (''תרומה'' קנ ע''א).

כל בני העולם הולכים לשאול וכו', אבל עולים מיד, שכתוב: ''מוריד שאול ויעל'', חוץ מאלו הרשעים שלא הרהרו תשובה מעולם שהם יורדים לשאול ואינם עולים. ואפילו צדיקים גמורים יורדים שם. ולמה הם יורדים? משום שלוקחים משם כמה רשעים ומעלים אותם למעלה, ומי הם שמעלים אותם? אלו הם שהרהרו בתשובה בעולם הזה ולא יכלו כי נסתלקו מן העולם. והצדיקים יורדים בשביל רשעים האלו בתוך השאול ולוקחים אותם ומעלים אותם משם (''פנחס'' רכ ע''ב).

ועוד מענין מעלת הרהורי תשובה וגודל רעת הרהורי עברה, הבאנו דברי הרמב''ם שהתשובה אינה רק ממעשים רעים אלא גם ממדות רעות והרהורים רעים הבאים מהסתכלות אסורה, שזה עובר על ''לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם''. והפסוק אומר: ''טוב מראה עינים'' וגו'. ופרשו חז''ל: ''טוב לו ליצר שיחטא האדם במראה עינים ובהרהורים רעים יותר מאשר להכשילו בגוף העברה, לפי שהנכשל בגוף העברה לבו מלא חרטות ותשובה, אולם החוטא בעיניו ובהרהורים חושב מה עשיתי, וכי נגעתי וכו' כלשון הרמב''ם. ומטמא עצמו מיום ליום, וכך מדרדר ויורד ואין בלבו שום חרטה ותשובה, ולכך עדיף לו ליצר להכשילו בכך מאשר בגוף העברה.

ובוא וראה ענש הרהור עברה. כתב בספר ''קול ששון'' על הפסוק: ''אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא''. וקשה, אם הפסוק אומר ''צדיק'' פרושו שאין בו חטא, ואם יש בו חטא הרי שאינו צדיק. ותרץ לשון הפסוק: ''אין צדיק בארץ אשר 'יעשה' טוב'' - אמת שבמעשיו הוא צדיק אבל ''ולא יחטא'' בהרהור, שמהרהור אין נצול.

ועיין שם ענש המהרהר אם לא עשה תשובה, שמורידים אותו לשאול, והוא רואה אריות ודבים הטורדים את הרשעים בגיהנום ויש לו מורא ופחד שמא ידונו גם אותו, ובפחד הזה בלבו מתכפר לו מה שחטא בלבו; הרהורי הפחד מכפרים על הרהורי העוונות. והצדיק בירידתו זו מעלה עמו הרשעים שהרהרו תשובה בלבם בעולם הזה. וזהו שפרש האר''י ''מוריד שאול ויעל'', שהיה צריך לומר ''מוריד שאול ומעלה'' לשון עתיד ולא לשון עבר. ופרש שיש צדיקים גמורים נכשלים בהרהורי עבירה ולא מכיר בהם זולתי ה' יתברך שהוא בוחן לבות. ולעמתם יש רשעים במעשיהם אלא שבסוף ימיהם הרהרו תשובה מעמק לבם ולא מכיר בהם זולתי ה' יתברך שהוא בוחן לבות. ולאחר פטירתם של הצדיקים שכל מעשיהם טובים אלא שלא נצולו לגמרי מהרהור עברה, כדי שלא לבישם הקב''ה גוזר עליהם בתורת שליחות לירד לגיהנום ולהעלות משם את הרשעים שמעשיהם היו רעים אלא שהרהרו תשובה בלבם בסוף ימיהם.

וזהו ''ה' ממית ומחיה'' - ממית את הצדיק ומורידו לגיהנום בשביל הרהורי עבירה שבידו וכדי להחיות את הרשעים שהרהרו תשובה בלבם: ''מוריד שאול ויעל'', מוריד את הצדיק לשאול בשליחות של ''ויעל'' את אותו רשע שהרהר תשובה בלבו.

ח. כששב בתשובה מחזיר את שני המלאכים השומרים עליו, שפרשו ממנו בסבת חטאיו.

איתא ב''זהר הקדוש'' (מתרגם ללשון הקודש), בוא וראה מה כתוב (''ישעיה'' נז, יז): ''וילך שובב בדרך לבו'', וכתוב אחריו: ''דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו ואשלם נחמים לו ולאבליו''. ומפרש: ''וילך שובב'', הינו: אף-על-פי שהרשעים עושים כל מה שעושים בזדון, שהולכים בדרך לבם, ואחרים עושים בהם התראה ואינם רוצים להקשיב להם - עם כל זה בשעה שחוזרים בתשובה ולוקחים דרך הטוב של תשובה, הרי רפואה מוכנת לפניהם וכו'. והקב''ה רואה דרכיו שהולך ברע בלא תועלת. אומר הקב''ה: אני צריך לאחז אותו בידו, זהו שכתוב: ''דרכיו ראיתי'' שהולך בחשך, ואני רוצה לתת לו רפואה, זהו שכתוב: ''וארפאהו'' - הקב''ה מביא בלבו דרך התשובה והרפואה לנשמתו. ''ואנחהו'' - מהו ''ואנחהו''? הוא כמו שהכתוב אומר (''שמות'' לב, לד): ''לך נחה את העם'', הקב''ה מנהיג אותו בדרך הישר, כמי שאוחז בידו של אחר ומוציאו מתוך החשך וכו'. מהו ''ואשלם נחמים לו ולאבליו'', אלא הקב''ה עושה חסד עם בני אדם, שכיון שנכנס לשנת י''ג והלאה, נותן עמו שני מלאכים שומרים ששומרים אותו, אחד מימינו ואחד משמאלו. כשהאדם הולך בדרך הישר הם שמחים בו ומחזקים אותו בשמחה, מכריזים לפניו ואומרים: ''תנו כבוד לצורתו של המלך''. וכשהוא בדרך עקם הם מתאבלים עליו

ונעברים ממנו. כיון שהחזיק בו הקב"ה והנהיג אותו בדרך הישר, אז כתוב "ואשלם נחמים לו ולאבליו", שהם המלאכים שהיו מתאבלים עליו כשעברו ממנו, ועתה שחזרו אליו הרי נחומים לכל הצדדים, הן שמתנחם על מעשיו והן שמתנחם על צרותיו ואבלו, ועתה הוא חי ודאי, חי בכל הצדדים ואוחז בעץ החיים. וכיון שאוחז בעץ החיים נקרא בעל תשובה, כי כנסת ישראל נקראת גם כן תשובה, והוא נקרא בעל תשובה. והראשונים אמרו בעל תשובה ממש. ועל-כן אפילו צדיקים גמורים אינם יכולים לעמד במקום שבעלי תשובה עומדים ("זהר" "משפטים" קו ע"א).

ט. כששב בתשובה מעלה כל התפלות הפסולות

כתב ב"זהר הקדוש": תפילת יחיד וכו' אינה יפה, דוחין אותה לחוץ ויורדת ומשוטטת בעולם ועומדת ברקיע התחתון מאלו הרקיעים שלמטה המנהיגים בעולם. וברקיע ההוא עומד ממנה אחד שמו סהדיא"ל הממנה על רקיע הזה ולוקח כל אלו התפלות הנדחות הנקראות תפלות פסולות וגונז אותם עד שאדם ההוא חוזר בתשובה. ואם חוזר בתשובה לפני אדונו כראוי ומתפלל תפילה אחרת טובה, הנה התפילה ההיא הטובה כשעולה לוקח ממנה ההוא סהדיא"ל את התפילה הפסולה ומעלה אותה למעלה עד שנפגשת בתפילה ההיא הטובה ועולות ומתערבות יחד ונכנסות לפני המלך הקדוש ("זהר" "פקודי" רמה ע"ב).

"פנה אל תפילת הערער ולא בזה את תפלתם" ("תהלים" קב, יח). יש לדקדק דהתחיל בלשון יחיד ומסים בלשון רבים. ונראה דמספר שפעם אחת נתאחר הבעל שם טוב זצ"ל בתפילתו יותר מהרגיל, והתפלל בהתעוררות גדולה יותר מתמיד, ושאלו אותו החבריא לפשר הדבר. השיב להם שבעיר אחת היה פושע גדול שעבר על כל עברות שבעולם, וזה כשלשים שנה שלא התפלל. כאשר עבר בשוק של ישראל, ראה אותם מתעסקים בהכנות לכבוד החג ונתן אל לבו לאמר: מה זאת היתה לי? הלא גם אני מזרע ישראל, ואיך נשכח מלבי הכל?! וגנח על כך מעמקא דלבא, ועל-ידי זה זכה שיסיעוהו מן השמים בהרהור תשובה, וקבל על עצמו לשוב בתשובה שלימה. לעת ערב הלך לבית הכנסת להתפלל, אבל כיון שלא התפלל זמן רב, נשכח ממנו נסח התפילה וגם סדור לא היה לו, והיה בוש לקחת סדור. לכן גמר בדעתו להתחבא באחת הפנות שלא ירגישו בו, וכשהלכו כלם, לקח סדור של בית הכנסת והתפלל במסירות נפש ובהתלהבות מתחלה ועד סוף. ובאמצע התפילה אמר בבכיה גדולה: "רבונו של עולם, ידעתי כי אין עוד בעולם אדם שחטא כמוני, וחטאי מרבים משל הרשע הגדול ביותר". והתודה בלב שבור ונדכא ובכה הרבה. והוסיף הבעל שם טוב ואמר להחבריא: "דעו שהיה רעש גדול למעלה כשרשע

גדול כזה שב בתשובה שלימה, והיתה התעוררות גדולה עד שתפלות מכמה מאות שנים העלה בתפילתו. ועם פושע זה רציתי להתפלל יחד, וזו היתה סבת אחור התפילה''.
ובזה פרש הצדיק רבי יששכר דב האדמו''ר מבעלזא את הפסוק הזה: ''פנה אל תפילת הערער'', כשה' פונה לתפילת הרשע ששב בתשובה שלימה, על-ידי זה ''ולא בזה את תפלתם'' של כלל ישראל, שעל-ידי תפילתו עולות כל התפלות.

י. מחיתי כעב פשעיך

איתא ב''זהר'': אמר רועה הנאמן, שהוא משה רבנו, מקומות יש בגיהנום הרשומים למחללי שבתות בפרהסיא שלא חזרו בתשובה מאותו חלול, וממנים יש עליהם. ואף כך יש מקומות בגיהנום לאותם מגלי עריות ולאותם המגלים פנים בתורה שלא כהלכה ולאותם השופכים דם נקי ולאותם הנשבעים לשקר ולאותם השוכבים עם נדה או עם בת אל נכר או עם זונה או עם שפחה. ואף לעובר על שס''ה לא תעשה, לכל חטא יש מקום בגיהנום וממנה יש עליו. והשטן שהוא יצר הרע שלו ממנה על כל החטאים והמקומות והממנים שעליהם. ואם חזר בתשובה מה כתוב? (''ישעיה'' מד, כב) ''מחיתי כעב פשעיך'', שנמחו רשימות כל חטא וחטא של הרשעים במקומות שלהם בגיהנום.

יא. העוסק בתשובה מלומד להזהר מחטא

אמר ר' יהודה ליב חסמן זצ''ל בספרו ''אור יהל'': חז''ל שואלים במעשה מכירת יוסף: ''וישב ראובן אל הבור'' - מהיכן שב ראובן, היכן היה קודם? ומתרצים, היה עסוק בשקו ובתעניתו על עוון שבלבל יצועי אביו, ומשם שב לבור וראה שיוסף איננו ותכף בכה ואמר (''בראשית'' לז, ל): ''הילד איננו ואני אנה אני בא'', ולא השתתף במכירתם, ואם היה שם היה מונע מהם כי לא הסכים אתם על זה כלל.
שואל ר' יהודה ליב זצ''ל, מדוע שואלים חז''ל היכן היה ראובן, מאי אכפת לן היכן היה ומאיפה שב, אלא היה קשה לחז''ל, הלא במכירת יוסף לא השתתפו אנשים ריקים אלא שבטי יה כלם קדושים, וכי יחליטו להרג צדיק כיוסף סתם מתוך קנאה גרדא?! ודאי היה להם על מה שיסמכו וכלם בדעה אחת החליטו שכן הדין וההלכה. ואם כן מדוע ראובן לא הסכים עמם וזעק על מעשיהם? אלא ראו חז''ל שתשובה זו מרמזת במלת ''וישב'' ראובן. למה נאמר: ''וישב'' ולא ''ויבא אל הבור''? אלא משמע ששב מאיזה מקום שהוא הגורם לו לא להסכים למעשה אחיו, ומהו המקום והמעשה ששב ממנו - שקו ותעניתו, שהיה עסוק בתשובה. ובזה מצאו חז''ל הסוד והטעם למה לא הסכים למעשה המכירה משום שהוא היה בעל תשובה ובמצב של חרטה על העבר, והוא שיודע שרש החטא

מהו ולמה מוביל, ורק הוא יכול להבין שתוצאות המעשה שליליים הם, כי הוא שעוסק בחקירת עניני החטא שהם חרטה והתבוננות.
הרי שהעוסק בתשובה הוא מלמד מלחמה ועומד על טעיות שאחרים - צדיקים - עלולים לטעות ואלו הוא לא יטעה.

יב. סימן לבעל תשובה לידע שהתחיל להכנס לדרכי התשובה

כתב בספר "טהרת הקודש" (חלק א' מאמר "תשובה פרטית" פרק א') וזה לשונו: "הרי תראה מדברי הקדוש הזה שזהו הסימן שהתחיל להכנס לדרכי התשובה, אם מראין לו מן השמים הרים וגבעות של עברות קלות וחמורות, וזה התחלת הסימן שנפתח לפניו שער התשובה, כי על-ידי זה זוכה להשיג ולבוא ללב נשבר באמת. ועד שלא בא ללב נשבר באמת אי אפשר לו לעשות תשובה שלימה. וזה התחלת הסימן שמכניסים אותו בדרכי התשובה, אם עוונותיו עומדין לפניו ומתראין אליו, והוא סימן שמבקשים אותו הניצוצי קודש ומתחננים אליו שיתקן אותם. ולא יזכה לזה כי אם מי שעוסק בתשובה יום אחר יום, על כל פנים בכל עת מצא ושעת הכשר לפניו, ובזה זוכה ונכנס בחדרי התשובה. ועוד מבאר שם וזה לשונו: ויתפלל לה' יתברך שיעזרהו לעשות תשובה שלימה ושלא ימות בלא תשובה. ויכלל את עצמו בתוך שאר בעלי תשובה שיעזרהו שיעשה תשובה שלימה. ויתפלל על מחילת עוונותיו בכלל מחילת עוונות בני ישראל, עד כאן.
המבאר מדבריו, שכאשר רואה אדם כמה עדין הוא רחוק מתקון מדותיו ומעשיו ולבו נשבר על התרחקותו מה', זה סימן שנכנס לשערי תשובה. אולם אם להפך: לבו בריא בקרבו וחושב שהוא כבר מתקן ושלם, ידע שעדין לא נכנס לשערי תשובה וצריך לדפק על דלתי תשובה כסדר. ויראה לחטף זמן, כי "יפה שעה אחת בתשובה ובמעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא" ("אבות" פ"ד). "תשובה ומעשים טובים" הפרוש: תשובה כזו המביאתו למעשים טובים להיטיב מעשיו מכאן ולהבא. והיא חשובה יותר מכל חיי העולם הבא. והדבר הזה הוא מבהיל הרעיון עד כמה הגיע כחה של תשובה אמתית, ששעה אחת ממנה שקול נגד כל חיי העולם הבא. ואם כן משמע שעל-ידי תשובה משיג הארה עצומה כזו הרבה יותר מבחינת חיי העולם הבא, ואשרי לו.

יג. הסבה שנתקף בעל התשובה פעמים רבות בעצבות

אומר רבי אהרן קוטלר זצ"ל, שהקשי העקרי במלחמת היצר ובפרט לבעל תשובה שהיצר מעציבו, מדכאו ומשפיל את מצב-רוחו, כי מצד אחד את מתיקות עבודת ה' עדין לא טעם ומאידך הרי הוא בתחלת דרכו ופורש מכל שמחת תענוגי העולם הזה, ואם כן שמחה מהיכן תהיה לו? לא שמחה אמתית כי עדין לא זכה לטעם כי טוב ה', וגם שמחה

מזויפת אין לו כי הרי פורש מעניני עוונותיו. וכיון שנופל לעצבות קל יותר לפל שוב להנאות תענוגי העולם הזה ובזה לשמח את עצמו.

לכן על בעל התשובה לידע ולהתבונן שבאמת להפך: אהבת העולם הזה תביאהו בסופו של דבר לעצבות נוראה. והוא דומה לשותה מים מלוחים, שברגע הראשון נדמה לו שמרגיע צמאונו ובאמת יצמא יותר. וכל רדיפת התענוגים אינה אלא להפיג העצבות הבאה מתוך החמר של החשך, אבל זה רק הפוגה זמנית שתכף בהסתים הענג המדמה יתעצב יותר ויותר. ורק אהבת התורה תתן לו שמחה אמתית. ואין אהבה כאהבת התורה, וכמו שאמר "אור החיים" הקדוש: אלו טעמו בני אדם מתיקות התורה, היו משתגעים אחריה כחולי אהבה.

ולכן, אם אתה בעל התשובה מחפש באמת שמחה אמתית, הרי לך להחזיק בכל עז בתורה, עד ירחם ה' עליך ותזכה לטעם מצוף דבש אמרותיה. ואז השמחה תהיה קבועה בלבך. וככל שהנסיונות כבדים וההתחלות קשות, כן תהיינה התוצאות כפולות ומכפלות. וגם בעת למודך בעצבות מתוך שלא זכית לטעם עדין טעם מתיקות התורה שכרך רב מאד, וכדאיתא ב"אבות דר' נתן": "פעם בצער יותר ממאה שלא בצער". הרי אם הנך לומד מתוך צער וכופה עצמך שלא לשמח מתענוגי עולם הזה ומחכה וממתין ולומד בצער עד שתזכה לשמח שמחה אמתית מלמודך, שכרך מאה פעמים כפול.

ועוד סבה אמתית הגורמת עצבות לבעל תשובה היא על-פי המובא בספר "מאור ושמש" שמתחלה כשמתחיל האדם לעבד את ה' ולחזור בתשובה, כיון שהוא עדין חלש ולא איש מלחמה ביצר, מה עושה הקב"ה כדי שלא יתיאש? נותן לו ברב רחמיו בתורת מתנה וחסד סיעתא דשמיא מיוחדת והתלהבות, ולבו בוער לה' מבלי שיקדים הוא השתדלות. וכמו שמרגילין ילד לילך, שמתחלה תופסים לו בידו ואחר כך עוזבים אותו שילך לבד; כן כאן: בתחלה משפיעים לו התלהבות, אבל אחר כך נוטלים ממנו את ההתלהבות הזו ומחזירין אותו למצבו הירוד, ואז צריך לעבד בכחות עצמו. ולכן הבעל תשובה בראותו זאת נדמה לו שמשמים מרחיקים אותו, שהרי הפסקה לו ההתלהבות, ולכן נכנס לעצבות. אך אדרבה: יש לו לשמח, מפני שעצם העבדה שמשמים עוזבים אותו כביכול, זה סימן שכבר יכול הוא לילך לבד.

יד. חובת השמחה לבעל תשובה

במכתב מבעל "עבודת פנים" להתחזקות בשמחה כותב וזה לשונו: מכתבך קבלתי, בו אתה מתאונן על גודל התגברות היצר. איני יודע מה אתה רוצה, הלא זה נקרא מלחמת

היצר, וכן דרכה של מלחמה: פעמים זה מתגבר ופעמים זה מתגבר, והעקר הנצחון הסופי ועל זה נאמר: ''ושבית שביו'' וכו'.

אין אסור גדול יותר מהמרה שחרה והעצבות, שזה חמור מכל העברות, שאין איש הישראלי שמח בחסדי ה' יתברך שמו בגשמיות וברוחניות, שנותן לו מזון ובריאות ושם חלקו בין עם ישראל שחננם בתורת אמת ודעת האמת להפך מכל הגויים, שהמה שמחים בתאוותיהם ואנחנו רוצים להיות עם קדוש. ומה שהיצר מתגבר על הישראלי להרחיקו מהקדושה והוא דוחק עצמו דווקא להתקרב את הקדושה, זה קדוש השם גדול, ויש נחת-רוח גדול לה' יתברך מזה. ועל זה נברא כח הטבע והחמר, כדי שאיש הישראלי יתגבר עליו וילחם נגדו בכל יכלתו. והגם שנפצע במלחמה בכל זאת חוזר לעבודתו, זה נקרא חיל נאמן.

וחסרון גדול מה שלומדים בספרי חסידות ומקבלים רק המרה שחרה והעצבות ממה שכותבים מחמר הדברים, ואלו את דברי התחזקות שכותבים קשה לקבל. ממה נפשך: אם אנו מאמינים לדברי צדיקים, הלא אנו צריכים להאמין גם לדברי התחזקות שלהם, וזה נקרא אמונה שלמה. ועל זה אני אומר להפך מאשת איוב: הרי את הרע נקבל, והטוב לא נקבל? וזה יסוד גדול מיסודי האמונה להאמין שכל דברי צדיקים אמת. אם הם אמרו שאיש ישראלי צריך להיות שמח במה שהוא יהודי, פשוט אחר כל המעשים באיזה מדרגה שהוא עוד, על כל פנים שלא עשני גוי על זה יש לברך בשם ומלכות.

ואולי אתה עושה סגופים בתור תשובה, לא זהו הדרך מרבותינו הקדושים. והזהר מאד מזה ומעצבות, כי בזה נותנים כח להסטרא אחרא יותר מעל-ידי עבירה גופא. העצבות מכלה גוף ונפש, ואין צריך להאריך בזה, כי אתה יודע הרבה חמר האסור מעצבות. והתורה והתפילה יהיה בשמחה ועורר לבך באיזה נגון משמח ותכיר בטובות ה' יתברך ובחסדיו עליך שזכית ללמד תורה הקדושה וללבש תפלין הקדושים.

ולדעתי סבת ההרהורים הגוברים עליך היא מפני שאין לך עסק המטריד את המח, וגם הלמודים שאתה לומד המה בחינת שעורים קבועים בלי הטרדת המח והמחשבה, שגם בגמר למודך תהיה מחשבתך עסוקה בלמודך, כגון: ברור איזה הלכה או איזה פשט בגמרא או ''תוספות''. וגם מה שאתה יושב כל היום בבית ולא לומד בבית המדרש או בישיבה במקום אנשים, ואין לך חבר שתדבר עמו או שתלמד עמו. ועקר הגורם היא חלשת הנערוין (עצבים) אצלך מרב דאגה.

על כן תשמר מאד על בריאות גופך באכילה ושתיה ושנה, ואחר כך בתורה ותפילה יכנס הכל אל הקדושה. ואבקשך לכתב לי סדר היום שלך באכילה ולמודים ושנה

ואיזה ספרים אתה לומד ואיזה ספרי חסידות וספרי מוסר נמצאים בביתך ותרשם לי שמותיהם.

ועצה כללית לבקש מה' יתברך על כל מה שחסר לך, הן בגוף הן בנפש וכו', תכף בשעה שאתה מרגיש ונוגע לך. אז טובה מאד התפילה הפשוטה מה' יתברך, בדוק ומנסה.

ועוד שם: כשירצה לחזור בתשובה, יראה שלא יהיה בעצבות. ויתבונן שהרי העצבות הוא על מה שעבר על רצון ה' והעצבות היא גם נגד רצון ה' יתברך, ואיך יעשה תשובה בדבר שהוא נגד רצון ה', והוא כמו שמכבה אש בקש. ועקר התשובה היא על-ידי שמחה, כמו שתעה בדרך עקלתון ואחר כך נודע לו שלא זו הדרך, הוא מלא שמחה כי לולי זה היה תועה עוד ימים ושנים. ומאמר הכתוב (''ישעיה'' נה, יב): ''כי בשמחה תצאו''.

ומובא ב''שערי קדושה'' למוהרח''ו וזה לשונו: העצבות גורמת מניעת העבודה מקיום המצוות ובטול עסק התורה וכונת התפילה ומבטל מחשבה טובה לעבד את ה', והוא שער התחלת גרוי הסתת היצר הרע, אפילו אם הוא צדיק, בראותו כי אין לו תועלת בעבודה בהיות יסורין עליו וכו'. וגם כי בא עליו בדרך חסידות באמר לו איך יעלה בדעתך, גוש עפר רמה ותולעה, להתקרב להתקדש בקדושת מלכו של עולם. וכמו שכתוב (''משלי'' כד, ז): ''ראמות לאויל חכמות'' ו''אם צדקת מה תתן לו'' (''איוב'' לה, ז) וכו', גם גורמת סלוק רוח הקודש מעליו.

וההפך בהיות עובד ה' יתברך בשמחה כמו שכתוב: ''עבדו את ה' בשמחה'', כי השמחה מוסיפה חשק רב ואהבה להדבק בו יתברך. וכתיב (''דברים'' כח, מז): ''תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב''.

כי העבודה אם היא בעצבון דומה לעבד העובד לרבו בפנים עצבות וזועפות. וכתיב (''משלי'' י, כב): ''ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסף עצב עמה'' - העצבון הוא נמשך מזהמת ס''מ ונחש שהטילו באדם וחוה, כמו שכתוב: ''בעצבון תאכלנה'', וכתיב: ''בעצב תלדי בנים''. ועל-ידי כך הקב''ה (ושכינתיה) יסתלק מעליו. והראיה מיעקב בחיר האבות שנסתלקה ממנו שכינה ורוח הקודש כ''ב שנים שפרש יוסף ממנו. וכששמח בבשורתו כתיב: ''ותחי רוח יעקב'' - ששרתה עליו רוח הקודש.

ואמרו רז''ל: ''אין שכינה ואין נבואה שורה לא מתוך עצבות'' וכו'. וכן מצינו באלישע ובבני הנביאים דכתיב (''מלכים'' ב, ג טו): ''והיה כנגן המנגן'' וכו'. וכתיב (''שמואל'' א, י ה): ''ולפניהם תף וחליל'' וכו'. ואפילו בכל עבודת מצוה ותפילה צריך שיהיה בתכלית השמחה, כמו שמצינו באביי דהוה בדח טובא ואמר תפלין קא מנחנא. וכן רב ברונא משום דסמיך גאולה לתפילה לא פסק חוכא מפומיה כל ההוא יומא, עד כאן לשונו.

טו. בכח השב להעלות את אבותיו מגיהנום לגן-עדן

מובא ב"זהר הקדוש" (מתרגם ללשון הקודש) איש אחד הלך למקום הרי החשך ושני אנשים הלכו עמו. ראה נקבים ובקיעים של אש, ועשן יוצא מן הנקבים, ושמע אדם אחד שאמר: "אוי, אוי". אמר: "ודאי שכאן מקום אחד מהגיהנום". התנמנם וראה בחלומו איש אחד וערמה של קוצים על כתפיו ושני ממנים מגיהנום מביאים אש תחת הערמה של הקוצים והוא נשרף וצועק. והיו אומרים לו שני המלאכים הקדושים השלוחים מן השופט של מעלה שדן אותו: "אתה עזבת את הקדוש ברוך הוא ואת המלאכים שלו, שהיו שומרים אותך בעולם הזה ובעולם הבא, ואתה עשית את רצון הקוצים, שהם הרשעים שהם מצד הנחש, על כן ישרפוך הקוצים".

אמר האיש לאותו רשע שבגיהנום: "מי אתה?" ענה: "יהודי רשע אני, והממנים של הגיהנום אינם מזכירים לי את שמי, ושלש פעמים ביום דנים אותי ושתי פעמים בלילה". אמר לו: "האם יודע אתה את שם עירך?" ענה לו: "גליל העליון". שאלו: "האם השארת בן בעולם?" ענה: "הנחתי בן ילד, ואני הייתי קצב, ומרב הרשע שעשיתי בחיים חיותי דנים אותי על החטאים שעשיתי בפי ועל החטאים שעשיתי ברגלי ועל החטאים שעשיתי בידי. והמלאך שהוא ממנה על הקברות אומר לי בשעה שדנים אותי: 'אוי למי שנשבע לקים את התורה ונשבע לשקר, אוי לגלגלת שלא הניחה תפלין מעולם, אוי לידים ששמשו בהבלי העולם, ואוי לרגלים שהלכו בהבלי העולם'. בשעה שהיו מכים אותי מכות אנושות התודיתי על כל החטאים שעשיתי, ונשמתי באה עם המלאך שהיה ממנה על נשמתי, ונתנו כתב אחד שהיה כתוב עליו כל מה שעשיתי, ונשמתי עשתה עדות עם המלאך ואמרו: 'על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת' ("דברים" יז, ו), ועל כן 'משכבת חיקך שמר פתחי-פיך' ("מיכה" ז, ה) ומי הוא שוכבת חיקך? זו היא הנשמה המעידה על האדם בשעת מיתתו".

הקיץ אותו אדם משנתו והלך לגליל העליון ואמר לאדם אחד: "הראית ילד שהוא בן הקצב שמת בזמן פלוני?" אמר לו: "הילד הזה, שאתה שואל עליו, הוא הולך בבית המטבחים והוא רשע כאביו, כך וכך יהיה לו ולאביו ולמיניקתו שהיניקה אותו". הלך לבית המדרש ושמע ילד שהיה אומר: "אם תבקשנה ככסף וכמטמנים תחפשנה".

הלך לבית המטבחים וראה את הילד שהיה משחק עם הילדים בבית המטבחים. אמר לו: "בוא עמי". הלך הילד עמו. הלבישו ונתנו לרב אחד שילמד אתו תורה. למד אותו עד שגדל הילד וידע לקרא בספר, למד אותו עד שידע לומר את ההפטרה בבית הכנסת ולהתפלל, ואחר כך קרא ושנה וידע תורה הרבה עד שקראו לו רבי.

אביו המת של הילד בא בחלום לחכם הזה ואמר לו: "רבי, כמו שנחמת אותי, ינחם אותך הקדוש ברוך הוא. בשעה שאמר בני את ההפטרה בקהל, הוציאו אותי מן הדין. בשעה שעבר לתפילה ואמר קדיש, קרעו לי גזר הדין מכל וכל, ובשעה שהחכים ולמד תורה, נתנו לי חלק בגן-עדן, וזה הוא החלק שאומרים: 'חלק לעולם הבא', דהינו: חלק שיש לכל צדיק וצדיק בפני עצמו, והכניסו אותי עם הצדיקים בישיבה שלהם. ובשעה שנחכם יותר וקראו לו רבי, עטרו אותי בכתר שהצדיקים מתעטרים בו ונתנו לי אכילה ושתיה ממה שנהנים מזיו השכינה. וזה הוא שאמרו 'צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה'. וכל אדם הנהנה מזיו השכינה דומה למי שאכל ושתה. ובשבילך רבי זכיתי לכל היקר הזה, אשרי חלקך, כי בשביל זה יש לך חלק עליון יותר בעולם הזה ובעולם הבא, ואשרי מי שזוכה להניח בן בעולם".

רבי זמירה היה אחר מחכמי ה"זהר". פעם אחת תעה בדרכו בצאתו מן היער לאחר שהתבודד שם, וראה שהוא נמצא בתוך מדבר רחב-ידים. לפתע הבחין מרחוק בהר המתלקח באש ובעשן. התקרב רבי זמירה אל ההר, כשהוא מנסה לחפש שם מקום ישוב. פגע בו איש אחד בדמות ערבי ושאלו: "מי אתה ואנה תלך?" ענהו רבי זמירה: "תועה אני בדרכי, וככל שאני הולך, כן ממשיך אני לתעות ואיני יכול למצא דרך אל מקום ישוב". אמר לו הערבי: "אל תירא, בקי אני בדרכי המדבר ואורה לך כיצד להגיע אל מחוז חפצך, אלא שבתחלה ברצוני להראותך דברים נפלאים".

הלכו שניהם אל מעבר להר הבוער, והערבי אמר לרבי זמירה: "הטה אזנך אל נקרת ההר". הטה את אזנו ושמע קולות נוראים, זעקות ואנחות הבוקעות ממעמקי האדמה. הבין רבי זמירה כי נקרת אותו הר הולכת ונמשכת עד מקום הגיהנום, והקולות המה קולות של הרשעים הזועקים מתוך יסורי שאול. כיון שהכיר הערבי ברבי זמירה שהוא חכם גדול, אמר לו: "דע, כי בעבור זה תעית בדרך, לבוא ולשמע קולות נאנחים... " אחר הורה לרבי זמירה את הדרך שיצא בה מן המדבר ונעלם.

דקות ארכות עמד רבי זמירה נרעש ונפחד. אך מיד לאחר מכן התאושש ונזדרז להסתלק מן המקום. תוך הליכתו ראה חריץ רחב הנמשך מעל-פני האדמה אל תוך מעמקי ההר, ובתוך אותו חריץ מוליכים איש אחד הבוכה וצועק מרה. נחרד רבי זמירה וברח משם בבהלה. הוא הבין שזהו מת המובל לגיהנום. מרב פחד ומורא ועיפות כשל רבי זמירה ברגליו, נפל - ונרדם. בחלומו ראה את האיש שראה קודם לכן מובל לגיהנום. שאל אותו רבי זמירה: "מי אתה ומאין באת? מפני מה מענישים אותך בגיהנום?"

ספר האיש: ''יהודי הנני. גרתי בגליל שבארץ ישראל, ושם מכרתי בשר טרפה ליהודים שבטחו בי וסמכו עלי והאמינו כי הבשר כשר הוא כדת וכדין. עברתי גם על שאר עברות שבתורה וזה לי שנים מספר שאני נענש בענש מר. מיד לאחר מותי השיבוני לתחיה בכל יום והשליכוני לפני כלבים רעים ורעבים, אשר אכלו את בשרי איברים איברים, עד שפרחה נשמתי. כך ענשוני במשך שנים. כל פעם שהשלכתי אל הכלבים היו מכריזים לפני את גזר-דיני על חטאי זה שהאכלתי את ישראל נבלות וטרפות, שהן מאכל הכלבים. ולפי שצותה התורה להשליך נבלות וטרפות לכלבים ולא עשיתי כן, עברתי בכך גם על גזל מן הכלבים. לפני חדש ימים המירו את ענשי, ובמקום להשליכני לכלבים משליכים אותי לגיהנום ושורפים בו את גופי ומחיים אותי ושוב שורפים אותי. וכן יעשה לי שלש פעמים ביום, ובכל פעם מכריזים על אילו עברות אני נענש. היום נתנו לי רשות להראות בחלום לפני רבי זמירה הצדיק ולבקש ממנו אולי ימצא תיקון לנשמתי''.

שאל אותו רבי זמירה: ''מה היה שמך בעודך בחיים ובאיזו עיר התגוררת?'' ענה המת: ''איני זוכר את שמי, כדרך שאר הרשעים בגיהנום אשר לא יזכרו את שמם לאחר מותם, אבל את שם העיר אזכר''. בקש רבי זמירה לדעת אם השאיר אחריו בנים, ונענה מפי המת: ''בן קטן בן שמונה שנים נותר אחרי, אבל הוא לא למד תורה כלל''. ולפתע נעלם לו המת, כי לא הניחוהו להמשיך לדבר עם רבי זמירה.

כשהתעורר רבי זמירה משנתו, זכר היטב את אשר ראה בחלומו והבין כי לא לשוא תעה בדרכו. כשחזר רבי זמירה סוף-סוף אל ביתו שם פעמיו אל עיר מגוריו של אותו קצב. כשחקר ודרש אחר אותו יהודי, נודע לו שאיש זה היה מפרסם ברשעותו, ומאז מותו חלפו שש שנים ועדין זכור הוא לשמצה. גם על בנו של הקצב שמע רעות, כי הנער הולך בדרכי אביו. יגע וטרח רבי זמירה עד שהצליח להשפיע על בנו של הקצב המת להניח את עבודתו בבית המטבחים וללכת אחריו. רבי זמירה אמר לו: ''דודך אני, ומבטיח אני לך כל טוב שבעולם, ובלבד שתחפץ ללמד תורה''. רבי זמירה הצליח בתכניתו. הוא שכר עבור הנער מלמד טוב, וזה התמסר ללמדו החל מאלף-בית ועד לימוד הגמרא. העלם היה בעל מח ולב. הוא קלט בנקל את אשר למד, וחשקו בתורה היה גדול. לאט לאט הפך העלם לתלמיד חכם ומתמיד, ורבי זמירה אהבו כבנו. רבי זמירה דאג גם לשדכו והשיא לו אשה חשובה וצדיקה. האברך התקדם בחכמתו והפך לראש ישיבה, שמנתה מספר רב של תלמידים. שמו של האברך, ראש הישיבה, נודע כרבי נחום הפקולי. שם זה נתן לו רבי זמירה על-שום שהוציא את אביו מגיהנום והכניסו לגן-עדן, הוא אבי רבי שמעון הפקולי שסדר שמונה-עשרה ברכות של התפילה בזמנו של רבן גמליאל דיבנה.

כעבר שנים ספר רבי זמירה לחברו, שאותו קצב בא אליו בחלום והודה לו על אשר הביא תיקון לנשמתו בכך שהביא את בנו תחת כנפי השכינה. וכך ספר הקצב לרבי זמירה: "משהחל בני לומר בכל יום קריאת-שמע, הפחיתו מענשי, ובמקום שלש פעמים ביום נענשתי פעם אחת בלבד; משהתחיל בני ללמד חמש יצאתי חפשי מגיהנום; כשהתחיל ללמד גמרא הכניסוני לגן-עדן; כשהסמך לרב ולמד את האחרים תורה נתנו לי כסא בגן-עדן במקומם של צדיקים, ובכל פעם שדרש בני ברבים עטרוני בעטרה חדשה שהאירה באור גדול".

על ענין זה דרש רבי זמירה את הפסוק: "גבור בארץ יהיה זרעו, דור ישרים יברך", כלומר שאם הניח אדם בארץ בנים גבורים בתורה, על-ידי כך "דור ישרים יברך", שאביו של דור ישרים יברך בעולם העליון ויתעלה מעלה מעלה.

מדבריו הנרגשים של רבי חיים פלאג'י זצ"ל

ומצאתי ב"תנא דבי אליהו" (סא"ר פרק לא) וזה לשונו: הקב"ה יושב ומצפה להם לישראל יותר ממה שמצפה האב לבנו והאשה לבעלה, שיעשו תשובה כדי שיגאל אותן ויבנה, להם בית המקדש.

"האמנתי כי אדבר", דבכל פעם שאני קורא המאמר הנכבד הלזה, עיני עיני יורדה מים, דאיך יתכן דמלך הכבוד אלהי עולם ה' הוא יושב ומצפה אותנו דנהזר בתשובה, כדי לעשות טובה עמנו, כל הטובות שבעולם, וכל אחד הולך בשרירות לבו, ואין איש שם על לב לאמר: "לכו ונשובה אל ה' ". ואם בבנו החביב לו יארע דלעת ערב אהר לבוא לביתו יותר מהשעה שרגיל לבוא בכל ערב, אזי האב עיניו כיונים משגיח מן החלונות מציץ מן החרכים, מתי, יבוא לביתו. וכן האשה שהלך בעלה למדינת הים, כמה צער מגיע, לה עד שתראה פני בעלה. וזה צער השמים, ואם הקב"ה סובל שעור זה הצער עלינו, על מה אנחנו ישנים בתרדמה גדולה כזאת ואין אנו חוזרין בתשובה שלמה, אהא הוא אומר: תן בלב עמך ישראל ולשוב בתשובה שלמה לפניך, "לא לנו ה' לא לנו כי לשמך תן כבוד".

ולפי זה נראה דזהו הטעם דאמרו ב"זהר הקדוש" (סדר "בראשית"), ועין נמי בספר "קב הישר" (פרק ז), דהקב"ה בעצמו מכריז בכל יום: "שובו בנים שובבים". וכשיוצא הכרוז למעלה, הקול נשמע למטה, והקול ההוא מעורר עצי היער ולובשים חרדה ואומרים שירה באימה וביראה, כאשר יעוין שם. והינו. כיון דהקב"ה מצפה מתוך חיבה זו, מכריז בכל יום בכבודו ובעצמו, לא על-ידי מלאך ולא על-ידי שליח ("כף החיים" להגר"ח פלאג'י זצ"ל),

פרק ג' - חובת התשובה

א. החובה לעיין ב"הלכות תשובה"

תמה ר' יהודה ליב חסמן זצ"ל בספרו "אור יהל": בנהג שבעולם, קטן שמתגדל ומתחיל להניח תפלין, לומדים עמו הלכות תפלין, ובכלל בכל חג וחג עוסקים בהלכות אותו חג: הלכות פסח בפסח וכו'. וכל אלו הם מצוות פרטיות השיכות למאורע מסויים, ואילו מצות התשובה זו מצוה כללית השייכת בכל זמן. האם הלכות תשובה שגור בפי כל? הלא ברמב"ם הלכות מיוחדות בנושא זה - "הלכות תשובה".

אם כן, איך נגש אדם לתשובה לפני ששונה הלכותיה ופרטי עשיתה?! לזאת החובה גדולה לדעת הלכות תשובה וכו'. ולדאבוננו, הראיתם שישאל אחד את רעהו או לגדול ממנו: בוא ולמדני הלכות תשובה וכו', עד כאן לשונו.

ב. הידיעה כי הבחירה החפשית מחויבת לתשובה

אמרו רז"ל: הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. ואמרו שעל הטפה קודם שתרד לעולם נגזר אם יהיה חכם או טפש, גבור או חלש וכו', אבל צדיק או רשע לא נגזר אלא הכל תלוי בבחירתו החפשית של האדם.

אדם הפוטר עצמו בטענה "אנוס הייתי ומאי הוה לי למעבד" ומלמד זכות על עצמו, לעולם לא יבוא לחזרה בתשובה, כי כשאינו יודע ומבין שאכן אשם וחוטא הוא, על מה ישוב ויתחרט, שהלא עקר התשובה הוא החרטה והודוי. ואם חושב שהוא אנוס היה במעשיו ומכרח היה לעשות מה שעשה ולא תלוי היה הדבר בבחירתו, על מה יתחרט ועל מה יתודה? וכן כל ענין שכר וענש ענינו משום שהאדם בבחירתו ורצונו בחר ורצה להיות טוב, ולכך מגיע לו שכר, וכן להפך: הרשע זה בבחירתו ורצונו הרע ולכך יענש. כתב הרמב"ם (פרק ה' מ"הלכות תשובה" הלכה א-ד) וזה לשונו: רשות לכל אדם נתונה. אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו. הוא שכתבו בתורה: "הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע", כלומר: הן מין זה של אדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו בזה הענין שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ ואין מי שיעכב בידו מלעשות הטוב או הרע. וכיון שכן הוא "פן ישלח ידו".

אל יעבר במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אמות העולם ורב גלמי בני ישראל שהקב"ה גוזר על האדם מתחלת בריתו להיות צדיק או רשע, אין הדבר כן, אלא כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבנו או רשע כירבעם או חכם או סכל או רחמן או אכזרי או כלי או שוע וכן שאר כל הדעות, ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מי שמושכו לאחד משני

הדרכים אלא הוא מעצמו מדעתו נוטה לאי זו דרך שירצה. הוא שירמיהו אמר ("איכה" ג, לח): "מפי עליון לא תצא הרעות והטוב", כלומר: אין הבורא גוזר על האדם להיות טוב ולא להיות רע. וכיון שכן הוא, נמצא זה החוטא הוא הפסיד את עצמו. ולפיכך ראוי לו לבכות ולקונן על חטאיו ועל מה שעשה לנפשו וגמלה רעה. הוא שכתוב אחריו: "מה יתאונן אדם חי" וגו'. חזר ואמר: הואיל ורשותנו בידינו ומדעתנו עשינו כל הרעות, ראוי לנו לחזור בתשובה ולעזב רשענו, שהרשות עתה בידינו. הוא שכתוב אחריו: "נחפשה דרכינו ונחקרה ונשובה" וגו'.

ודבר זה עקר גדול הוא והוא עמוד התורה והמצוה, שנאמר ("דברים" ל, טו): "ראה נתתי לפניך היום את החיים", וכתיב ("דברים" יא כו): "ראה אנכי נתן לפניכם היום", כלומר שהרשות בידכם וכל שיחפץ האדם לעשות ממעשה בני האדם עושה, בין טובים בין רעים. ומפני זה הענין נאמר ("דברים" ה, כו): "מי יתן והיה לבבם זה להם", כלומר שאין הבורא כופה בני אדם ולא גוזר עליהן לעשות טובה או רעה אלא הכל מסור להם.

אלו האל היה גוזר על האדם להיות צדיק או רשע או אלו היה שם דבר שמושך את האדם בעקר תולדתו לדרך מן הדרכים או למדע מן המדעות או לדעה מן הדעות או למעשה מן המעשים כמו שבודים מלבם הטפשים הוברי שמים, היאך היה מצוה לנו על-ידי הנביאים: עשה כך ואל תעשה כך, היטיבו דרכיכם ואל תלכו אחרי רשעכם. והוא מתחלת בריתו כבר נגזר עליו או תולדתו תמשך אותו לדבר שאי אפשר לזוז ממנו?! מה מקום היה לכל התורה כלה ובאיזה דין ואיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק. השפט כל הארץ לא יעשה משפט וכו'. לפיכך דנין אותו לפי מעשיו: אם עשה טובה מיטיבין לו, ואם עשה רעה מרעין לו. הוא שהנביא אומר: "מידכם היתה זאת" ("מלאכי" א, ט), "גם המה בחרו בדרכיהם" ("ישעיה" סו, ג). ובענין זה אמר שלמה ("קהלת" יא, ט): "שמח בחור בילדותך וגו' ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט", כלומר: דע שיש בידך כח לעשות, ועתיד אתה לתן את הדין, עד כאן לשון הרמב"ם.

אמנם נסתרים מאתנו מאד דרכי ה' ורחוקים מהשגתנו כמרחק שמים מארץ, שהרי מה יעשה אדם שנולד למשפחה חלונית גמורה ונתחנך מילדותו חנוך חלוני ולא יודע חנוך אחר כלל, דהוא כמו תינוק שנשבה, ובכל זאת אינו נחשב כאנוס גמור וחיב לשוב על כל מה שחטא. אולם ברור שאין דינו כדין מי שיודע את רבונו. וכל דיני ה' בצדק ובישר שפלוני יפל למשפחה חרדית מילדותו, והשני למשפחה חלונית, ואלו הם דרכי ההשגחה הנסתרת, ואין לנו חלילה להרהר אלא להאמין שהאמת אחת - שעל החוטא לשוב מכל מה שחטא ואפילו באופן שנראה לכאורה שהוא אנוס. ונראה לומר שהיות

שפעמים רבות החוטא באונס, כשנודעה אליו חטאתו ובא בלבו ביום מן הימים דרך תשובה, לא שב תכף אלא דוחה אותה בידים וממשיך בחטאיו. הרי שגלה דעתו שגם בחטאיו כשחטא באונס קודם שהגיע לו הרהור תשובה, היה זה מרצונו ובבחירתו, שהרי גם כשנודע לו שאשם לא שב תכף. ואם כן הרי שעליו לשוב גם על חטאי העבר שלו, שהרי הוכיח סופו על תחלתו. וכל זה בדרך אפשר, כי לה' נסתרות, ואין לנו עסק בהם, אלא צריכים אנו להאמין בתמימות בדברי רבותינו, כי דברים רבים מתפרשים לפי סוד הגלגול והרבה תלוי מה היה האדם בגלגול קודם, ואין לנו להאריך בדברים שהאריך בהם מוהרח"ו ב"שער הגלגולים".

ועוד בפשטות, הרי אמרו בגמרא: בכל יום בת קול יוצאת ואומרת: "שובו בנים שובבים". ואפילו רשע שבישראל חולפים ועוברים בלבו הרהורי תשובה אלא שהוא דוחה אותם מלבו. כמובא בספר "תולדות יעקב יוסף" (פרשת "צו" דבור המתחיל "והמפנה לבו לבטלה") וזה לשונו: שמעתי שהקשה מורי (הבעל-שם טוב) על מה שאמרו חכמינו ז"ל. "בכל יום מכריז בת קול: אוי לבריות מעלבון של תורה" ("אבות" פרק ו'). והקשה: אם הכרוז נשמע, למה לא ימצא אדם שומע? ואם אי אפשר לשמע, אם כן הכרוז למה? ובאר ז"ל כי למעלה הוא עולם המחשבות, ואין אמר ואין דברים ("תהלים" יט), והכרוז הוא מחשבות והרהורי לב לטוב, ולכך אין רשע שאין לו הרהורים טובים בכל יום מכח הכרוז, אלא שבבוא ההרהורים הטובים מפנה אותם ומעבירן מלבו ומפנה לבו לבטלה, ובודאי מתחיב בנפשו, שנתן לו אוצר טוב והוא בורח מהמלך, עד כאן לשונו. ומובא זאת גם כן שם בפרשת "ראה".

וראיה מהגמרא להרהורי התשובה העוברים בלבו של הרשע מצינו במעשה אלעזר בן דורדיא שלא היתה יצאנית אחת בעולם שלא היה אצלה. עד כדי כך הדרדר עד שאמרו עליו בשמים שאין מקבלים את תשובתו של אלעזר; גם אם יחזר בתשובה אין תשובתו מתקבלת.

הצטער אלעזר מאד, הלך וישב בין הרים וגבעות ובקש מהם שיבקשו עליו רחמים. אמרו לו ההרים והגבעות: "אנחנו צריכים קודם לבקש רחמים על עצמנו, שנאמר עלינו ("ישעיהו" נד, י): 'כי ההרים ימושו והגבעות תמוטינה' ".

בקש אלעזר משמים וארץ שיבקשו עליו רחמים. ענו לו: "גם אנו זקוקים לרחמים, שנאמר (שם נא, ו): 'כי שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה' ".

פנה אלעזר לשמש ולירח ובקש מהם שיבקשו עליו רחמים. ענו לו גם המאורות: ''לפני שנבקש עליך נבקש על עצמנו, שנאמר עלינו (שם כד, כג): 'וחפרה הלבנה ובושה החמה' ''.

פנה אל צבא השמים, אל הכוכבים והמזלות, ואמר להם לבקש עליו רחמים. ענו לו: ''גם אנו זקוקים לרחמים, שנאמר (שם לד, ד): 'ונמקו כל צבא השמים' ''.

ראה אלעזר שאף אחד לא יוכל לעזר לו וידע שרק הוא צריך לנסות לבקש ורק בו תלוי הדבר. מה עשה? הניח ראשו בין ברכיו ובכה בכל לבו עד שיצאה נשמתו בבכי מרב צער וחרטה על מעשיו הרעים. יצאה בת-קול ואמרה: ''רבי אלעזר בן דורדיא מזמן לחיי העולם הבא''.

בכה רבי יהודה הנשיא ואמר: ''יש קונה עולמו בכמה שנים, ויש קונה עולמו בשעה אחת. ולא רק שמקבלים בשמים בעלי תשובה, אלא גם קוראים להם 'רבי' ''.

וכן עוד איתא בגמרא מעשה ביוסף משיתא בזמן החרבן, שאמרו לו האויבים: ''הכנס לבית המקדש ומה שתוציא משם שלך''. נכנס יוסף משיתא באסור לבית המקדש ונטל משם את מנורת הזהב. אמרו לו האויבים: ''אתה הדיוט ואין נאה לך מנורת זהב זו, אלא הכנס פעם שניה וקח לך מה שתוציא''. הרהר בתשובה ולא רצה לכנס לבית המקדש. אמר: ''אם הכעסתי את בוראי פעם אחת, אכעיסנו שוב?'' תפשוהו האויבים ונסרו אותו כמו שמנסרים עצים, והוא מצווח ואומר: ''וי וי, אוי שהכעסתי את בוראי!''

וכן עוד שם מעשה ביקום איש צרורות, בן אחותו של ר' יוסי, שהיה רוכב על סוס בשבת וראה את דודו יוסי בן יועזר מובל בידי חילים, כשלפניו קורה של עץ שעמדו לתלותו עליה. אמר יקום לדודו: ''ראה את הסוס שהרכיב אותי עליו אלהי ואת הקורה שעליה עומד להרכיבך אלקיך; ראה והוכח מה שכרך על שקימת תורה ומצוות, ומה שכרי על שעבדתי עבודה זרה''. ענה לו רבי יוסי: ''אם כך נותן הקדוש ברוך הוא למכעיסיו, תאר לך כמה גדול שכרם של עושי רצונו''. ''האם יש אדם שעשה רצונו של מקום יותר ממך?!'' שאל יקום את דודו בתמיהה. ''אם כך הוא עושה לעושי רצונו'', השיב רבי יוסי, ''תאר לך כמה קשה יענשו מכעיסיו של הקדוש ברוך הוא''.

נכנסו דבריו בלבו של יקום כארס של עכנאי - כארסו של נחש אכזרי שאין לעמד בפניו, והחליט להעניש את עצמו על חטאיו בארבע מיתות בית דין: סקילה, שרפה, הרג וחנק. מה עשה? לקח קורה ונעץ אותה בקרקע ואליה קשר חבל. סביב הקורה ערך עצים והקיף אותם בגל אבנים. במרכז נעץ חרב והבעיר את האש. תלה את עצמו על העמוד ונחנק.

והאש שעלתה שרפה את החבל, החבל נתק מהקורה ונפל יקום על החרב ונהרג. אחר כך נפל עליו גל האבנים ונסקל, ולבסוף נשרף על-ידי האש.

באותה שעה ראה רבי יוסי בן יועזר את מטתו של יקום בן אחותו פורחת באויר ואמר: "בשעה קלה הקדימני זה לגן-עדן".

הרי לך שאפילו רשעים חולף בקרבם הרהור תשובה לעזב את דרכם הרעה, אלא שדוחים זאת בידים כדוחה דבר הטורד, ולכך נענשים. ולשומעים ינעם ועליהם תבוא ברכת טוב.

ג. סיבת הריפיון מהתשובה - העונש אינו מידי

מבאר בפרק דלעיל, שנברא האדם בכח הבחירה החפשית וכלשון ה"מסלת ישרים", שהאדם לא נברא אלא לעבד ולעמד בנסיון, שהרי כל חיי האדם הם נסיון: אם עשר אם עני, אם בריאות אם חליי כמובא שם ב"מסלת ישרים". ולכך לו היה אדם נענש תכף כשחוטא, לא היה מקום לנסיון כלל, דהלא אם יאמרו לאדם: "תחטא אבל דע כי תכף לאחר מכן יגרס השופט בחצץ שניך", וכי היה חוטא?! ואם כן, איך יבחן האדם אם אמונתו בה' אמתית, אם יראתו את ה' באמת, אם אהבתו את ה' מלב ונפש, הלא רק בזה שהענש אינו מידי וצריך האדם בכח בחירתו לידע שממרה פי ה', ואף-על-פי שמאריך ה' אפו, לבסוף גובה את שלו, ואין שום ותור לשום עוון! וכמו שאמרו רז"ל: "כל האומר הקב"ה ותרן, יותרו מעיו", וכתיב: "ודע כי על כל אלה יביאך האלקים במשפט", ודרשו רז"ל: אפלו הרק רק בפני חברו או הורג כנה בפני חברו וגורם לו צער שנגעל, יבוא במשפט.

וראה ב"מסלת ישרים" פרק ד' עומק הדין על כל פרט ופרט איך נענשו אף גדולי עולם, ואין שום ותור בעולם. ואין ללמד מאחור הענש ולנצלו לחטא חלילה, כי איחור הענש מאת ה' הוא צרך גדול מאד לצרך הנסיון והבחירה וחסד גדול, שאלו היה האדם נענש תכף ולא היתה נתנת אפשרות לתשובה, היה כל חוטא מת בעוונו ללא כפרה, כמבאר לעיל סוף פרק ה' באריכות מדברי ה"מסלת ישרים".

וכתב ה"חובות הלבבות" (שער התשובה פרק ג') וזה לשונו: הדבר הרביעי הוא שידע, כי החטא שהוא עשה שמור לו ונכתב בספר עוונותיו, ושה' לא יתעלם ממנו ולא ישכח אותו ולא יותר לו עליו, כמו שכתוב ("דברים" לב, לד): "הלא הוא כמס עמדי חתום באוצרתי", ונאמר ("איוב" לז, ז): "ביד כל אדם יחתום לדעת כל אנשי מעשהו", ופרש רש"י: "ביד כל אדם יחתום" - החוטא בעצמו חותם בכתב ידו ביום מותו על העברות שעבר הכתובות לפניו. "לדעת כל אנשי מעשהו" - כדי שכל אדם ידע את מעשהו שהוא נדון עליהם. ועוד שם ב"חובות הלבבות": כי אם הוא סבור כי מה שהוא עשה הוא הפקר ואינו שמור

לו, הוא לא מתחרט ולא מבקש סליחה עליו, מפני שהוא רואה שהוא עוד לא נענש עליו, ומתוך כך נדמה לו שהוא כבר לא יענש עליו אף פעם, כמו שכתוב ("קהלת" ח, יא): "אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה" - מפני שלא בא הענש על החטא מיד, "על כן מלא לב בני האדם בהם" - לכן מעזים בני האדם לעשות רע.

ואמרו בגמרא שעומק הדין הוא אחד מהדברים שהעלים ה' מבני אדם ולא ידעו ממנו רק בבואם שמה לתן דין וחשבון.

וכשם שבמעשה טוב אין הקב"ה מקפח שום בריה ושומר לאדם זכותו, כל מעשה טוב ואפילו קטן ביותר, כן במעשה רע אין ותור והכל בספר נכתב, שהרי ראינו במעשה טוב הנאמר באברהם: בזכות "ואקחה פת לחם" ("בראשית" יח, ה) זכו ישראל למן במדבר, בזכות המים שנתן לאורחים זכו ישראל למים במדבר.

וכן בזכות ד' צעדים שפסע נבכדנאצר לכבוד ה', זכה למלכות לו ולבניו אחריו. וכן בזכות הדמעות של עשו הרשע שבכה על הברכה נאמר ב"זהר": וי להאי יומא שבכה עשו כי הרבה זכה על-ידי זה לשלט בעם ישראל. ועוד מדרשים רבים כיוצא בזה. הרי שאין שום ותור הן במעשה רע והן במעשה טוב.

ד. כפי שהנסיון לעברה קטן, כך גדול עונש החוטא

אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו, כלומר: כל אדם נדון לפי כחו ויכלתו ולפי קשי הנסיון שהיה נתון בו בשעת עברה.

ארבעה אין הדעת סובלתן: פרנס המתגאה על הצבור בחנם, עשיר מכחש, זקן מנאף, דל גאה ("פסחים" קיג), וזה כמבאר שלאלו אין הנסיון קשה כל כך, שהרי אדם עשיר - וכי חסר לו ממון שעבורו הוא מכחש ומרמה במשא ומתן?! וכן זקן שכבר תש כח יצרו - אין הנסיון גדול כל כך אצלו לשמר עצמו מנאוף, וכן עני - אין הנסיון גדול מאד אצלו שלא להתגאות, ולכן ענשם חמור.

וכמו שהוכיח נתן הנביא את דוד המלך במעשה אשת אוריה, שספר לו מעשה באיש עשיר שגנב משכנו העני כבשה יחידה שהיתה לו, בשעה שלעשיר היו כבשים לרב. אותו עשיר הוא בן-מות, אף-על-פי שעל גזל אין דין מות אלא ישלם כפל או ארבעה וחמשה ותו לא, כי כאמור כשקל להתגבר על הנסיון ובכל זאת אדם חוטא, על זה יש תביעה גדולה.

וכן אמרו בגמרא ("מנחות" מג): קשה ענשו של לבן מענשו של תכלת. פרוש: שהרי יש בציצית חובה לשים חוטי לבן וחוטי תכלת, אולם חוטי לבן מצויים יותר מחוטי תכלת.

ולכן המבטל ציצית ואינו שם אפילו חוטי לבן, ענשו קשה מהמבטל חוטי תכלת ושם רק חוטי לבן ללא תכלת, כי זה נסיונו קל וזה נסיונו קשה.

ובגמרא "מנחות" (מג) הביאה הגמרא משל נאה על זה: משל למלך שאמר לשני עבדיו: לאחד אמר הבא לי חותם של טיט, ולשני אמר הבא לי חותם של זהב. ופשעו שניהם ולא הביאו. איזה מהן ענשו קשה? הוי אומר זה שאמר לו הבא לי של טיט, לפי שקל יותר להשיגו ובכל זאת פשע ולא הביא.

ומאידך, כמה שיגדל הנסיון והאדם בכל זאת מתגבר ושובר תאותו, ודאי שיגדל שכרו לאין קץ.

ה. גודל הסכנה למתאחר מהתשובה

יתכן שיחטא האדם אף במזיד בהיות שתקפהו יצרו ולא עמד בפני כח התאוה. אלא שאם תכף נותן הדבר אל לבו ושב, בזה חסד ה' ירחמהו לקבלו בתשובה מהרה וידונוהו מן השמים לכף זכות.

אולם אם מתאחר ודוחה את התשובה מיום ליום ללא הבעת חרטה וודוי וקבלה על העתיד לבלי חטא שוב, מגלה דעתו ששלם הוא במעשהו ואין מרגיש צרך כל כך מהר לטהר כתמו, ובזה רעתו רבה ותשובתו קשה.

כתב רבנו יונה: ודע כי החוטא, כאשר יתאחר לשוב מחטאתו, יכבד עליו ענשו בכל יום, כי הוא יודע כי יצא הקצף עליו, עד כאן.

כלומר: הרי הוא יודע שבכל רגע ורגע שהעוון על עצמותיו, הרי קצף ה' עליו, ואם כן איך הולך עם ענייניו על סדר היום כהרגלו ולא נותן לב לשכך קצף ה', הרי מראה בזה השלכת כבוד ה' אחרי גוו והתעלמות גמורה מה' יתברך הרואה ומביט בכל מעשיו, וזאת כבר חוצפה יתרה יותר מעצם העוון! כי כאמור שעל עצם העוון יש לדונו לכף זכות שתקפהו יצרו, אולם מה יש לדונו לכף זכות על אחור התשובה והשלמת עצמו ומצפונו עם עוונו לבלי לשוב עליו בתשובה?!

וטעם נוסף כתב ה"חפץ חיים", כדי שלא ישהה רוח הטומאה על עצמו, ולכך ימהר לשוב, וזה לשונו: אמר הנביא ("יחזקאל" יח): "השליכו מעליכם את כל פשעיכם" - משל לסבל הנושא משא למקום מסויים. תכף שמגיע למקום המיועד, בצעד ראשון שנכנס, כבר משליך המשא מעליו ולא משההו בחנם על כתפו. כן ידע האדם שהעוונות הם משא כבד על נפשו ואין להשהות רוח הטומאה על עצמו. ומטעם זה אמרו ("ברכות" ט): "אם ראית תלמיד חכם שעבר עברה בלילה אל תהרהר אחריו ביום דודאי עשה תשובה קודם שישן", עד כאן.

ובספר ''מדרש שמואל'' פרש את המשנה ב''אבות'' בדרך זו: ''אם אין אני לי'' - אם אני חוזר בתשובה רק לעת זקנה, כשכבר איני ברשות עצמי מאחר שאיני שולט בגופי, ''מי לי'' - מי ילמד עלי סנגוריה, הלא כלם יגידו שחזרתי בתשובה מאפיסת כח לחטא.
אבל: ''כשאני לעצמי מה אני'' - אם אני עובד את ה' בצעירותי כשאני עוד שולט בעצמי, ''מה אני'' - מה גדול הדבר שאני עושה ! (''מה'' מלשון ''מה רב טובך'', כלומר: כמה גדול אני).
כי ''אם לא עכשו'' - בימי הבחרות, ''אימתי?'' אימתי אעבד את ה'?! כי בימי הזקנה אין עבודתי נחשבת לכלום.

ו. טעמים נוספים לסבות סכנת המתאחר מלשוב

כתב רבנו יונה בתחלת ספרו ''שערי תשובה'': מן הטובות אשר היטיב ה' יתברך עם ברואיו, כי הכין להם הדרך לעלות מתוך פחת מעשיהם ולנוס מפח פשעיהם, לחשך נפשם מני שחת ולהשיב מעליהם אפו. ולמדם והזהירם לשוב אליו כי יחטאו לו, לרב טובו וישרו, כי הוא ידע יצרם, שנאמר (''תהלים'' כה, ח): ''טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך'', עד כאן לשונו.
הרי שכל ענין נתינת אפשרות התשובה הוא לפנים משורת הדין. וכן לשון הפסוק: ''טוב וישר ה' '' - טוב וישר הוא לשון לפנים משורת הדין, כמו שדרשו רז''ל על הפסוק: ''ועשית הישר והטוב'' - זה לפנים משורת הדין.
ובאר זאת בספר ''מסלת ישרים'' פרק ד', דמצד הדין איך תשתנה מציאות שרצח או נאף וכדומה ואיך תשתנה על-ידי הבעת חרטה מציאות שכבר נעשתה.
ובמדרש איתא: שאלו לחכמה חוטא מה ענשו, אמרה: ''חטאים תרדף רעה''. שאלו לנבואה חוטא מה ענשו, אמרה: ''הנפש החוטאת תמות''. שאלו לתורה חוטא מה ענשו, אמרה: ''יביא אשם ויתכפר''. שאלו להקב''ה חוטא מה ענשו, אמר: ''יעשה תשובה ויתכפר''. הדא הוא דכתיב: ''טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך'', עד כאן.
וראה: בעניני בית דין של בשר ודם, אדם שרצח וכדומה כשבא לפני השופט ואומר: ''הריני מתחרט ומקבל עלי שיותר לא אעשה כיוצא בזה'', וכי בזה יזכה במשפטו? ודאי שלא! אלא את ענשו יקבל. מכל מקום רחמי ה' שבעקירת הרצון בהבעת חרטה גמורה על העבר ובודוי וקבלה על העתיד, עוקר את גוף המעשה להחשיבו כלא היה מעולם.
ולא עוד אלא שהעושה תשובה מיראה, זדונות נחשבים לו כשגגות, והעושה תשובה מאהבה זדונות נעשים לו כזכיות. וזה ודאי חסד ה' הנעלם מבינתנו ומהשגתנו שזדונות לא די שימחקו אלא נהפכים לזכיות.

ומאחר שעלה לנו שכל ענין התשובה הוא חסד וטובה לפנים משורת הדין, איך יכול האדם להיות בטוח שיזכה לחסד זה אימתי שהוא ירצה ויחליט לשוב, הרי זה לא כענין המונח שכל הרוצה ליטול יבוא ויטול, אלא צריך חסד ה' לזה. ואם מן השמים נתעורר לבו לשוב וזכה לחסד ה' זה ודוחה זאת בשתי ידים מיום ליום, בהחלט יתכן שגם מן השמים ימנע ממנו חסד זה וכבר לא תנתן לו האפשרות לשוב. הרי אליה וקוץ בה, שמשום היות אפשרות התשובה חסד ולפנים משורת הדין, הרי דווקא בשל כך גדול הקטרוג וקרוב האדם להפסידה בשל דחיתו אותה מיום ליום.

וכבר אמרו רז"ל: "כל האומר אחטא ואשוב אחטא ואשוב, אין מספיקין בידו לעשות תשובה". אמנם דבריהם באופן החמור יותר, שלכתחלה חוטא ואומר אחטא ואשוב. אבל החוטא צריך לדעת שעצם האחור מהתשובה הוא פשיעה והוא עצמו חטא, ועצם האחור במזיד הוי כאומר: "אחטא ואשוב", כי החטא הוא עצם דחיתו את התשובה, ואחת דינו כאומר: "אחטא ואשוב", דהצד השוה שבהם שדוחה את אפשרות החסד לזמן מאחר יותר.

ומלבד כל זה על מה סומך המתאחר מלשוב, הרי כבר רבנו יונה דחה את כל טענותיו בסוף השער השני בהסבר מאמר רז"ל: "אם לא עכשו אימתי".

אם מחכה שיפסקו טרדותיו, הרי אמרו: "אל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה". ואם עד שיצבר כסף די ספוקו, אין אדם מת וחצי תאותו בידו.

ועוד, שעצם הזמן מתבזבז באחור התשובה, והזמן קצר והמלאכה מרבה. ועוד, בזמן הזה שמתאחר לשוב הרי מוסיף חטאים, כי לא קבל עליו עקרי התשובה שהם עזיבת החטא, ואם כן מגדיל עוד עוונות, שאם יפגשהו יצרו עוד פעם, לא יעמד נגדו. ועוד שם: שבזה שמאחר התשובה לבו מתקשה ומשתרש ברע יותר זמן, וקשה יותר לתקנו ולעקור הרע ממנו.

ועוד, שמא ימות קודם שיספיק לעשות תשובה וכבר ימלאו ימיו. ועוד, באחור התשובה שוכח עוונות ישנים ואינו מתודה עליהם. ועוד, אינו דומה השב כשהוא איש ויצרו תקיף כמי ששב לעת זקנתו שכבר נחלש כח יצרו, שאמנם תשובה תקרא אבל אינה תשובה מעולה. ועוד, בזקנותו נחלש כחו הגופני ואינו יכול לבצע תשובה כראוי לרב מחושי הזקנה וטרדותיה.

ולכך החכם יחיש מפלט לנפשו, וכמו שאמר דוד המלך: "חשתי ולא התמהמהתי לשמר מצותיך" ("תהלים" קכט, ס).

ועוד ממה שאמרו בגמרא: היכי דמי בעל תשובה, באותו מקום באותה שעה. והכוונה שיחזר בתשובה על-אף שיזדמנו לו כל אותם תנאים שהיו לו בשעת החטא ובכל זאת יתגבר על יצרו ולא יחטא. ולכך כשחטא בזמן הבחרות כשהיה כח תאותו חזק ורתיחת הדמים בקרבו ולבו חם לעברה ובכל זאת מתגבר, הרי זו תשובה שלימה.

ועוד, עלינו לדעת שלגבי בית דין של מטה, אדם שנתחיב על שרצח ונאף וגם קלל וביש את חברו, אז הבית דין מתיחס רק לעברות החמורות ומתעלם מהקלות. וגם בחמורות עצמן, אם נתחיב פעמים מיתה כגון שחלל שבת ורצח, וכי אפשר לתן לו ב' מיתות?! אולם גבי הקב"ה בענש בית דין של מעלה אין ותור על שום חטא ונפרעים ממנו על כל פרט ופרט, ולכך כשמתאחר מלשוב הרי מרבה חטאים, ועל כל חטא חשבון נפרד, כמבאר באריכות בספר "כוכבי אור" לרבי איצ'לה בלזר זצ"ל. ולכך יזדרז לשוב ורפא לו.

ז. עקר התקון הנדרש בימינו הוא תיקון האמונה ותקון הקדושה והצניעות

כתב בספר "טהרת הקודש" (חלק א', מבוא השער, פרק ו') וזה לשונו: ותדע אחי, כי בכל דור יש לכללות הדור ענין אחר לתקן, כמובא בספר הקדוש "נעם אלימלך" (פרשת "נח") וביתר הספרים הקדושים. והנה כמו שמובא בספרים הקדושים לגבי כל איש, שאם יראה שהיצר מתגבר עליו במדה רעה מסימת חס ושלום או בעברה מסימת ונותן בזה כחו תמיד להכשיל את האדם, בזה ידע וישכיל כי בסבת זה הפגם נולד, ותכלית ביאתו לעולם לתקן זאת. ויתגבר בכל כחו על היצר בזה.

כך בכללות הדור: כשרואים שהיצר מקשקש ומתגבר בפגם אחד להחטיא את העולם, אז נדע ונשכיל כי בזה תלוי תיקון כללות הדור. ואם אדם פרטי נותן אל לבו ונפשו להזהר מזה החטא, אז נוטל שכר נגד כל העולם ומתעלה בזה בעלוי גדול מאד הרבה יותר משאר המעשים שעושה.

והנה עכשיו בעקבתא דמשיחא עקר שנותן היצר כל כחו באלו השני דברים לקרר מהאמונה חס ושלום ולפגם היסוד שבכלל זה הוא הפקרות ופריצות, עקר שבעקרין הגורם לזה חס ושלום. לכן בודאי לתקן כללות הדור או אפילו חלק מהדור לית בר נש בעלמא אפילו אם יהיה כגבה ארזים גבהו, רק הקב"ה בכבודו ובעצמו שהבטיח לישראל להחזירם בתשובה קודם הגאלה, כמובא בהקדמה עיין שם.

לכן, אחי חביבי, תדע: המאמץ כחו וגבורתו באלו שני דברים: באמונה שלמה ובשמירת ותקון יסוד, יזכה להיות מהיכלא דמלכא משיחא, כמובא ב"זהר הקדוש" וזה לשונו: לא בעי קודשא בריך הוא מישראל אלא דינטרי האי קימא קדישא.

ואם אלו שני הדברים התלויים זה בזה נתקנים, אז הכל נתקן. ועליהם נאמר ("ישעיה" ד, ג): "והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו" וכו'. "והיה הנשאר בציון" - מי שיתקן בחינת ציון שהוא יסוד קימא קדישא, "והנותר בירושלים" - זה האמונה שיתחזק באמונה שלמה וכו', להאמין שמלכותו בכל משלה בין בעליונים ובין בתחתונים, שאין שום דבר יכול להיטיב ולהרע בלעדו, והוא המשגיח והוא הצופה והוא עשה עושה ויעשה לכל המעשים, שכל זה תלוי באמונה ומלכות שמים שאנחנו מקבלים עלינו בכל יום. ומובא ב"זהר הקדוש" ("לך" דף צד), כי מלכות וירושלים באת קימא קדישא תליא [כלומר: האמונה אינה מתקימת אלא בשומר הברית], והשומרם "קדוש יאמר לו", כמובא במדרש: מה הקב"ה אקרי קדוש כך צדיקים יקראו להם קדוש, והנוטר ברית אקרי קדוש. אין כאן קדושה רק ביסוד, כמו שפרש רש"י ז"ל ("ויקרא" יט): "קדשים תהיו" - הוו פרושים מן העריות.

לכן תיקון העולם עכשיו תלוי באלו השני דברים: באמונה ובברית, שבאלו השנים תלוי גאלתנו ופדות נפשנו, כמובא ב"זהר הקדוש" בכמה מקומות אשר הגאלה תלוי בברית וגם כן באמונה.

ח. חומר איסור פגם העינים

כתב הרמב"ם (הלכות אסורי ביאה פרק כא הלכה ב) וזה לשונו: ואסור לאדם לקרץ בידיו וברגליו או לרמז בעיניו לאחת מן העריות או לשחק עמה או להקל ראש ואפילו להריח בשמים שעליה או להביט ביפיה אסור, ומכין למתכון לדבר זה מכת מרדות. והמסתכל אפילו באצבע קטנה של אשה ונתכון להנות כמי שנסתכל במקום התרף, ואפילו לשמע קול הערוה או לראות שערה אסור, עד כאן.

ועוד שם (בהלכה כא) וזה לשונו: "וכן אסור לאדם להסתכל בנשים בשעה שהן עומדות על הכביסה. אפילו להסתכל בבגדי צבע של אשה שהוא מכירה אסור, שלא יבוא לידי הרהור, עד כאן לשונו.

ועוד ברמב"ם (ב"הלכות תשובה" פרק ד' הלכה ד) וזה לשונו: המסתכל בעריות מעלה על דעתו שאין בכך כלום, שהוא אומר: "וכי בעלתי או קרבתי אצלה?" והוא אינו יודע שראית העינים עוון גדול שהיא גורמת לגופן של עריות, שנאמר: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", עד כאן לשונו.

וכן הסמ"ג (ב"לא תעשה" קכו) מביא דברי הרמב"ם ז"ל הנ"ל, וכן בטור וב"שלחן ערוך" ("אבן העזר" סימן כא) מביאים להלכה את דברי הרמב"ם ז"ל הנ"ל.

וכן הסמ"ק (במצוה ל) מנה אותו במנין תרי"ג מצוות. (וכתב שם בסופו) וזה לשונו: וכתיב ("קהלת" ו): "טוב מראה עינים מהלך-נפש". ודרשו רבותינו ("יומא" עד:) טוב מראה עינים באשה יותר מגופן של מעשה, ואפילו באשתו היה נזהר אברהם אבינו עליו השלום ומשה רבנו, עד כאן לשונו.

וכן "החרדים" כתב וזה לשונו: נאמר על חוש הראות ("במדבר" טו): "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" - הזהרנו בזה שלא יסתכל האדם באשת איש ובשאר עריות פן ינקש בם" (רבנו יונה ממנין תרי"ג), עד כאן לשונו.

ורבנו יונה ז"ל כתב (ומביאו החיד"א ז"ל בספר "מדבר קדמות"): המסתכל בנשים מומר לעברה אחת הוא, עד כאן לשונו. וכתב "בית יוסף" ("אבן העזר" סימן כא) וזה לשונו: "כתוב ב"ארח חיים" בשם הרבנו יונה: אסור להסתכל באשת איש מן התורה שנאמר (שם): "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", ואסור להסתכל בפנויה מדברי קבלה, שנאמר ("איוב" לא): "ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה". וכל המסתכל באשת איש מכשיל ומכחיש כח יצרו הטוב, והודו נהפך עליו למשחית, שכך אמרו רז"ל ("סנהדרין" צב, עיין שם): כל המסתכל בעריות קשתו ננערת, ואשר לא נשא עיניו אל אשת איש זוכה ומקבל פני שכינה, שנאמר ("ישעיה" לג): "ועצם עיניו מראות ברע". ונאמר אחריו (שם): "מלך ביפיו תחזינה עיניך". ואסור מן התורה להרהר באשה ואפילו פנויה, עד כאן לשונו.

וכתב על זה בספר "טהרת הקודש" (חלק א', מאמר "פגם עינים", פרק א'): הרי לך מדברי רז"ל ומפרשים, שבכל הסתכלות שמסתכל בנשים עובר על לאו, והוא מן הלאוין החמורות שבחמורות, שהוא אביזריהו דגלוי עריות. והלא אמרו רז"ל ("נדרים" כ.): כל הצופה בנשים סופו בא לידי עברה. ואמרו רז"ל ("סנהדרין" עה.) באותו שנתן עיניו בהאי אתתא ונחלש. ואמרו הרופאים, שרפואתו היא שיראה אותה או שהיא תדבר עמו מאחורי הגדר. ואמרו חז"ל: ימות ולא יראנה.

וכתב בספר "שפע טל" ומביא זאת מהרמ"ק ז"ל ויסודו מ"הזהר", שכל מצות עשה ולא תעשה כלולה מכל תרי"ג מצוות, כי לכאורה האיך אפשר על-ידי עבירה לברא מלאך רע, הלא כל עברה היא רק נגד אחד מאבריו או מגידיו. ואם כן המלאך הנברא על-ידי זה אין לו רק אבר אחד נגד אבר שעבר? ועל זה תרץ, כי כל מצות עשה ולא תעשה נכללה מכלם, ואם האדם עובר אחת מן העברות מתרי"ג, נכללו בו כל התרי"ג כלם, ונברא על-ידי זה מלאך רע שלם בכל רמ"ח אברים ושס"ה גידים רוחניים. ומלאך טוב נברא ממקימי המצוה.

ואם כן, תכף בהסתכלותו במקום שאסור או בדמות אשה זרה, נברא מזה קלפה גדולה ונוראה ומלאך רע מכל ראיה בפני עצמה ממש. ואחר כך כשיבוא להרהר על-ידי זה, אז עובר בכל הרהור על לאו מיחד של ("דברים" כג): "ונשמרת מכל דבר רע". ואמרו רז"ל ("עבודה זרה" כ:) שלא יהרהר אדם ביום ויבוא לידי טומאה בלילה. והרמב"ן והסמ"ק ורבנו יונה מנו לאו של של "ונשמרת" במנין תרי"ג. והנה אמרו רז"ל: עין רואה ולב חומד וכלי מעשה גומרים. אם כן, כל שכן כשחס ושלום תביאהו המחשבה הזו לידי מעשה עברה, והמעשה הוא לאו ועברה בפני עצמה. אם כן, ברגע אחד חס ושלום מתקשרים אלו השלשה: עיין, לב ומעשה, שלשה מלאכים רעים שנבראו, ובורא על-ידי זה קלפות טמאות בלי שעור וחקר ומלאכי חבלה המוכנים לפרע ממנו. ואלו ראה אדם אותם היה מת תכף מפחדם ומוראם. והמה בעוונותינו הרבים עומדים כרוצחים גם בחייו לצערו בכל מיני צער ולחטף גם מצוותיו שעשה. וכל שכן מה שעושים עמו אחר פטירתו חס ושלום.

ט. ההולך במקום שנשים מצויות ויש לו דרך אחרת, אף על פי ששומר עיניו נקרא רשע

עוד שם: נאמר ב"ישעיה" הנביא (לג, טו): "ועצם עיניו מראות ברע הוא מרומים ישכן". ואמרינן בגמרא ("בבא בתרא" נז:) וכן במכות (כד.): "ועצם עיניו מראות ברע" - אמר רבי חיא בר אבא: זה שאינו מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה. וכתיב: "הוא מרומים ישכן". וב"בבא בתרא" (שם) נאמר שאם יש לו דרך אחרת והוא הולך דווקא בדרך זו שמצויים בה נשים, נקרא רשע על שהכניס עצמו למקום עברה. ואפילו עוצם עיניו מלהסתכל (על-פי רשב"ם). וכל שכן על הסתכלות בודאי אקרי רשע ומרשע ומשוקץ, כי מלבד שעובר על כמה לאוין מן התורה, מביא אותו לכל מיני רעות שבעולם, כי עין רואה ולב חומד.

אבל מי שאין לו רק זה הדרך, מחיב מדין התורה להעצים עיניו. ומי שמטה ראשו לצד אחר שלא יראה ענין הכביסה וענין הנשים כלל, אקרי חסיד, ועליו נאמר ("ישעיה" לג): "הוא מרומים ישכן", שלעתיד לבוא לא יהא משכנו בין אנשים פשוטים, רק במרומי מרומים בין צדיקים וקדושי ארץ שעליהם קימא עלמא, כפרוש התרגום: "באתר רם ומנטל יהי בית משרוהי". וכתוב אחר כך בהאי קרא (שם): "מצדות סלעים משגבו". פרש התרגום: "בית מקדשא תסבע נפשיה", כי לא כל אחד יזכה לראות בית המקדש שלעתיד בבנינו, רק מי ומי. לזה הבטיח הכתוב שהשומר עיניו - בבית מקדשא תשבע נפשו, שנפשו תרגיש בקדושת זיו בית המקדש שלעתיד ולא רק בראית עינו.

י. העומד בנסיון שמירת העינים נקרא צדיק

וכתב בספר "טהרת הקודש" (חלק א' מאמר "שמירת עינים" פרק ד') וזה לשונו: והנה יש פלוגתא במקובלים האם צדיק סתם הנוטר ברית, או רק במי שבא מעשה לידו כעין נסיון יוסף הצדיק. והגם שנמנו וגמרו שסתם נוטר הברית אקרי גם כן צדיק (שיש בזה כמה ראיות מכמה מאמרי "זהר הקדוש"), אבל אלבא דלכלי עלמא, מי שזכהו ה' לעמוד בנסיון כעין של יוסף אכלל בכללא דצדיק יסוד עולם ונעשה מרכבה לצדיק דלעילא בחייו. אבל מי ומי יזכה לזה, כי אין נותנים זאת רק לחד או לתרין בכל דור, והגם שיש בזה לאלפים מדרגות עד כמה היה הנסיון וגם אחר כך צריך רחמים שלא יספר ולא יגבה לבו בזה כל ימי חייו שידע בנפשו שעמד בנסיון חס ושלום, כי כל התפארות וגסותא דרוחא אפילו מעט מן המעט נכבה חלק גדול מקיום המצוה, עד שיכול להיות שלא ישאר רק רשם, רק מי שזכהו ה' בדעת האמת, ואשרי חלקו וגורלו.

אם כן, אחי אהובי חמידי דנפשאי, אתן לך עצה טובה בחונה ומנסה ומוסכמת מכל צדיק, כדי שגם אתה תוכל להכלל בכללא דצדיקיא יסודא דעלמא. כי תדע אחי אהובי, כי כמו שיש תקיפות היצר על עצם העברה חס ושלום, ככה יש תקיפות היצר על ההסתכלות. אדרבא: רז"ל אמרו ("יומא" עד:) על הכתוב ("קהלת" ו): "טוב מראה עינים", שטוב מראה עינים באשה יותר מגופו של מעשה, כי היצר מסתפק בזה יותר מעצם העברה, כי עבירה לא בכל פעם יש בידו לעשות, אבל זו העברה יש בידו לעשות בכל רגע ובכל פסיעה, ולכן היצר מסתפק בזה ביותר. ואדם המסתכל בנשים נקרא רשע ונקרא גם כן נואף אשה חסר לב, כאשר אביא לך ראיה בסוף המאמר (פרק י').

לכן אחי חביבי, אם תלך בשוק ויצרך בוער בקרבך להסתכל בנשים או להגביה עיניך סתם, שעל-ידי זה תוכל לבוא להסתכלות ולהרהור חס ושלום, ואתה עומד בנסיון שלא תשמע לדברי היצר, אז בזו השעה והרגע אתה נכלל בכללא דצדיק יסוד עולם, כי אין חלוק זה הלאו דהסתכלות או לאו של עצם העברה, כי כל אביזריהו דגלוי עריות הוא ב"יהרג ואל יעבר", ואם כן אתה עומד בנסיון כעין נסיונו של יוסף הצדיק; בפרט בחור בשנים ובפרט מי שמחמם בטבעו ויצרו מקשקש בקרבו והוא מתגבר על היצר ועומד בנסיון.

באותו הרגע נשמתך זוכה ומקבלת פני השכינה, ונעשית שמחה וחדוה בכל העולמות כפי הנסיון. ושכינת כבודו יתברך שמו מתעטרת בך ומנשקת עיניך הטהורים, בפרט מי שעסקו בין הנשים, כמו בעל חנות, ונכנסין נשים ובפרט חצופות, והוא בכחו להסתכל ועוצם עיניו ומגביר שכלו מלהסתכל, אז מכריזין עליו ברקיע. כמבאר בגמרא ("פסחים"

קיג.): אמר רבי יוחנן: שלשה מכריז עליהן הקב"ה בכל יום: על רוק הדר בכרך ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבדה לבעליה ועל עשיר המעשר פרותיו בצנעא. רב ספרא רוק הדר בכרך הוה, תני תנא קמיה דרבא ורב ספרא. צהבו פניו דרב ספרא. אמר לו רבא לאו כגון מר אלא כגון רב חנינא ורב אושעיא דהוו אושכפי בארעא דישראל והוו יתבי בשוקא וכו'.

ככה מי שמלאכתו מעין זה או עסקו מעין זה והוא עומד בנסיון, אז מכריזין עליו ממש ברקיע בכל יום: "הבו יקרא לדיוקנא קדישא", ומתרגשין מזה הנסיון כל פמליא דלעילא מתקיפות דבר נש טפה סרוחה בעולם הזה השפל. וזה הנסיון תוכל לעמד כסדר. ואין כל בריה יודע מזה רק הבורא האחד המיחד. וגם אתה לא תדע מה שעשית שיגבה לבך, ואני כותב לך למען תחזק לבבך ותראה מה שעומד עליך ולפניך.

יא. ענשו של הפוגם בעיניו ובו יבואר ענין עונש גלגול נשמה

כתב בספר "טהרת הקודש" (חלק א' מאמר "שמירת עינים" פרק ח'): והנה מובא בספר "שער הגלגולים" ובספר "חרדים", כי הפוגם עיניו מתגלגל בעוף הנקרא "ראה", אשר מוליד ילדיו בכח הראיה שמביט בהם, שעומד מרחוק ומביט בחוזק על הביצים ועל ידי זה מתבקעים ויוצאים הילדים מכח חזק הראיה שלו. ולכן נקרא "ראה". ושרש זה העוף מזהמא בישא דבלעם, אשר היה אבי אבות הטומאה עקר כחו היה בעין - "שתום העין", כמובא ברש"י ("במדבר" כג, ב): "רצה לתן בהם עין הרע חס ושלום, כי היה בכחו להזיק אמה שלמה בעיניו הטמאים, לולא שהקב"ה עזר לישראל ושמרם מידי הצר הצורר הזה, ועם כל זה לא יצאו נקיים מתחת ידיו, שהיה מה שהיה בעצה בישא דיליה רחמנא לצלן. והנה הפוגם עיניו חס ושלום מגלגלים אותו בזה העוף הטמא. ואם תמצא לומר, אחי, מה יזיק לך כל כך אם תהיה מגלגל בעוף הלז ותוכל לפרח ממקום למקום, ומאי כלי האי. אבל תדע אחי אהובי, כי כתבו הספרי יראים, שענין הגלגול בדבר טמא חס ושלום קשה יותר משרפת גיהנום באש הנורא. והוא כמו שלוקחים בן מלך שהיה מפנק בכל תפנוקי עולם ומגודל בתענוגי עולם אשר אין למעלה מהם, ולוקחים את ילד השעשועים הזה ואוסרים אותו בחבלים ובאזיקים יחד עם איש מנול ובזוי ומשוקץ, שכור ומזהם, אשר ריחו הרע מסריח למרחוק, ונותנים אותם יחד במקום צר ודחוק זמן מסוים.

הלא בודאי קשה לו לבן הזה בכל רגע יותר מכל מיני מיתות משנות רחמנא לצלן.

ואין המשל דומה עוד לנמשל, יותר ויותר מזה בלי שעור היא התקשרות הנפש הקדושה אשר שרשה מתחת כסא כבודו יתברך, יותר פנימי ממחצב מלאכים. וירידתה לעולם הזה גם היא בעל-כרחך, כי בעל-כרחך אתה נולד, שנגזר על הנפש לירד בגוף שפל

בעולט הזה. והנה, הגם שגוף ישראל הוא גם כן נחצב ונעשה ממקום זך וצלול תכלית הצלילות של בחינת העפריות הטוב שבנגה, וכל שכן האדם בעסקו בתורה ובתפילה ממשיך על עצמו השראת הקדושה העליונה, עם כל זה נחשב לנפש למאסר כל זמן ישבה בגוף, וכל רגע רוצה הנשמה לצאת, אלא שהקדוש ברוך הוא מעכבה, כי בעל-כרחך אתה חי. כי על זה דרשו רז"ל על הכתוב ("תהלים" קנ): "כל הנשמה", כי על כל נשימה צריך להודות לה', כי הנשמה לא פרחה מניה.

ויש להאריך בזה מאד, ואין המקום כאן מכיל לזה. וגם הנפש משכחין ממנה בעת הלדתה מקור מחצבתה למען תוכל לסבל צער מאסר הגוף. וכל שכן וכל שכן בלי שעור וחקר אשר גוף הזה של בהמה טומאה או עוף טמא שנברא מהעפריות היותר מגשמת ומזהמת, בחינת שלש קלפות טמאות הקשות ביותר. וכל שכן נפשו הטומאה מתכלית שרש הטומאה והשקוץ, רחמנא לצלן, מהשתלשלות מקור הקלפות הטמאות הקשות, ועמו בצותא צריכה להיות הנפש העדינה והקדושה.

ומובא בספרי רבנו האריז"ל, כי גלגול אדם אינו דומה לגלגול בהמה, כי שם בבהמה זוכרת הנפש האיך היתה מגלגלת באדם קודם ואת כל גדולתה ותענוגיה וזוכרת מקור מחצבתה העליונה ממקום שנשפלה להאסר ביחד עם הנפש הטומאה של זה העוף הטמא, אשר הוא סרחון לנפש הקדושה בלי שעור ובלי חקר, אשר אי אפשר לציר בשכל כלל. ולא עוד אלא שהעקר בעולם הזה הוא הנפש הטמאה של זה העוף או החיה או הבהמה. והנפש הקדושה היא רק טפלה לנפש הטמאה. ומי יכול לשער ולספר גודל זה הצער הגדול והנורא וכל זה על-ידי פגם עינים כנ"ל.

ואחר כך כשנענשה הזמנים שנגזרו עליה, נתעלה לנפש הבהמה שקרובה יותר לקדושה, ואחר כך לנפש בהמה טהורה או עוף טהור, ובכל פעם מרגשת טעם מיתה והריגה רחמנא לצלן ויכול לעבור כמה וכמה שנים ביני לביני. ואחר שזכתה ברוב צעקתה לה' ובגודל תחנוניה להאכל על-ידי אדם כשר, נכנסת לגיהנום להצטרף שם. ואחר כך מוכרחת עוד הפעם להתגלגל בגוף אדם.

לכן כתב בספר הקדוש "חסד לאברהם" ובספר הקדוש "עמק המלך" אשר גלה רבנו הקדוש הרמ"ק והאריז"ל אשר רוב דורם המה היו מקודם מגלגלים בבהמות ובחיות, לכן נתרבו עזי פנים שבדור מכח הזהמא ששאבו בהיותם מגלגלים.

ועכשיו, אחי אהובי חביבי כנפשי, תדע וזכר מה תפסיד בטפשותך וזכר מה תוכל להרויח בשכלך להתפטר מצער גדול ונורא ועצום, ולא עוד אלא שאם תשמר עיניך תזכה ליזון מנועם זיו השכינה בכל רגע בעת צאתך מן העולם.

יב. מגודל שמירת העינים של רבותינו בעלי התלמוד

איתא במדרש (ילקוט פרשת "ויחי" סימן קסא) וזה לשונו: מעשה ברבי מתיא בן חרש שהיה יושב בבית המדרש ועוסק בתורה, והיה זיו פניו דומות לחמה, וקלסתר פניו דומות למלאכי השרת, שמימיו לא נשא עיניו לאשה בעולם. פעם אחת עבר שטן ונתקנא בו. אמר: אפשר אדם כמו זה לא חטא? אמר לפני הקב"ה: "רבונו של עולם, רבי מתיא בן חרש מה הוא לפניך". אמר לו: "צדיק גמור הוא". אמר לפניו: "תן לי רשות ואסיתנו". אמר לו: "אין אתה יכול לו". אף-על-פי. כן אמר לו "לך". נדמה לו כאשה יפה שלא היתה כדמותה מעולם מימות נעמה אחות תובל קין שטעו בה מלאכי השרת, שנאמר ("בראשית" ו): "ויראו בני האלקים את בנות האדם".

עמד לפניו, כיון שראה אותה הפך פניו ונתן לאחריו. שוב בא ועמד לו על צד שמאלו, הפך פניו לצד ימין, היתה מתהפכת לו מכל צד. אמר: "מתירא אני שמא יתגבר עלי יצר הרע ויחטיאני". מה עשה אותו צדיק? קרא לאותו תלמיד שהיה משרת לפניו, אמר לו: "לך והבא לי אש ומסמרין". הביא לו מסמרין ונתנם בעיניו. כיון שראה השטן כך נזדעזע ונפל לאחריו. באותה שעה קרא הקדוש ברוך הוא לרפאל. אמר לו: "לך לרפא את רבי מתיא בן חרש". בא ועמד לפניו. אמר לו: "מי אתה?" אמר לו: "אני הוא רפאל ששלחני הקב"ה לרפאת את עיניך". אמר לו: "הניחני, מה שהיה היה". חזר לפני הקב"ה. אמר לפניו: "רבונו של עולם, כך וכך אמר לי מתיא". אמר לו: "לך ואמר לו: אני ערב שלא ישלט בו יצר הרע". מיד רפא אותו. מכאן אמרו חכמים: "כל מי שאינו מסתכל בנשים, על-אחת כמה וכמה באשת חברו, אין יצר הרע שולט בו, עד כאן לשונו.

וכתב שם: ותראה, הלא תסמר שער ראשך מה שעשה זה הצדיק אשר מלאך המות בעצמו נפל מגודל הפחד בראותו עצה נוראה כזו. ואין חדוש, כי באמת כך צריך לעשות לכל איש ולסמות את עיניו הגשמיות חס ושלום מלסמות את העינים הרוחניות חס ושלום, אשר הוא יותר ויותר מרה כלענה. ותראה אשר אמרו עליו שנקרא צדיק וקדוש מפני שמעולם לא הסתכל בדמות אשה ולא מפני רבוי תורתו, הגם שהיה מגדולי התנאים הקדמונים. ולא נקרא צדיק וקדוש רק מפני ששמר ראות עיניו.

וכן תראה רבנו הקדוש שהיה גדול בחכמים וכל התורה שבעל-פה הוא על-ידו, כי התנאים והאמוראים כמעט רבם היו תלמידיו ותלמידי תלמידיו, לכן נקרא סתם "רבי" בדברי רז"ל, כי סדר המשניות. וסתם בריתא סדרו רבי חיא ורבי אושעיה תלמידיו. והרביץ תורה ומעשה בלי שעור וחקר. והיה ניצוץ גלגול יעקב אבינו כמובא מרבנו האריז"ל. עם כל זה אמרו רז"ל: למה נקרא שמו רבנו הקדוש? מפני שלא הסתכל מעולם

במילתו וכן לא הכניס ידו למטה מטבורו. ולא נקרא "הקדוש" רק מפני שמירת עיניו וידיו ולא מפני גדלות תורתו ועבודתו ורוח קודשו, עד שהתירו בעת פטירתו שהכהנים יטמאו אצלו.

יג. גודל הפגם במחשבת איסור

כתב בספר "טהרת הקודש" (חלק א' מאמר פגם המחשבה פרק ג') וזה לשונו: אבל דע לך אחי, שתורתנו הקדושה שנמסרה לנו תרי"ג מצוות לעבדה ולשמרה במצוות עשה ובמצוות לא תעשה, המה נחלקים לשלש בחינות, כי יש מצוות התלויים עקרם במעשה, שהמה רב מצוות תורתנו הקדושה. ויש שתלויים בדבור, כמו לימוד התורה ותפילה וברכות וקדושה וקדוש לבבה (שבא במקום קדוש החדש), קריאת בכורים, ודוי מעשר, ודוי של תשובה וכדומה. ויש מצוות התלויים בעקרם רק במחשבה, שהמה מצות "אנכי ה' " שהוא מצות האמונה, ומצות אהבת ה' ויראת ה', דבקות בה', "וזכרת את ה' אלקיך" ("דברים" ח), מצות התבוננות בגדלות ה', "ושמחת לפני ה' אלקיך" (שם יב), "תמים תהיה עם ה' אלקיך" (שם יח), "בטחו בה' עדי עד" ("ישעיה" כו) וכדומה, התלויים רק במחשבה.

והנה, אלו המצוות התלויים במחשבה, אין צריכים שום צרוף של מעשה שיתהוה איזה גוף למלאך הנעשה מכל מצוה ומצוה, כי מניה וביה של זה המחשבה בלי שום דבור ומעשה כלל נגמר המצוה בשלמות גדול ונברא מזה מלאך גדול וקדוש ורוחני עליון נעלה וכו'. ותדע אחי, כי מלאך קדוש כזה הוא עליון וגדול, אין שום חקר וערך למלאכים הנבראים מיתר המצוות המעשיות כי הוא מצד המחשבה משכן המח והנשמה של האדם.

וככה יש מצוות לא תעשה התלויים במחשבה לבד, והמה לאו דמינות: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" ("במדבר" טו) - לאו דהרהור עבודה זרה ("ברכות" דף יב:). "אל תפנו אל האלילם" ("ויקרא" יט). וכתיב ("דברים" ד): "ופן תשא עיניך השמימה" וגו' (עיין בספר "ברית משה" על הסמ"ג מצות לא תעשה יד). לאו דהרהור עברה, "ונשמרת מכל דבר רע", שלא יהרהר אדם ביום כו', וגם "לא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" נאמר על זה. וכל לאו דגאות ("דברים" ח): "ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך". וכתיב (שם): "השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך", שמשם אזהרה לגסי הרוח כמובא בגמרא ("סוטה" דף ה.). אלא לאו "לא תשנא את אחיך בלבבך" ("ויקרא" יט).

והנה, אלו הלאוין התלויים במחשבה אין צריך לצרוף של גוף מעשה העברה כלל, רק מניה וביה של אותו מחשבה של עברה, חס ושלום, נעשה מה שנעשה. כמו האדם

שמהרהר במינות או בעבודה זרה, אין צריך שילך לעבד עבודה זרה, רק מזה המחשבה של עברה נברא קלפה גדולה רוחני ורק עליון גדול יותר מעברות של גוף המעשה. וכן בהרהור עבירה אין צריך שילך ויעשה גוף מעשה העברה, וכן מההרהור עצמו נברא מלאך משחית רוחני עם כל רמ"ח אברים, אשר לא שוקט ולא נח עד שנפרע מהאדם חס ושלום בזה או בבא או בשניהם.

ועיין ב"תקוני זהר" (דף ה ע"ב). ופרש שם המגיד הקדוש מקאז'ניץ (בפרוש "אור ישראל") כי המהרהר באשה במזיד כאלו עבר העברה במזיד, ואותן החיצונים מתלבשים במחשבתו בעת תורה ותפילה וקיום מצוותיו לבלבלו בפניות, במחשבות זרות ובכל מיני שטותים והבלים, כי עברות של בחינת המעשה בלי מחשבה אין להם כח להתלבש במחשבה של אדם ולבלבלו בזמן תורה ותפילה, אבל העברות של מחשבה המה המונעים האדם מדבקות ה' והמה המטמטמים את המח והלב ומהפכים דעתו לדעת טפש ונשחץ. אלו מלאכי חבלה וקלפות שנוצרו מאלו המחשבות.

ועוד יותר, כי כל עברות יש להם תיקון על-ידי צרוף בגיהנום, מה שאין כן אלו העברות שהמה רוחניות אין להם תיקון בגיהנום, כי המה יותר רוחני מגיהנום שהוא בעשיה. לכן אם אדם כבר נתקן ונצרף על-ידי צרוף הגדול והנורא וכבר סובר ומצפה להכנס לגן-עדן, באים אלו המחשבות ואין מניחים אותו להכנס.

וזה רמזו רז"ל ("נדה" דף יג:): "כל המביא עצמו לידי הרהור אין מכניסים אותו למחצתו של הקב"ה, עולם התענוג והגן-עדן, כי יצטרך תיקון וצרוף אחר גדול ונורא להתגלגל בעוף הטמא והבזוי מכל העופות הטמאות שהוא הנקרא ראה ומנאף בעיניו. וצערו שם גדול ונורא יותר מגיהנום או ליתר גלגולים חס ושלום, אם לא חזר בתשובה ותקן אלו המחשבות, ולכן הפוגם בברית חס ושלום תשובתו קשה כי צריך הרבה מסירות נפש לעקור אלו כל הטמאות והפגמים שגרם. אבל הקב"ה רחום וחנון, אם בר ישראל עושה מה שבכחו בודאי ברב רחמיו מקבל תשובת השבים, כאשר יבואר ביתר המאמרים בעזרת השם בפרטי התשובה.

ועוד כתב (שם פרק ד'): לכן תדע אחי אהובי, בשעה שאתה מהרהר בעברה חס ושלום, אז אתה עוקר עצמך משרש קדושתן של ישראל ובורא מזה מלאך רע גדול ונורא, ואז שרש נפשך מתלהטת בזה השעה בגיהנום. כמובא בגמרא ("קדושין" פא ע"א) ברב ורב יהודה דהוו קאזלי בארחא, הוא קאזלא ההיא אתתא קמיהו, אמר ליה רב לרב יהודה דל כרעך מקמי גיהנום (פרש רש"י, מהר ללכת שנקדמנה), עד כאן.

וזה הקדוש עליון רב שאמרו עליו שמעולם לא שח שיחה בטלה מימיו (רמב"ם פרק ב' מ"הלכות דעות" הלכה ד) ולא הסתכל חוץ לד' אמות מעולם ("תשובת הגאונים" סימן קעח). ועל-פי דברי קצת מפרשים רב הוא רבי אבא מה"זהר", תלמיד היותר חשוב מתלמידי רבי שמעון בן יוחאי, ועם כל זה לא האמין ולא נתן עז ומבטח לנפשו שינצל מהרהור. ואמר דל כרעך מקמי גיהנום, שלא יפלו על-ידי אשה בגיהנום חס ושלום. לכן, אחי אהובי חוס וחמל על נפשך שלא תרד נפשך לשאול על-ידי הרהורין בישין חס ושלום ותתגלגל בגלגולים אכזריים ומשונים חס ושלום.

ותדע, אחי אהובי כנפשי, כי כמו שהמביא עצמו להרהר בעברה חס ושלום גורם מה שגורם, ככה מקבל שכר אם באים עליו המחשבות בלבו והוא אינו מכניסם בלבו להרהר בהם. והנה אמרו רז"ל ("קדושין" דף לט): ישב ולא עבר עבירה נותנים לו שכר כעושה מצוה. ואוקימנא כגון שבא דבר עבירה לידו ונצול הימנה, כי אין אדם מקים מצוות לא תעשה שיברא מזה מלאך הקדוש, רק באם בא לידו העברה והוא פורש ממנה כמובא במפרשים (עיין "דרך פקודיך" בהקדמה).

אם כן, מי שבא לידו אלו המחשבות של עבירה שהמה עברה גופא, כי עצם הלאו הוא המחשבה (כאמור לעיל), והוא פורש מזה, אז תכף נברא מזה הדחיה וההפרשה מלאך קדוש ונורא מעולם הבריאה, עולם המחשבה, המסיע לו לכל מיני קדושה. ובאותה שעה משפיל קומת הסטרא אחרא וכל מסאבין בישין למדורא תתאהי כי לית נהורא כנהורא דנפיק מגו חשוכא.

ומובא בספרי יראה, שזה עקר תיקון הברית יותר מכל התקונים ללחם עם מחשבות עבירה ולא להכניסם במחשבתו, כי ישנם שסובלים מזה עד מאד, בפרט בחורים שיש להם רתיחות הדמים נעורים. ובר ישראל הקדוש העושה כל מיני תחבולות ואין מניח לעצמו אלו הרהורין בישין אז נקרא קדוש ומקדש כל גופו ואבריו בזה. וכל מה שמצערין אותו אלו המחשבות ביותר, אז לפום צערא אגרא, ויותר יהא נתקן נפשו ורוחו ונשמתו בזה, ואשרי חלקו וגורלו.

יד. על-ידי החטא מתרחק מהשכינה ומדבקותו בה' יתברך

כתב בספר "טהרת הקודש" (חלק ב' מאמר "שרש התשובה" פרק ג') וזה לשונו: וזה בושה גדולה כביכול כלפי מעלה, אם השכינה הקדושה צריכה להתרחק ולברח מן האדם. כי מגמת השכינה להיות משכנה בבני ישראל, ועל זה מתאוננת השכינה ("ירמיה" ב): "מה מצאו אבותיכם בי עול כי רחקו מעלי". ואמר הכתוב ("מלאכי" ג): "שובו אלי ואשובה

אליכם'', ואמר (''ישעיה'' מד): ''זכר-אלה יעקב וישראל כי עבדי אתה'' וגו', ועוד פסוקים הרבה.

ומובא (ב''תנא דבי אליהו'' מה) שהקב''ה מבקש ומתחנן מישראל שלא יפרדו ממנו כביכול, מה שאין כן כשפוגם חס ושלום, עליו נאמר (''דברים'' לב): ''ויטש אלה עשהו'' וגו'. ואוי לאותה בושה וכלמה, כי מפני חטא קל דרבנן חס ושלום או מסיגי חז''ל או פגם במנהגי קדושה או צניעות של ישראל בורחת השכינה ממנו לפי ערך הפגם. וכן בבטול מצות עשה של ''קדשים תהיו'' שאמרו רז''ל: ''קדש עצמך במתר לך'', כי מה נפקא מנה זה המצוה ממצות ''אנכי ה' אלקיך'', כמובא במפרשים על התורה. וכל שכן וכל שכן אם פוגם בלאוין שהמה חיובי מלקיות או כריתות ומיתה בידי שמים ומיתת בית דין.

וכל שכן הפוגם הברית שפגמו עולה על כלנה בערך הפגם והטומאה הגדולה ונוראה שגורם בנפשו ופגם בשמות ובעולמות חס ושלום, מפני זה בודאי נתרחק מרחק רב ועצום ונורא משכינת עזנו. וכפי ערך שנתרחק מהשכינה ככה מתקרב להיכלות הסטרין בישין רחמנא לצלן מהם, כי כמו שיש נו''ן שערי קדושה, כן לעמת זה יש נו''ן שערי טומאה, ה' ישמרנו מהם. וכל מה שפגמו גדול יותר, נכנס ביותר לעמק החלק מחלקי נו''ן שערי טומאה. וכפי ערך זה יהיה בקשי תיקון נפשו וגודל ענשו רחמנא לצלן, שגרם להוריד עמו ניצוץ אלקות וניצוץ נשמתו והניצוצין והשרשים השיכים אליו למקומות מאוסים ושפלים כאלו רחמנא לצלן.

ובהיות שמעשה רב, ואנחנו עוסקים בענין, אזכיר איזה עובדה מהקדוש רבי ברוך זצ''ל, נכד הקדוש אור עולם הבעל שם טוב זי''ע שפעם אחת עבר הצדיק הנ''ל בבית המדרש במקום אשר תלוי שם המנורה של בית הכנסת, והיה ביום השבת, ונגע עם ראש השטרימל בהמנורה ועל-ידי זה נטלטל המנורה קצת כי היתה תלויה באויר. וכשראה זאת תאחזמו חיל ורעדה עד שנתעלף, והיו צריכים בקושי ובכובד להעירו.

ושאלו אותו: מה זה גודל הרעש, הלא היה רק טלטול מן הצד ובשוגג כזה בלי הודע כלל? והשיב: לא מפני גוף העברה נבהלתי, כי באמת לא היה בו חשש עבירה כלל, רק תדעו בני כי על-ידי כל עברה שאדם עובר גורם בזה חס ושלום טמטום בלבו, כדרשת רז''ל (''יומא'' לט): ''ונטמתם בם'' - אל תקרי ונטמתם אלא ונטמתם, ועל ידי הטמטום גורם לו שנכבה ממנו אור דעת העליון, ועל ידי זה נתרחק מה' כפי ערך העברה. ומי שיש לו נשמה גדולה וקדושה, אז גם על ידי חטא קל כזה שהוא באונס, גם כן גורם שנכבה אור קדשתו על ידי זה הטמטום שגורם לו, ועל ידי זה נפסק קצת מדבקותו חס ושלום. ומזה הטמטום נבהלתי כל כך.

ואם זה הצדיק שהיה קודש קדשים, שכמעט רב צדיקי דורו פחדו ורעדו מפני גודל קדושתו שהיה אים ובורא מאד כידוע ומפרסם, והיה ירא שאולי על זה הרגע קטנה יהיה קצת נפסק מדבקות שמו יתברך עד שנתעלף מרב פחד. אם כן מה נענה אנן? ועלינו נאמר הכתוב ("תהלים" מב): "באמר אלי כל היום איה אלקיך", והאיך אנו רחוקים מלהדבק בה' אפילו רבע שעה רצופה וכל שכן שעה וכל שכן כל היום. ואם היה זה לבד שאינו דבוק בה', אבל כל זמן שלא תקן עוונותיו, בכבסים זרים בגבולי קודש ולוקחים וחוטפים זכיותיו, כמובא ב"ראשית חכמה". ועל זה ידוו כל הדוויים, ואיך נשא פנינו לפני ה' ומה נאמר ומה נדבר ומה נצטדק.

ומחומר עוון השוגג תראה מדברי הרמב"ן ז"ל (בספר "שער הגמול") וזה לשונו: ועל העלם דבר כיצד? הרי שאכל חלב בשוגג נקרא חוטא, שכן קראתו התורה בכל מקום. ומהו חטאו? שלא נזהר בעצמו ולא היה ירא וחרד אל דברי המקום ברוך הוא שלא יאכל ולא יעשה דבר עד שיבדק יפה יפה ויתגלה לו הדבר שהוא מתר וראוי לו לפי גזרותיו של הקב"ה. ועל דרך הזו הוא טעם חטא השגגה בכל התורה. ועוד: שכל דבר האסור מלכלך הנפש ומטמא אותה, דכתיב ("ויקרא" יא, מג): "ונטמתם בם", לפיכך נקרא השוגג חוטא, אף-על-פי-כן אין השוגג ראוי להענש על שגגתו בגיהנום ובבאר שחת, אלא שהוא צריך מרוק מאותו עוון ולהתקדש ולהטהר ממנו, כדי שיהא ראוי למעלה ההוגנת למעשיו הטובים בעולם הבא.

לפיכך חס הקב"ה על עמו ועל חסידיו ונתן להם הקב"ה להתכפר בהן השגגות, וכשאין בית המקדש קים משלח עליהם יסורין למרק מהן אותן שגגות ולהתכפר ביסורין, כדי להיותן נקיים לעולם הבא, כשם שהקרבנות אהבה וחמלה על ישראל ולקרבן תחת כנפי השכינה, שנאמר ("שמות" כט): "עלת תמיד לדרתיכם פתח אהל מועד לפני ה' אשר אועד לכם שמה. ונעדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי, ושכנתי בתוך בני ישראל והייתי להם לאלקים.

טו. עקר הקלקול בחטא הוא צער השכינה

כתב בספר "טהרת הקודש" (חלק ב' מאמר "הרהור תשובה" פרק ג') וזה לשונו: ופגם השלישי העקרי הוא אשר מובא בספרי המקבלים בסוד ("קהלת" ג): "הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר", והוא סוד ה' אחרונה שבשם שנקראת שכינה כביכול, אשר זה היה תכלית הבריאה להתגלות בחינת הקדושה שהוא השכינה כביכול הנקראת אם הבנים ונקראת כנסת ישראל, אשר נמשך מאור הקודש הזה שהוא שרש נשמת בית ישראל תכלית כל הבריאה ותכלית בריאת כל העליונים ותחתונים.

וכשישראל חוטאים חס ושלום, גורמים שנפרד ה' אחרונה שבשם מהו' ונתבטל היחוד חס ושלום. ובזה גורמים צער השכינה בלי שעור כי נחשך הנשמה ונפגמה. והשכינה מקבלת על עצמה צערן של ישראל, כי אפילו בזמן שרשעים בצער שכינה מה אומרת (''חגיגה'' טו, ''סנהדרין'' מו). וגם חלק השפע המגיע לה אינה מקבלת כביכול, מחמת שרצונה ומגמתה להשתתף בצערן של ישראל. ואלו היינו משיגים אחד מאלפי אלפים ורב רבי רבבות אפס קצת מגודל צער השכינה, לא היה כח בידנו לסבל אפילו רגע, כמובא בספרי הקודש.

ועל-ידי צער השכינה וירידתה כביכול, נמשך צער לניצוצי קודש בסבת ירידתן בין החיצונים, ונמשך צער וגלות וטלטול לנשמות נדחות דאזלין ערטילאין מדחי אל דחי, (ה' ירחם עליהם ועלינו במהרה דידן אמן.) ונמשך על-ידה צער למלאכים ולנשמות הנקראים עלמין דילה, ונמשך על-ידי זה צער למשיח צדקנו הסובל ומקבל על עצמו להשתתף בצער השכינה ובצערן של ישראל, כמו שכתוב (''ישעיה'' נג): ''והוא מחלל מפשעינו מדכא מעונתינו'', וכתיב (שם): ''אכן חלינו הוא נשא ומכאבינו סבלם''.

לכן, תכף בהעלות על לב האדם לשוב בתשובה לפני ה', תכף יתבונן במחו ולבו האיך הקציף לה' שנפרד ממנו על-ידי עוונותיו כי זה עקר הכאב ויסורי הנפש על התפרדותה מבוראה ויוצרה. ולא עוד אלא שנפרדו על-ידי חטאיו כל ד' אותיות הוי''ה, הכל לפי ערך נפשו וערך חטאיו. ועל-ידי זה נפגמו כל השמות הקדושים ונמשך פגם לכל העולמות. והפגם השלישי שגרם צער לה' אחרונה שבשם, שהוא גלות השכינה לירד לבין החיצונים לזון אותם לפרנס אויבי ה', וזה פגם גדול ונורא שאין כערכה.

ותכף בעלות זה אדם בלבבו, יתחרט ויתנחם על זה בלבו על שגרם על-ידי עוונותיו שנפרד מה' וגם פגם לד' אותיות הוי''ה ברוך הוא וגרם ירידת וגלות השכינה כביכול. ויתן על לבו בושה וחרטה על זה, ואחר כך יקבל על עצמו להזהר מכאן ולהבא בכל כחו מלקצף את ה' ולהמרות פי רצונו. ויבקש מה' עזר וסיוע לזה להיות בעזרו שלא לחטא לפניו עוד. וזה הוא עקר מצות התשובה, ואז על-ידי זה יקויים בו שני פרטים של תשובה: האחד הוא החרטה, שנקרא נחמה, כדכתיב (''ירמיה'' ח): ''אין איש נחם על רעתו'', וקבלה על להבא.

ותכף בהעלות אדם זאת על לבו, תכף מרגשת זאת שרש נשמתו בשמים, כי אין לך מעשה והרהור טוב אשר פרוח יפרח תכף למעלה כמו ההרהור תשובה אשר חשוב בשמים יותר מהכל, כי כל העולמות משתוקקות אל זה, וכל שכן שרש נשמתו אשר השפלה מכבודה בסבת האדם וחטאיו. ותכף עולה זה ההרהור למעלה עד עולם הבינה

שרש התשובה. וכל שכן אם ההרהור תשובה הוא בפנימיות ומעמק הלב, ואז בא על-ידי זה ההרהור לבושה, שיבוש מהקב"ה על ידי מה שגרם, וכל שכן שנתרבה עליו הבושה עד שבוש להרים פניו לפני ה'.

טז. מאיזה גיל נענש אדם על עוונותיו

בגמרא ("שבת" פט) איתא שאין בית-דין של מעלה מענישין אלא על עוונות שמעשרים שנה ומעלה. ומקשה בספר "טהרת הקודש" דאם כן העולם הפקר ויוכל אדם לעשות כל תועבות שבלבו עד עשרים שנה, כי בית דין של מטה אין דנים היום, וכן עוונות שנעשו בפחות מגיל י"ג שנים. לפי זה כל שכן שאין אדם נענש, ואם כן חלילה התרה הרצועה לעשות כל אשר בלבבו.

וכתב שם (חלק ב' מאמר "כניסה לתשובה" פרק ב'), כי בודאי אדם נדון גם על מה שעושה קודם עשרים שנה ענשים גדולים, כי על זה נקראו חטאת נעורים, שהוא החטאים אשר אדם עושה קודם עשרים שנה שנקראו ימי נעורים, ועל זה צריך האדם לסבל כל ימי חייו ובפרט בעולם העליון, וגם על מה שעשה קודם שלש עשרה שנה אדם נדון, וגם על מה שעשה קודם שבע שנים שנקרא קודם ימי שני החנוך, כדמצינו בזהר הקדוש" ("שלח" קעא) שדנו אותו ינוקא בבית דין של מעלה על שהלבין פני רבו בקשיות שהקשה לו ולא ידע להשיב ולא הלך לרב אחר, עיין שם.

וכן מצינו ב"ספר הגלגולים" (לרבנו חיים ויטאל) שעל מה שקלל את אמו בימי קטנותו צוה לו רבנו האר"י ז"ל להתענות ג' ימים רצופים. וכן על בטול תורה של ימי בחרותו צוה לו להתענות ולסגף את עצמו שתי שנים ומחצה, וכן על מה שארע לו אנס ביום חפתו, והכל היה קודם עשרים שנה ובימי קטנותו.

וגם מובא ב"ספר חסידים" (סימן תרצב) וזה לשונו: אחד בא לפני חכם. אמר ליה: "זוכר אני כשהייתי קטן הייתי גונב לבני אדם וגם הייתי חוטא בשאר חטאים". אמר: "שמא איני צריך תשובה לשלם הגנבות, כי כשחטאתי לא הייתי בן י"ג שנים ויום אחד?" אמר ליה: "כל העוונות שאתה זוכר וכל אשר גנבת אתה צריך לשלם, שהרי יאשיהו שב מכל עוונות ושלם כל אשר דן שלא כדין, שצוה להפסיד ממון שלא כדין בקטנותו", עד כאן לשונו.

וכן בספר הקדוש "דברי חיים" (פרשת "כי תבא") מביא שם, שרבנו הקדוש רבי אלימלך זצ"ל עשה תשובה ושרף את ידו על אשר הכה על שדי אמו בעת שינק ממנה.

וכן מובא בשו"ת "נודע ביהודה" (מהדורא תנינא "יורה דעה" תשובה קסד) וזה לשונו: הנה אם שיך בקטן חרדת הדין כבר דברו מזה בשו"ת "עבודת הגרשני" ו"חות יאיר" ועיין

תשובת ''חכם צבי'' סימן מ'' ז וסימן מ''ט וסימן נ'. ולדעתי גם כן לא מסתבר שלא יהיה שום ענש שמים על האדם קודם עשרים שנה ונמצא עולם הפקר וירצח את רעהו כשלא יהיו שם עדים וינאף ויעשה כל תועבות השם. ולדעתי, הכוונה שבעולם הזה אין הקב''ה עונשו בחייו קודם עשרים שנה, אבל אחר מיתה כל מעשה אדם כל ימי חייו משהגיע לכלל דעת, אפלו לעונת הפעוטות כשכבר יודע שהיא עברה, צריך לסבל כפי מעשיו.
ומה שדרשו במסכת ''שבת'' (דף פט) שיצחק אמר דל עשרים דלא מענשת עליהו גם כן לא קשיא, כי לא עם המתים יתוכח אז הקב''ה רק עם החיים יתוכח. וכן מוכח מתשובתו של אברהם שאמר, ימחו על קדושת שמך, ופרש רש''י שיתקדש שמך בעולם משתעשה דין בעוברים על דבריך, עד כאן לשון רש''י. ואטו כשנעשה דין במתים לאחר מיתה מתקדש שמו בעולם, הלא אין דבר זה גלוי בעולם הזה, וכיון שעם החיים יתוכח שפיר אמר יצחק דל עשרים וכו', עד כאן לשונו.
וכן בשו''ת ''חתם סופר'' (''יורה דעה'' תשובה קנה) וזה לשונו: ומה שרמזת והיא ''דזא הגיעה לעשרים שנה, נראה דעתך שאינה בת-ענשים למעלה, זה לא נמצא בש''ס רק בדרושי אגדה. וכבר כתבו מזה האחרונים שאין לסמך על זה כלל.
רק החלוק הוא. כי אינו דומה הדין שאדם נדון על עברות של קודם עשרים מלאחר העשרים שנה, כי לאחר עשרים שנה הענשים המה קשים ביותר, מפני כי הפגם נוגע יותר למעלה בעולמות ומקומות גבהים מהפגמים של קודם עשרים שנה. אך עם כל זה, הפגם חס ושלום גדול מאד וצריך תיקון גדול. ופגם של אחר י''ג שנים אינו דומה לפגם של קודם י''ג שנה. וכן הפגם של קודם היותו בן שבע אינו דומה לפגם שלאחר שבע שנקראים ימי חנוך. והיו צדיקים שעשו תשובה גם על מה שעשו בהיותם מוטלים עוד בעריסה, כאשר הבאתי לך לעיל מרבנו אלימלך ז''ל.
ותדע אחי, כי יש חלוק באדם בין ימי ילדותו וימי נעורים או ימי פעוטות לבין העשרים ולמעלה, וכן מימי ארבעים שנה ולמעלה, כמובא ב''מגיד מישרים לבית יוסף'' (פרשת ''ויקהל'') וזה לשונו: חובין דאדם חטי עד מ' שנין דאיבון שני בחרות לא אתפס עליהו כלי האי כמו האי דחטי בתר מ' שנין דשריאו ימי הזקנה, עד כאן.

יז. גודל העונש למומר לעברה אחת

כתב החפץ חיים זצ''ל: ההתמדה על העברה מורה על חלול השם ועל בזוי מצוותיו ובטול דבריו, והוא הנקרא מזיד, ועליו נאמר (''במדבר'' טו, ל): ''והנפש אשר תעשה ביד רמה'' וגו'. ולא עוד אלא שההתמדה על העברה אפילו היא קטנה הולכת ומתגדלת בהתמידו עליה, כמו שאמרו חז''ל: ''יצר הרע בתחלה דומה לחוט של בוכיא ולבסוף

דומה לעבות העגלה, שנאמר: "הוי משכי העון בחבלי השוא וכעבת העגלה חטאה". ואמר חכם אחד: "אין קטנה שבעברות עם ההתמדה ולא גדולה בהם עם בקשת המחילה, כלומר: אם עבר אדם אפילו הקטנה שבעברות ומתמיד עליה אינה נחשבת קטנה אלא גדולה ואפילו אם עבר אדם גדולה שבעברות ומבקש עליה בכל לבו ומתחרט עליה ושב לפני המקום אינה נחשבת גדולה אלא קטנה והקב"ה מוחל עליה.

כתב בספר "טהרת הקודש" (חלק א' מאמר "כניסה לתשובה" פרק ג') וזה לשונו: ובפרט למי שהוא מומר לדבר אחד מן התורה, שאינו חושש בקביעות לאיזה דבר אסור פרטי, כמו מי שהוא רגיל לקצץ הפאות בתער כסדר שנקרא גם כן מומר, כמובא ברמב"ם ז"ל ("הלכות תשובה" פרק ג' הלכה ט), כי אם עובר כסדר על איזה אסור מן התורה או אפילו על דבר קל מדבריהם או ממנהגי ישראל, נמצא עוקר דבר מן התורה חס ושלום או מדברי רז"ל, ואז ענשו גדול למאד חס ושלום.

יח. חיוב התשובה ממדות רעות

מובא בספר "אור יחזקאל" וזה לשונו: וכתב עוד הרמב"ם (פרק ז' מ"הלכות תשובה" הלכה ג): "אל תאמר שאין תשובה אלא מעברות שיש בהם מעשה, כגון: זנות וגזל וגנבה, אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו, כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו (דעות רעות הינו השקפות שאינם לפי דרכי התורה. כל הספקות בדברים שאינם דרכי התורה אף הם מכלל דעות רעות) ולשוב מן הכעס ומן האיבה ומן הקנאה ומן ההתול ומרדיפת הממון והכבוד ומרדיפת המאכלות וכיוצא בהן, מן הכל צריך לחזור בתשובה. ואלו העוונות קשים מאותן שיש בהם מעשה, שבזמן שהאדם נשקע באלו, קשה מאד לפרש מהם.

והדברים נוראים לפי מה שנתבאר לעיל בדברי הרמב"ם מה הוא גדרה של תשובה: שיעזב חטאו עד שיעיד עליו יודע תעלומות שלא יחטא עוד. ותשובה זו חיבת להיות אף ממדות ותכונות רעותי שהרי כתב הרמב"ם: כשם שצריך תשובה במעשים, כן צריך תשובה במדות, ו"כשם" הינו אותה מדרגת תשובה. היעלה על הדעת לאמר כי שבים אנו בתשובה על זה, והרי עזיבת מדה אחת שהיא תכונת הנפש קשה היא לאין ערך?! ראשונים שהיו חפצים להזהר ממדה מסימת כגון מדת הכעס וכדומה היו עושים גדרים לתקופה מסימת על-ידי שבועות ונדרים וכו', ורק על-ידי זה יתכן לעקור איזו מדה. אבל פשוט שסתם בעלמא ללא עבודה וטרח אין אפשרות כלל של תשובה. נמצא כי כל הודוי ואמירת ה"חטאתי" איננה תשובה כלל אלא מעשה חקוי גרדא.

יט. לשוב מעוון קנאה ועין הרע

עוד שם: עומדים אנו כבר סמוך לראש השנה ומחיבים אנו להכין את עצמנו באיזה הכנה לקראת יום הדין. מובא בשם הגאון רבי ישראל סלנטר ז"ל (מכתב ז) שחיב האדם ללמד "שערי תשובה" לרבנו יונה בימי האלול, וביותר נראה לי שמחיבים אנו ללמד את המדרגה העשירית בשער השלישי שבו מבאר רבנו יונה אותם שאין להם חלק לעולם הבא. וכל שלא למד אינו יודע היכן מצבו בעולם. הנה למשל ענין שונאי השם, לו נאמר לאחד מאתנו כי הוא בכלל שונאי השם, בודאי שלא יאמין כלל לזאת, שהרי היאך יעלה על-הדעת שנמצא הוא במדרגה גרועה כל כך, ומה תקוה לתשובה יש למי שהוא בכלל שונאי השם. אמנם כאשר נעין בדברי רבנו יונה נראה כי נקל הוא מאד להיות רחמנא לצלן מאותם כתות של שונאי השם.

וכתב רבנו יונה (קס): וענין שונאי השם נמצא לפעמים גם באנשים שהם עושים המצוות ונזהרים מכל עבירה במעשה ולשון אם נפשם רעה ובקרב לבם יקשה להם כאשר חבריהם עוסקים בתורה וירע בעיניהם בהיות בני אדם עובדים את ה' ויראים מלפניו. ובאמת פשוט הוא, ומי הוא אשר אין לבו רע בראותו את חברו עוסק ומצליח ומתעלה בתורה, והלא מדת הקנאה סובבת ומקיפה אותנו, וכל אחד מקנא בבני אמנותו: אנשי העולם, ששאיפתם עולם הזה, ממון ונכסים, מקנאים בבעלי העושר; ובן-תורה ששאיפתו עליה ברוחניות מקנא בבן-תורה אשר רואה שהצלחתו גדולה משלו, וטבעי ומכרח הוא. ולהפך: כאשר אחד אינו מקנא בבני תורה, הרי זה ראיה שאינו מכללם ואין לו שאיפה כלל להצלחה ברוחניות - אם לא בעת אשר עקר מנפשו לאחר עמל ויגיעה מרבה את מדת הקנאה.

ובעת אשר תורה תופסת אצלו מקום חשוב, הרי בהכרח בעל קנאה הוא. הנה קרח קנא במשה רבנו עליו השלום, כי רצה ושאף לכהנה גדולה.

ועל אנשים אלו, אשר מקנאים בחבריהם בהצלחתם בתורה ויראת שמים, כתב רבבו יונה שהם מכלל שונאי השם, שהרי כבוד שמים הוא כאשר מתעלים ברוחניות, ואם בגלל מדת הקנאה שבלבבו אינו רוצה שיתעלו אחרים בתורה ויראת שמים נמצא שהוא רוצה במעוט כבוד שמים ולכן הרי הוא מכלל שונאי השם, כאשר תאמר על האיש אשר לא יחפץ שיכבדו בני אדם את המלך ויעבדוהו, כי הוא שונא את המלך.

והוסיף עוד רבנו יונה: וכן האנשים אשר עינם צרה בכבוד תלמידי חכמים הישרים והצדיקים ושונאים עטרת תפארתם, אף בשעה שגם הוא תלמיד חכם וכבודו פחות מכבוד אחרים, הרי עינו צרה בכבודם. וכן כתוב ("שמואל" ח): "כי לא אתי מאסו ממלוך

עליהם''. וזו הערה נפלאה, שבעת שבני ישראל בקשו מלך בימי שמואל הנביא כתיב: ''וירע הדבר בעיני שמואל''. ואמר לו הקב''ה: ''כי לא אתך מאסו כי אם אותי''. ואף הנביא לא הרגיש בכך ולא תבע זאת מבני ישראל? וה' יתברך הוא שהעיד על זה שבקשת המלוכה היא פגיעה בכבוד שמים, והם מכלל שונאי השם, שבשעה שאין הם רוצים בהנהגת הנביא שהוא הנהגת ה' יתברך, אינם חפצים בהדרת קודש יראתו ואשר ירבון מאד עבדיו ויראיו, הרי הם מואסים בכבוד שמים. ומכלל שונאי ה' יקראו.

ואומר רבי אלימלך מליז'נסק, שהמבחן היותר גדול לאדם אם יראת שמים בקרבו הוא כאשר רואה את חברו מתעלה בתורה ויראת שמים. אם טוב לו בזה ואין עינו צרה בו, אלא אדרבה שמח הוא בראותו עובדי ה', סימן גדול הוא ליראת שמים שבקרבו.

כ. לשוב מעוון אפיקורסות

עוד שם ברבנו יונה וכן עיין שם עוד (קנז): וכן בכלל אפיקורוס הקורא לרבו בשמו, כי אינו מרגיש בעצמו כבוד רבו עד שמסגל הוא לקראו בשמו, נמצא שאינו נותן כבוד לחכמה ולכן הרי הוא מכלל האפיקורסים, וכן עיין שם עוד (קנה). וענין האפיקורוס האיש אשר אינו נוהג בדרך מורא והדר בתלמידי חכמים, אף שאינו מבזה אותם, כגון שהוא מבזה חברו בפני תלמיד חכם ולא שם כבוד לתורת החכם, שבשעה שעומד בפני החכם צריך להיות נשבר ונכנע עד שלא ירגיש כלל בכבוד עצמו. וכאשר מבזה חברו בפני החכם ודורש כבוד עצמו הרי אינו שם כבוד לתורת החכם, ולכן בכלל אפיקורוס נקרא.

כן עיין שם כל הד' כתות שבאר רבנו יונה שאין מקבלים פני השכינה. נתבונן במצבנו ונראה כי אין אנו מכירים אותם כלל, ורק בשעה שנלמד דברי רבנו יונה נראה בעליל כמה קרובים אנו למדת החנפה והשקר וכדומה, והסבה לכל זה כי רחוקים אנו מאד מהבנת תביעות וצווי התורה. כן רחוקים אנו מהכרת עצמנו, ולכן דומה בעינינו כי שלמים אנו, אבל בשעה שנלמד להבין דברים אלו נראה כמה מוכים וחולים אנו אף במחלות היותר חמורות.

כתב הרמב''ם (פרק ב' מ''הלכות תשובה'' הלכה ב) בבארו ענין התשובה ויסודה: ומה היא התשובה שיעזב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמר בלבו שלא יעשהו עוד שנאמר (''ישעיה'' נה, ז): ''יעזב רשע דרכו'' כו', וכן יתנחם על שעבר שנאמר (''ירמיה'' לא, יח): ''כי אחרי שובי נחמתי''. ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם, שנאמר (''הושע'' יד, ד): ''ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו'' וכו'.

וב"כסף משנה" באר מה הראיה מהקרא "ולא נאמר עוד אלהינו": וי"ל דה"ק יקח לעד - לה' יתברך - עליו שלא ישוב לאותו עוון. כך היא גדרה של תשובה, עזיבת החטא תוך ודאות גמורה כל כך שלא ישוב עוד לחטאו עד שיכול לקח ה' יתברך שיעיד עליו שלא יחטא עוד. ראו כמה רחוקים אנו מהתשובה, והלא בחטאים המרגלים אצלנו יודע כל אחד כמעט בודאות שמיד לאחר ראש השנה ולאחר התשובה יוסיף שוב לחטא בהם. ותשובה, נתבאר שפרושה שלא רק שבעצמו חושב שלא יחטא אלא שאף הקב"ה יכול להעיד שלא יחטא.

כא. לשוב מעוון הרדיפה והתשוקה לתאוות העולם הזה

עוד שם ב"אור יחזקאל": ונראה עוד שהנה מוטבעת באדם תשוקה נמרצת לחיי והנאות העולם הזה וזו כל מטרתו בעולמו. ותשובה זאת הרי היא אפיקורסות, שחיי האדם אינם עבור הנאות העולם הזה אלא לשאף לחיי העולם הבא, ומאחר שאינו מבין מטרתו בעולמו הרי הוא מכלל האפיקורסים וכן כתב ה"אבן-עזרא" בסבת ענשו של בן סורר ומורה, שאמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חיב, כי הוא מכלל האפיקורסים שעשה את העולם הזה, אכילת בשר ושתית יין, לעקור. ואף על תשוקה זאת חיב בתשובה שיסודה עזיבת החטא עד שיעיד עליו יודע תעלומות כנזכר לעיל.

כב. לשוב מעוון חסר אמונה והשגחה

עוד שם ב"אור יחזקאל": וכן חיב הוא לשוב בתשובה מחסרון אמונה והשגחה. ואפשר שהוא נכלל במה שכתב הרמב"ם: וחיב לשוב מכלל דעות רעות שיש לו, ואמונה הבאור להאמין כמו שכתב הרמב"ן בפרשת "בא" שאין לאדם חלק בתורת משה רבנו עליו השלום עד שיאמין שכל דברינו ומקרינו כלם נסים, אין בהם טבע ומנהגו של עולם, שאין אדם נוקף אצבעו מלמטה עד שיכריזו עליו מלמעלה, וכל המקרים כלם הם על-ידי מעשי האדם, שאם יעשה הטוב יצליחנו שכרו, ואם יעשה הרע יכריתנו ענשו, ועיין שם ברמב"ן. ואלו אנו חיים במחשבת "כחי ועצם ידי" ומסתפקים באמירת "בכל אשר תעשה" ומשקיעים אנו כל כוחותינו בהשגת גשמיות, ואיננו יודעים שהכל מאת ה' יתברך.

הנה חשבתי לאחרונה, שאפשר לראות השגחה ואמונה שלא הועילו כל המעשים והפעלות שנעשו וכו', ואנו חס ושלום תולים אף את זאת במקרה או בחסר עבודה נוספת ואיננו רואים השגחת ה' יתברך, בזאת רחקנו חס ושלום מיסודות האמונה. ודברים אלו אינם דברי מוסר וחסידות אלא הם עקרי הדת, וכמו שכתב הרמב"ן שאין לנו חלק בתורת

משה רבנו אם לא נאמין בזאת, והוא היסוד הראשון של האדם היהודי (''ירמיה'' יז, ה): ''ארור הגבר אשר לא יבטח בה' ושם בשר זרעו''. והיכן היא התשובה בדעות רעות אלו.

כג. החוטא קודם שישוב לא יועילוהו תורתו ומצוותיו, ולא עוד אלא שאינם מקובלים

ועוד שם ב''אור יחזקאל'': כתב הרמב''ם (פרק ז' מ''הלכות תשובה'' הלכה ו): ''גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה וכו'. התשובה מקרבת את הרחוקים. אמש היה זה שנואי לפני המקום, משוקץ ומרחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד, קרוב וידיד''. מגדיר ומבאר לנו הרמב''ם מדרגתו ומצבו של האדם החוטא שנקרא שנואי לפני הקב''ה ומשוקץ ומרחק ותועבה. והנה, ודאי שאין כונת הרמב''ם לחוטא ורשע גמור שאין לו כלל מצוות ומעשים טובים, אלא אירי בחוטא בעלמא.

וקשה הלא אותו החוטא, כפי שעשה עברות וחטאים, הכי נמי זהרי עשה ועושה מצוות ומעשים טובים. ואם כן, מדוע נקרא שנואי לפני הקב''ה? ולאן נעלמו מצוותיו ותורתו אשר עשה ולמד?!

ונראה באור הענין, שהנה כתב רבנו יונה (''שערי תשובה'' א, מא): ''יתפלל אל השם ויבקש רחמים לכפר את כל עוונותיו, שנאמר (''הושע'' יד, ג): 'קחו עמכם דברים ושובו אל ה' אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב'. ופרוש 'וקח טוב' - מעשה הטוב שעשינו, כי אמרו רבותינו זכרונם לברכה (''סוטה'' כא.): 'עברה מכבה מצוה'. ואף-על-גב שאין עבירה מכבה תורה, מכל מקום כבר נתבאר דהינו רק עברות שבדרך מקרה, אמנם החוטא בדרך קבע כעובר עבירה ושנה בה, מכבה אף תורה. ובעת התשובה יתכפרו העוונות ותתעורר זכות המצוה ויאיר נרה, אחרי אשר לא הגיה אורו לפני התשובה''.

נתבאר לנו שבעת שאדם שרוי בחטא, כביכול כל מצוותיו ותורתו כאלו מנחים בצד ואינם מסגלים לתן אורם ולהשפיע ולפעל כפי שבכחם לפעל, כי הקב''ה מתרחק מהחוטא ומשום הכי אינו מקבל את המצוות והמעשים הטובים שהחוטא עושה. ומשום הכי הצרכנו לתפילה ובקשה מיוחדת, שהתורה והמצוות שעשה ולא התקבלו לפני הקב''ה, יתעוררו עתה ויתנו את אורם שהיו צריכים לתן בעת עשיתם. ומעתה מבאר שפיר מה שקורא הרמב''ם לחוטא משוקץ ותועבה על-אף מצוותיו אשר עשה, כי מצוותיו ומעשיו אינם מתקבלים לפני הקב''ה.

יסוד זה חשוב לנו מאד לדעת, שאחת הסבות למניעתנו מעשית תשובה, מפני שמביטים אנו על מעשינו הטובים וסוברים שבני תורה הננו ומקימים מצוות, ואם כן אף-על-פי שיש בנו גם חטאים, מכל מקום מצוותינו יגנו עלינו ויכפרו עלינו מחטאים אשר עשינו.

ולו נדע שהחוטא כל מצוותיו ותורתו אינם ראויים לפני המקום, לא ננוח ולא נשקט עד אשר נשוב בתשובה שלימה.

ועוד שם: אמנם עלינו לדעת דהנה איתא בחז"ל ("סוטה" כא.): עברה מכבה מצוה. ויבאר הענין, שבעת שעושה עברות ומתרחק מהבורא יתברך שמו, אף בעת שעושה מצוות, מכל מקום אין בכח המצוה לתן כחה ולגרר אחריה מצוות נוספות, כי המצוה שעושה בעל העברה, אינה אלא מצוה קרירה ויבשה ואין בכח המצוה לפעל ולגרר כפי שיש בכח המצוה בעת שאינו בעל עברה.

וביותר יש להוסיף שהחוטא עובר את העברה בכל כח התאוה הנמצאת בו, ואלו המצוה יבשה ודלה, וממילא פשוט שהעברה מנצחת את כח המצוות ודוחה אותם. ולכן הקב"ה מתרחק ממנו ונכנס תחת שלטון הרע, ואם כן מעתה פשוט מדוע אין רואים בקרבנו התעלות אלא ירידה במדרגות ובטול ההרגשים, כי העברות כבו ובטלו את כח המצוות, ולכן הרע מוסיף לגדול, ואלו כח הטוב עומד על עמדו ונסוג.

העצה היחידה לענין זה, כדי לצאת מתוך הסבך הגדול שגרמו העברות, היא רק על-ידי התשובה. והינו שמבאר בחז"ל, שהתשובה נבראת קודם בריאת העולם, כי מצות ומעלת התשובה היא שאינה כפופה לכל כללי המצוות שנתבאר שעברה מכבה אותם, אלא בכח התשובה להוציא אותו לגמרי מתחת שלטון היצר הרע ולקרבו אל ה' יתברך. וזה אשר הקדמנו בכונת דברי רבנו יונה: "כי הכין להם הדרך לעלות מתוך פחת מעשיהם ולנוס מפח פשעיהם" - גדולה התשובה שמעלה את האדם מתוך סבך העברות ומביאה אותו לידי מצב אחר שנעשה מקרב לה' יתברך.

ובהא יתבאר הא דהזכרנו "תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים" - התשובה נפרדת מהמעשים הטובים, כי הכרחית התשובה לצרך המעשים הטובים, כי מבלעדי התשובה מכבה העברה את המעשים הטובים, ואין בכחם לפעל פעלתם. ורק לאחר התשובה יש מקום למעשים טובים. הן אמת שהמעשים הטובים אינם נאבדים וכביכול ממתינים בצד ומחכים לתשובה, ורק אחר כך פועלים המעשים הטובים. ומעתה להמבאר כל שרחק מהתשובה רע ומר מצבו, ומה תקוה יש לו לזכות לעולם הבא?

ונורא להתבונן, שיש מדרגה שאף כשעושה מצוות, הקב"ה זורק לו את המצוות בפניו ואינו מתחשב בהם. ומדרגה זו אינה ידועה לנו ואיננו מכירים אותה. והנה באשר נוגע לעניני העולם, חושש ודואג כל אחד ואחד על כל מיני ספקות שונים ומבקש עצות ודרכים רחוקות היאך יוכל להשיג עולם הזה, ואלו בענינים רוחניים הנוגעים לעבודת הנפש, מסתפק במה שלמד בנערותו בעודו תשב"ר. ואפלו הידיעות האמתיות דגמת

הא דחזינן הכא שיתכן שעושה מצוות והקב"ה טורפן בפניו, נעלמים מאתנו ואיננו מבינים אותם.

כד. בזמן שיש צרות וגזרות רעות בעולם, הרי זו התראה לשוב מיד בתשובה

כתב ה"חפץ חיים" וזה לשונו: ואף בכל זמן וזמן שמגיע צרות לישראל מחיבים הם להתעורר לתשובה ובזה יוסר הצרות מהן, כמו שכתב הרמב"ם (ב"הלכות תענית" פרק א') [וזה לשונו: דאם לא יזעקו ולא יריעו אלא יאמרו דבר זה ממנהג העולם ארע לנו וצרה זו נקרה נקרית, הרי זו אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים ותוסיף הצרה צרות אחרות. הוא שכתוב בתורה: "והלכתם עמי בקרי והלכתי גם אני עמכם בחמת קרי", כלומר: כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו, אם תאמרו שהוא קרי, אוסיף לכם חמת אותו קרי, עד כאן לשונו].

וכל שכן שצריך בזמן הזה שהצרות תכופות עד מאד, וזה הוא אחד מסימני הגאלה, כמו שאמרו חז"ל: אם ראית צרות מושכות ובאות כנהר חכה לו שנאמר וכו'. ומי שהיכלת בידו יזרז גם לאחרים, וזכות התשובה תגרם שירחם ה' עלינו ויזכר לנו ברית אבות ויגאלנו גאלת עולם, כמו שכתוב ("דברים" ד): "ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקלו כי אל רחום ה' אלקיך וגו', ולא ישכח את ברית אבתיך" וגו'.

והנה, אחי ורעי, אנו רואים שנתגברה מאד מדת הדין בעולם, ואין לנו יום שאיננו שומעים שמועות נוראות ומחרידות, וכמעט אין מדינה בעולם שיצאה נקיה ממדת הדין, ועלינו להאמין שזוהי התראה מהקב"ה שנעשה תשובה, ומי יודע מה ילד יום, וכל מה שנאחר לשוב בתשובה יגדל חס ושלום חרון האף בעולם. ומחיב כל מי שיראת ה' ?לבו, שהוא בבחינת רב-החובל, לברר להמון ישראל הפשוט את גודל החיוב לשוב בתשובה, אולי ישוב ה' מחרון אפו. ואם נתרשל לשוב בתשובה נהיה נתבעים על מה שאחרנו לשוב בתשובה. ועל כל יום ויום שנתאחר נצטרך לתן דין וחשבון.

ומאד צריכים לשוב בתשובה לחזק את עצמו במצות שבת החמורה שנתפרצה מאד בעוונותינו הרבים ולהזהר מחלול שבת ולהשגיח גם על בני ביתו שלא יחללו שבת, שגם עליהם הוא מזהר, כדכתיב: "אתה ובנך ובתך". כן להניח תפלין בכל יום, שהוא אות המעיד עלינו שאנחנו עבדי ה' המאמינים בהשגחתו. כן להזהר מאסורי עריות וטבילת נדה שתהא כדין.

וכן מחיב כל רב בעירו ובעלי הבתים החרדים לדבר ה' לראות ולהשגיח שיהיה בעירם "חדר" כשר שילמדו בו תורת ה' הטהורה, וגם המורים והמלמדים יהיו יראי ה' ושומרי מצוות התורה כדין. וחלילה וחלילה שלא למסר את בניהם לבתי הספר של "תרבות והידישיסטען" שעקרי למודם המה כפירה ומינות, ומשרישים בבנים הקטנים דעות

ושטות כוזבות המלעיגים מדברי התורה והנביאים ומגדלים על-ידי זה דור עקש ופתלתל הבז לכל דבר שבקדושה. וכל המוסר בניו לבתי ספר כאלה, הרי הוא כאלו מוסרו לבתי עבודה זרה ממש.

וביותר צריכים אנו לחזק את עצמנו בה' ובתורתו שרפתה האמונה בימינו מאד מאד, על-ידי שנתפשטו ספרי מינים רבים בעולם הכופרים בה' ובתורתו, וכמעט אין בית שלא נמצאים בו ספרי מינים, והם הם הגורמים לרפיון האמונה בישראל. וכל אחד ואחד שיש בידו עליו להוכיח ולברר גודל הרעה שאנו גורמים בזה לעצמנו על-ידי זה.

כה. למה דומה האדם המבלה עולמו בלי תשובה

אמרו חז"ל (ב"אבות" פרק ג'): "הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים". מסביר ה"אור יהל", משל לאדם שבא לבית עשיר ורואה שם בביתו רהיטים יקרים וחשובים, מינים ממינים שונים, ובהיותו מתבונן רואה שלכל רהיט וחפץ יקר קשור חוט דק וחותם תלוי עליו, וישתוקק לדעת מה זה ועל מה זה. וישאל לעשיר ויתן העשיר קולו בבכי ויאמר לו: שמע, הנך רואה אותי יושב כעשיר וכבעל הבית שהכל שלי, דע לך שהנני בעל חוב גדול, וכל החפצים כאן הנם מעקלים לנושים: חפץ זה לפלוני וחפץ זה לאלמוני, ואם לא אשלם את החוב במועדו, הרי הכל לנושים. זהו: "הכל נתון בערבון".

"ומצודה פרוסה על כל החיים" - לא רק המטלטלים והחפצים מעקלים אלא גם החיים עצמם מצודה פרוסה עליהם, שגם החיים בסכנת מות.

"החנות פתוחה" - האדם בעולם אינו משלם כלום בשעת לקיחה, הכל בהקפה, ומי שרוצה ללוות יבוא וילוה. וכידוע מלוה להוצאה נתנה, הלווה מבזבז הכסף לעצמו וחיב להחזיר כסף אחר. הפנקס פתוח והיד כותבת, ובכל זאת לא נמנע האדם מללוות הלאה והלאה.

והנמשל מובן: אין בחנם! על כל הנאה והנאה שאדם נהנה חיב לשלם, זוהי תכלית הבריאה שהאדם לא יהיה מסכן שנהנה בחנם, והוא הנקרא בחז"ל "נהמא דכסופא" - לחם בושה, אלא יהנה מיגיעו. וזהו מחסד ה' על האדם שבזה יהיה שכרו כביכול מיגיעו ומעמלו, והתמורה - מצוות ומעשים טובים, תורה ותפילה. והשוכח את תפקידו דומה למשל הנ"ל. וכששב מחטאיו ועושה תשובה הרי שמגיע לו שיהנה ולא ינכו לו משכר מצוותיו, כי משתמש בעולם לצרך עבודת ה', עד כאן תכן דבריו.

כו. עקר התשובה - מחטא הלשון

כתב ה"חובות הלבבות", שיתכן שיבוא אדם לעולם העליון לאחר מותו ויראו לו עוונות שמעולם לא חטא בהם. ויצוח אותו אדם ויתמה: "זה עולם האמת, הלא אני לא עשיתי

כלל מעשים הללו?!'' וישיבו לו: ''אלו עוונות חברך שדברת עליו לשון הרע, הוא לקח מצוותיך ואתה לוקח עוונותיו!''

ואומר ה''חפץ חיים'': ''מות וחיים ביד הלשון'', שהרי אדם נדון אחרי רבו: אם רבו זכיות, הרי הוא זכאי, ואם רבו עוונות הרי הוא חיב. וצא וחשב במה יוכל אדם להציל או לחיב את עצמו כמו בלשון, שהרי הלשון ממהרת לדבר ובזמן קצר יכול לקנות אלפי אלפים מצוות בדבורו בתורה וביראת שמים, ובזמן קצר יוכל לחיב את עצמו באלפי אלפים חטאים של דבורי לשון הרע ורכילות, מה שאי אפשר בשום אבר שבגוף למהר לבצע זכיות רבות או חובות רבים. ולכן: ''מות וחיים ביד הלשון'', שבזה מכריע עצמו למיתה או לחיים. ועוד שם שעקר התשובה בתחלה צריך להיות מחטאי הלשון. וזה לשונו: והתבונן עוד אחי בזה, שאף שפעם אחת בשנה התר לכהן גדול להכנס לפני ולפנים, לא התר לו כי אם בענן הקטרת שהוא לכפר על עוון לשון הרע, ובלא זה חיב מיתה. ואחר כך הזאת הדם. הרי דעוון זה מעכב כל הכפרה, דעבודת פנים ''חקה'' כתיב בהוא כידוע. גם נוכל כלנו ללמד מזה הנהגה ישרה, שבבוא האדם לתקן את עניניו ולשוב בתשובה לפני ה' על חטאתיו, תחלת הכל צריך לראות לתקן דבר זה והינו חטא הלשון, ואז תקבל תשובתו, כמו שמצינו אצל הכהן הגדול, שקודם בואו לכפר עוון טמאת מקדש וקדשיו, אף שהוא גם כן עוון כרת, מכל מקום צותה אותו התורה לתקן תחלה כפרה לחטא הלשון על-ידי הקטרת.

עוד שם ב''חפץ חיים'': כתיב (''קהלת'' יב): ''וזכר את בוראיך בימי בחורתיך עד אשר לא יבאו ימי הרעה [הינו קודם שיבואו] והגיעו שנים'' וגו'. ואמרו חז''ל: אלו ימות המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה. והכוונה שצריך לעשות תשובה קודם שיגיעו ימות המשיח.

והנה, כאשר תתבונן בעתים הללו, רואים אנו שימות המשיח ממשמשים ובאים. ואף שאין אנו יודעים בצמצום את הזמן, מכל מקום קרובים אנו לימות המשיח בודאי, כי כל הסימנים שהובאו בגמרא פרק ''חלק'' מתקימים כלם. ובפרט במה שאנו אומרים: ''ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה'', שחלול השם גדול מאד. ונתקים בימינו מה שאמר הכתוב (''שמות'' יז, טז): ''כי יד על כס יה'', שרוצים להשכיח את שמו יתברך מן העולם. ומקים בימינו מה שאמר הכתוב: ''כי לשמך תן כבוד'' ואיתא בגמרא (''פסחים'' קיח לחד דעה) שקאי על ביאת המשיח. ואם כן כמה צריך כל אדם להזדרז לעשות תשובה על עוונותיו פן יבוא משיח פתאם כמו שאמרו חז''ל, ואז יתגלו לפני הכל הפושעים והחוטאים, כמו שאמר הכתוב: ''סוף דבר הכל נשמע'' וכמו שתרגם המתרגם. ואז בודאי יצעק כל אחד במר נפשו ויאמר: חטאתי עויתי וגו'.

והנה על כל העוונות יוכל האדם לטעות בנפשו ולומר נקי אנכי, שאני שומר שבת ומניח תפלין בכל יום וכדומה שאר מצוות, אבל על המצוות עשה והלאוין התלויים בחלק הדבור אמרו לנו חז"ל שכלם בלשון הרע, ושם לשון הרע כולל כל חלקי דבורים האסורים [והגם שהגמרא מקשה, בלשון הרע סלקא דעתך אלא אימא באבק לשון הרע, כבר כתב הרמב"ם שאנו בדורותינו הלואי שננצל מלשון הרע עצמו]. וגם אבו בעצמנו כלנו מודים לזה, דכשנשאל לאדם בינו לבין עצמו: אמר לי, ידידי האמת, האם תחשב בנפשך שאתה שומר את התורה? יענה לך: בדרך כלל אני שומר התורה. ואם תשאלנו על חלק הדבור: אמר לי האמת, האם אתה שומר הענינים התלויים בחלק הדבור לפחות בחלק קטן, מחיך, דהינו: חלק רביעי מחיך או חלק עשירי מחיך, לפחות יענה לך במר נפשו: אינני זוכר אם שמרתי אפילו חדש אחד מימי חיי כראוי. כלל הדבר: כמעט מתיאשים בני אדם בענין זה וחושבים שאי אפשר כלל לתקן דבר זה. אבל באמת התורה מכחישתם, שאם כן לא היה הקב"ה כותב זה בתורה בתורת לאו ועשה כי אם בהנהגה טובה בעלמא. אלא האמת הברורה שנוכל לתקן, אלא מתעצלים אנו להתבונן בגודל הענין, בשכרו ובענשו. ואם כן הדבר מטל על כל אחד להתחזק בנפשו ולחשב הגם שלא שמרנו עד כה כראוי, על כל פנים נשמר בזמן האחרון קודם ביאת שלוחו אליהו.

כז. חמר עוון שבין אדם לחברו

איתא ב"יומא" (פה ע"ב), את זו דרש רבי אלעזר בן עזריה: "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו" ("ויקרא" טז, ל) - עברות שבין אדם למקום יום הכפורים מכפר; עוונות שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר. בדרך מליצה היה אומר ר' חיים שמואלביץ: כתוב בפסוק ("שמואל" ב, כד): "נפלה-נא ביד ה' כי רבים רחמיו, וביד אדם אל אפלה", הכוונה: אדם שנופל בעוונות שבין אדם למקום, הרי הוא נופל ביד ה', שהרי חטא לה' ובזה רבים רחמיו. אבל אדם שנופל בעוונות שבין אדם לחברו הרי נופל ביד אדם שצריך לפיסו, והרי נפל ביד אכזר.

וכבר הבאנו מעשה המובא ב"יבמות" (קה): מעשה באבדן שפגע בכבודו של רבי ישמעאל בן רבי יוסי ונענש שבאותה שעה נצטרע הוא וטבעו שני בניו וכו'. ופרש רש"י: הוא נצטרע משום עוון לשון הרע, ולאחר כל מה שארע לאבדן ענשים כה חמורים, עמד רב נחמן ואמר: בריך רחמנא דכספיה לאבדן בהאי עלמא, ברוך ה' שבישו והענישו לאבדן בעולם הזה, כלומר: נתן ברכת הודאה להקב"ה שלא פרע מאבדן בעולם הבא אלא בעולם הזה, כי לעומת העונש בעולם הבא הרי כל ענשו של אבדן כאן אינו אלא

כנזיפה קלה, ועל האסון שפקדהו צריך לברך "הגומל" כאלו נס נעשה עמו שנפלט מדין ענש עולם הבא. ומכאן ראה חמר הדין המגיע על פגיעה בכבוד חברו.

ועוד אומר הגאון ר' חיים שמואלביץ זצ"ל, שבעברות שבין אדם לחברו לא מועילה כוונה לשם שמים, ואדם המזיק את חברו, אפלו כונתו לשם שמים, נענש. ונלמד זה מפננה אשת אלקנה, שהיתה מקניטה את חנה כדי שתתפלל בלב נשבר ותושע, ובכל זאת ענשה היה נורא: כאשר לחנה נולדו ילדים, לפננה מתו.

כל כך למה? שהפוגע בחברו, אפילו לשם שמים, הרי הוא כמכניס ידו לאש, שאפילו תהיה כונתו לטובה, הנזק נזק. הסכנה שבעברה שבין אדם לחברו היא כמציאות טבעית ממש, כשם שהאש שורפת בדרך טבע.

ועוד ראיה נוראה מביא הרב שם מ"כתבות" (סב ע"ב): רב רחומי היה רגיל לבוא לביתו כל ערב יום כפור, פעם בשנה. וכל השנה היה עוסק בתורה. שנה אחת נמשך אחר הלימוד ביותר ולא בא. אשתו היתה מחכה, עכשיו יבוא? עכשיו יבוא? ולא בא. חלשה דעתה והורידה דמעות, ובאותו זמן היה רב רחומי יושב בעליה, נשברה מדרגה מתחתיו ומת. הרי שענש שנענש אדם על עוון שבין אדם לחברו אינו כדי שהנפגע והנזק יבוא על ספוקו. וכי נוח היה כאן לאשתו של רב רחומי שבעלה ימות בגלל הצער שגרם לה, הלא במיתתו נגרם לה צער לאין שעור ממה שנגרם לה בזה שלא בא לביתו בערב יום הכפורים, שהרי אם על מה שאחר בכתה, בודאי בכתה יותר כשנפטר?! אלא הוא אשר דברנו: פגיעה בחבר היא אש אוכלת, וכל השולח יד נכוה באש, ולא בתורת ענש אלא כך טבעי הדבר.

וגדולה מזו מצינו במעשה של רבי יוחנן ורב כהנא ("בבא קמא" קיז): רבי יוחנן היה זקן, והיו גבות עיניו גדולות ומכסות את עיניו. ורצה לראות מי הוא רב כהנא היושב ממולו ובקש שירימו לו את גבות עיניו כדי שיוכל לראותו. ורב כהנא היה לו חתך בשפתיו ממכה שקבל והיה נראה כשוחק. חשב רבי יוחנן שעליו הוא שוחק ונחלשה דעתו, ונפטר רב כהנא. וכמה מבהיל שרב כהנא לא עשה מאומה, מה פשעו ומה חטאתו של רב כהנא על שפתו השסועה, שבזה נדמה לרבי יוחנן כאלו הוא מחיך ושבגלל כן חלשה דעתו?! האם על כן מגיע ענש לרב כהנא?! פשיטא שחף הוא מכל פשע! אלא כיון שעל-ידו נגרם צער לרבי יוחנן נענש.

העולה מן הדברים שלא רק הפוגע בחברו בידים ובמזיד נענש, אלא אפילו בגרמא ובשוגג; כל שעל-ידו באה פגיעה לחבר, נכוה באש ההיא.

וכמו כן מצינו בחז"ל גבי האחים של יוסף שקרעו בגדיהם כשנמצא הגביע באמתחת בנימין. ואף-על-פי שבנימין לא היה אשם בנתינת הגביע באמתחתו, בכל זאת מכיון שגרם לשבטים לקרוע בגדיהם, נפרע לו בשושן הבירה שנאמר במרדכי שהיה משבט בנימין: 'ויקרע מרדכי את בגדיו".

ואם במצער חברו כך, כל שכן המיטיב לחברו כמה מעלתו ושכרו רב! וכה כותב רבי יחזקאל לוינשטין זצ"ל באחד ממכתביו: "מה מאד כדאי החליפין [כלומר שיתן אדם טובה לחברו וכתחליף יברך מן השמים]. הנה האדם נותן לזולתו רק מלים ודברי פיוס, וה' יתברך נותן לו בעד זאת מידו המלאה והקדושה שפע ברכה ממש. מה גודל הצלחת האדם אשר קנה לעצמו המעלה של אהבת הבריות, הנה תמיד הוא מושפע בברכת ה' יתברך, טוב עין הוא יבורך, עד כאן.

פרק ד' - מעכבי התשובה

א. כ"ד דברים המעכבים את התשובה ובאורם

כתב הרמב"ם (ב"הלכות תשובה" פרק ד' הלכה א): "ארבעה ועשרים דברים מעכבין את התשובה, ולפני שנבארם נזכר דברי הרמב"ם בסוף הפרק, שאף-על-פי שדברים אלו מעכבין את התשובה, אין מונעין אותה, כלומר: אין הכוונה שלא מועילה תשובה למי שנכשל בהן, אלא שהחוטא בהן קשה לו לשוב כפי שנבאר. אבל לעולם אם התאמץ ושב, ודאי שמקבלין אותו. ואלו הן כ"ד דברים שמנאן הרמב"ם וחלקן לה' חלקות:

חלקה א': א. המחטיא את הרבים, ובכלל זה המעכב את הרבים מלעשות מצוה. ודבר זה מצוי לפעמים כשנמנים צבור לעשות מגבית צדקה או דבר מצוה אחר וקם אחד ומתנגד מסבה מסימת ומונעם.

ב. המטה את חברו מדרך טובה לדרך רעה, כגון: מסית ומדיח.

ג. הרואה בנו יוצא לתרבות רעה ואינו מוחה בידו. הואיל ובנו ברשותו, אילו מחה בו היה פורש מהדרך הרעה, ונמצא כמחטיאו. ובכלל זה כל שאפשר לו למחות באחרים ודבריו נשמעים, ולא מוחה בהם, הרי הוא כאלו מכשילם ומחטיאם.

ד. האומר אחטא ואשוב, או אומר אחטא ויום הכפורים מכפר, הואיל ודחה את התשובה בידים לאחר זמן מדעתו, והרי זה כאומר להקב"ה: עתה אחטא ואפשע נגדך ואחר כך אבקש מחילתך.

על ד' עוונות אלו כתב הרמב"ם: "אין מספיקין בידו לעשות תשובה".

חלקה ב': א. הפורש מן הצבור, לפי שבזמן שיעשו תשובה לא יהיה עמהם ואינו זוכה עמהם בזכות שעושים, עד כאן לשונו.

וכתב רבנו יונה (שער ג' קסח) בענין זה של הפורש מן הצבור וזה תוכן לשונו: כשמתאספים ראשי עם וקהלות קודש לעבד את ה' יתברך ומסכימים הסכמות להעמיד להם מצוות או לקבל עליהם קבלה והנהגה טובה, הנה הם מקדשים את ה' בזה. והאיש הפורש ואינו משתתף עמהם, הרי הוא כמקטרג ומתנגד להסכמתם לעבודת ה' והרי הוא מחלל את העבודה, והוא בכלל בוזי ה'. ועוד רע עושה האיש ההוא, שבזה שפורש מקרר ומצנן אחרים חלושי דעת מלהתקרב לדרכי ה' שקבלו הצבור על עצמם.

וכתב ב"אור יחזקאל" ונוראים הדברים: אין מדבר כאן ברשע ובעל עברות, אלא אדם שומר תורה ומצוות רק שאינו מתחזק עם הצבור בשעה שמתחזקים בעבודת ה', הרי הוא בכלל אלו המחלישים ומניאים את לב הרבים מעבודת ה', ואין לו חלק לעולם הבא. וכמה נקל לכשל בעוון זה, כי הרי נמצאים אנו בין רבים, וכשאין אנו מתחזקים עמהם ומרפים את האחרים, הרי אנו מכלל הפורש מדרכי צבור.

ב. החולק על דברי חכמים, לפי שהמחלקת גורמת לו לפרוש מהם, ואינו יודע דרכי התשובה. כלומר: אין הוא מתבטל לדברי רבותינו אלא חושב עצמו לבעל דעה כדעתם וחולק על דבריהם כשאינם נראים לדעתו.

ג. המלעיג על המצוות, שכיון שנתבזו בעיניו אינו רודף אחריהם.

ד. המבזה את רבותיו, שדבר זה גורם לו לדחפו ולטרדו, כנחזי שנטרד מרבו אלישע. ובזה שיטרד לא ימצא מלמד ומורה לו דרך האמת. וכתב רבנו יונה: המבזה תלמידי חכמים, אין לו חלק לעולם הבא, והינו: שאינו נוהג מורא והדר בתלמידי חכמים, אף-על-פי שאינו מבזה אותם ממש בפניהם, אלא כגון מבזה חברו בפני תלמידי חכמים ואינו מתביש ומתאפק מפני כבוד החכם, זו ראיה שאינו מכבד תלמידי חכמים, שהיאך לא ייירא לבזות חברו בעמדו בפני תלמיד חכם.

ה. השונא את התוכחות, שהרי לא הניח לו דרך תשובה, שהתוכחה גורמת לתשובה, כי בזמן שמודיעין לו לאדם חטאיו ומכלימין אותו חוזר בתשובה, עד כאן לשון הרמב"ם. וכתב הרא"ש בארחותיו (פסקא מד): "שמח בשמעך תוכחה כמוצא שלל רב, כי התוכחה היא המביאה לתשובה". ומסביר "אור יחזקאל": האדם נמצא במצב של תרדמה ושקוע בה וצריך מי שיעורר אותו, כי להתעורר מעצמו קשה מאד. וכדי שיתעורר צריך, כמו שכתב הרמב"ם, שמישהו אחר יודיע לו חטאו ויכלימהו, כי מבלי זאת קשה הסכוי שיתעורר מעצמו מתרדמתו. והשונא תוכחות איבד את המעורר שיעוררהו לתשובה.

ועל אלו החמשה דברים כתב הרמב"ם: "הנועלים דרכי התשובה בפני עושיהם".
ואם נתבונן, למה על ד' דברים של החלוקה הראשונה אמר הרמב"ם: "אין מספיקים בידו", ועל ה' דברים של החלוקה השניה אמר: "נועלין"? ונראה לפרש שהיות שד' דברים הראשונים הם עוונות חמורים אמנם, אבל נובעים מכח התאוה של האדם ולא מכח הכפירה והבעיטה בדברים שבקדושה, ולכך אין מספיקין בידו, כלומר: "לא יסיעוהו מן השמים לגודל חטאו" כלשון הרמב"ם. אולם בחלוקה ב', שקם נגד הצבור ונגד החכמים ומלעיג על המצוות וכו', שזה מכח כפירה ובעיטה ולא מכח תאוה לבד, זה חמור יותר שלא רק שלא מסייעין לו לעשות תשובה אלא "נועלין דרכי התשובה בפניהם", כלומר: משימים להם מן השמים מניעות ועכובים מלהתקבל תשובתם, רחמנא לצלן.
חלוקה ג': א. המקלל את הרבים ולא קלל אדם ידוע, כך שאין יכול לבקש מחילה. וכמה דבר זה מצוי כשאדם מקלל צבור שלם או עדה מסוימת, אנה יבקש כפרה לעצמו.
ב. החולק עם הגנב, לפי שאינו יודע מי הוא הנגנב כי חולק עם הגנב הגונב לרבים, ולמי יחזיר? ועוד שמסיע בידי הגנב ומחטיאו.
ג. המוצא אבדה ואינו מכריז עליה, ובינתים הלכו בעליה. וכשכבר ירצה להחזיר אינו מוצא את בעל האבדה. ובכלל זה כל עוונות גזל ומשא ומתן שלא באמונה, שכל זמן שיש בידו גזל אין תשובתו מתקבלת.
ד. האוכל שוד עניים ויתומים ואלמנות. כתב בספר "קב הישר": ובכלל זה הגוזל את הצבור ואוכל מקופות הקהל כסף שנועד ליתומים ולאלמנות ועניים. הרי הוא כאוכל בשרם ודמם ואינו זוכר שהקב"ה הוא אבי יתומים ודין אלמנות. בודאי מדת הדין מתוח לנגד האיש ההוא, עד כאן.
ה. המקבל שוחד להטות דין.
על חלוקה זו כתב הרמב"ם, שקשה לשוב עליהם בתשובה גמורה ולתקנם כתקון ("ויקרא" ה, כג): "והשיב את הגזלה אשר גזל", מאחר שאינו יודע למי ישיב. ואמנם תשובה שאינה גמורה שיך לשוב מהם, כמו שאמרו: "מי שגזל ואינו יודע למי גזל, יעשה בכסף צרכי צבור", וכבר הארכנו בזה לעיל.
חלוקה ד': א. האוכל מסעודה שאינה מספקת לבעליה, והוא אבק גזל, ובכלל זה הנוטל צדקה והוא אינו צריך לה ("קב הישר"). ואדם זה מדמה בדעתו שאין הוא חוטא וחושב: וכי אכלתי שלא ברשותו?! ולכך קשה לשוב מעוון זה, כי האדם מורה התר לעצמו.

ב. המשתמש בעבוטו של עני, שחושב: וכי גזלתי ממנו?! וכי חסרתי לו מממונו?! וכתב "קב הישר": ובכלל זה המתגאה על העני ומדבר לו קשות ומנצל את שתיקתו של העני שיודע שמסכן זה לא ישיב לדבריו וישתוק, ולכך מדבר לו קשות. והקב"ה שומע רואה ויריב ריבו ועושה משפט ויוציא לאור דינו, עד כאן.

ג. המסתכל בעריות, מעלה בדעתו שאין בכך כלום, שהוא אומר: וכי בעלתי או קרבתי אצלה?! והוא אינו יודע שראית העינים בעברה עוון גדול וגורמת לגופן של עריות שנאמר: "ולא תתורו", וכבר הארכנו בזה לעיל.

ד. המתכבד בקלון חברו, וזה אפילו שלא בפניו, ואומר בלבו שאין זה חטא לפי שאין חברו עומד שם ולא מתבייש. ופרוש מתכבד בקלון חברו, שמראה מעשיו הטובים מול ונגד מעשה חברו, כדי שיראה שהוא מכבד וחברו בזוי, עד כאן לשונו. וכמה מצוי עוון זה כשמדברים על מישהו וקם אחד ואומר: "אני איני כך" או: "אני במקומו לא הייתי עושה זאת" ומתכבד על-חשבון קלונו של חברו.

ה. החושד בכשרים בלבו, גם זה חושב בלבו שאינו חטא, שאומר: וכי מה עשיתי, רק חשדתי בו! ואינו יודע שזה עוון שמשים בדעתו אדם כשר לבעל עברה.

על חלקה זו אומר הרמב"ם, שהעושה אותן הוא בחזקת שלא ישוב מהם, כי מורה התר לעצמו ומקל עוונות אלו בלבו לאמר, מה עשיתי ומה בכך וכו'.

חלוקה ה': א. הולך רכיל.

ב. מדבר לשון הרע, איסורו מפורסם והארכנו בזה לעיל.

ג. בעל חימה. כתב "קב הישר": הינו מי שהוא אכזר ואינו שומע זעקת דלים ואינו דן לכף זכות ונוקם ונוטר ובעל מריבה, עז פנים ואינו בוש מבני אדם, מוציא קללה תדיר מפיו, מטיל אימה יתרה בתוך ביתו, אינו מתנהג בנחת עם הבריות.

ד. בעל מחשבה רעה. כתב "קב הישר": הינו משיא עצה שאינה הגונה לחברו, יועץ שלא לשם שמים, קושר קשרים וקנוניות, מחזיק במחלקת, שמח במריבת אחרים, מחזיק ידי בעלי מחלקת, רואה עושי עולה ואינו מוחה בידם, נותן יד לפושעים, שמח לאיד, צר עין בטובת חברו.

ה. המתחבר לרשע רעתו מפרסמת:

על חלקה זו אומר הרמב"ם: "העושה אותם ימשך אחריהם תמיד וקשים הם לפרש מהם".

ב. תאוות העולם הזה וחמדותיו מונעים את התשובה

כתב בספר "אור יחזקאל": ומעתה בבואנו לעשות תשובה, עלינו בראשית העבודה לבדוק, היכן נמצא בנו עקר החסרון שהיא דרכנו הרעה, ורק על-ידי עזיבתנו את הדרך הרעה נוכל אחר כך לפתוח פתח לתשובה.

ונראה שהדרך הרעה העקרית שאנו שרויים בה היא תאות העולם הזה ורצונותיו המטבעת בנו. וכפי שהקדמנו דברי ה"זהר" שאדם חשיב דהאי עלמא שיך לו ולדור דור, וכל זמן שנמצא בנו רצון העולם הזה אין מקום לשאיפה לעולם הבא, כי העולם הזה ועולם הבא שתי צרות הם (כלשון ה"חובות הלבבות"): העולם הזה הוא טומאה וגשמיות, ועולם הבא קדושה ורוחניות, ומשום הכי לא יתכן שיהיה באדם אחד השאיפה והתשוקה לשניהם יחד.

ויותר מכך יש לראות בפרשת "נצבים" שכרת הקב"ה ברית ואלה עם כלל ישראל: "כי אם את אשר ישנו פה עמנו עמד היום" וגו' ("דברים" כט יח) ? וברש"י: "לפי שראיתם האמות עובדי אלילים ושמא השיא לב אחד מכם ללכת אחריהם, לפיכך אני צריך להשביעכם". מבואר נמי שכל השבועה הוצרכה כדי שלא ישפעו כלל ישראל לאחר ארבעים שנה במדבר מראית גלולי העכו"ם ושקוציו, כי רוחניות קשה מאד להשגה, וכל דבר קל יכול להזיק לרוחניות. והינו דאמרינן ("חגיגה" טו.): "קשי לקנותן ככלי זהב ונוחין לאבדן ככלי זכוכית", מפני שבעולם הזה הגשמי, המנגד לרוחניות, כאשר רוצה להשיג רוחניות הסותרת מציאות עולם הזה, כל ניד וזיע קל יפריע להשגת רוחניות.

ומעתה נראה שהדברים קל וחמר: ואם בגויים עובדי גלולים ואלילים חששו שמא תשפיע ראיתם ותדיח אותנו מעבודתנו הרוחנית, על אחת כמה וכמה בעת שאנו מוקפים יהודים המתנהגים שלא כראוי, ודאי שנמצאים אנו בסכנה מתמדת, כי הרי מעכו"ם רחוקים אנו ואין לנו כל קשר אליהם, ואם כן פשוט שכל מי שקרוב אלינו השפעתו חזקה יותר וקשה להתמודד עמה. ומעתה הרי נתבאר שאהבת עולם הזה מטבעת בנו מראשית בריתנו, ומסביבנו יש אנשים שרק עולם הזה הוא כל עבודתם ושאיפתם, ולכן ודאי שנדבקים אנו בהם וקשה לנו להנתק מכך. ומשום הכי קרובים אנו לכל מחשבות הבל ושטות.

הרמב"ם (הקדמה לפרוש המשניות ל"זרעים") קורא לעולם הזה "עולם המשתגע". ואם נאמר זאת בדורו של הרמב"ם, בוודאי מתאימים הדברים לזמננו עתה, כשההפקרות והשטות מקיפים את כל העולם, והלא דורנו גרוע יותר מדורות הקדמוניים. הסבא מקלם ז"ל אמר שאנו גרועים יותר מדורו של אנוש שהם ידעו והכירו בהקב"ה ובעולם הבא,

אלא שהיתה להם טעות מסוימת בהבנת דרכי הבריאה. אמנם בזמננו אין ידיעה כלל ברוחניות ונצח, וכל מחשבות אנשי העולם רק לחיות חיים גשמיים ותכליתיים בעולם הזה. וידוע שהאבות והאמהות בדורנו כל מטרתם רק להקנות "תכלית" מזויפת לבניהם. [ויש מקרים שדווקא הבנים הצעירים השקפותיהם מוצקות מדעות ההורים. בתורה נאמר: "שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך" ("דברים" כו, ז), ואלו מצבנו עתה שאין לשאל ולהתיעץ בדור ההורים המבגרים שהשקפותיהם גרועות ולא נכונות.]

נמצא עתה שהכרחית היא לצרך השלמת עבודתנו ליקח את עצת הלוצאטו ולברר ולאמת שחובתנו בעולמנו אינה למען חיי עולם הזה אלא עבור חיי עולם הבא, ומחיבים לעשות ולהשריש זאת בכל הדרכים העומדים בפנינו. זכורני ש"החפץ חיים" ז"ל היה אומר: הרי נשמתו של אדם באה לזה העולם ממרחק רב כל כך, מעולמות העליונים, וכי יתכן שבאה ממרחק בשביל הנאות ספורות וחולפות בעולם הזה, שאינם אלא לשעה. ושאר ימי חייו סובבים אותו צרות ויסורין לאין שעור?!

ג. הבלבול והטרדות ממפסידי התשובה

כתב ב"אור יחזקאל": ומעתה לאחר שנתבאר כמה מעלה מעלת התשובה, אם כן בודאי מחובתנו להשתדל לזכות לכל הפחות לחלק במצות התשובה. ועלינו לבדק מה הם המפריעים והמונעים את התשובה. והנה הלוצאטו ("מסלת ישרים" פרק ב') נתן לנו דרך קלה לזכות לתשובה וגלה לנו סוד גדול בסבת מניעת התשובה, וזה לשונו: "והינו שהיו רודפים והולכים במרוצת הרגלם ודרכיהם מבלי שיניחו זמן לעצמם לדקדק על המעשים והדרכים, ונמצא שהם נופלים ברעה בלי ראות אותה. ואולם הנה זאת באמת אחת מתחבולות היצר הרע וערמתו להכביד העבודה בתמידות על לבות בני האדם עד שלא ישאר להם רוח להתבונן ולהסתכל באיזה דרך הם הולכים, כי יודע הוא שאלולי היו שמים לבם כמעט קט על דרכיהם ודאי שמיד היו מתחילים להנחם ממעשיהם והיתה החרטה הולכת ומתגברת בהם עד שהיו עוזבים החטא לגמרי והרי זה מעין עצת פרעה הרשע" וכו'.

מלמדנו הלוצאטו שכח היצר אינו נובע מתאוות ורצונות אלא שהיצר הרע מבלבל את האדם ומונע אותו מלהתבונן ולחשוב אודות עתידו ומצבו, כי בשעה שמבולבל ומוטרד הוא בעניני עולמו לא יגיע אדם להכרת עצמו ומצבו, כי המבולבל אינו בגדר אדם כלל, שהרי יסודו של אדם הוא מעלת המחשבה, ובעת הבלבול והטרדה אין לו אפשרות למחשבה ולהתבוננות, ולכן אינו אדם כלל. ובעת הטרדה והבלבול יתכן שאדם רץ

ועושה פעלות שונות ואינו יודע לאן רץ ומה מטרידו ודוחקו, ואין לו זמן לחשב כלל אודות סבת מרוצתו.

וענין זה קראוהו חז"ל ("בראשית רבה" יז, ה): "ג' תרדמות הן: תרדמה של נבואה, תרדמה של שנה ותרדמה של שטות, שנאמר: 'כי נסך עליכם רוח תרדמה' ", ותרדמה פרושה שדרגת האדם שבו ומעלתו - אינן, והסבה לכך נובעת מכח השטות השולטת בו. ועיין שם בלוצאטו שהוסיף: "כן היא עצת היצר הרע ממש על בני האדם, כי איש מלחמה הוא ומלמד בערמומיות ואי אפשר להמלט ממנו אלא בחכמה רבה והשקפה גדולה". וזו עלינו לדעת כי השומע דברי הרמח"ל כאלו שמע מפי הגבורה.

ומעתה נקל מאד להגיע לתשובה שלימה, בעת שיעזב את הטרדות ואת הבלבול ויתישב בלבו קמעא לחשב אודות מעמדו ומצבו הרוחני ויתבונן מה עשה כל ימי חייו ומה הספיק לעשות בימי שנותיו. ועוד יחשב: והרי כל העולם כלו נברא עבור יחיד, ואם כן לשם מה נבראתי בעולם? מחשבות אלו ודוגמתן יהיו הדרך הראשונה שעל-ידה יגיע לתשובה.

והדברים מפרשים ברמב"ם ("הלכות תשובה" פרק ג' הלכה יד): "אף-על-פי שתקיעת שופר בראש השנה גזרת הכתוב, רמז יש בה כלומר: עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם. אלו השוכחים את האמת בהבלי הזמן ושוגים כל שנתם בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והיטיבו דרכיכם ומעלליכם ויעזב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה". מבאר לנו נמי ברמב"ם שהסבה לאי עשית התשובה היא התרדמה השולטת בנו, ולכן נתנה לנו מצות תקיעת שופר, שהשופר מתריע ומעורר ישן: "למה תישן? קום התעורר משנתך וחשב על מעשיך, וברגע שישמע תקיעת שופר ויתעורר אף לשעה קלה, כבר השיג מעט דרך התשובה, כי כשיתבונן מעט, יזכר בהקב"ה ויראה ששכח את האמת בהבלי הזמן, ונתן כל ימי שנותיו בהבל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, כי בהתבוננות מועטת יראה שעולם הזה אינו נותן לו מאומה, וכל כלו אינו אלא רמאות, וכדתנן ("אבות" ב, ז): "מרבה בשר מרבה רמה; מרבה נכסים מרבה דאגה", ונמצא שאף עולם הזה אינו נותן לו. ולכל זה לא צריך מחשבות עמקות ונשגבות אלא רק בעת שיתבונן מעט בדברים אלו יגיע לידי תשובה.

פרק ה' - זמני התשובה

א. חיוב התשובה יום יום

רבים נזכרים להתעורר לתשובה משנה לשנה בימי הרחמים והסליחות. וראיתי להאריך בפרקים אלו על גודל טעותם והפסדם, כי יעילות פעלת התשובה נעשית דווקא יום יום. רבותיבו תקנו לנו ג' פעמים ביום בקשת "החזירנו בתשובה שלמה לפניך", הרי שהאדם חיב לשוב תמיד בכל עת ולא די בימים מסוימים. והדבר יובן על-פי משל שהביא ה"פלא יועץ" בערך 'תשובה':

משל לבן מלך ששלחו אביו לארץ מרחקים כדי שירויח ויקנה סחורה לעצמו וידע דרך משא ומתן. והלך וצרור כספו בידו, ולא עשה כפי שצוה אותו אביו אלא פנה אל רהבים ולוה ואכל עד שנעשה בעל חוב גדול והוא לא ידע סך חובו. ובעלי החובות הלכו אצל המלך שיפרע להם, ואמר להם המלך שימתינו כי ברצונו לכתב לבנו שישוב בתשובה וישלח כסף חובו; ואם לא, יפרע ממנו ביסורים, וכן עשה. והבן בראותו מכתב אביו התחיל לעשות תשובה ולשלח סחורות וכסף לאביו לכסות חובו, ומפחד היה תמיד שמא עדין לא מספיק מה ששלח או שמא נגנב בדרך, ולכך היה עובד ללא הפסקה ושולח ללא הרף כסף או סחורה לכסות הסכום, כי הוא לא ידע עד בואו האם נפרע כל חובו או לא.

הנמשל: האדם חטא לבוראו ולבסוף מחליט לחזור בתשובה, אולם אין הוא יודע מתי יכופר וירוחם; עומק הדין העלימו הקב"ה מבני אדם. על כן חיב אדם לשלח למעלה לאביו שבשמים בכל יום ובכל רגע דברי פיוס ומעשים טובים ותורה הרבה לכסות חובו משתי סבות: א. עדיף להזדרז לשוב ולזכות לנעם ה' כבר בחיים חיותו ולא להאריך קצף ה' עליו. ב. מי יודע אם כל ימיו יספיקו לו לכסות חטאיו, ורק אם יעשה כל שביכלתו יצא זכאי, שאפילו ימות באמצע התשובה - כיון שגלוי לפניו שלו היה חי עוד היה ממשיך ולא מתרפה מעסק התשובה, הרי נחשב לו תשובה שלימה.

וראה מה שכתב עוד ה"פלא יועץ" בערך 'תשובה' וזה לשונו: ומה גם בדורות הללו דלונו מאד וחסרנו כל טוב, ואין אדם צדיק בארץ שיערב לבו לומר שיתקן את מעותו ויצא ידי חובה לגמרי, לו יחיה גבר שנין אלפין, כי אין רגע בלא פגע ובכל יום מוסיף חדשים על ישנים וכו'. וצא ולמד מגדולי עולם כמה עשו על חטא קל, ובראש דוד המלך שהקים עולה של תשובה. נאמר ("תהלים" כד): "ברכי כשלו מצום" וכו' ואף-על-פי-כן אמרו רז"ל שלא נתרצה אלא שבע שנים אחר פטירתו כשנבנה בית המקדש, וכמה גדולי עולם

שהושחרו שיניהם מהתעניות על חטא קל כמובא בגמרא, וכל שכן לנו שלא יספיק כל ימי שנותינו ולא נוכל לצאת ידי חובה.

ועוד שם: והסימן המובהק לאדם שעדין לא טוהר מחלאת עוונותיו, שאלו היתה נפשנו מוטהרה לא היתה יוצאת תקלה מתחת ידינו והיינו יכולים לכוון דעתנו לאהבה וליראה את ה' יראה גדולה ואהבה עזה ולכוון בתפילתו ללא מחשבות זרות וכו' ולעבד את בוראנו עבודה שלמה עבודה תמה ביראה ואהבה ושמחה וכן לשמח שמחה של מצוה יותר מכל טוב שבעולם וכן להתעצב בזמן צער כגון על חרבן בית המקדש ותקון חצות ועל עוונותינו כמי שבנו יחידו מוטל מת לפניו, והיתה נשמתנו עולה למעלה בכל לילה לחזות בנעם ה' וכו'. וכן מובא ב"ספר חסידים" שסימן לאדם אם יתקן הוא או לא, אם יכול לכוון בתפילתו ללא מחשבות זרות וכו', עיין שם באורך. ומסיבה זו עלינו לשוב יום יום, כל עוד אין אותות התשובה וקבלתה ידועים לנו ואין אנו מצליחים לכוון היטב בתפילה.

ב. מעלת "מארי חשבנא" הנזכר ב"זהר"

["מארי דחושבנא" - בעלי חשבון, העושין חשבון נפש דבר יום ביום].

אמרו רז"ל בגמרא ("בבא בתרא"): "על כן יאמרו המשלים באו חשבון תבנה ותכונן עיר סיחון" ("במדבר" כא). אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב "על כן יאמרו המשלים" וגו', 'המשלים' אלו המושלים ביצרם. 'בואו חשבון' - בואו ונחשב חשבונו של עולם - הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה. "תבנה ותכונן עיר סיחון" - אם אתה עושה כן תבנה בעולם הזה ותכונן לעולם הבא, עד כאן הגמרא.

כתב בספר "טהרת הקודש" בבאור דברי "הזהר הקדוש": כל יום הוא ענין גדול ונורא והוא ענין בפני עצמו, וצריך לתקן כל יום ביומו את אותו יום, שיצא יום מתוקן במצוות ומעשים טובים. ואם נאבד חס ושלום זה היום בהבלים בבטול תורה ובלי קיום מצוות, נאבד ניצוץ אחד מחלקי ניצוצי הנשמה, כי ידוע שכל נשמה מתחלקת מהרבה ניצוצין ובכל גלגול שולחין לנשמה לתקן מספר מסים של ניצוצין שצריכה לתקן בגלגול ההוא. וכפי מספר הניצוצין כן מספר הימים שאדם חי על-פני האדמה, כלומר שבכל יום עליו לתקן ניצוץ אחר מהנשמה השיך לתקנו באותו היום דוקא.

ובמות האדם מתלבשת הנשמה באלו הימים ובמצוות שתקן, כי הניצוץ של הנשמה צריך לבוש, והלבוש של הניצוץ הוא תיקון היום של אותו ניצוץ בתורה ומצוות, ובזה נעשה לאדם לבושין לגן-עדן. ואם החסיר מהלבושין? שהם המצוות ומעשים טובים שיש לתקן יום ביומו, כך חסרה הנשמה מלבושיה. כמו למשל הגוף הגשמי של האדם צריך

לבוש מיחד לראש ולבוש מיחד לגוף ומנעל לרגל וכו', ככה מצטרכת הנשמה לפי ערכה לרבוי לבושין. וכמו שאדם שחסר לו כובע לראשו או מנעלים לרגליו או כסוי לגופו, הרי הוא בבושה גדולה כך הנשמה כשחסר לה לבושיה שהם המצוות ומעשים טובים ותקון הימים בתורה ומעשים טובים, הרי שאותם ניצוצין השיכים לאותם ימים, ערומים מלבוש, והרי בושתו לעתיד בעולם הנשמות רב למאד, ועל זה יתגלגל האדם בגלגולים רבים עד שגומר לתקן ניצוצות נשמתו ולהתקין להם לבוש שהוא על-ידי תיקון הימים, כל יום והניצוץ שלו, בתורה ומעשים טובים.

ג. עוד מענין "מארי חשבנא"

ועוד שם: וזה היה כל עבודת הצדיקים לתקן אלו הימים, ולכן נשתבחו בזה אבותינו כמו שנאמר: "ואברהם זקן בא בימים" וכן: "והמלך דוד זקן בא בימים" - הכוונה שהיו כל ימיהם מתקנים בשלמות ללא חסרון כלל.

לכן צריך שידע האדם, שאם עובר עליו יום שלא תקנו כראוי בתורה ומעשים טובים, חסר תיקון ניצוץ אחד מנשמתו, כאמור שמספר הניצוצין של הנשמה כמספר ימי חיי האדם, ונחסר לניצוץ ההוא מנשמתו לבוש, וכל שכן חס ושלום אם חטא; לא די שאין לבוש קדוש לניצוץ נשמתו אלא תקן לבוש רע לניצוץ ההוא רחמנא לצלן. ואם תקשה: אם כן מה יעשה האדם שעברו עליו כבר ימים ושנים שהלך בחשך בלי תיקון וכעת בא ברצון מלא לחזור בתשובה, איך יתקן את אותם ימים שחסרים מתיקון נשמתו?! וכן הרבה פעמים חושב אדם שתקן, אבל מי יודע אם נתקבלו תורתו ומצוותיו כראוי לחשב לו תיקון היום בשלמות? וכי אין לו תקוה חס ושלום, הלא הקב"ה חנון ורחום מלא רחמים ורוצה בתקון עמו ישראל?!

רק גילה לנו בעל "אור החיים" הקדוש נחמה גדולה (בפרשת "ויחי") שאותם ניצוצי הקודש שלא נתקנו יום ביומו מסבת שפגם האדם אותם ימים ולא תקנם בתורה ומעשים טובים, אינם מסתלקים ונאבדים לגמרי חס ושלום אלא עומדים וממתינים לתקונם, וכשישוב בתשובה שלימה ויתחרט על הימים שעברו בחשך יחזרו לתקונם אלו הימים וניצוצי הנשמה התלויים בימים ויתחברו לנשמתו הקדושה של האדם.

אבל תדע שכל מה שאדם מתאחר מלשוב לה' ולתקן אלו הימים, יותר מתחשכים אלו הימים ומתעבה הזהמה והשקוץ כמו הזהב הטוב כשהוא משקע בתהום הארץ, ולפעמים שקוע הזהב ברפש וטיט המזהם והמשוקץ; וכמה שמשתהה יותר בטינוף, יותר מעלה חלודה ועכירות, ויותר קשה לנקותו ולצחצחו וליפותו ולהחזירו למראה גון זהב.

ככה הנשמה: כפי מה שמתאחר האדם מלתקן את ימים שעברו בחשך, ככה מתעבה ונחשך אור הניצוץ של הנשמה ומתחזקים הלבושים הרעים שמלבישם לאותו ניצוץ. ולכן דרשו רז"ל: "אשרי איש ירא את ה' " - אשרי מי שעושה תשובה כשהוא איש דהינו בבחרותו, עד כאן תוכן דבריו.

עוד שם מרבנו האר"י ז"ל, שאדם שפגם את יומו בעוונות, ממתינים לו מן השמים עד הערב של אותו יום ובזה יש לו אפשרות לתקן את יומו בנקל ובמהירות, כי אם כבר עבר הלילה בלא תשובה מתקשה תיקונו.

ד. עוד מענין החובה לעשות תשובה דבר יום ביומו

עוד שם: לכן אם מקדים האדם לשוב לה' בערב הראשון אז תקונו ביותר גדול ונעלה, ולכן מובא ב"זהר הקדוש" ("וישב" קצא) וזה לשונו: "בכל יומא ויומא כד אתי ליליא בעי לאסתכלה ולמבדק בכל מה דעבד כל ההוא יומא בגין דיתוב מניהו ויסתכל בהו תדיר בגין דיתוב קמי מאריה כד"א ("תהלים" נא): "וחטאתי נגדי תמיד" בגין דיתוב מניהו, עד כאן.

ואם אדם זוכה לתקן את בחינת היום בתשובה, אז מעלתו גדולה עד למאד, כי יש היכל מיחד בשמים שזה היכל קדוש ונורא שנקרא "היכל מארי דחשבנא" (ומי שהוא מהמארי דחשבנא זוכה לכנס בזה ההיכל לאחר אריכות ימיו ושנותיו), ועוד: מי שזוכה לשוב אל ה' ולהיות ממארי דחשבנא, הגם אם חטא ופגם לפני ה' ומחויב לירד שאולה בגיהנום, אינו משתהה שם אלא עולה משם בהקדם, כמובא ב"זהר הקדוש" (פרשת "קרח" קעח), וזה לשונו: בגיהנום אית ביה מדורין על מדורין, מדורא תתאה שאול, מדורא תתאה מנה אבדון, ודא סמיך לדא, מאן דנחית לשאול ידונון ליה ומתמן יצפצף ועולה, הדא הוא דכתיב ("שמואל" א, ב): "מוריד שאול ויעל". ומאן דנחית לאבדון תו לא סליק לעלמין. מאן דאית ביה עובדא טבא או דאיהו מארי דחשבנא, הא אוקמוה דבכל לילה ולילא עד לא ישכב ועד לא נאים בעי בר נש למעבד חשבנא מעובדוי דעבד כל ההוא יומא ויתוב מניהו ויבעי עליהו רחמי וכו', הוא לא ישתאר תמן ולא ישתכח ביניהו וכו'. ולא ישתכח אלא לעילא לעילא באתר דכמה נהורין ובוצינין וכמה כסופין שארן ביה, וקודשא בריך הוא אתי לאשתעשע עם שאר צדיקיא די בגן עדן, עד כאן.

לכן אשרי חלקו וגורלו למי שזוכה להיות מכת הנקראים "מארי חשבנא", כי כן נקראים בלשון "מארי" שהוא לשון חשיבות כמו מר, כי הוא שולט על החשבון וכו', עד כאן.

ועוד כתב בספר "פלא יועץ" וזה לשונו: פרש ב"זהר הקדוש" שעל-ידי זה הזהירה תורה "לא תלין נבלתו" שלא ילין עם חטא כי נבלה היא. וכתבו המפרשים שהשב תכף באותו יום דומה לדיו לחה שבנקל יוכל לימחק ולהיקנח, לא כן כשהיא יבשה, עד כאן לשונו.

ה. אין לך אדם שאין לו שעה

פרש רבי אלימלך מליז'נסק בספר "נעם אלימלך" (פרשת "בא"): "אין לך אדם שאין לו שעה" - מי שאין לו שעה מיוחדת להתבודד עם קונו ולחשב על תכליתו, אינו נחשב בגדר אדם כלל, וזה אין לך אדם שיקרא "אדם" מבלי שיהיה לו שעה ביום לחשוב על תכליתו, עד כאן.

וכן הרמח"ל זועק בקריאה נרגשת למה לא יפנה שעה בכל יום לחשב ולהתבונן על מה באתי לזה העולם, מה עשו אבותי שכה חשק ה' בהם, וכיוצא בזה מחשבות של חשבון מצבו, לפחות כמו שחושב כל יום הסוחר מחשבות חשבונותיו. והוא דבר שטרחתו מועטת ופריו רב, עד כאן. ועיין שם בארך ב"פרי עץ חיים" שבסוף ספר "מסילת ישרים".

ו. בואו חשבון

עוד שם ב"טהרת הקודש": ומהו החשבון שיש לחשב בשעה מן היום כאמור לעיל? הפסד מצוה כנגד שכרה, כי היצר מטעים לאדם מתאוות נעם צוף שקריו, וזה שכר שיש לו לחוטא בעולם הזה, אבל צריך שיחשב מהו ההפסד שכנגד שכר זה, וכמה צריך לסבל על כל רגע אחד של עברה, וכמה גלים יעברו על נפש החוטאת, וכן הפסד מצוה שאמנם הנך מפסיד כביכול בעשית המצוה כגון צדקה או שנותן מזמנך ללימוד וכביכול מפסיד פרנסה, משא ומתן וכדומה, אבל הבט מהו השכר שכנגד הפסד מדמה זה, והוא "מה רב טובך אשר צפנת ליראיך" נגד החוסים בך.

ועוד שם: אי אפשר לזכות להיות באמת ממארי דחשבנא, [בעלי חשבון, ונקראים כך על שם ישוב דעת שיש להם שאינם הולכים בעולם ככסילים שאין יודעים את תכליתם, וכמו שאומרים על מיושב ומתון: "הוא חי בחשבון".] רק אם מצין לו כל עברות שעשה מקטן ועד גדול. ועל זה נאמר: "וזה יכתב ידו לה' " - אלו בעלי תשובה שכותבים עוונותיהם על-מנת לשוב לה' עליהם. ועל-ידי התשובה יתעלה הבעל-תשובה הרבה, כמובא ב"זהר הקדוש" שהבעל-תשובה ברגע אחד מתעלה, מה שצריך הצדיק להתיגעות זמן רב, עד כאן תוכן דבריו.

ובמשל נפלא מסביר ה"חפץ חיים" מה בין הרושם חטאיו בפנקסו לבין אותו שאין רושם, וזה לשונו: וכדי לבאר ענין הכתיבה על פנקסו אסביר במשל לראובן שהלוה לשמעון אלף דינרי זהב. לימים פגש ראובן בשמעון ואמר לו: "הזוכר אתה שהנך חיב

לי עדין סך אלף דינרי זהב?" השיב לו שמעון: "ידעתי, לא נעלם ממני אף רגע אחד את החוב שהנני חיב לך ורשום על פנקסי והנני מקוה ומצפה אותו היום שיהיה בידי לסלק לך ברב תודה". וייטב הדבר מאד בעיני ראובן, כי כבר בטוח הוא בשמעון שלא ילכו מעותיו לאבדון אצלו, ורק מפני מצוקות הזמן אי אפשר לו לסלקו. וכל זה אם שמעון הוא איש ישר ותמים, מה שאין כן אם שמעון הוא איש בליעל ואיש מרמה, וכשתובעו ראובן הוא עונה לו: "לא היו דברים מעולם ולא ידעתי כלל אם אני חיב לך", אז כבר מסופק ראובן במעותיו והלואי שיעלה בידו להשיג מקצת מן המקצת, כי אחרי שאיננו חש לכתב הדבר בפנקס לזכרון, בודאי אינו חושש על ממון אחרים שיש תחת ידו ולא מאיש כזה לחכות שיסלק המעות.

כן הדבר בענייננו: האיש החכם והנבון החרד לדבר ה', אם ארע לו פעם אחת שעבר על איזה חטא, לבו נוקפו עליו והוא שב ומתחרט עליו ורושם את עוונו בפנקסו לזכרון שלא ישכח ממנו, ותמיד יזרז את עצמו לשוב בתשובה עליו, וכדכתיב ("תהלים" נא): "וחטאתי נגדי תמיד". מה שאין כן באחד שעבר עבירה אחת ומכל שכן עברה שחיבין עליה מיתה בידי שמים, ואינו שם לבו כלל על זה ואינו חושש לשוב בתשובה עליה, אז אין ספק בידו לעשות תשובה כראוי, מאחר שלבסוף ישכח ממנו העוון לגמרי, והחטא יהיה שמור לו לפי זה עד יום בואו לחשבון לפני ה'. וזהו כונת הגמרא שרבן גמליאל שחטא בשוגג והטה הנר בשבת כתב עוון זה על פנקסו, רצונו לומר ששם העוון נגדו תמיד וכל ימיו היה דואג ומצטער שמא לא יצא ידי חובה בתשובה שעשה.

ויכול לתקן הימים שעברו בחשך, לא רק הלא תעשה שעבר עליה אלא גם העשה שבטל כגון תורה ותפילה, שעל זה לכאורה לא שיך תיקון שהרי עבר הזמן והוי "מעות לא יוכל לתקן", גם על זה יש תיקון כמובא בספר הקדוש "עשרה מאמרות" על הפסוק: "כי בשת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד", דהינו שהקב"ה הבטיח לבעל תשובה כי לעתיד לבוא יהיה מר ואהלות כל בגדתיך", כלומר: כל הבגידות שבגד החוטא בה', על-ידי התשובה יהיה מור ואהלות שהם מיני בשמים המריחים ריח טוב, כי יתהפך הכל לזכות וימים הבטלים גם יתקנו על-ידי התשובה.

כלל הדברים שימהר יחיש לעשות תשובה יום ביומו וכאמור משם האר"י שממתינים לחוטא עד הערב, וכמובא ב"זהר הקדוש" ("בראשית" קצא) שבכל יומא ויומא כד אתי ליליא [בכל יום ויום כשמגיע הלילה], בעי לאסתכלא ולמבדק בכל מה דעבד כל ההוא יומא [צריך להסתכל ולבדוק כל מה שעשה באותו יום], בגין דיתוב מניהו ויסתכל בהו תדיר בגין דיתוב קמי מאריה [כדי שישוב בתשובה עליהם ויסתכל בעוונותיו תמיד].

ז. ככל שהתשובה נעשית סמוך לחטא, מעולה יותר ובנקל יותר

כתב עוד ב"טהרת הקודש": מדה היותר טובה ונבחרת, אם אדם עבר איזה עבירה חס ושלום הן קלה הן חמורה, לא ימתין עד הערב רק תכף ישוב לה' ויתחנן לו שימחל לו, וגם בעברה חמורה אם נותן תכף אל לבו לשוב לה' ובוכה ומתחנן ומתחרט ונותן אל לבו, אז תשובתו בודאי ובודאי בנקל בלי שעור וחקר, ויותר בנקל בא לתיקון מאשר כשמשהה העברה מלשוב לה' ודוחה תיקונו מיום ליום.

ועוד שם: והנה זו המעלה היותר גבוהה ונעלה ורמה להיות חי בחשבון כזה לשוב לה' תכף ומיד על כל מה שפגם ויאמר: "אנא ה' חטאתי עויתי פשעתי לפניך והכעסתי אותך, אנא ה' חוס וחמול על נפשי האמללה ולא אדחה מלפניך".

עוד שם: וכל שכן אם חטא ונכשל חס ושלום באיזה עברה חמורה של כעס ולשון הרע וכל שכן בפגם הברית חס ושלום, אף-על-פי שמבין שלא ביום או יומים אפשר לתקן זאת, אף-על-פי-כן תכף יתחנן לה': אנא ה' ערב עבדך לטוב אל יעשקני זדים, דהינו שאל יקבל ה' יתברך המלשינות של המקטרגים שרוצים לקרעו כדג בסבת העברה, ויתחנן לה' שיהיה ערב בעדו עד שיזכה לשוב בתשובה שלימה לפניו. ואדם כזה אשר מתמיד בתשובה, הקב"ה חוננו ומרחם עליו ומתקנו בעודו בעולם הזה או ביסורים קלים ולפעמים חמורים חס ושלום, כדי שלא יצטרך לבוא לעולם העליון במומיו.

ועוד שם: ותכף ומיד שנכשלת באיזה מדה רעה חס ושלום כמו בכעס, בהלבנת פנים, בלשון הרע, בשקר אפילו כל שהוא, אכזריות, גאוה, מהעברות היותר חמורים וכל שכן חס ושלום עבירה במעשה: בפגם היסוד, בהרהור, בהסתכלות, בליצנות, בשיחת הילדים, רבוי שיחה עם אשה או תאות היתר יותר ממה שצריך לבריאות הגוף, או העובד ה' שלא קודש עצמו במתר לו או בטול תורה, דברים בטלים וכדומה מדברים המפרשים ב"תפילת השב", כי אין רגע בלי פגע וצופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו חס ושלום, זה היצר הרע כמובא בגמרא ("קדושין" ל:) כי היצר הרע אורב לאדם ולא נח ולא שקט, כי אין לו עבודה אחרת, רק זה העבודה לארב בעינים צופיות להחטיא את האדם בכל רגע בעברה אחרת.

ותכף שהכשילך היצר באיזה עבירה חס ושלום, תכף ומיד תרוץ לחדרי התשובה, כי באם לא כן, הרי בעל-כרחך עבירה גוררת עברה, כי העברה לא נחה ולא שקטה עד שתצמיד עמה חברתה, עברה האחרת, כמו שפרשו המפרשים על מאמר המשנה ("אבות" פ"ד): "ובורח מן העברה", דהינו מן עבירה הקודמת, שלא ימשיכך לעברה האחרת, כי עבירה גוררת עברה, והיכן יברח וירוץ מן העברה? הבריחה הוא לתשובה תכף, כי לימוד

התורה איננו מספיק להנצל מן עברה אחרת, כמובא בספר הקדוש "ראשית חכמה", כי אין חכם ועוסק בתורה יומם ולילה יותר מדוד מלכנו, עם כל זה לא הספיק לו הלימוד לתקן העברה, רק כל ימיו עסק בתשובה גדולה ונוראה וסגופים גדולים ונוראים, וכן אנו רואים אצל אחיתפל ודואג וירבעם שהיו גדולים בתורה ושקולים נגד כל חכמי ישראל ולא הספיק להם תורתם לכפר על עוונם כלום.

וכן תראה ותתבונן ב"ספר הגלגולים" כי קדושי וחכמי עולם ואפילו התנא הקדוש רבי עקיבא לא הספיק להם תורתם, כי תורה לבד אינו מועיל, רק שממתינין לו בשמים בזכות תורה וצדקה ומסבירין לו פנים ומאריכין לו ימי תשובתו וממתינין בשמים עד שישוב לה' בתשובה, אם יזכה לשוב, ולואי שישוב. ואם לא ישוב על כל עברה, אז חס ושלום מר ומרור הוא מאד, כמבאר בספר הקדוש "ראשית חכמה" אשר כל דבריו קודש קדשין, ובשל"ה הקדוש וביתר ספרי יראים. וכל זה אחי חביבי דברים אמתיים מפי רבנו האר"י ז"ל וצדיקים אמתיים כמסירתם מסיני. ואם ישוב תכף ומיד לה' אז יהיה כמאמרם ז"ל ("חגיגה" ה): "העושה דבר ומתחרט בו, מוחלין לו מיד".

ח. הזמן המבחר לחשבון הנפש ותשובה הוא אחר חצות לילה או קודם עמוד השחר

כתב בספר "עטרת צבי" וזה לשונו: והנה אידי דאתינא להא מלתא נאריך בה קצת. דע אחי, כי מובא בדברי רבנו האר"י ז"ל שמי שרוצה שתעלה נשמתו למעלה, אז טוב שיבכה קודם השינה, ועל-ידי בכיה יש להנשמה עליה.

אלא שמאיזה סבה מובא שם שעדיף לאחר חצות מאשר בתחלת הלילה קודם שנתו. לכן כתב שם הקדוש בעל "עטרת צבי" שיתודה קצת קודם שנתו, ועקר התשובה יעשה בעמדו מן המטה באשמרת הבקר לאחר חצות לילה וכו'. וידבר דבורים לפני ה', אפילו בלשון הנדבר כמו בדבורי אשכנז וכדומה, כדי שיהיו הדבורים רגילים ומסדרים בפיו שלא יגמגם בהם. ובודאי אם אפשר לו לסדר דבורים בלשון הקודש בודאי יותר טוב וחשוב (כאשר כתב בהוספות מהרצ"א שם), וידבר דבורים לפני ה' כתינוק המתחנן ומתגעגע לפני אביו. ככה ישפך שיח ותחנונים לפני קונו, שאל ישליכנו מעל פניו ויקבל תשובתו ויקרבהו לעבודת שמו יתברך. ואז באותו זמן שהוא לאחר חצות או קודם עלות השחר, הוא עת רצון למעלה ועת רצון לקבלת התשובה, ויפה שעה אחת בתשובה בעולם הזה מכל חיי העולם הבא ("אבות" פ"ד), ואם יהיה רגיל בזה אז אשרי לו כי הקב"ה ברב רחמיו וחסדיו יפשט ימינו ויקבל תשובתו ברחמים וברצון.

ט. עוד מזמני התשובה - ערב שבת וערב ראש חדש

כתב בספר "פלא יועץ" וזה לשונו: ואם לא שב באותו יום, לפחות ישוב ביום ששי שבאותו שבוע שגם הוא זמן תשובה. וראוי לאדם להקדים הרהורי תשובה כדי שיוכל לומר הקידוש בליל שבת שהוא עדות, והרשע פסול לעדות. ועוד טעם חובות התשובה ביום ששי כדי שיזכה לתוספת נפש רוח ונשמה ולהארת קדושת שבת. ומזיו שפעת קדושתה של השבת שימשך עליו ישפע עליו לימות החל לשוב בתשובה ולעבד את בוראו עבודה שלמה. ולכן טוב לגבר שיפנה מעסקיו קודם קבלת שבת וישפך שיחה וידרש סליחה ואחר כך ילך למקוה וימצא תועלת לנפשו וטיהרו וקידשו.

וגם יום ערב ראש חדש הוא זמן תשובה על אשר חטא באותו חדש, וכבר רבים מאנשי מעשה נוהגים להתענות בכל ערב ראש חדש ומרבים בתחנונים. ונקרא שם היום "יום כפור קטן", וכבר כתבנו כי לא התענית עקר אלא התשובה שישוב מדרכו הרעה ויהיה מודה ועוזב אז ירוחם, עד כאן לשונו.

י. חובה להקדים תשובה לתפילה ולתורה

בילקוט ("נשא") איתא: עד שאתה מבקש רחמים על דברי תורה שיכנסו לתוך מעיך בקש רחמים על עברות שעברת שימחלו לך, עד כאן.

כתוב ב"קהלת" (ד, יז) "שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלקים", ותרגומו: "טר רגלך וכו' דלא תהך תמן מלא חובין קדם עד דלא תתוב ותהא מקריב אודנך לקבלא אלפן אוריתא מן כהניא וחכימיא, ולא תהא כטפשין דמקרבין קרבנא על חוביהון ולא תיבין מן עובדיהון בישיא דאחידן בידיהון" וכו'.

באור: שמור רגלך שלא תלך לבית ה' מלא עוונות קודם התשובה ותהא מקריב אזנך לשמע תורה מהכהנים ומהחכמים, ולא תהא כטפשין המקריבים קרבן על עוונותיהם ולא שבים ממעשיהם הרעים שעדין אוחזים בהם.

ומובא בספר "משנת אהרן" לרבי אהרן קוטלר זצ"ל שאין תפילתו מתקבלת בלי התשובה. והטעם פשוט, כי איך יעמד לפני המלך לבוש בלויי סחבות ומלוכלך ומטונף, ואיך לא יבוש לפניו.

והנה בתפילה אנו אומרים: "אתה קדוש ושמך קדוש וקדושים בכל יום יהללוך סלה", ואיך לא יבוש האדם בדרגתו ובמצבו הרעוע להכניס עצמו בין קדושים המהללים את שמו יתברך. ולא עוד, שהרי אין למלאכים רשות לפתח ב"קדושה" עד שיפצחו ישראלי ומתאספים כל צבא מרום ומחכים לישראל כמו צבור המחכה לחתן שהוא המרכז ובעל השמחה. והנה הוא החתן עצמו - שלו מחכים צבא מרום מלומר שירה - נכנס לאולם

בלבוש שק ובבלויי סחבות ובדרך בזיון. ולא רק שנכנס אלא בפיו בקשות וטענות רבות ורוצה שימלאו בקשותיו ומשאלותיו. כמה מהבזיון לומר שבחו של מלך באופן כזה!
ובמדרש "קהלת רבה" (פ"ד, יז) דרשו על הפסוק ("אסתר" ד, ב): "ויבוא עד שער המלך כי אין לבוא אל שער המלך בלבוש שק". ומה לכבוד מלך בשר ודם לא יעשה כן, לכבוד הקב"ה על אחת כמה וכמה. ויותר מזה שם בפסוק כתוב שאין לבוא בלבוש שק אפילו אל שער המלך, כל שכן שאין לבוא כך אל המלך ממש. והרי בתפילה האדם עומד לפני המלך ממש ונושא ונותן עמו. וכמו שאמרו שאפילו המלך שואל בשלומו לא יפסיק ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק שהרי הוא עומד ממש ומדבר עם המלך מלכו של עולם.
ועוד כתיב ב"משלי" (טו, ח): "זבח רשעים תועבת ה' ותפילת ישרים רצונו". ומזה תלמד: אם תפילת ישרים רצונו, דבר והפוכו הוא תפילת רשעים שאינה לרצונו חס ושלום. והרי תפילה במקום קרבן וזבח רשעים תועבה, עד כאן מדבריו.
וכתב בספר "טהרת הקודש" וזה לשונו: ועוד כתבו בספרי יראים, זמן התשובה לפי תורתו, לכן נהגו צדיקי קדמאי להרבות בתשובה לפני לימודם, וכן היה אצל הקדוש "החוזה מלובלין" זיע"א, שפעם מצאו אותו שהיה בוכה ומתחנן ומתנפל לפני ה' קודם לימודו ואמר: "רבונו של עולם, שמא אני מאותם שנאמר עליהם ("תהלים" נ): 'ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חקי' ?!"
וכן תמצא מהקדוש בעל "ישמח משה" ז"ל שהיה נוהג לומר תפילה גדולה עם ודויים רבים קודם לימודו, כמובא בספרו "תפילה למשה" על "תהלים". וככה נהגו רב צדיקים קדושי קדמאי שהיו עוסקים בתשובה גדולה קודם לימודם מטעם הנ"ל.
וכתב בספר "עבודת פנים": "השיבנו אבינו לתורתך וכו' והחזירנו בתשובה שלימה" (תפילת "שמונה עשרה") - הקדים תפילה לתורה, ותורה - לתשובה, וקשה הרי צריך לחזור בתשובה קודם לימוד התורה, דאם לא כן: "ולרשע אמר אלקים מה לך לספר חקי"? אלא יש ב' דרגות בתשובה: א. מה שמפסיק מלחטוא מכאן ולהבא. וכבר אינו רשע כי עזב דרכו הרעה, וזה ודאי צריך להיות קודם לימוד התורה, אבל עדין אין זו תשובה שלימה עד שיתקן גם מה שחטא עד עכשיו. ועל כן על תשובה שלימה אנו מבקשים אחרי "השיבנו אבינו לתורתך", שלהשלים הפגם אי אפשר כי אם אחרי שלמד, שידע איך ומה לתקן, וזכות התורה שלמד מסיעתו לזה.
והנה הגם שעל-ידי חשבון-הנפש של תשובה קודם הלימוד אתה ממעט מזמנך בלימוד התורה, אבל מה ה' אלקיך שאל מעמך כי אם ליראה ("דברים" י), וטוב שתלמד אפילו

רבע שעה ובתשובה כדי שיעלה לימודך לריח ניחוח לה'י משתלמד כמה שעות ויהי לימודך מזון לחיצונים חס ושלום, עד כאן.

יא. אין תשובה מועלת לימות המשיח

עוד שם (חלק א' בהקדמה): לכן עמי עם הקודש דרשו נא ה' ועזו רחמו רחמו נא עליכם שלא תשתארו ולא תשקעו בטמאת התהום חס ושלום, ועד לא יבוא הימים שאין בהם חפץ אלו ימות המשיח שאין בהם לא זכות ולא חובה כדרשת רז"ל. כי באם נשמע תקיעת שופר של משיח הגם יביא כל אילי נביות שבעולם לא יוכל עוד לתקן כלום ולא יקבלו עוד השבים, כי מי שלא טרח בערב שבת מה יאכל בשבת, היום לעשותם ומחר לקבל שכרם; היום דווקא בגלות המר הזה, כמו שמובא בספר הקדוש "אילמה" מרבי משה קורדובירו ז"ל אשר כל דבריו ברוח הקודש, וזה לשונו: וכבר הזמן הזה (פרוש בזמן הגאולה) אין תשובה מועלת כלל מפני שהתשובה היא מהבינה, וכיון שאור הבינה אינה מנהגת אלא אור החכמה, ימי המשיח אין בהם תשובה כלל שלא יקבלו כלל הרשעים אלא ימותו ויאבדו, עד כאן לשונו. הרי בהגלות נגלות פני משיח צדקנו אי אפשר עוד לתקן כלום ולא לשוב כי לא יקבלו עוד בעלי תשובה. וכן מובא במדרש ("ילקוט שמעוני"). ואמר הכתוב ("ישעיה" כא): "אמר שמר אתא בקר וגם לילה אם תבעיון בעיו שבו אתיו", ופרש רש"י: 'אמר שומר' - הקב"ה. 'אתא בוקר' - יש לפני להזריח לעשות בוקר לכם, 'וגם לילה' - מתקן לרשעים לעת קץ. 'אם תבעיון בעיו' - אם תבקשו בקשתכם למהר הקץ, 'שובו אתיו' - בתשובה. והתרגום פרש: "אמר נביא אית אגר לצדיקיא ואית פרענות לרשיעיא אם תיבין אתון תובו עד דאתון יכלין למיתב", עד כאן לשונו.

ומובא ב"שער הגלגולים" להאר"י ז"ל וזה לשונו: הרי הכתוב מדבר מגאלה העתידה, ואמר הכתוב שובו עד שתוכלו לשוב, וכן מובא ב"מדרש תהלים" (מאמר יז) וזה לשונו: "מלפניך משפטי יצא" - אמר הקב"ה לישראל: בני, עד ששערי תפילה פתוחים עשו תפילה ותשובה שאני נוטל שוחד בעולם הזה, אבל משאני יושב בדין לעולם הבא איני נוטל שוחד שנאמר: "לא ישא פני כל כפר ולא יאבה כי תרבה שחד", עד כאן לשונו.

וכן מובא ב"חפץ חיים" הסבר הענין על-פי משל וזה לשונו: והוא דומה לעבד שברח מאדונו ופגע בו אדם אחד ממכיריו ואמר לו: "הלא אתה מכירני מכבר שהיינו רעים זה לזה, עמוד ואספר לך שנודע לי שאדוניך שלח שלוחים לבקשך ובודאי ימצאך ויענישך עונש גדול כמשפט עבד הבורח מאדונו. ושמעתי שהכריז שאם יבוא בעצמו קודם שימצאוהו שלוחיו, יהיה פטור מן העונש. על כן שמע לעצתי וחזור תיכף וקבל על עצמך שמהיום והלאה לא תברח עוד, ואני אעיד לפני אדוניך שאני מצאתי אותך

בדרך בוכה ומתחרט על העבר ומקבל עליך על להבא לעבוד אותו באמת ותמים, ואז בודאי יקבל אותך בנפש חפצה. אך מהר ומהר לרוץ מהרה לבית אדוניך קודם שימצאוך שלוחיו המחפשים אותך".

והנמשל הוא דבר אמת: האדון האמתי הוא הקב"ה, ואליהו הנביא הוא שלוחו. ואחר שיבוא אליהו יהיה אחר כך יום ה' הגדול והנורא, כמו שאמר הכתוב ("מלאכי" ג): "אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא". וצריכים אנו לעשות תשובה קודם שיבוא אליהו ובודאי יקבל אותנו ברצון גמור, ואך שנקבל עלינו באמת שלא לשוב לכסלה עוד, וכמו שאמר הכתוב ("תהלים" פה): "אשמעה מה ידבר האל ה' (ושמעתי) כי ידבר שלום אל עמו ואל חסידיו, (אך) ואל ישובו לכסלה". אבל אם נתעצל עוד מתשובה ונמתין עד שיבוא אליהו וימות המשיח מקודם, ועל-ידי זה יתגלו העוונות והפשעים של כל אחד כנ"ל, ואם כן יהיה בזיון גדול.

ודוגמא לזה מספרים שפעם אחת היתה בחינת חילות המלך, והמלך בעצמו בא לנסות אותם אם הם שלמים במלבושיהם ובעבודתם, ויחכו לבואו כמה וכמה שעות בעמידת הכן כל החיל וגם ראשיהם ומנהיגיהם עד שנלאו נשא לחכות. וינסה אחד מהראשים לצאת לאחרי מצב החיל להנפש כמה רגעים, ובתוך כך בא פתאם המלך ולא מצא אותו על מקומו. כעס עליו המלך ואמר: "שוב איני חפץ בך!" והנה נוכל לשער צערו של האיש ההוא, שבעבור כמה רגעים אבד שררתו. [ודגמא לזה מצינו בשאול המלך, שהמתין על שמואל הנביא בזביחת הקרבן, ובעבור זמן מעט שלא חכה עליו אף שהיתה השעה דחוקה כי פלשתים נפלו על ישראל, מכל מקום נענש על זה ונטלה ממנו המלוכה כמפרש בכתוב (שמואל א, ט)].

וכן הוא בענייננו: אם האדם עושה תשובה קודם שיבוא אליהו לבשר, היא תשובה גמורה. וכבר אמר הכתוב שלא יזכרו לו עוד החטאים והעוונות שעשה אלא נמחה לגמרי. מה שאין כן אם נמתין עד שיבוא משיח צדקנו, אפילו אם יתברר שהיה הכל אנס ושגגה, שלא ידענו גודל החטאים וגם לא היו לנו נביאים שיחזירונו בתשובה, וגם החיצונים שבנו עכבונו לעשות תשובה, ואפילו אם יתקבלו טענותינו ובכיותינו לפניו ולא ידחונו לגמרי, מכל מקום יש נפקא מינה גדולה אם נזדרז בתשובה קודם ביאת המשיח או אחר כך.

כלל הדבר: עקר התשובה בין ליחיד בין לצבור היא קודם ביאת המשיח, שכעת אם נשוב ניכר שהוא לכבוד ה', מה שאין כן אחר כך. המקום יעזרנו על דבר כבוד שמו ("זכר למרים" פרק ד').

פרק ו' - מהות התשובה

א. הכניעה - תחילת התשובה

כתב ה"חובות הלבבות" בתחלת שער התשובה, וזה לשונו: אמר המחבר הואיל ובארנו בשער הקודם את חובות ההכנעה והואיל וההכנעה היא יסוד התשובה והתחלתה, הנני מוצא לנכון לבאר אחריה את גדרי התשובה, עד כאן לשונו. הרי שההכנעה תנאי הכרחי לפני בואו לעשות תשובה.

ומה היא הגדרת ההכנעה? כתב ה"חובות הלבבות" בתחלת שער הכניעה, וזה לשונו: "הכניעה היא שתהיה נפש האדם נמוכה ושפלה ושלא יהיה לה ערך בעיני עצמה, והיא אחת ממדות הנפש וכו'. הכניעה לפני הבורא יתברך להכניע עצמו לפניו בכל זמן ובכל מקום וכו'.

ובהמשך הפרקים שם מבאר הרב "חובות הלבבות" מהות הכניעה, שצריך האדם להרגיש שהוא מכחו אין לו כלום, וכל כחו והצלחתו תלויים בבורא יתברך, ואין הוא מוגן מיסורי העולם אלא רק בחסדי ה' נשמר מכל רע, ואין ליחס לעצמו שום כח ועוצמה אלא לבטל עצמו לגבי קודשא בריך הוא בטול גמור כעבד הנתון לחסד אדונו, ולא להתגאות בשום מקום ובשום זמן. והדברים נכרים בסימנים על אבריו, דהינו שהוא מדבר בלשון רכה ובקול נמוך והוא עניו בשעת כעסו ואינו נוקם גם אם יש לו היכולת לנקום, עד כאן.

וכן כתב הרמב"ם ב"הלכות תשובה" (פרק ז' הלכה ח): בעלי תשובה דרכם להיות שפלים וענוים ביותר. אם חרפו אותם הכסילים במעשיהם הראשונים ואמרו להם: "אמש היית עושה כך וכך ואמש היית אומר כך וכך", אל ירגישו להם [אל יקפידו עליהם] אלא שומעים ושמחים ויודעים שזו זכות להם, שכל זמן שהם בושים במעשיהם שעברו ונכלמים מהם זכותם מרבה ומעלתם מתגדלת.

העולה, שהכניעה נצרכת לבעלי תשובה משתי סבות: טעם א' ל" חובות הלבבות" שרק על-ידי הכניעה לה' יתברך וידיעה ברורה שאין בכחו כלום ותלוי הוא בבורא יתברך אם לחסד ואם לשבט, יוכל להכנס לשער התשובה, כי איך יבוא לשוב והוא גאה ורם תועבת ה'?!

טעם ב' לרמב"ם שחיב להקדים כניעה כדי שלא יסוג אחור מכל פגיעה ובושה שיבישוהו או יזכירו לו מעשיו הראשונים. ולכך צריך להיות נכנע ועניו: ללמוד שאין לענות כלום למחרפיו, ואז התשובה תעלה בידו בהיותו איתן, שמח בבושה, שומע חרפתו ואינו משיב.

ב. לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה

איתא במדרש: ''זבחי אלקים רוח נשברה'' - אמר רבי יהושע בן לוי: כמה גדולים נמוכי הרוח, שבזמן שבית המקדש קים אדם מביא עולה - שכר עולה בידו, מנחה - שכר מנחה בידו, אבל מי שדעתו שפלה מעלה עליו הכתוב כאלו הקריב כל הקרבנות כולם, שנאמר: '' זבחי אלקים רוח נשברה'', ואין תפילתו נמאסת שנאמר: ''לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה''.

זבדי בן לוי ורבי יוסי בן פטרס ורבנן; חד אמר: אמר דוד לפני הקב''ה, רבונו של עולם, אם תקבלני בתשובה יודע אני ששלמה בני בונה בית המקדש ומקריב עליו כל קרבנות שבתורה, שנאמר: ''זבחי אלקים רוח נשברה, היטיבה ברצונך את ציון וכו' אז תחפץ זבחי צדק''.

ומסביר המהר''ל ב''נתיב התשובה'' פרק א', כי מי שיש לו לב נשבר ונדכה נחשב לו כאלו מקריב עצמו אל ה' יתברך, שהרי זובח רוחו ונשמתו. שבקרבן שאדם מביא ומתודה עליו, מבאר הרמב''ן בפרשת ויקרא, המטרה היא לרמוז לו שכאשר עושין לבהמה זו, כן היה צריך לעשות לו שעשה גם הוא מעשה בהמה, וכשנשבר לבו לפני ה' הרי זובח הבהמיות והישות שלו ונשאר שבור. ולכך אמר דוד לפני הקב''ה: אם אתה מקבלני בתשובה והנה מקבל אתה לב נשבר שלי כאלו זבחתי רוחי ונשמתי והקרבתים לפניך, יודע אני שמידה כנגד מידה אזכה שיצא ממני בן שיקריב גם הוא כל הקרבנות לפניך.

ואמר רבי אחי: כל שפסול בבהמה כשר באדם. מסביר המהר''ל שם, כי הבהמה פסול שלה כאשר יש מום בגופה, מפני שהמום הוא תחילת איבוד הגוף, וכשגוף הבהמה מתחיל להאבד אין ראוי לקרבן, כי עיקר הקרבן בבהמה הוא גופה, אבל האדם עיקר הקרבן ממנו הוא רוחו כמו שבאמר: ''זבחי אלקים רוח נשברה לב נשבר ונדכה'', ולכך כאשר רוחו נשברת אין מקומה בגופו אלא עולה היא למעלה ונחשבת כקרבן לה', אז מה שפסול בבהמה - גוף שבור, כשר באדם - רוח ולב שבור.

עוד שם: כלי תשמישו של ה' יתברך כלים שבורים. כלי שבור הרי הוא פשוט שטוח ולא מכיל בקרבו. ומסביר המהר''ל: מידת הענוה היינו מידת הפשיטות, והקב''ה אוהב לאדם שחושב עצמו לאין, שאין בקרבו כלום והוי כפשוטי כלים ולא כמקבלי כלים, ולכן תשמישו של הקב''ה בכלים שבורים, דהינו פשוטי כלים.

פעם בא אל רבי משה די ליאון יהורי שהתנהג כרשע גמור כל ימיו ושאלו בבת-צחוק אם יש תרופה למכתו, אם יש אפשרות שתתקבל תשובתו לאחר שהרבה כל כך לחטא.

הביט בו רבי משה די ליאון ואמר לו: "תשובה רגילה לא תועיל לך, אין לך כפרה על עוונותיך אלא אם כן תקבל על עצמך דין מות". "ואם אעשה זאת ואקבל על עצמי גזר דין מות, יהיה לי חלק לעולם הבא?" שאל הרשע. "כן", ענה לו הרב.

נכנסו הדברים בלבו של הרשע והחליט לותר על השנים שנותרו לו ולזכות תמורתן בחיי עולם הבא. תוך החלטה פתאמית אמר הרשע לרבי משה שמוכן הוא לעשות מיד כל מה שיצוה עליו. הלכו השנים לבית המדרש, שם צוה רבי משה להביא לו מפוח וחתיכות של עופרת בתוך כלי ברזל. העמיד את הכלי על המפוח והתחיל מנפח תחתיו עד שעלתה אש גדולה וחזקה. כלי הברזל התחמם כל כך עד שהעופרת שבתוכו התכה ונגרה כמים. כל זאת עשה לעיני הרשע שרצה לחזור בתשובה. אחר הושיבו הצדיק על ספסל, קשר את עיניו ואמר לו: "עכשיו התודה על כל עוונותיך לפני ה' היודע ובוחן כליות ולב ותקבל עליך על מלכות שמים בלב שלם". עשה האיש כמצות הרב והתודה בקול בוכים. אחר אמר לו הרב: "ועתה קרא בקול גדול: 'שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד' וקבל עליך מיתה, וזו תהיה כפרת עוונותיך" בבכי קורע לב קבל על עצמו החוזר בתשובה על מלכות שמים לעיני האנשים הרבים שעמדו סביבם: רואים, שומעים וחרדים.

והרב הקדוש, רבי משה די ליאון, נגש אל היהודי הקשור ששכב על הרצפה ומרר בבכי ואמר לו: "שב במקומך, פתח את פיך ואמלאהו עופרת רותחת!" בלי להסס התישב היהודי ופער את פיו כדי לבלע את העופרת הרותחת ולמות. לפתע, לעיניהם הנדהמות של הסובבים, הושיט אליו הרב את ידו, אך בתוכה לא היתה העופרת אלא צנצנת מלאה דבש ורדים. שפך את תוכנה לתוך פיו של בעל התשובה ואמר לו: "וסר עוונך וחטאתך תכופר". כשחש בטעמו של הדבש החל היהודי לבכות ולצעק: "מה עשית לי רבי? למה רמיתני? הרגני נא למען כבוד יוצרנו מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא. יאבד נא גופי ואל אראה ברעתי באבוד נפשי. למה לי חיים כשעוונותי כה רבים?" "אל תירא בני", הרגיעו הרב. "תשובתך התקבלה".

מאותו יום לא זז בעל התשובה מבית מדרשו של הרב רבי משה די ליאון. ימיו עברו בתענית ובתקוני תשובה והוא שתה בצמא את דברי הרב והתאבק בעפר רגליו.

לפני שהתבקש רבי משה די ליאון לישיבה של מעלה, הבטיח לבעל התשובה להשתדל לקרבו אליו בגן-עדן. ומיום פטירתו של הצדיק התחנן בעל התשובה בכל יום אל האלקים שירחם עליו ויקח גם את נפשו, מפני שחייו ללא הרב הצדיק אינם חיים. אחרי תפילות רבות נעתרו לו משמים והאיש חלה ונפל למשכב. רגעים ספורים לפני יציאת

נשמתו התעורר לפתע מחוסר ההכרה שבו היה שרוי, התישב על מטתו וקרא: "פנו מקום לרבנו הרב משה די ליאון, כעת הוא בא לקים את הבטחתו שהבטיח לי בחייו להוליכני לגן-עדן ולהושיבני על-ידו" ובדברים אלו יצאה נשמתו.
אחרי ימי האבלות סיפרו כמה מזקני העדה, שבעל התשובה נראה להם בחלום יושב בגן-עדן ליד רבו ושניהם לומדים בצותא.

ג. עוד מענין הכנעה ולב נשבר

איתא במדרש: שאלו לחכמה: "חוטא מה ענשו?" אמרה: "חטאים תרדף רעה", כלומר: אין תקנה לחוטא אלא תרדפהו הרעה. שאלו לנבואה: "חוטא מה ענשו?" אמרה: "הנפש החוטאת היא תמות".
שאלו לתורה: "חוטא מה ענשו?" אמרה: "יביא אשם ויתכפר לו". שאלו להקב"ה: "חוטא מה ענשו?" אמר: "יעשה תשובה ויתכפר", הדא הוא דכתיב: "טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך".
מסביר המהר"ל מדרש זה על-פי משל: משל למלך בשר ודם שנתן לאחד כלי לשמור והכלי נשבר והוא מצטער על זה מאימת המלך ואינו יודע מה יעשה ומה ישיב למלך. הלך לחכם ושאלו מה יעשה. השיב לו אותו חכם: "חמור מאד מעשך ואיך תשיב למלך כלי שבור; אין זה מכבודו של מלך להשיב לו כלי שבור".
אותו אדם לא ידע מה יעשה ואמר בלבו: אלך ואשאל חכם אחר, שאולי זה הקודם לא יודע כל כך ולכך מחמיר עלי. הלך לשאול לחכם אחר שמקרב יותר למלכות ויודע יותר עניני מלכות ואמר לו: "נתן לי המלך כלי לשמור ונשבר". אמר לו אותו חכם השני: "מכיר אני את המלך, גדולתו ורוממותו; אין ראוי להביא כלי זה לפניו".
אמר אותו שומר: "אלך לאומן שעשה הכלי, אולי אפשר לתקנו ולהביאו למלך מתוקן?" הלך לאמן, אמר: "יש תקנה לחלק מהכלי, אבל לא לעשותו מושלם".
ראה שגם זה לא פתרון, החליט: "אני אלך למלך עצמו ואמר לו דברים כהויתן ואשר ירצה יעשה בי כרצונו. הלך למלך, אמר לו המלך: "אני משתמש גם בכלי שבור זה, ומה ששאלת לחכמים הקודמים ולא ענו לך כך - מפני כבודי אמרו לך שאין ראוי למלך להשתמש בכלי כזה, אולם הנהגתי בפועל היא כן להשתמש בכלים שבורים.
וזוהי כונת מדרש: שאלו לחכמה: "חוטא מה ענשו?" ואמרה שמצד החכמה ראויה רעה לבוא על החוטא, ואחר כך שאלו לנבואה שיותר קרובה לדעת את המלך: "חוטא מה ענשו?" אמרה, רק מיתה זוהי תקנתו כי אין כבוד המלך למי שחטא לו למחול בשום אופן.

אחר כך שאלו לתורה שהיא אומן שבה ברא ה' יתברך את עולמו, ולכך שאלו לתורה: "אדם, שקלקל את הבריאה שנבראה על-ידי התורה, מה תקנתו?" אמרה תורה: "יביא אשם ויתכפר לו", אולם יש דברים שמועיל קרבן ויש דברים שאינו מועיל, וזהו כדברי האמן שאפשר בתקון אבל לא בכל אפן.

וכששאלו להקב"ה, שהוא המלך עצמו, אמר: מאחר שהנך בא לפני בלב נשבר אני משתמש בך ומקבלך ואין לי עליך ולא כלום.

הרי כמה גדולה מעלת לב נשבר שמתקבל להקב"ה ברצון מה שהוא נגד החכמה, הנבואה והתורה.

וסוד גדול מגלה לנו "הזהר הקדוש" (פרשת "פינחס" דף רמ ע"א), שהנטמא בעוונותיו ממשיך עליו רוח טומאה. ומהו רוח הטומאה הנמשך. כלומר: במה הוא מתבטא בשלילתו על האדם? בגאוה - שנותן לו התרוממות וגסות רוח. ולכן השב בתשובה חיב לשבר את רוח הטומאה, זו השולטת עליו בסיבת עוונותיו, וזה על-ידי לב נשבר ונדכה - הפוך הגאוה. ובזה שוברו ומכניעו.

ומובא ב"זהר הקדוש" (תרגם ללשון הקודש): ר' אבא פתח: "זבחי אלקים רוח נשברה" וגו'. קרא זה העמידו שרצון הקב"ה הוא שאינו רוצה שאדם יביא קרבן על חטאו אלא רוצה רוח נשברה, ובני אדם אינם יודעים מה שאומרים. וכך שמעתי מן המאור הקדוש, כשאדם בא להטמא בעוונותיו, הוא ממשיך עליו רוח מצד הטומאה, והרוח מתגאה על האדם ושולט עליו לכל רצונו. וצד הטומאה ההוא שהרוח נמשך ממנו, מתגבר בכחו ומתחזק ושולט עליו לרצונו. בא אדם ושולט עליו להטהר, מטהרין אותו מלמעלה. בזמן שהיה בית המקדש קיים, החוטא מקריב קרבנו, כל כפרה שלו תלויה עליו, עד שמתחרט ומשבר לאותו רוח מצד הטומאה שמשך עליו בחטאו בגאותו ומשפילו, וזו היא שבירה לאותה מדרגת הטומאה שהרוח נמשך ממנה. וכשנשבר אותו רוח הטומאה ומקריב קרבנו זה הוא קרבן המקובל ברצון כראוי. ואם אותו רוח הטומאה אינו נשבר, אין קרבנו כלום, והוא נמסר לכלבים, כי קרבן זה אינו של הקב"ה אלא של הכלבים. ומשום זה זבחי אלקים כראוי הוא רוח נשברה, שישבר אותו רוח הטומאה ולא ישלוט. ועל כן מי שמשברו כראוי, עליו כתוב: "רוח הולך ולא ישוב" - אותו איש יהיה בטוח שלא ישוב אליו לעולם. זהו שכתוב: "ולא ישוב". "לב נשבר ונדכה" - אדם זה שאינו מתגאה ואינו מתענג בתענוגי העולם, "אלקים לא תבזה" - כי הוא בכבוד אצלו ("זהר" פרשת "פינחס" רמ ע"א).

ד. תשובה על ידי התעוררות עצמית - עיקר ותכלית התשובה

כתב ב"טהרת הקודש": אבל באם עיקר גילוי התעוררות הוא שבא באדם הזה מעצמו, שלא על-ידי יסורים ופחדים ואיומים וכדומה, רק מצד אמונת הבורא או אהבתו אליו או פחדו ממנו מעבור על רצונו שלא יקבל עונש הבורא, וכל שכן באם נותן אל לבו גודל חסדי ה' אתו וגודלו יתברך ויתעלה, שמן הראוי שבכל רגע ימסור נפשו לו ובודאי שלא להכעיסו חס ושלום ולהמרות רצונו, אז באופן כזה גם תשובה קטנה וסיגוף קטן שאדם עושה, נחשב בשמים לרב, והוא חלוק כבין משמים לארץ בערך תיקון נפשו בין דבר שבא מהתעוררות עצמו בין אם ממתין עד שיעוררו אותו משמים בעל-כרחו.

וכן גם אם שמע לקול המוכיח הוא בכלל זה, או על-ידי ספרי מוסר המעוררים לתשובה, מפני שהוא מאמין לדברי המוכיח או לדברים הנאמרים בספר, אז זו ההתעוררות הוא גם כן מעצם אמונת ה' שלו. וכל שכן אם מקבל על עצמו לעבוד את בוראו במסירות נפש לתקן כל כללות נפשו, ואומר לנפשו שחי ונעברה, בודאי נתגדל כבודו בשמים, והקב"ה ברב רחמיו פושט ימינו ומקבלו באהבה רבה, כי רבים רחמיו ואוהב ומחבב השבים לפניו.

ה. ראשית התשובה - עזיבת החטא וחרטה

כתב הרמב"ם ("הלכות תשובה" פרק ב' הלכה ב) וזה לשונו: ומה היא התשובה, הוא שיעזב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשה עוד שנאמר: "יעזב רשע דרכו". וכן יתנחם על שעבר שנאמר: "כי אחרי שובי נחמתי". ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם וכו'.

הרי שצעד ראשון בתשובה הוא עזיבת החטא. ופרש רבנו יונה ב"שערי תשובה" שיעזב דרכו ומחשבתו הרעה ויגמר בכל לבבו בהסכמה גמורה לקבל עליו שלא ישוב לחטא זה עור. ולאחר שהחליט בלבו שבשום אופן אינו חוזר לחטאו ועזב דרכיו הרעים, אזי צעד שני שיתחרט בחרטה גמורה על מה שכבר חטא. ובדרך משל הסביר רבנו יונה את עזיבת החטא להשלכת השרץ מיד הטמא ואת החרטה לטבילה במקוה טהרה. וכשם שהטובל להטהר מטומאת השרץ חייב קודם להשליך השרץ מידו כדי שלא יהא טובל ושרץ בידו, כן השב ראשית ישליך החטא ויעזבהו, ואחר כך יקיים החרטה והודוי שהוא כדמיון הטבילה.

ו. התבוננות המביאה לידי חרטה

כדי להבין את ענין החרטה נסביר זאת על-פי משל ה"חפץ חיים" ז"ל: משל לאדם שהיה הולך וצרור כספו הגדול בידו פרי חסכון של שנים רבות שעבד כפועל. מטרתו

של האיש היתה לקנות סחורה ולהיות עצמאי, לשאת ולתת. לאחר פרדה מאשתו ובניו נסע למרחקים, לארץ שלא הלך שם אדם מחמת הסכנות המרובות הקימות בדרך אליה. בארץ ההיא יכול היה לקנות סחורה זולה, לשוב עמה לארצו ולמכרה במחיר יקר. וזה האיש מחמת היותו איש המוני ולא יודע כל כך בטיב מסחר, נקלע לאחת המדינות הרחוקות שהיה שם מין אבנים טובות ומשבחות, אלא שבאותה מדינה מחמת שהיו שם אבנים לרב מסוג זה, לא היה להם ערך כל כך כי אם מעט. וסוחר זה קנה שם בדים, אמנם בזול, ונטלטל עמם למקום מושבו על-מנת למכרן ביקר, אלא שבכל זאת לקח עמו מעט מהאבנים הטובות שהיו באותה מדינה. ואחר טלטולים רבים חזר לעירו עם סחורת הבדים, כמה שיכול היה לשאת עמו.

קבלת הפנים מצד אשתו ובניו היתה בקרירות גדולה ובאכזבה. זמן רב כל כך נסע ונטלטל והיה שרוי בסכנות גדולות, וכל זה עבור סחורת בדים! וכי כמה אפשר להרויח מזה?! אך את הנעשה אין לשנות. הלך אותו אדם לנוח בביתו מעמל הדרך, ואשתו חטטה בכיסיו לראות מה חדש שם. ראתה בכיסו ב' או ג' אבנים טובות ורצה מהר לשכן שהיה צורף וממחה באבנים טובות, וכשראה אבנים אלו השתומם לרוב יקרם ואמר לה: "דעי לך ששוים רב מאד, ובודאי בעלך הביאם ממדינה פלונית, שאף אדם אינו מעז לנסע לשם מחמת גודל הסכנות הרבות". ונתן לה על-חשבון האבנים סכום גדול והבטיח שאחר כך ישלים הסכום, כי אין לו כרגע סכום גדול ונכבד כל כך.

וכשנתעורר בעלה ספרה לו האשה בשמחה גדולה ענין האבנים הטובות ושברוך ה' מעתה ישפר מצבם. ובעלה כשמעו כל זאת הכה ראש בקיר והתחיל בוכה וצווח. אמרה לו אשתו: "נשתטית? מתחלה כשהבאת רק בדים ולא ידענו על האבנים הטובות, לא בכית; ועכשיו במקום שתשמח על הענין הנך בוכה?!" אמר לה: 'איך לא אבכה ואבנים כאלו היו שם לרב, זרוקים כאבנים, ובמקום להטעין משא כבד מהם נשאתי משא בדים שהרווח מהם אינו מגיע לאחד מאלפי אלפים ממסחר אבנים אלו, ואיך לא אתחרט ואבכה?"

ועד כמה ראוי להרגיש חרטה יובן על-פי מעשה: יהודי זקן בא אל הרב הצדיק רבי ישעכר דב האדמו"ר מבעלזא ואמר לו: "רבי, זכיתי לאריכות ימים, הגעתי ברוך השם לשנות זקנה ולא חסר לי דבר, רק חטאת נעורי מציקים לי. מבקש אני מהרבי שיתן לי מחילה על חטאת נעורים". "אם מתחרט אתה בלב שלם על חטאים אלו', אמר לו הצדיק, "זו מחילתם". "כמה עלי להתחרט? מהו שעור החרטה בעיני הרבי?" שאל החסיד. "אספר לך מעשה ותדע", ענה לו הרבי.

"סוחר גדול הזדרז והקדים לבוא אל היריד הגדול שבליפציג והביא עמו כמה קרונות מלאים סחורה. באותו יום התחילו לרדת גשמים עזים ושבשו את דרכם של שאר הסוחרים שעדין לא הגיעו אל העיר. עמד הסוחר הזריז בשוק וקונים רבים הקיפוהו מכל צד. ומשום שהיה הסוחר היחיד, כי אף אחד מהסוחרים לא הצליח להכנס אל העיר בגלל הגשם העז, יכול היה לבקש עבור סחורתו כל סכום שירצה. אחכה עוד כמה ימים, חשב הסוחר בלבו. ירבו הקופצים על הקניה. אני היחיד המוכר כאן וסחורתי בעלת ביקוש רב. אוכל להרויח עליה פי כמה. סרב הסוחר למכר ודחה את הקונים מיום יום. ימים עברו ושום סוחר לא בא אל העירי והסוחר שהיה שם ראשון עדין לא מכר את סחורתו. לפתע בלילה אחד פסק הגשם, ולמחרת בבקר היה השוק מלא סוחרים שמהרו ובאו עם סחורתם אל העיר. בבת-אחת ירד מחיר הסחורה, מכיון שרבים היו הסוחרים וכלם רצו למכרה. ועתה", סיים הצדיק את ספורו, "תאר לך את צערו ואת רגשות החרטה שמלאו את הסוחר שיכול היה להרויח כל כך והפסיד הכל.

אם החרטה על משוגות נעוריך גדולה כצערו של אותו סוחר, דע שהחרטה היא המחילה עליהם ואינך צריך לדאוג".

והוא דברי רבנו יונה: "יתכן שיתחרט האדם וירע בעיניו על חטאתו ויאנח במרירות לב, אבל לא השלים חוקו בזה, כי גם הפסד דינר או איסר קשה בעיני האדם, אך אם אבד עשרו בענין רע ויצא נקי מנכסיו, נפשו תאבל עליו ותכבד אנחתו, נפשו מרה לו. ויותר מהמה ראוי שיצטער ויאנח מי שהמרה את פי ה' יתברך והשחית והתעיב עלילה לפניו וכו'.

כלומר?: יש חרטה ויש חרטה. על כל הפסד מעט אדם מתחרט למה נכשל וטעה; אך ככל שגדול הפסדו וטעותו גרמה שיצא נקי מנכסיו, ודאי חרטתו עצומה יותר. וכן על זה הדרך: כמה שיותר יתבונן בלבו על גודל הפסדו בחטא, תגדל חרטתו.

וכמו שמסביר ה"חפץ חיים" הנמשל למשל הנ"ל: אדם שישוב לעולם האמת ויראה שהסחורה שהביא עמו אמנם אינה מקלקלת אלא רק שיכול להשיג סחורה רבת ערך יותר ויותר - כמה תהיה חרטתו! וכשיראה גודל שכרו שמקבל בשמים על ענית אמן ומצוה קטנה, ודאי יכה על לבו, שהרי סחורה כזו מצויה בעולם הזה לרב ואיך בילה ימיו בהבל וריק.

וביותר מתאר ענין החרטה בספר "ראשית חכמה" במשל לאדם שהרג את בנו בשוגג, 'חרטתו היא לאין קץ ושעור.

וכל שכן כאשר מדבר לא רק בהעדר ה''עשה טוב'' שיכול לעשות, אלא שגם לא סר מרע. ועל זה נאמר (''משלי'' ד, יא): ''ונהמת באחריתך בכלות בשרך'' וגו'.

והו (ר ו ו) ' ה ב זדי ז '' ו ר:

ך!ו, ם) ך!ר ך!ט, ו רט ו

ר, ור רן ו, ס: '' ונוו חט והדזך!רט''.

ו דזו ך!ו

הדזך!רט נר ך (!כ רס:

'' ונר ך! ו הדזחר '', ו רך! ו) רן ו ר ר!י זה ז, (.) ד! ו ב ודזו ד!ט.

ז. התבוננות בשכר ועונש כדרך לתשובה.

לו היה האדם נענש תכף לחטאו או מקבל תמורה תכף למעשה המצוה, היה בטל כח הבחירה ולא היתה נשלמת כוונת יצירתו שהיא ''לעבד ולעמד בנסיון'' (כלשון ה''מסלת ישרים'').

אולם חובת המאמין לראות בעין שכלו כבחוש ממש שבמעשה עברה חורץ הוא דינו למיתה, ובמעשה מצוה - לחיים, וכל עבודת הייצר היא לפעל שיתברך האדם בלבבו לאמר שלום יהיה לי, שהרי רואה שחטא ושוב חטא ועדין לא נענש. כמאמר שלמה המלך עליו השלום, שמשום שהחשבון והפרעון אינו מידי. ''לכן מלא לב בני האדם בהם לעשות רע'' (''קהלת'' ח).

והרי לך מעט התבוננות משכר ועונש מהספר ''אור יחזקאל'' וזה לשונו: הגאון רבי יצחק בלזר ז''ל בספרו ''כוכבי אור'' מביא ציור להתבונן בפחד מגודל העונש, דבגמרא (''חגיגה'' טו:) איתא שאחרי יצא לתרבות רעה, כי נח נפשיה דאחר אמרי: לא מידן לידיניה משום דעסק באוריתא, ולא לעלמא דאתי ליתי משום דחטא. אמר רבי מאיר: מוטב דלידיניה וליתי לעלמא דאתי מתי אמות ואעלה עשן מקברו. כי נח נפשיה דרבי מאיר סליק קטרא מקבריה דאחר. אמר רבי יוחנן: גבורתא למקלי רביה? מתי אמות ואכבה עשן מקברו. כי נח נפשיה דרבי יוחנן פסק קטרא מקבריה דאחר.

וכאשר נבוא לחשבון נמצא כי מפטירת רבי מאיר עד לפטירת רבי יוחנן היה כמאה וחמשים שנה, וכל הזמן כלו היה נסוק באש של גיהנום. נמצא כי כדאי לסבול כל כך הרבה גיהנום והעקר כדי לזכות אחר כך להתענג בנועם עולם הבא. למדנו מזה גודל העונש והשכר הטמון בעולם הבא. ומצד שני למדנו את עומק עונש גיהנום שנענש אחר במשך מאה וחמשים שנה, ואם לאו תפילת רבי יוחנן עדין לא היה מסתים הענש, והינו

כדאיתא בחז"ל: "כל יסורי איוב לא יספיקו לעונש אחת מן העברות" בעולם הזה צדיקים מקבלים ענשן בקטנות, אבל בעת שהמשפט הוא בעולם הבא, חמור הוא עד אין סוף].
כתב הרמב"ן בשער הגמול: עונש הגיהנום הוא בא מיד אחר המיתה. תכף שהרשע מת נפשו מתקשר בגלגל האש ושם נצמדת לנהר של אש וכו'. התבוננות זו וכדגמתו דרושה לנו כדי שנבין ונדע כאלו וראינו בעינינו את האלות: "איזהו חכם הרואה את הנולד". החכם יכול לראות בעיני רוחו דברים שעדין לא נולדו כאלו והם בעין, כי נפשו של אדם היא חלק אל-ה ממעל ולכן יכולה להגיע להשגות אלו.
ולכן מצינו בחז"ל הקדושים היאך יראו וחרדו מהגיהנום. וראה שם ב"כוכבי אור" בתחלת הדברים שהביא דברי הגמרא (שם "בבא מציעא" פה.) גבי ר' זירא שצם מאה תעניות כדי שלא ישלוט בו אש הגיהנום ואחר כך עוד הוסיף לבדוק את עצמו כל שלשים יום אם האש שולטת בו, כי ידעו חז"ל והבינו את עומק עונש הגיהנום וכו'. ולכן האיש אשר בלבו מחשבת "שלום יהיה לי" ואינו מפחד כלל מעונש המשפט, איזו תקוה יש לו שיוכל לזכות בדין?
כן נתבאר שמחיב הוא להתבונן במהות השכר. ובאמת דפשוט הוא למבין, שהרי נאמר בתורה בהבטחת השכר: "והייתם לי סגלה מכל העמים", ועיין שם ברש"י ובמפרשים באור "סגולה" - אוצר חביב, כלי יקר ואבנים טובות שהמלכים גונזים אותם. כך אתם תהיו לי סגלה מכל העמים. ואף אם לא נבין מהות השכר, מכל מקום הבטחה זו לבד מספקת שכביכול יזכה להיות מהכלים החשובים בעיני הקב"ה שהוא משתעשע בהם ושומרם לו לזכרון.
וטוב לראות מה שכתב הרמב"ם בזה (בפרוש המשניות לפרק יא מ"סנהדרין"), וזה לשונו: הוי יודע כי כמו שלא ישיג הסומא עין הצבעים ואין החרש משיג שמע הקולות, כן לא ישיגו הגופות התענוגים הנפשיות. וראוי להיות כן לפי שאנחנו בעולם הגופני ולפיכך אין אנו משיגים אלא התענוגים הגרועים הנפסקים, אבל התענוגים הנפשיים הם תמידיים עומדים לעד אינם נפסקים וכו'. והוא על-דרך מה שאמרו חז"ל: "יפה קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה", וכבר נתבאר בזה שהכוונה "מכל חיי העולם הזה" אף אם נצרף יחד את כל תענוגות בני האדם במשך כל חיי העולם הזה וכל תענוגות העולם יחד במשך כל הזמנים, לא יגיעו לתענוג אחד של העולם הבא, כי תענוגי עולם הבא הם תענוגים רוחניים, תענוגים של ה' יתברך. ולכן אין לנו ציור בזה כלל.
וראה עוד ברמב"ם שאפשר לקחת ציור ולהבין שאין דוגמא כלל בין תענוג גשמי לתענוג רוחני, כי אתה מוצא רב בני האדם מיגעים נפשם בעמל שאין למעלה ממנו כדי שיגיע

לו מעלה וכבוד. וכאשר אדם מתבזה ומתביש לא יערב לו כל המאכלות שבעולם, והסיבה לכך כי הכבוד והשגת המעלה היא הנאה רוחנית במקצת, ולכן מעולה היא מכל ההנאות.

וראה מה שכתב ה"מסלת ישרים", שכל חיי העולם הזה והנהגתו הם רק בשביל רדיפת הכבוד, וללא הכבוד היה מסתפק במועט וכו'. וכל זה בעולם הזה, עולם החומר, שמכל מקום כיון שהכבוד הוא הנאה רוחנית, עדיף הוא מכל העונגים. על אחת כמה וכמה בעולם הבא, עולם הנצח שכלו רוחניות - כמה מעלה יהא התענוג הרוחני, וביותר שהכבוד בעולם הזה הוא כבוד מדמה ושקר, שהרי אין מתוסף לו מאומה בהרגשת הכבוד! ואילו הכבוד בעולם הבא הוא כבוד אמיתי, להתענג מזיו השכינה. ועיין שם עוד ראיה מכח מידת הנקמה שאף היא נוגעת במידה מסוימת ברוחניות, ולכן עונג גדול לאדם היא הנקמה ומתוקה לו כדבש, כלשון ה"מסלת ישרים"י כי היא עונג רוחני

מחשבות אלו ודומיהן חיבות להיות מכלל ההכנה שנכין את עצמנו וכו'. והינו דאמרו חז"ל: "על כן יאמרו המשלים באו חשבון" - בואו ונחשב חשבונו של עולם, הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עברה כנגד הפסדה". כאשר נבין ונראה רב העונג הטמון בשכר העולם הבא ואת עומק העונש בגיהנום, נדע לייקר ולחבב את המצוות ועל-ידי זה נתרחק ממחשבות "שלום יהיה לי" ונזכה להיות מהזוכים לחיים וטוב, עד כאן.

ומובא ב"שומר אמונים" מגודל שכרם של הצדיקים וזה לשונו: ויש היכלות העליונות בגן-עדן העליון שזוכים לזה הנשמות שעבדו את בוראם בחיות ולא בעצלות ובעצבות ובמרה שחרה. ואלו שעבדו את בוראם בחיות ובשמחה ובהתלהבות, אלו מכניסים אותן להיכלות עולם היצירה, אשר היכלות דלתתא אין להם ערך כלל להיכלות דלעילא. ולפעמים בעידן רצון גם הנשמות שלא זכו מצד מעשיהם להיות שרויים שם, עולין לפעמים בעתות רצון לאלו היכלות לפי מדרגתן.

ולמעלה מזה יש היכלות בעולם הבריאה לאלו הנשמות שעבדו את בוראם ביראה גדולה, במסירת נפש בלי לאות, ואינהו נעשו ונתהוו לבחינות שרפים.

ועוד יש צדיקים גדולים ונוראים שהתפשטו נפשותיהם מגשמיותם בעולם הזה, אלו עולים בעולם האצילות [ויהי רצון שנהיה אסקופה תחת רגליהם של הקטן של הצדיקים האמתיים].

וכן עולין תמיד מדרגה לדרגה, מתענוג לתענוג, מזיו לזיו, מהדר להדר.

ויש צדיקים אשר נעשה נשמתם בבחינת שם משמות קודש, כמובא (בספר "מדרש פינחס" אות צג, עיין שם). וכפי זכותם וזכות תורתם ועבודתם מתעלין מדרגה לדרגה אשר ("ישעיה" סד) "עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו".

אם כן, איך נהיה פתאים מבוהלים להחליף עולם עומד בעולם עובר ולמכר נפשנו בשביל בצע כסף הבל הבלים ובשביל שטותים והבלי תענוגי עולם הזה, שהמה רק דמיון ולפי רגע ולפי שעה?! והאיך נמכר ונחליף תענוגי עולם העליון, שהוא תענוג שאין שעור וסוף וגבול וחקר בתענוגי העולם הזה, ולהתפתות מהיצר הרשע האורב לנפשנו, לנתק אותנו מבוראנו הותיק והמרחם, אב הרחמן ובעל החסד המלך הגדול והנורא?! הלא אם אדם בא לעולם העליון ורואה לפניו תענוגי עולם העליון, הוא מתחרט שיותר טוב היה לו לגוע ברעב הוא וכל בני ביתו ולהצטער בכל מיני צער יסורי איוב כל ימי חייו ממש, רק לזכות לנעם הקדוש, הזיו והזהר והתענוג העליון הזה.

ועכשיו בעולם הזה השפל אפשר לנו ללקט אבנים טובות ומרגליות קדושות בעד כל לימוד ותפילה ומצוה שאין כערכם ודגמתם.

ושמעתי בשם הגאון קדוש אלקי יעקב הרב הגאון רבי אליהו מוילנא ז"ל, שקודם הסתלקותו תפס הציצית בידו ואמר: "עלמא עלמא, כמה יאות את וכמה שפירת את, שבעולם הזה בשביל איזה פרוטות אפשר לקנות ציצית, וזוכים על-ידי זה להנות מזיו השכינה לעתיד, ובעולם העליון אי אפשר להרויח כלום, אפילו אם יטרח מאה שנים שם להרויח איזה מצוה".

ועכשיו עוד הזמן והעת, שבידינו לזכות לתקן נפשנו, שלא יודע אנוש יומו, וישוב ויתחנן לה' כבן המתחטא לפני אביו שיזכהו לשוב לפניו בתשובה שלימה.

ודע כי כל זה שהבאתי עד כאן המה רק תענוגי עולם הנשמות הנקרא עולם העתיד, כי עקר תענוגי עולם הבא נקרא לאחר התחיה שיתענג הגוף והנפש ביחד ברצות ה', וכאשר מביא על זה רבנו בעל הרמב"ן ז"ל ראיות ברורות בספרו הקדוש ("שער הגמול"), שעולם הבא נקרא אחר התחיה, עיין שם באריכות. ואחר כך לאחר התחיה שיגיעו לאלף השביעי בהתחדשות העולמות, בעת שהקדוש ברוך הוא יחדש עולמות, ישארו שם רק הצדיקים ואשר שבו בתשובה שלימה לפניו יתברך בכל לבם ונפשם. הרחמן הוא יזכנו להיות מעבדיו ועושי רצונו עד עולם, אמן כן יהי רצון אמן ואמן, עד כאן לשונו.

ח. בושה הבאה מחמת חרטה

ואחר שכבר נזדכך החוטא. הרי שחרטתו כבר אינה מחמת שכר וענש שזה צריך להיות בראשית דרכו, אלא הוא מגיע לבושה מכח חרטה כי הוא מתעלה יותר והכרתו חזקה יותר, כי מתבונן בגודל חסדי ה' וטובו אשר עשה עמו מיום היותו בבטן אמו, שהגדיל עמו חסד לזון אותו בבטן אמו בפלאים גדולים, ושלא הפילתו אמו ויצא לאויר העולם לשלום, וכן נתנו לחן ולחסד בעיני הוריו לגדלו ולסבלו ולרחצו, כמבאר ב"חובות

הלבבות'' באריכות ב''שער הבחינה'' גודל התבוננות בחסד ה' עם האדם וגודל הנסים הנעשים עמו יום יום. ויאריך בהתבוננות זו ויגיע לבושה מתוך כפיות הטובה מצדו.
וכשיתעלה יותר תהיה לו הבושה מגודל רוממותו יתברך שרואהו מלך רם ונשא שאין נסתר מנגד עיניו, ואיך שלעיניו חטא ומרד, מה שהיה בוש לעשות אפילו כנגד חברו, כמו שאמרו רז''ל (''ברכות'' כח ע''ב): בשעת פטירתו של רבן יוחנן בן זכאי אמרו לו תלמידיו: ''ברכנו''. אמר להם: ''יהי רצון שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם''. אמרו לו: ''רבנו, עד כאן ולא יותר?'' אמר להם: ''הלואי! תדעו שהרי אדם עובר עבירה בסתר ואומר: 'שלא יראני האדם' ''.
ויש להבין מה תשובה ענה להם רבי יוחנן בן זכאי לתלמידיו ששאלוהו: ''עד כאן ברכתנו ולא יותר?'' באמרו להם: ''הלואי'' וכו'. וכי לא ידעו זאת? ואם כן, מה חדש להם שבזה נתפיסו?!
אלא שתלמידיו סברו שרבם מברכם ביראת הענש: ''שיהיה מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם'' - כמו שאתם יראים מבשר ודם, הכוונה מורא מהמלכות שלא תענשו, כך תיראו מה' יתברך שלא תענשו בענשי שמים החמורים כגיהנום וכו'. ולכן אמרו תלמידיו: ''עד כאן?'' אמר להם: ''הלואי!'' והסביר להם שכונתו היתה לא על יראת הענש אלא על יראת הרוממות והבושה ממנו יתברך. וזהו שאמר להם שהרי אדם לא יעשה דבר מבושה פן יראנו אדם, וברכם שיתבישו מה' יתברך הרואה ומביט לכל המעשים, ולכן נתפיסו בברכה זו שודאי מדרגה גדולה היא.

ט. עוד בענין עזיבת החטא והחרטה

כתב רבנו יונה: אדם שזהיר בדרך כלל מחטא ונכשל פעם אחת, צריך שיקדים החרטה לעזיבת החטא, אולם אדם שהיה רגיל בחטאים רבים ועתה בא לשוב בתשובה שלימה לא יעסק תחלה בחרטה אלא קודם בעזיבת החטא, ויעשה גדרים וסיגים לבל ישוב לחטאו, וכשיתמיד בכך ימים רבים אז יזכר מעשיו הראשונים ויעסק בחרטה.
וכן מבאר בספר ''עבודת פנים'' וזה לשונו: בתחלה כשרוצה אדם לחזור בתשובה, צריך שיסיח דעתו מחטאיו כאלו לא חטא מעולם ויתחזק ויחדש עצמו כבריה חדשה וכתינוק שנולד, כמאמר הכתוב: ''ויגבה לבו בדרכי ה' '' (''דברי הימים'' ב, יז-ו). ועל זה אמרו חז''ל (''יומא'' כט.): הרהורי עבירה קשים מעברה. [כלומר: להסיח דעת מהחטא קשה יותר מפרישה מעצם החטא.] ורק לאחר שעבר זמן בלא חטא, אז יקיים ''וחטאתי נגדי תמיד'' כדי שיהא לבו שבור, ויתודה על חטאיו, עד כאן לשונו. והוא פשוט דאם יתחיל בחרטה וישבר לבו קודם עזיבת החטא, יתכן שיפל מהתשובה.

י. מצות הודוי

כתב הרמב"ם ("הלכות תשובה" פרק ב' הלכה ב): וצריך להתודות בשפתיו ולומר ענינות אלו שגמר בלבו וכו' וצריך לפרט את החטא שנאמר: "אנא חטא העם הזה חטאה גדלה ויעשו להם אלהי זהב", עד כאן לשונו.

וכתב רבנו יונה בעקר הארבע-עשרה: הודוי שנאמר ("ויקרא" ה, ה): "והתודה אשר חטא עליה". ויש עליו להזכיר עוונותיו ועוונות אבותיו, כי היה נענש עליהם באחזו מעשה אבותיו בידו, וכן כתוב (שם כו, מ): "והתודו את עונם ואת עון אבותם".

לא די בחרטה בלב ואפילו בעזיבת החטא אלא שיאמר בשפתיו ויפרט חטאיו, כי בזה מרבה ההכנעה באמרו בפה: "חטאתי, עויתי, פשעתי" וכו', והדבר ברור שהרי תראה בני אדם רבים שעשו מעשה לא הגון לחבריהם ומתחרטים ומקבלים שלא לעשות מעשה עוד, אבל מתבישים להכנע ולהודות בפה על חטאם ולבקש סליחת הנפגע. ולכך נצטוינו להכנע ולומר בפינו פרוט חטאינו.

וראה ב"פלא יועץ" גודל רעת האומר ודוי ללא כונת הלב, שבודאי עדיף שלא יאמר, שהרי איך עומד ומתודה לפני ה' ולבו בל עמו, וזה לשונו: ודוי צריך לזהר בו מדי אמרו אותו לא יגרע אפלו פעם אחת לאמרו בהכנעה רבה ובכפיפת ראש ובקול בוכים ובדמע לב, כלומר: אף-על-פי שאין בכחנו לבכות ממש. ואם מחסיר מתנאים אלו באמירת הודוי, ההעדר טוב ממציאות הרע, כלומר?: עדיף שלא יאמרו כלל, כי הוא חצפה ועזות פנים וכדי בזיון וקצף כי יחרה אף ה' וקנאתו, כי יאמר: הקריבהו ודוי זה לפחתך או לאיש כמוך הירצך או הישא פניך? ואוי להם לבריות מעלבונו של הקב"ה וכו'. ויציר בדעתו כעומד לפני מלך רם ונשא אים ונורא לגדולתו אין חקר, והוא עפר מן האדמה להבל דמה ואומר לפניו "חטאתי לך" וכו', עיין שם.

וכן בספר "משנת אהרן" לרבי אהרן קוטלר ז"ל וזה לשונו: אך הענין כי עצם הזכרת החטא היא עזות גדולה מאד, וכמו אם יבזה אדם גדול או שר חשוב וידבר עליו דברי גנות, ואחר כך כשמתחרט נגש לביתו של אותו שר ודופק בדלתו ואומר לו: "כבוד השר הריני מבקש מחילה; אמש בזיתי אותך בפני קהל ועדה". בכמה בושה יאמר זאת! ואיתא ב"תנא דבי אליהו" פרק כ"ה שאמר יחזקאל לזקני ישראל לשוב בתשובה, ואמרו: "בושים אנחנו", כלומר: רצו לשוב והתחרטו, אלא שהרגישו בושה גדולה לעמד לפני ה' יתברך ולומר לו: "חטאנו לפניך ובזינו אותך", והיתה להם הרגשת החטא, אולם יותר מכן היתה להם הרגשה בכבוד שמים, הרגשה כאילו עומדים לפני הבורא והיא לא

אפשרה להם לשוב מפני הבושה, כמו שאנו רואים בבני אדם המתבישים לפייס את מי שפגעו בו.

ועוד שם: יכול אדם להתחרט ולעזב דרכו הרעה ואין בזה שום בושה, אדרבה: בושה שלא להתחרט ושלא לעזב החטא, אולם הבושה היא בשעת הודוי, כי באמת ענין הודוי הוא עזות גדולה מאד לעמד לפני ה' ולומר פנים אל פנים כביכול: "חטאתי לך, מרדתי בך, בזיתי אותך", ומחסדי ה' שהתיר לנו הבורא להתודות אחרי שזהו נצרך, כלומר: מאחר ויש בו צרך לשלמות התשובה.

אם כה עזות גדולה אמירת הודוי באדם שבאמת קים החרטה ועזיבת החטא, שכן הרמב"ם מביא מצות הודוי לאחר החרטה ועזיבת החטא, על אחת כמה וכמה עזות גדולה היא אמירת הודוי באדם שעדין השרץ בידו ולא עזב חטאיו ולא קים החרטה ועזיבת החטא ומתודה.

ועוד שם וזה לשונו: ומה נוראה העזות כשאינו חוזר כלל וממשיך לעמד בחטאו ומתיצב לפני המלך בודוי, הלא זה חמור כחטא עצמו ועוד יותר, עד כאן.

והנה אמת אינו יוצא בוידוי במה שאומר: "ולא שוה לנו" וכן בודוי כלו שאומר "אשמנו" וכו', אם לא יראה לקבל על עצמו לתקן על להבא שלא יהיה כן, כי עקר התשובה הוא חרטה על שעבר וקבלה על להבא. ואם אינו מקבל על להבא איננה בכלל תשובה כמו שכתבו כל הספרים הקדושים.

ובזה בארתי היטב הפסוק בתורה ("ויקרא" כו): "והתודו את עונם ואת עון אבתם במעלם אשר מעלו בי ואף אשר הלכו עמי בקרי. אף אני אלך עמם בקרי והבאתי אתם בארץ איביהם" וגו'. ולכאורה תמוה מאד: אחר שכתוב "והתודו את עונם" וגו', למה ילך הקב"ה עמם בקרי, והלא עשו תשובה?!

אכן לפי מה שכתבנו ניחא, דעקר התשובה הוא שיקבל על עצמו על להבא, והם לא עשו כן אלא שהתודו על העבר על מעלם אשר מעלו בו וכאומר שהם מתחרטים מאד על העבר, אבל אינם מקבלים על עצמם על להבא שלא ילכו עוד עמו בקרי, ולפיכך לא הועילה תשובתם.

וכל זה צריך האדם לזכר בשעה שאומר: "סלח לנו אבינו כי חטאנו", אם הוא זוכר איזה חטא ופשע שעבר צריך לקבל במחשבתו לראות לתקן הדבר. ובאמת כל דברינו מפרשים בקרא ("ישעיה" נה, ז): "יעזב רשע דרכו ואיש און מחשבתיו וישב אל ה' ", רצונו לומר שמתחלה יקבל על עצמו לעזב דרכו ואחר כך מועיל מה שישוב לה'.

יא. מעלת המתודה

כתב "הזהר הקדוש": מעלה יש למי שמספר ומפרט את חטאיו מכל מה שעשה. ואם תאמר למה צריך, זה הוא משום שהמקטרג עומד תמיד לפני הקב"ה כדי לספר ולתבע על עברות של בני אדם ולתבע עליהם דין. כיון שהאדם מקדים עצמו ומפרט חטאיו כל אחד ואחד, אינו משאיר פתחון פה למקטרג ההוא ואינו יכול לתבע עליהם דין, כי תמיד הוא תובע דין תחלה ואחר כך מספר ומקטרג: "פלוני עשה כך". ועל כן צריך הארם להקדים אותו ולפרט חטאיו, וכיון שהמקטרג רואה את זה, אין לו פתחון פה עליו, ואז נפרד ממנו מכל וכל. ואם חוזר בתשובה - טוב, ואם לא - הרי המקטרג נמצא עליו ואומר: "פלוני שבא לפניך והתודה בעזות פנים, בעט באדונו, חטאיו כך וכך". על כן יפה שיזהר האדם בכל אלו, כדי שימצא עבד נאמן לפני הקדוש ברוך הוא ("זהר" פרשת "בא" מא ע"א).

פתח רבי חיא ואמר: "חטאתי אודיעך" וגו' - מכאן למדתי שכל אדם המכסה חטאיו ואינו מודה עליהם לפני המלך הקדוש לבקש עליהם רחמים, לא נותנים לו לפתוח פתח התשובה, משום שהוא מכסה ממנו. ואם הוא מפרש אותם לפני הקב"ה, הקב"ה מרחם עליו ומתגברים הרחמים על הדין, וכל שכן אם הוא בוכה, כי את כל הפתחים הסתומים הוא פותח ומתקבלת תפילתו. ועל כן ודוי חטאיו הוא כבוד המלך להגביר הרחמים על הדין ("זהר" פרשת "ויקרא" כ ע"א).

יב. וידוי על עוונות שזוכר מכפר גם על הנשכחות ממנו

כתב ב"זהר הקדוש": אדם צריך שלא ישים עצמו רשע, ואם תאמר אם כן לא יתודה על חטאיו לעולם, שהרי בזה הוא משים עצמו רשע, אינו כן, אלא כשהתודה על חטאיו אז הוא חסיד, כי בא לקבל תשובה ומוציא עצמו מצד הרע, שהיה בטנוף שלו עד עתה, ועתה הדבק בימין העליון הפשוטה לקבל אותו. ואל תאמר שהקב"ה אינו מקבלו עד שיפרט כל חטאיו מיום שבא לעולם, גם אלו שנסתרו ממנו ואינו יכול להזכר בהם, אינו כן, אלא שאינו צריך לפרש רק אלו החטאים שזוכר אותם, ואם משים רצונו בהם להתחרט עליהם בעת הודוי, כל החטאים האחרים נמשכים אחריהם ("זהר" פרשת "בלק" קצה ע"א).

יג. עצות ודרכים לתשובה

עוד שם ב"אור יחזקאל": והנה אף שנתבאר שחיבים אנו בתשובה על כל חטאינו ומעשינו, מכל מקום כך מקבלני מרבותי שמדרכי התשובה לבקש עצות למעשה ולהשתדל לתקן דרכיו לפחות באיזה פרט. וכל אחד צריך לבדק בעצמו פרט מסים שבו

לקוי ביותר ולעשות גדרים וחזוק לתקן אותה נקדה ולקבל על עצמו שיקפיד תמיד בתקון אותו ענין. ובודאי שלצרך כך דרוש שיכיר את עצמו וידע מה מדרגתו ואיזה נקדה רפויה אצלו. ולדגמא הנה הזכרנו במאמרים קודמים את ההקפדה בענין שמירת שבת, כי שבת יכולה להציל את האדם, וללא זהירות בשבת יתכן שהשבת אצלו גרוע יותר משאר ימות השבוע. וכבר עוררנו בזה שרבים מקבלים השבת באחורי ועוד בשעת הדלקת נרות מתפללים תפילת מנחה. ואשרי למי שיקבל על עצמו קבלה מיוחדת בשמירת שבת.

והכי נמי טוב לנו לקח לימוד המוסר בתורת קבלה, וראה בדברי הגרי"ס שהאריך רבות בענין לימוד המוסר וכתב שאין לנו כל עצה אחרת מלבד לימוד המוסר. "פתחו לי פתח כחדו של מחט ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם" ("שיר השירים רבה" ה, ג) - הדרך היחידה שבה נזכה לסיעתא דשמיא שהקב"ה יפתח לנו פתח לשוב בתשובה שלמה, היא בעשיה עצמית של פתח קטן אפילו כחדו של מחט. וכבר נתבאר שהקב"ה נקרא "מלך עוזר" ובאור הגדר "עוזר" שבשעה שמתעורר ומתחזק מעצמו אזי הקב"ה יעזרהו, אבל כשמעצמו אינו מתעורר, לא יוכל לקבל עזרה מן השמים.

ועוד שם: דרכם של עובדי ה' בעבודתם הרוחנית לקראת ראש השנה לקבל על עצמם קבלה נמרצת באיזה פרט מסוים ולהשתדל ולשמרו מכל משמר, וזהו עצה נכונה שכאלו ואומר: בדעתי לתקן מעשי באופן כללי, ורק שקשתה עלי העבודה הכללית, לפחות באיזה פרט הריני מתחזק, וזו כדגמא לרצונו הכללי. ונראה שראוי עתה לעשות חזוק מיחד בענין התפילה, ותפילה תהיה גורם שיעזרהו לשאר עבודתו.

איתא בחז"ל ("תנחומא" "כי תבא" א): צפה משה ברוח הקודש שבית המקדש עתיד לחרב והבכורים עתידין להפסק, עמד והתקין תפילה שלש פעמים בכל יום לפי שחביבה תפילה לפני הקב"ה מכל מעשים טובים ומכל הקרבנות. וכתיב: "תכון תפלתי קטרת לפניך", ואף משה רבנו עליו השלום, אף-על-פי שעשה כל מעשים טובים, כיון שנגזר עליו שלא יכנס לארץ, התפלל ואמר: "אעברה נא וארא" עד שאמר לו הקב"ה: "אל תוסף דבר אלי".

וכיון שחביבה התפילה כל כך בעיני הקב"ה ודאי שהקבלה לחזוק בתפילה תהא קבלה ראויה ונכונה. ובאמת שהקבלה בענין זה קלה מאד, שהרי בין כך אדם מתפלל, ולכן עדיף קבלה זו להקפיד בתפילה שתהא תפילתו כראוי בכוונה. והכי נמי אפשר בדרך זו לעורר אף את זולתו, כגון שכל אחד יקפיד בחדרו להעיר ולזרז את שאר חברי החדר לקום לתפילה בזמן.

התפילה מהווה אף חזוק לאמונה, שהרי התפילה כולה אמונה שעומד ומבקש מאת ה' שיעזרהו בכל דרכיו. וכיון שמבקש מאת ה' הרי בזה גופא תתחזק אמונתו. ובעת שכל הצבור כלו יתחזק בתפילה הרי אית ביה קדוש השם, ובשכר זאת נזכה כלנו לביאת משיח צדקנו בקרוב.

יד. אין התשובה יוצאת מדבורינו כי אם ממעשינו

במשל נפלא מבאר ה"חפץ חיים" למה דומה אותו טפש שרק בפיו מבקש סליחה אבל לא מחליט לשנות מעשיו, וזה לשונו: עני אחד פגע ברחוב לבעל הבית אחד ויאמר לו: "אולי אמצא חן בעיניו וילוה לי חמש מאות רובל כסף והייתי לוקח עסק פלוני; אולי יזכני ה' שאוכל על-ידי זה להגביה קצת מצבי השפל". ויענהו: "כן הדבר, אך עתה אני צריך לילך למקום פלוני, ובשעה חמישית אני אהיה בביתי ותבוא אלי ואלווך המעות". ויהי בבוא הזמן צמצם הבעל הבית להיות אז בביתו והמתין עליו ולא בא.

ויהי למחר פגעו עוד הפעם בשוק ויאמר להבעל הבית: "אם היה כבודו מלווני את המעות היה משיב לי נפשי בזה". ויענהו הבעל הבית: "הלא אמש קצבתי עמך שתבוא לביתי ולמה לא באת? הלא אנכי חיכיתי עליך! אך מה שעבר אין, אבל היום אמתין עליך שתבוא?" ויענהו: "הן". ויצמצם הבעל הבית להיות ביום שני גם כן בשעה החמישית בביתו פן ואולי יבוא העני וילוהו, וסוף הדבר הזה שגם ביום השני לא בא.

ויהי ביום השלישי פגע עוד הפעם איש את רעהו ויאמר לו העני: "אלו היה כבודו מלוני היה מחייני בזה". ויען ויאמר לו: "הלא גם תמול גם שלשום המתנתי עליך ואני רוצה למלאות רצונך, ולמה לא באת? אין זה אלא שבאמת אינו דוחק לך אלו המעות ואין רצונך להם ואתה מבקש רק בפיך ולא בלבבך, והראיה שאתה מתעצל לילך איזה פסיעות לביתי!" והנה בענין זה בודאי הצדק עם הבעל הבית שהוא רוצה למלאות רצונו של העני, והוא רק עומד ומבקש ואינו רוצה לקבל.

וכאשר נתבונן, אנו מתנהגים באופן זה ממש עם הקב"ה, שאנו מבקשים בכל יום בברכת "קריאת שמע": "אבינו מלכנו בעבור אבותינו וכו' כן תחננו ותלמדנו וכו' רחם עלינו ותן בלבנו בינה להבין ולהשכיל וכו' והאר עינינו בתורתך" וכו', וכן אנו מתפללים בתפילת "שמונה עשרה": "חננו מאתך דעה בינה" וכו', וכיוצא בזה אנו מבקשין ב"ובא לציון": "הוא יפתח לבנו בתורתו" וכו'. והנה על בקשות כאלו בודאי רצון הקב"ה גם כן מסכים ואומר: "מי יתן והיה לבבם לבוא לביתי וללמד תורתי, בודאי הייתי נותן להם אור עינים בתורה והייתי פותח לבם לזה", וכמאמרם: "הבא לטהר מסיעין אותו".

אבל באמת, בעוונותינו הרבים, הדבר מצוי שאחר התפילה תכף הולך מבית המדרש לביתו ואינו שם אל לבו מה שמתחלה דבר ובקש מהקב"ה, ומכל מקום למחר חוזר ומבקש מהקב"ה שיאיר עיניו בתורתו וכהאי גונא, וחוזר ורץ מבית המדרש אחר התפילה לביתו, וכן ליום מחר. וזהו שמצוח הנביא ואומר: "קחו עמכם דברים" וגו', הינו: הדבורים שדברתם עמדי בתפילה, קחו עמכם וזכרוהו ואז בודאי תשובו אל ה'. וזהו כוונת התורה גם כן: "כי קרוב אליך הדבר מאד", אבל אימתי? אם בפיך, הינו בעת שאתה מדבר עמי, יש בלבבך גם כן לעשותו, אז נקל הדבר להיות עבד לה', לאפוקי אם רק בפיך אתה מדבר ובלבב רחוק האדם מה' ואינו מחשב לעשות הדבר שהוא מדבר, וכמו שכתוב: "קרוב אתה בפיהם ורחוק מכליותיהם", אז בודאי אינו קרוב הדבר לקיים התורה.

טו. שלש דרגות בתשובה

אמזרה כנסת ישראל לפני הקב"ה: רבונו של עולם, שלך הוא [כלומר: עליך מוטל להחזירנו בתשובה], "השיבנו". אמר להן: שלכם היא [כלומר: עליכם מטל לשוב], שנאמר: "שובו אלי ואשובה אליכם". ובמדרש תהלים: לא אתה תשוב מעצמך ולא אנו מעצמנו אלא שנינו יחד שנאמר: "שובנו אלקי ישענו" (מדרש "איכה" מדרש "תהלים").

מסביר הרב בעל "מכתב מאליהו": ג' מדרגות יש בתשובה:

מדרגה א' שאדם מתעורר מצד עצמו ומקים: "שובה ישראל עד ה' אלקיך", שמקדים אתערותא דלתתא מרצונו ומעשיו כפי כחו ורק אז מצפה לה' שיגמר תשובתו וירצה בו כבתחלה.

מדרגה ב' פחותה יותר, שעדין לא עזב החוטא חטאו ואין לבו מלא יגון ואנחה על עוונותיו, אין מרגיש שהרעה רודפת אותו, אבל עם כל זאת הוא יודע שחטא, והיה רוצה לעשות תשובה לו היה בכחו, ולבו צועק לה' שיעזרהו לנתק את כבלי היצר, וזה בחינת הפסוק: "שובנו אלקי ישענו", שמבקש מה': שנינו יחד, כלומר: אני אין בי כח כדי ללכת כל הדרך, אני אעשה התחלה ואתה תגמר בעדי.

מדרגה זו היא רק בהתעוררות ובקשה בלב האדם; עדין לא תקן כלום במעשה, עדין לא הגיע לחרטה ולא לעזיבת החטא ולא לקבלה על העתידי ואף-על-פי-כן עונה ה' על פניתו ויעזרהו במלא הסיעתא דשמיא ויגיעהו לתשובה שלימה.

סוד קבלה בתשובה כזו שהיא על-ידי הקב"ה, יזכה לה האדם על-ידי תפילה, וכמו שאמר אא"ז גאון ישראל ז"ל בכתביו שאף לאחר החרבן ננעלו שערי תפילה, **אולם בדוק**

ומנוסה שעדיין ישנה תפילה אחת שנענית בכל עת ובכל מצב והיא תפילה לסיעתא דשמיא ברוחניות.

ועוד כתב שזוהי העצה היחידה לבקע טמטום הלב, ובזה מקרב פתחו לי פתח כחדו של מחט'' שבו הולכים לקראת ה' יתברך. ואף שבזה עבר רק חלק קטן מן הדרך והקב''ה משלימו פי אלף, הקב''ה בחסדיו המרבים מחשיב לו כאלו עשה הכל שנה בשנה. ''שובנו אלקי ישענו'' - שנינו יחד.

מדרגה ג' והיא הנמוכה ביותר: ''השיבנו ה' אליך''. יש והאדם רחוק מה' יתברך, כל כך שקוע בחטא עד שאין בכחו אפילו לצעוק, ואף אין לו יכלת לבקע הטמטום ואפילו כחדו של מחט. בחלשתו הרוחנית נדמה לו שאפילו פתח קטן כזה אין בידו. מה יעשה אדם כזה? הרי על כל פנים רוצה הוא לשוב בתשובה! יבנה את עצמו על רצון פעוט זה ויתחיל על כל פנים, והמשהו שהוא יכול לעשות יעשה ויהי מה. ואם את המקצת שבמקצת שבידו לעשות יעשה בלי כל חשבונות, אז ה' יתברך מצדו יעורר את לבו האטום של האדם עד שיגיע לפתח של תשובה ממש. וזו בחינת ''השיבנו'', ''שובה ה' עד מתי'', שאין לו לאדם אלא נטיה קלה מאד והוא מצפה שה' יתברך יעשה עבורו הכל, וה' יתברך ברחמיו המרבים מסתכל עליו ברחמיו ומחשיב לו גם נטיה קלושה זו לאתערותא דלתתא, שתחול עליו כל הסיעתא דשמיא הגדולה שה' יתברך משפיע עליו עד גמר התשובה, בבחינת ''טרם יקראו ואני אענה''.

ועוד שם: וראה שדווקא שני הפסוקים האחרונים של איכה המדברים על החרבן הם: ''השיבנו ה' אליך ונשובה'', ''כי אם מאס מאסתנו'' וכו'. בחרבן בית ראשון נפלו ישראל מאגרא רמא לבירא עמיקתא, נסתמו כל הצנורות הקדושה ואפסו כל הכחות, אך ממצב שבור זה דווקא מסתכל עם ישראל כלפי מעלה ומצפה בכל זאת לישועת ה' בכח הניצוץ הקדוש שבו, שלעולם לא נכבה, שה' יתברך יחדש את ימיו כקדם וישיבנו אליו בתשובה גמורה. ודווקא פניה זו חשובה וחביבה בעיני ה' אף שהיא מדרגה תחתונה ביותר אבל היא מלב נשבר ביותר, וה' משתמש בכלים שבורים.

ועוד שם, איך אין להתיאש מהרחמים ומהתשובה: בענין י''ג מדות של רחמים נאמר: ''אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך'' (''שמות'' לג, יט). וכתב רש''י: ''ללמדך סדר בקשות רחמים, אף אם תכלה זכות אבות יועיל אמירת י''ג מדות. ואמר לו ה' יתברך למשה: כסדר שאתה רואה אותי מעטף וקורא י''ג מדות הוי מלמד את ישראל לעשות כך, ועל-ידי שיזכירו לפני רחום וחנון יהיו נענין, כי רחמי לא כלים. ולהלן הוא אומר וכו', הבטיחו שאינן חוזרות ריקם''.

ומסביר הרב דסלר זצ"ל: אף-על-פי שתמה זכות אבות, פרוש: האדם נראה כל כך רחוק מה' יתברך עד שלכאורה אין לו שום שיכות עם מדותיהם של האבות הקדושים ואפילו במצב כזה אל יפסיק מלשאוף אל השלמות, כי אין שום מדרגה בעולם שלא יגיעו שם רחמיו יתברך. וזהו גדר הזכרת מדות הרחמים, שהיא תפילה מעומקא דלבא, משפל המדרגה, שיעזרנו ה' יתברך להתעורר מהעפר ולהגיע לשלמות העליונה.

ויש הבטחה ממנו יתברך שתפילת צבור בענין זה לעולם אינה אינה חוזרת ריקם.

לכאורה התשובה ממנו והלאה רחוקה היא מאד, והרבה נופלים ליאוש חס ושלום אך אדרבה: כשאין עצה אחרת אז נפתחין השערים שלמעלה מכל גבול שערי רחמים שאין להם סוף, ובמה? א. בתשובה רבה למרות כל הקשיים. ב. באמונה חזקה שהוא יתברך רוצה ויכול לתן. ג. בתפילה בעמק הלב, דהינו: הזכרת י"ג מדות הרחמים שאז נענים בודאי. עד כאן לשון "מכתב מאליהו".

טז. כיצד ידע האדם האם הוא צדיק או רשע

כתב הרמב"ם: כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכיות ועוונות, מי שזכיותיו יתרות על עוונותיו - צדיק; ומי שעוונותיו יתרות על זכיותיו - רשע. ואיך ידע האדם מה מצבו? מביא ה"אור יהל" דברי רבנו תם ב"ספר הישר" וזה לשונו: אם יראה האדם כי נפשו נוטה לתאוות הרעות, אחרי העושר והתענוגים, לוקסוס ומודא, יותר מאשר נוטה לעבודת ה' ולמעשים טובים, ידע שהוא רשע. ואם נוטה למעשים טובים יותר מאשר נוטה לדברים הרעים ידע כי עלה זכרונו לטובה, עד כאן לשונו.

אם כן, מסביר ה"אור יהל", פתח לנו רבנו תם פתח כחודו של מחט לשער את קו המשקלת של משקל שמים מי הוא הרשע ומי הוא הצדיק.

ועוד שם: ויש לאדם להתעורר מזה הרבה כי אילו היה ביכלת האדם לראות את משקל עוונותיו וזכיותיו איזה כף מכריע, כף זכיות או כף חובות - ודאי היה משתוקק לדעת זאת, וכמה היה נרעד ומשתומם אלו ראה בעיניו שכף עוונותיו מכריע חס ושלום. ולפי דברי רבנו תם הלא בנקל יוכל כל אדם לראות משקל חשבונותיו בביתו בלבבו: אם יחפץ להרגיש, ולא צריך לעבר ימים ונהרות לדעת מה מצבו, יראה ממה הוא מתענג ונהנה יותר: מאכילת היום או מתפילת היום; או מה עליו משא כבד יותר: סדר אכילתו או סדר תפילתו; או במה הוא מכון יותר ונותן דעתו: לאכילתו או לברכת המזון שבסוף האכילה. והדברים מבארים ברבנו יונה ב"שערי תשובה" וזה לשונו: כי נפש הרשע אשר כל תאותו לחפצי הגוף בחייו, ונפרדת תאותה מעבודת הבורא. כלומר: נפש הרשע

שתאותה וחפצה עניני הגוף ואין לו תאוה וחשק לעבודת הבורא, תרד במותה למטה לארץ אל מקום תאותה וכו'.
ועל-פי כל המבאר יאיר לנו נתיב במשקל שמים, וכל אדם יוכל לדעת מלבבו לשקל מדת זכיותיו ועוונותיו: אם לבו מושכו לשמים הרי זו זכות ששקולה כנגד עוונות רבים הנעשים לא מתוך הרגל, עצלות וכדומה. וכן אם לבו נמשך לרע, אפילו שיש בפעל מצות תפלין מהדרים, ציצית מהדרת וכדומה, הרי עבירה של משיכת הלב לרע שקולה כנגד מצוות רבות הנעשות בלא לב, ומשיכת הלב היא קו המדה.
ומעתה זהו כל גדר התשובה: שירחיק תשוקתו מחפצי העולם הזה, כל מה שאפשר לו, וינתק הקשר אתם וירשם בלבו זכרון אלקיו וזכרון עניני שמים וימשיך לבו לשמים - זהו צדיק, וזהו "רחמנא לבא בעי".
וכן היה אומר רבי יחזקאל לוינשטין ז"ל: תשובה היא בשעה שהופכים לגמרי את כוון ושאיפת החיים: לצאת ממצב אשר מזייף למצב אשר אמתי. יש המרמים את עצמם, מאריכים בתפילה ומתחזקים בפעלות צדקה וחסד וחושבים שבזה קימו את חובת התשובה המטלת עליהם; אולם האמת שלהגיע לתשובה דרוש עמל רב בכוון להשגת הרגשות אשר אמתי מתורה ומצוות, שזה יהיה אשרו ושאיפתו באמת לעמת מה שהיה מקודם מאשר ושואף לאשר מזייף, עד כאן.

יז. חיוב התפילה לבעל תשובה, שתקובל תשובתו ושיהיה לה' חפץ בו

כתב רבנו יונה: ועוד יתפלל בעל תשובה אל השם למחות כעב פשעיו וכענן חטאתיו ושיחפץ בו וירצהו ויעתר לו כאשר אם לא חטא. כי יתכן להיות העוון נסלח ונפדה מן היסורין ומכל גזרה, אולם עדין אין לשם חפץ בו ומנחה לא ירצה מידו. ותאוות הצדיקין מן ההצלחות להפיק רצון מה' ושיחפץ בהם וכו', עד כאן לשונו.
מדרגות התשובה רבות הן. וכמו שבין בני אדם מצוי מאד וכן הוא בדרך כלל, שלאחר שמתפיסים מריב שהיה ביניהם אין חוזר האהבה והאחוה כמקודם, וכן הוא בענין התשובה: אם לא יתעצם בתשובה שלימה, כגון שעדין שב הוא רק מחמת יראת הענש, יתכן שישיג שיאמר לו ה' יתברך: שמעתי תחנתך ולא תענש, אולם עדין רחוק הוא מלזכות שיהיה לה' חפץ ורצון בו, ולזה צריך תשובה לא רק מיראת הענש אלא מבושה מה' ומיראת רוממותו ומאהבתו ללא צפיה לשכר, ולכל הפחות שיהיה לו רצון וצפיה להגיע למדרגה זו. ואפילו לא הגיע למדרגת תשובה זו נותן לו רבנו יונה עצה נפלאה לזכות שיחפץ וירצה בו ה' וישא חן בעיניו כאלו לא חטא והוא על-ידי תפילה שיתפלל ויתחנן לה' על זה.

והדברים מבארים ב"אור יחזקאל" שכתב וזה לשונו: אך באמת מעלה נוספת יש בתשובה שהנה כתב ה"מסלת ישרים": "מי יעמד ביום הדין ומי יצדק לפני בוראו?" ונראה כי ב' מדרגות הם: "מי יעמד ביום הדין" - הינו מי יצא זכאי ביום הדין ויזכה לגן-עדן ולעולם הבא. אך יתכן שיוצא זכאי בדין וזוכה לעולם הבא אך אינו זוכה להתקרבות לה' יתברך ואין הבורא חפץ בו והוא שנאמר: "מי יצדק לפני בוראו" - לזכות לרצון ה' יתברך.

ולכן מצינו ד' כתות אין מקבלין פני שכינה, ואף שזוכים לעולם הבא מכל מקום אינם מקבלים פני שכינה ואינם ראויים לרצון לפני ה' יתברך. ואלו בכח התשובה זוכים אף למדרגה העליונה והוא מה שכתב הרמב"ם (פרק ז' מ"הלכות תשובה"): גדולה תשובה שמקרבת את האדם לשכינה שנאמר: "שובה ישראל עד ה' אלקיך", ונאמר: "אם תשוב ישראל אלי תשוב", כלומר: אם תחזר בתשובה בי תדבק.

גדולה כל כך מעלת התשובה שעל-ידה זוכה לדבקות בה' יתברך, והרי קשה כל כך לזכות לדבקות! ואיתא בחז"ל: "והיאך יכול להדבק בה' יתברך, והלא אש אוכלה הוא, אלא הדבק במדותיו: מה הוא רחום אף אתה רחום, מה הוא חנון אף אתה חנון", והינו שזוכה ומגיע למדותיו של הקב"ה ויש לו שיכות למדות אלו כיון שהם מדותיו של הקב"ה. וגדולה התשובה שעל-ידה מגיע למעלה עליונה של דבקות. ועוד שם ברמב"ם: אמש היה זה משוקץ, מרחק ותועבה, והיום הוא אהוב ונחמד וקרוב וידיד. ועוד שם: אמש היה זה מבדל מה' אלקי ישראל והיום הוא מדבק בשכינה; צועק ונענה מיד ועושה מצוות ומקבלין אותן בנחת ובשמחה, ולא עוד אלא שמתאוים להם.

ומעתה פשוט ומובן מה שכתב הרמב"ם: מי שאינו שב בתשובה הריהו אכזרי. ולא רק חסרון אמונה בו אלא הוא אכזרי, כי שיך שאדם יתאכזר לעצמו, כי הרי נתבאר כמה גדולה היא התשובה שבכחה להביא את האדם למדרגות היותר נעלות שקשה מאד להשיגן. והאדם שאינו שם לבו לזאת ואינו שב בתשובה, הרי אכזריות נוראה היא על עצמו, עד כאן.

ופעמים רבות היה רבי יחזקאל ז"ל מזכיר דברי המבי"ט וזה לשונו באחד ממכתביו: אמרתי לכתב לו מה שראיתי בספר של מבי"ט ז"ל אשר היה לחדוש גם לרבים ובפרט לאיש כמותי אשר תקותי בעזרת השם כי יהיה לי לתועלת, שכתב בספרו "בית אלקים" בשער התשובה פרק א' על הכתוב ("הושע" י"ד): "ארפא משובתם אהבם נדבה", כי זאת היא שני חלקי חסד מה' יתברך ולא כלם זוכים לשני מדרגות החסד האלו הנ"ל, כי לפעמים לפי גודל החטא גם כי מוחל ומעביר החטא אינו מרצה לפניו החוטא, כי די

מה שהעביר על חטאתו, וכמאמרם ז"ל: "ד' כתות אינן מקבלות פני השכינה". ויש להם תענוג בעולם הבא אבל לא שיזכו להקביל פני שכינה, אפלו אחר התשובה כי די להם לפי חמר חטאתם שלא יענשו עליהם אחר התשובה, אבל לא שיהיו מרצים ומקבלים פני שכינה. ולזה אומר: "אהבם נדבה", כי זאת האהבה והרצוי לבעלי תשובה אינה כוללת כלם, וזו היא כמו נדבה למי שמתנדב האלקים יתברך, ולמי שאינו מתנדב אינו מרצה, כל זה לשונו.

ועוד מאריך בזה: כמה נורא הוא הענין הזה. מי שלומד ברבנו יונה המדרגות הרבות כפי אשר הוא מבאר בבאורו הכתות האלו, הנה מי הוא אשר לא ימצא את עצמו בכתות האלו רחמנא לצלן, בפרט במדה של שקר או של חנפה אשר רבם ככלם רחמנא לצלן אינם יודעין בכלל דברים אלו לחטא ולפשע. לא לחנם אמרו: "מות וחיים ביד לשון" ("משלי" י"ח כ"א), כי ד' כתות אלו הנה סבתם הוא רק הלשון, כמובן כי שרשם הוא מדות וזדון ועוד ועוד. אך מי שמשים עצמו כאלם בעולם הזה, הנה הוא יתכן שיהיה נצול מלהיות בכלל הכתות האלו. יתן ה' יתברך שיהיה בידינו לחזק את עצמנו כפי כחותינו שלא להיות חס ושלום מכת החנפים והשקרים ועוד ועוד, עד כאן לשונו.

ורבות היה מזהיר לקרות ברבנו יונה באור ד' כתות שאינם מקבלים פני שכינה. וכן החיד"א שסדר המוסרים ב"חק לישראל" ראה לנכון בפרשות שקודם ראש השנה שהם שבתות תשובה להביא כל דברי רבנו יונה בבאור ד' כתות שאינם מקבלים פני שכינה.

יח. מעשה נורא מדקדוק שמים באבק עברה

כתב בספר "טהרת הקודש" (חלק א', מאמר "תשובת המשקל", פרק ז') וזה לשונו: ומעשה ידוע מהגאון הקדוש רבי מענדעלע מרימאנוב זצ"ל; פעם אחת ישב עם תלמידיו על הגזזטרא שלפני ביתו ופתאם נתקדרו השמים בעב ענן כבד, עד שהאפיל על הארץ שכמעט לא ראו איש את אחיו, והענן חיש מהר עבר חלף הלך לו, ושוב זרחה החמה על-פני טהר השמים. ואמר רבנו הקדוש רבי מענדעלע אל תלמידיו: "הראיתם את הענן האפל הזה? הנה אספר לכם ענינו: ידוע הוא המעשה מהתנא הקדוש רבי ראובן בן איסטרבלי שמובא בגמרא ("מעילה" י"ז) שספר קומי (גלח והקיף שערות ראשו באופן שעושים הגויים והכמרים) כדי שלא יכירו בו שהוא יהודי, וסכן בנפשו והלך אל הקיסר לפעל לבטל הגזרה: שבת, מילה ונדה שגזר על עם ישראל בארץ הקודש.

והתנא הקדוש הזה כשנסתלק לעולמו עלה ונתעלה מעלה מעלה, ובכל יום היה הולך ועולה יותר מעולם לעולם ומהיכל להיכל, עד שברבות הימים הגיע בעליותיו להיכל אחד נורא ונשגב שהיה כתוב עליו מבחוץ: 'לא תקפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת

זקנך'. והמלאך השומר על פתח ההיכל לא הניחו להכנס בפנים בשום אפן. ואמר: 'אני נצטויתי מפי בית דין של מעלה, שכל מי שעבר פעם בחייו על לאו זה אין לי רשות להכניסו כאן'. וטען רבי ראובן ואמר: 'הלא אני עשיתי זאת בשביל הצלת כלל ישראל ומסרתי את נפשי ממש!' השיב לו השומר: 'לי לא אכפת באיזו כוונה עשית זאת ואין זה מתפקידי לחקר אחרי זה. אני כך קבלתי פקודה כנ"ל בלי יוצא מן הכלל, ואם יש לך לטען דין ודברים לך אצל הבית דין של מעלה, וכאשר יפסקו כן יקום'.

והלך רבי ראובן לפני הבית דין של מעלה וטען כדבריו, ויצא פסק דינו: אף-על-פי שהיה כונתו רצויה בלי שום דפי, עם כל זה צדיק גדול כמוהו שכבר עלה ונתעלה כל כך צריך קצת תיקון גם על זה טרם שיזכה לעלות בהיכל הנ"ל, ופסקו לו שיעבירו אותו דרך עולם הזה בלבוש ענן על-פני השמים ובזה יהיה תקונו". וגמר רבנו הקדוש רבי מענדעלע את דבריו: "ועכשיו דעו בני, כי זה הענן כבד שעבר עלינו, בזה העבירו עכשיו את נשמת רבי ראובן דרך כל העולם השפל הזה", עד כאן.

יט. תאור בעלי תשובה בדורות עברו

עוד שם: (חלק א' מאמר "תשובת המשקל", פרק ח') וזה לשונו: וכן היה בצפת עיר הקודש ת"ו בימי האר"י ז"ל חבורות שבכל ערב שבת קודש היו מלקין זה לזה בארבע מלקיות, והיו חבורות קדושות שגלו זה לזה על העוונות וכל ההרהורים שעשו כל אותו השבוע, כמובא בשבחי רבי חיים ויטאל ז"ל שהיה ניחא זה החבורה קמי שמיא. והיו חבורות שמשכו זה לזה בשקים ברחוב לכפרת עוונות. וכן עוד בכמה ענינים נוראים הגם שהיו קדושי עליונים. והסבה לזה היה מחמת שהיו אז קדושים ומוכיחים כמו הקדוש הרמ"ק והאר"י ז"ל ורבי חיים ויטאל והאלשיך ז"ל והחרדים וחבריהם ז"ל, שהיו דורשים לעם הקודש חומרן ועונשן של העברות, ועד היכן מגיע הפגמים בכל העולמות, עד שכל אחד הרגיש בעצמו בפגמים בלי שעור, עד שהיו ממש משקצים בעיניהם ולא היו יודעים מה לעשות בעצמם, כי המיתה לא היתה מספיק להם במחשבתם מגודל שבירות לבם. לכן לא היה קשה בעיניהם שום סיגוף ושום בזיון ושום דבר לקרר לבותיהם הקדושים שהיו דולקים כמו אש והומים כאריות לתקן תקונא דמלכא קדישא, ולא היו יודעים במה לרצות את בוראם.

וזה היה גם כן אחר כך הכח של תלמידי הבעל שם טוב ז"ל שעל-ידי גודל כח קדושתם והתלהבותם היו מכניסין רשפי לבת להבות אש בהמקשרים להם, ועל-ידי גודל התלהבות עשו כל מה שבכחם.

אבל עכשיו בעוונותינו הרבים שנטל כל חוש הריח דקדושא וכל חוש ההרגשה, וכבשר מת שאינו מרגיש מאומה גם מכל ההכאות ומכל הצרות שעברו שונאי ישראל, ולא היה עוד מימות בריאת העולם הסתר כזו בעוונותינו הרבים, עד שהלב אינו זז ממקומו ואין דורש ואין מבקש ואין מחפש תשובה.

ואבותינו ספרו לנו שבזמנם היו בעלי תשובה הולכים ונדים ממקום למקום והולכים בגולה והיו מניחים עצמם על מפתן בתי כנסיות כדי שכל אדם ידרוס עליהם, והכל מפני שהיה הקדושה והצניעות והתגלות אלקות גדול בעולם. ומי שזכהו ה' על-ידי איזה סבה על-ידי צדיק או מוכיח או על-ידי ספרי קודש ספרי יראים או שבא לו התעוררות דלעילא בלי שום טעם לפעמים, בחמלת ה' על עמו, ונתעורר לבבו לשוב אל ה', היה זה ההרגש מקשקש בלבו כמו זוג של פעמון ולא נח ולא שקט זה ההרגש בלבו יומם ולילה בגודל בושה ולב נשבר על מרדו נגד ה'.

לכן מגודל ההתעוררות וצער לבבם וגודל בושתם מה', היה נקל בעיניהם לעשות כל מיני סגופים וה' היה בעזרם, כי היו בעלי תשובה שהתענו משבת לשבת בלי אכילה בינתים ועוד יותר. וענין גלגול שלג בחרף וטבילה בקרח לשבר גזיזא דברדא ולמיחת ולטבל זה היה ענין קל אשר עשו זאת למאות ולאלפים. וכמה שהיו הולכים תמיד מגולה אל גולה ולא היו שוכבים כל ימיהם רק על הקרקע.

וכמה שהיו עוד יותר מתענים שהיו נוטלים אבן אחת מראשותם ועוד ועוד, אי אפשר לספר הסגופים שעשו בעלי התשובה והחסידים שרצו להתקדש לפני ה'.

ועכשיו נטל מהעולם כל מיני הרגש וכל התגלות אלקות, ואין דורש ואין מבקש כלום ואין פותח ואין סוגר, ואפילו מי שעולה על לבו פעם לשוב אל ה', מפתהו היצר הרע: "אתה חלש ולא תוכל לסבל", ועוד שרואה לפניו כל העולם ואין שום אחד דואג על כלום וכל אחד אומר 'שלום עליך נפשי כי בשרירות לבי אלך', אוכלים ושותים, ורשעי ארץ והמסיתים והמדיחים בטנם שבעה מלאים כל טוב דשנים ורעננים. לכן היצר מדמה לו, כי העברות מסתמא אינם כל כך חמורים עכשיו, ועוד הלא כל העולם כולו כך ולא אהיה יחידי בגיהנום וכה וכה מהפתויים בלי שעור, עד כאן.

כ. חובת התשובה על בני תורה

כתב בספר "ארחות צדיקים": וכמה בני אדם סבורים שאין אדם נקרא בעל תשובה אלא אם כן בא על אשת איש או על עכו"ם או יוצא לתרבות רעה וכיוצא באלו מעבירות גדולות, אבל בשאר עבירות אין יודעים לשוב עליהם. וזה אינו כן כי כל מה שהזהירו

רבותינו עליו הוא יותר חמור מדברי תורה, כי כל העובר על דברי חכמים חיב מיתה, וכל מי שעובר בין על דברי תורה או דברי חכמים צריך לשוב.

ועתה שמע בני, כי רב העולם אין נזהרים מדברים בטלים ומלהסתכל בנשים ומלדבר עמהן שלא לצורך. גם לא נזהרים להתפלל בכוונה ומלדבר בבית הכנסת ומשחוק וקלות ראש. גם לא נזהרים בצדקה לתת אותה למי שהגון לה ומלאמץ הלב ומלקפץ היד ומלדבר דברים קשים לעניים. גם לא נזהרים משבועת חנם ולקלל חברו או את עצמו בשם והזכרת שם שמים לבטלה או במקום שאינו טהור או בידים שאינן נקיות, ובטול תלמוד תורה כנגד כלם. גם לא נזהרים מקנאה ושנאה ולשון הרע וגאוה וכעס וכל המידות האמורות בספר הזה. גם לא נזהרים בעניני קיום המצוות התלויין במעשה, כגון נטילת ידים, ומעניני נזיקין בין אדם לחברו ומקיום שבת כדין. ורבים נכשלים בזה כי דבר פשוט הוא מאד - מי שאינו בקי במצוות נכשל בהרבה מקומות. וכהנה עושה אדם עברות כל ימיו ולא מרגיש.

לכן צריך זה השב לידע העברות שעשה. ואיך יכול האדם לדעת? ילמד המצוות ויבין בכל מצוה ומצוה מה חסר ממנה שלא קים ובמה עבר. ואם לא ידע במה עבר - איך יתחרט? אלא אם כן [ילמד המצוות ואז] ידע העברה שיתחרט עליהי כמו שאמר הכתוב: ''כי פשעי אני אדע וחטאתי נגדי תמיד'' (''תהלים'' נ''א, ה').

וכתב הגרי''ס ב''אגרת המוסר'': ונכשלים אנו בכל עת בעברות רמות עד שמים יגיעו בחטא הלשון באין מעצור לרוחנו ובעסקי משא ומתן למכביר ובטול תורה על כולנה. ובכלל בכל האיברים כמעט אין בנו מתם למתבונן איש לפי ערכו וכו'.

אם כן, כמה מהטעות לבן תורה לחשוב שענין התשובה שייך לבעלי תשובה בעלי עבר שלילי ביותר, ואלו את עצמו חושב לזכאי בתכלית ואין זקוק לשום תיקון ותשובה.

וידוע המעשה שהובא ב''חובות הלבבות'' (שער ''עבודת האלקים'') מרבנו סעדיה גאון, שראהו תלמידו עושה תשובה וזועק על מעוט וקוצר עבודתו את ה'. והיה התלמיד מתמיה על רבו: ''צדיק וקדוש כמותו, על מה כל החרדה הזו?!'' וענה לו רבו רבי סעדיה: ''היות שהיום התעליתי במדרגה ואני מכיר את בוראי יותר מאתמול, עושה אני תשובה על שמעטתי בכבור קוני אתמול''.

ועוד מצינו בגמרא (''חגיגה'' כב) על רבי יהושע שאמר: ''בושני מדבריכם, בית שמאי'', כלומר: טען על בית שמאי שאמרו סברא לא מקבלת ויש להתביש בה. ומסביר רבי אהרן קוטלר ז''ל שאף-על-פי שלא נתכון לבישם ולזלזל בכבודם חלילה, אלא ללמדנו

שסברא זו דחויה היא, אף-על-פי-כן עשה תשובה גדולה על זה עד שהשחרו שניו מפני רבוי התעניות.

וכן מצינו בנחום איש גם זו (''תענית'' כא) שקבל על עצמו יסורים נוראים על אותו עני שבא לבקש ממנו מזון ואמר לו: ''המתן לי עד שאפרק המשא'', ועד שפרק המשא מת אותו עני, והאשים עצמו במיתתו של אותו עני ואמר: ''ידי יתגדמו וכו' וכל גופי יתמלא יסורים''.

ואדרבה, כל מי שיש לו ממי ללמד, נענש מהר ולאלתר ואין מאריכין ומקיפין לו אלא נתבע לשוב מהר. וכמו שאמרו חז''ל בספרי והובא ברש''י על הפסוק: ''ואבדתם מהרה'': ''איני נותן לכם ארכה. ואם תאמרו, והלא נתנה ארכה לדור המבול שנאמר: 'והיו ימיו מאה ועשרים שנה' - דור המבול לא היה להם ממי ללמד; ואתם יש לכם ממי ללמד''.

אם כן, בן תורה שנחשב בגדר ''יש לכם ממי ללמד'' חובת התשובה עליו יותר.

וכן מובא ברמב''ם (''הלכות תשובה'' פרק ז' הלכה ג): אל תאמר שאין תשובה אלא רק מעברות שיש בהן מעשה כגון: זנות וגזל וגנבה, אלא כשם שצריך אדם לשוב מאלו כך הוא צריך לחפש בדעות רעות שיש לו ולשוב מן הכעס ומן האיבה ומן הקנאה ומן ההיתול ומרדיפת הממון והכבוד ומרדיפת המאכלות וכיוצא בהן - מן הכל צריך לחזר בתשובה. ואלו העוונות קשים מאותם שיש בהם מעשה, שבזמן שאדם נשקע באלו קשה לפרש מהם, וכן הוא אומר: ''יעזב רשע דרכו'' וכו', עד כאן לשונו.

ומה שיודע האדם את בוראו יותר, הרי ששגגתו עולה זדון, וכמו שאמרו: ''שגגת תלימוד עולה זדון'', שהרי חובה עליו לזהר אפילו מן השוגג, ודומה הוא לעבד המשרת בחצר המלך שהזהירות צריכה להיות ביתר השגחה מעבד המשרת ברחוק מהמלך. ועוד שחלול ה' הנגרם על-ידי בן-תורה יכול להיות בנקל, שהרי כל העינים של עמי הארץ במעקב אחר התנהגותו ותנועותיו יותר מאשר אחר. וכמה זהירות יש לו לזהר, וכמו שאמרו בגמרא: ''חלול ה' אמר ר' יוחנן כגון אנא אם קונה בהקפה ולא משלם, מיד חלול ה' לגבי''. וכן רב אמר: ''אם אני הולך ד' אמות בלא תורה ותפלין, חלול ה' הוא מצדי''.

הרי שכמה שהאדם מורם יותר מעם יכול חלול ה' לבוא על-ידו בנקל.

ומקרא מלא (''במדבר'' כ, יב): ''יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל'' - שמשה ואהרן נתבעו על חלול ה' בדבר קל, שבמקום לדבר אל הסלע הכוהו, ונענשו חמורות למות במדבר ולא להכנס לארץ ישראל.

ועוד ראה חרדת רבן יוחנן בן זכאי שהיה בוכה קודם מותו מפחד יום הדין, שאינו יודע לאיזו דרך מוליכין אותו לאחר פטירתו.

וראה עוד (ב"יבמות" קה) מעשה באבד שפגע בכבודו של רבי ישמעאל ברבי יוסי, ולפי דעתו של אבדן היה זה לשם שמים, ונענש ענש חמור שנצטרע ומתו שני בניו ומאנו שתי כלותיו. ואמר על זה רב נחמן בר יצחק: "ברוך הוא שפרע מאבדן בעולם הזה" הרי עומק הדין כמה חמור.

ועוד מובא ברמב"ן, מה טעם נאבדה כל מלכות בית חשמונאי; מדוע לא נשתיר מהם כלום, אף-על-פי שנעשו על-ידיהם נסים עצומים כמפרסם בנס חנכה שכלו זכר לתשועה שהיתה על-ידי קדושים אלו? אלא שעברו על מה שכתוב בתורה: "לא יסור שבט מיהודה" והמליכו עליהם מלך משבטם, והיו כהנים והתורה צותה שמלך צריך שיהיה דווקא משבט יהודה, ולכן כיון שעברו על צווי אחד נאבדו כלם.

וכן איתא (ב"חגיגה" ב): "ומגיד לאדם מה שחו" - אפילו שיחה קלה שבין איש לאשתו מגידין לו ביום הדין.

ובגמרא ("יבמות" קכא) על הפסוק: "וסבביו נשערה מאד" - מלמד שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, עיין שם. וראה עוד ב"מסלת ישרים" פרק ד' מענין עומק הדין.

ורק על-ידי תשובה ופחד מהחטא ינצל האדם מכל ענשי הדין, וכמו שכתב ה"מסלת ישרים" שם שמצד הדין היה צריך החוטא תכף להענש אלא שמדת הרחמים תובעת: א. שיתן זמן לחוטא ולא יכחד מן הארץ מיד כשחטא. ב. שהענש עצמו לא יהיה עד לאבדון לגמרי. ג. שיועיל לו תשובה שבזה שמתחרט יחשב לו כאלו לא חטא ולא עשה כלום. והוא חסד ה' גדול כמבאר שם, שהרי סוף סוף מעשה העברה נעשה כגון שרצח או נאף וכדומה, ואיך אפשר לשנות דבר ממציאותו? אולם חסד ה' שהחרטה שמתחרט ואומר וגומר בלבו שהלואי שלא חטא מעולם, ויש בלבו צער חזק ועוזב החטא מכאן ולהבא, אזי עקירת הרצון מלבו יחשב לו כאלו נעקר מעשה העוון ממקומו וכאלו לא היה.

וכן מצינו, שכאשר נכנס רבי עקיבא לבקר את רבי אליעזר, שמח בראותו מתיסר באמרו: "עד עתה הייתי דואג שמא רבי אכל עולמו בחייו; עכשיו שהריני רואהו בעל יסורים, הרי מבטח לו שיזכה לעולם הבא!" ונורא לראות מה החטא גורם שאפילו רבי אליעזר הגדול אלולי היסורים היה רבי עקיבא דואג לעולם הבא שלו, אולם בזכות תשובה מתמדת ויראה מהחטא יזכה שמשמים יסיעוהו שלא יצא חיב מהעולם הזה.

פרק ז' - העוון ותקונו

הקדמה - הסיגוף הגדול ותשובת המשקל - עצם ההתנתקות והפרישות מהחטא

בספר "בנימין זאב" שו"ת סימן עב כותב על אחד שנשתמד וחזר בו, מה תשובה יעשה. וכותב בסוף: "ונראה דאין להכביד עליו סגופים כפי מה שהיה ראוי, לפי שאין לך סגופים גדולים ורעים בגופו מאשר סובל בכל יום שמסתלק מן ההנאות שהגויים שרויין בהם, והוא היה כבר שרוי עמהן. ולפי זה אין להחמיר עליו כל כך. אמנם אם הוא בעל תשובה גמור שגמר בלבו לעשות תשובה מעליתא יעשה הוא התשובה כפי חטאו שידע ממה שעבר עליה כדי לצאת ידי שמים".

ב"תרומת הדשן": "מומר שיצא מן הכלל וחזר לדת האמת, נראה דאין להוסיף ולהרבות עליו יותר מדי, מפני שסורו רע יותר מבעל שאר עברות לפי שהרגל בין הנכרים בכל שרירות לבו ואיכא למיחש פן יבעט בתשובתו. וכן מצאתי בספר המצוות דאין להכביד עליו סגופים כפי מה שהיה ראוי, מטעם אחר: לפי שאין לך סגופים גדולים ורעים מאשר סובל בכל יום שמסתלק מכל הטובות וההנאות שהנכרים שרויין בהן. והוא היה גם כן כבר שרוי בהן עמהם, ומקבל עליו תמיד פחדים ובהלות ורשעות וצרות שהאמות מצרים לישראל.

וקודם ששב לא היה לו דאגה בכל זאת, ונמצא תשובתו גורמת לו כל סגופים הללו, ולא דמי לשב מן העריות או רציחות, דברשעו נמי היה בכל צרות הללו ותשובתו לא גורמת לו צרות הללו".

בהקדמת ספר "ישמח משה" על נ"ך להרב הצדיק משה טיטלבוים זלה"ה מביא מה שמצא רשום בכתב יד קדשו וזה לשונו: "ביום ראש חדש מנחם אב קדמ"ת לפ"ק. בבקר ואני בחלומי ואלי דבר יגנב, אם כל ימיו עשה עבירה ונשתקע בה, ובאחרונה כשעשה נתחרט והלך וטבל ובוכה בכיה רבה בחרטה ועזיבה לגמרי שלא יעשה עודי מוחל לו. ואף שאם עשה רק פעם אחת העברה לא די לו בזה אלא צריך 'תשובת המשקל' שיסבל צער כנגד הנאה שהיתה לו, הכא עדיף טפי, דהתם כיון שלא נשתקע בה לא הוי הפרישה לו צער, כיון שלא הרגל בה. לכך צריך לצער אחר. מה שאין כן זה שרגיל בה מאד. אם כן הפרישה בעצמה היא לו צער גדול, בכל עת שיצרו תוקפו לעשות המרגל. אין לך 'תשובת המשקל' גדולה מזה, שהוא זובח יצרו בכל פעם, ומחשב לו הצער כנגד ההנאה. ועל כזה נאמר ("ויקרא" יג, לג): 'כלו הפך לבן טהור הוא'. ושמא תאמר: אם כן יחטא האדם הרבה, כדי שלא יצטרך תשובה? לזה אמרו רז"ל ("יומא" פה, ב): 'האומר

אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה', שאם עשה על-מנת כן, לא יועיל לו. והכי פרושו: האומר אחטא והדר אחטא, כדי שיהיה לו תשובה בנקל, אין מספיקין וכו'. וכן אמרו לי על איש אחד שהיה כנ"ל. עד כאן החלום, וברוך השם כי חפץ חסד הוא", עד כאן לשונו.

ואף אלו המצדדים בתעניות וסגופים, כל זה באדם חזק ובריא שאין רבוי הצומות מזיק לו כלל לבריאות גופו וכמו בדורות הראשונים. אבל מי שרבוי הצומות מזיק לו, שאפשר שיבוא לידי חלי או מחוש חס ושלום כמו בדורותינו אלה, אסור לו להרבות בתעניות, ומכל שכן אם הוא לומד תורה שאסור לו להתענות, כי מחמת חלשת התענית לא יוכל לעסק בה כראוי. אלא מאי תקנתיה? יתן צדקה, כמו שכתוב ("דניאל" ד, כד): "וחטאך בצדקה פרק". כן כתוב בספר "רב פעלים" להרב הגאון רבי יוסף חיים זצ"ל. ומביא בשם ה"חסד לאברהם" כי הרוצה לחזור בתשובה ואינו יכול להתענות, יכול לפדותם בצדקה. וכן מביא בשם הרב "נאמן שמואל", שכותב: "כך למדתי מדברי אדירי גבירי עולם ואשמע בקולם", עד כאן. ועוד יבואר בפרקים הבאים.

א. כח התורה לשנות טבעים רעים של לומדיה

ידוע מאמר בעלי המוסר שיותר קל ללמד ש"ס שלם מלתקן מדה וטבע רע שבאדם, אולם בכח התורה והתמדתה להפך טבעו הרע לטוב. וזה לשון ה"חפץ חיים": ברוך ה' אלקי השמים ואלקי הארץ אשר נתן לנו תורתו הקדושה החמודה מכל חמדה, וכדכתיב ("תהלים" יט, יא): "הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונפת צופים". ובאורו: כי פה בעניני העולם יש שני מיני דברים טובים: אחד מצד השווי ואחד מצד מתיקותה, דהינו: זהב ופז רב שויה רב מאד, אבל אינו מתוק כלל, ודבש הוא דבר מתוק אבל שויו אינו כל כך. ותורתנו הקדושה יש בה שתי מעלות, דהינו ששויה רב מאד יותר מזהב ופז, ומתיקותה הוא גם כן יותר מדבש ונפת צופים. והכוונה שיש באור חכמת התורה כח מתיקות, וכדכתיב ("קהלת" יא, ז): "ומתוק האור וטוב לעינים".

ואיתא במדרש תהלים: רבי אומר: מה מתוקים הם דברים הנמשלים לאור, שנאמר: "כי נר מצוה ותורה אור", ורצונו לומר שאור התורה בעולם העליון אינו כמו שאר אור של עולם הזה שהוא מאיר ואין בו מתיקות, אבל אור התורה מי שיזכה לראותו הוא מתוק גם כן מאד. ומה שכתוב: "ומתוקים מדבש" וגו' כי ידוע שיש בטבע הדבש כח המתיקות גדול, עד שאם יפל איזה דבר: לחם או בשר וכדומה, וישתהה בה שהוי רב במשך הזמן

יתהפך הלחם והבשר לדבש גמור. והנה לרוב אפילו אם נפל בה דבר אסור חוזר להיות התר גמור. וזהו שאמר הכתוב שכוח מתיקות התורה הוא גדול הרבה יותר מדבש ונפת צופים, דהינו: אם אדם שוקד על התורה ומידבק בה כראוי, אפילו אם טבע נפשו היה מתחלה רע מאד, כח התורה מטהרו ומקדשו ונהפך להיות איש אחר ממש. וזהו מה דאיתא ב"אבות": "ומכשרתו להיות צדיק, חסיד, ישר ונאמן".

ב. כח התורה לטהר את האדם מטמאת עוונותיו ולהסיר כל כוחות הטומאה ממנו

מבאר ה"חפץ חיים": בפסוק אחד רואים שנמשלה תורה למים, ובפסוק אחר נמשלה תורה לאש, לומר לך: פעלת התורה לטהר כמקוה מים את הטמא וכן ללבן באש ולהפליט את כל הרע החוצה. וזה לשונו: איתא בספרי פרשת "עקב": "יפוצו מעינתיך חוצה" ("משלי" ה, טז) - נמשלו דברי תורה למים; מה מים חיים לעולם, אף דברי תורה חיים לעולם, שנאמר ("משלי" ד, כב): "כי חיים הם למצאיהם ולכל בשרו מרפא". ומה מים מעלים את הטמא מטמאתו, כך דברי תורה מעלים את האדם מטומאה לטהרה, שנאמר: "יראת ה' טהורה". וממילא כשם שמים מטהרים את האדם אף שהטומאה מתפשטת בכל איבריו, כך התורה מטהרת את האדם מטמאת עוונותיו, אפילו אם נתפשטה עליו מכף רגלו ועד ראשו. וכשם שאין אדם נטהר עד שיעלו המים על כל איבריו ולא תהיה שום חציצה בין האיברים למים, כן צריך שישעבד באמת את כל גופו ואיבריו לתורה ולא תהיה שום חציצה, כמו דכתיב: "והיו הדברים האלה וגו' על לבבך". אמר הכתוב ("ירמיה" כג, כט): "הלא כה דברי כאש נאם ה' ", וידוע שכח האש לטהר ולהכשיר את הכלי שנבלע בה אסור בכל דפנותיה. ואם הבליעה היתה חזקה מאד, כגון שנבלע על-ידי האש ולכלי כזו אינו מועיל הגעלה אף במים היותר רותחין, ומכל מקום כשמלבנה באור תכף נתכשרה, כי כח האור להסיר ממנה כל בליעת פגול שהיה מבלע בתוכה עד כה. כן הוא ממש כח התורה הקדושה להסיר מנפשו כל כוחות הטומאה המבלעות בה. וזהו מה דאיתא ב"אבות": "ומכשרתו להיות צדיק" וכו', והינו: כמו הכשר ממש.

וראה מה שכתב הסטיפלר זצ"ל באחד ממכתביו וזה לשונו: "מכתבך קבלתי והנני משתתף בצערך ומקוה שה' יתברך יעזרך במשך הזמן להנצל מחטאת נעורים רחמנא לצלן. במה שנוגע על העבר אין לחשב לעת עתה כלל, ועקר העקרים הוא לעסק בתורה, תורת אלקים קל חי צורנו יוצרנו יתברך שמו, ולעסק בתורה ביגיעה להבין היטב כל פרטים ופרטי פרטים מהסוגיה, לעסוק בתורה למרות שיהא קשה מאד ושלא לבטל

זמן, רק לעסק בתורה עם חבר ולדבר ולשנן בפיו היטב כל דברי הגמרא וסברת רש"י ז"ל וסברת "התוספות". וכשתדע היטב את הסגיה תחזר עליה ארבע פעמים, ואחר כך תלמד הלאה כסדר הזה. אל תאמר: הן אני מטמטם והתורה לא תדבק בגוף מגשם כמוני, חלילה וחלילה לומר כן, כל מלה כל סברא של התורה הוא קודש קדשים, הוא דעת ורצון ה' יתברך, וכשהוא נחקק במח האדם, מתקדש האדם בקדושת התורה לאין שעור, גופו וראשו נעשה כקדושת ספר תורה, וקדושת התורה תצילך סוף סוף מעברה ומהרהורי עבירה בעזרת ה' יתברך.

אל תשגיח במה שהלימוד עולה בקשי, אדרבא: כל עקר הקדושה הוא על-ידי תורה שבא ביגיעה ובצער. ואמרו חז"ל: "יפה אחד בצער ממאה שלא בצער". לימוד התורה לשם שמים לפי שהוא תורה של הקב"ה הוא התקון היותר גדול לכל חטאי העבר ובפרט הלימוד שבא ביגיעה ובהתאמצות זה מכפר כעולה וכקרבן ומתקן ביגיעת התורה כל מה שפגם רחמנא לצלן בחטאת נעורים ה' ישמרנו.

גם במה שנוגע על להבא אין ביד אדם צעיר [הינו בלתי נשוי] שום עצה רק לעסק בתורה לשם שמים ולהתפלל לה' יתברך שיצילהו מהחטא ברב רחמיו. ותפילה מועלת הרבה כשהוא בלב שלם. אך אל תקוה שביום יומים תנצל מחטא המושרש, אבל בהמשך הזמן אם רק תתמיד בלימוד תורה בעיון כפי יכלתך ובדבוק חבר טוב בלא בטול זמן לבטלה, הנה במשך הזמן תראה איך משתכך יצרך, הולך ודועך, ובעזרת ה' תצליח הן בתורה הן בשמירת התורה. ובתנאי אך שלא יהא בטול זמן לבטלה חלילה, רק כל רגע שיהיה פנוי לך תעסק בתורה ותקבע גם כן זמן ביום כחצי שעה ללמד בספר מוסר כספרי "מסלת ישרים", "ארחות צדיקים", "שערי תשובה" לרבנו יונה ז"ל וכיוצא בהן.

זהו מה שאני יודע מכמה תלמידים שסבלו כמותך ונצלו במשך הזמן, והנני דורש שלומך ומברכך בהצלחה רבה בעבודת הבורא יתברך ברוחניות ובגשמיות".

ועוד כותב הסטיפלר זצ"ל במכתב אחר וזה לשונו: "מכתבך הגיעני זה איזו ימים. אינני יודע באופן מיחד כיצד עובדים על מדות התאוה, רק זאת ידוע לי מתוך הנסיון כי יראת שמים חזקה מונעת את האדם מכל מעשה ומכל גרם מעשה לחטא בידעו נוראות קדושת נשמתו החצובה מתחת כסא הכבוד ובידעו גודל הפגם והצער שגורם על-ידי זה בכל העולמות, כי האדם הוא סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה, והוא ענין גלות השכינה.

וצריך לקבע בלב כי כל העולם הזה אינו אלא פרוזדור לשבעים שנה, בזמן שעקר דירתו וחייו של רבוא רבבות שנים לאין שעור, הוא חיי העולם הבא, ואיך יתכן להחליף חיי נצח על הנאה טמאה של רגע אשר יודע בברור שאחר כך תנקרהו החרטה מאד.

וצריך לדעת כי בהתגברו על התאוה לשם שמים, מתקדש מאד שם שמים, והוא עבודה קדושה לשמה ממש [כי אין אדם יודע מזה], וזוכין על-ידי זה לסיעתא דשמיא נפלאה בכל הענינים: הן בהצלחת התורה הן בתקון כל המדות והן בעניני עולם הזה. [רק צריך סבלנות, ולא יחכה שישתלם לו בזמן שהוא רוצה, רק ברב הימים תמצאנו כאשר יגיע זמנו.]

וצריך לדעת כי בכל פעם שעומד בנסיון מקל על-ידי זה את הנסיון על להבא, כי כן טבעה של מדה זו דמרעיבו שבע כמו שאמרו חז"ל ('סנהדרין' דף קז), ובמשך הזמן כמעט שלא ירגיש שום נסיון מכל זה, והוא בדוק ומנסה.

ומעתק בספרי רפואה שהרגיל באותו מעשה דהוז"ל רחמנא לצלן, נעשה נשבר ועצביו מתוחים ואין לו נחת מחייו, כן הוא בספרי חכמי הרופאים האחרונים של העמים, וצריך לדעת כי בהכשלו פעם אחת לחטא במזיד, אין זה חטא לאותה שעה בלבד, רק זהו המשך נורא לזמן זמנים ה' ישמרנו, כי מעשה גוררת מעשה וכדתנן ב'אבות'.

העצה הטבעית להנצל מזה התאוה הוא הסח הדעת שלא להרהר מענינים אלו כלל, אלא שאי אפשר בשום אפן להסיח דעת ממה שטבעו משתוקק להרהר, כי אם כשיהיה מחשבתו שקוע מאד בענינים אחרים בהתענינות רבה. ולזאת כשישים דברי תורה על לבו ויתענין מאד בהתעמקות התורה בש"ס ופוסקים ראשונים ואחרונים באופן שכל דעתו ישוטט בדברי תורה, ממילא ינצל מהרהורים אחרים, והוא סגלה טבעית וגם רוחנית, כי אור קדושת התורה משמרתו כמו שאמרו חז"ל ב'סוטה'.

יתפלל אפילו מאה פעמים ביום תפילה קצרה להנצל מאותו עוון ומהרהור, כי אף-על-פי שידמה לו שכבר התפלל פעמים אין-ספר ולא פעל, אל יתיאש כלל, כי ידע נאמנה שסוף סוף תפילתו לא תחזר ריקם וימים יגידו.

איני יודע במיחד איזו ספרי מוסר הראויין לך, אבל האדם עצמו יכול להחליט איזו ספר שמועילו לחזוק יראת שמים ויהגה בו בעיון. גם אני העני הוצאתי לאור עכשיו ספר מוסר קטן, יתכן שיהיה לך לתועלת, אלא שקשה עלי טרח המשלוח. אקוה שאסדר בקרוב, אם ירצה השם, בירושלים איש אחד שיקבל עליו למכרו ותוכל, אם ירצה השם, לקחתו משם. שמו: 'ספר חיי עולם'.

והנני מברכך שתזכה לסיעתא דשמיא לעמד בנסיונותיך להצליח ולעלות מעלה מעלה בתורה וביראת ה' טהורה ועולמך תראה בחייך ותהיה לגאון ולתפארת כנפשך ונפש

דורש שלומך וטובתך. מתאוה להצלחתך, המחכה בכליון עינים לקדוש שם שמים יתברך ולגאלה שלמה''.

ג. עוד ממעלת עסק התורה

כתב בספר ''נפש החיים'' וזה לשונו: ומזה הטעם גם כן עסק התורה היא מכפרת על כל העוונות של הנפש החוטאת, כמאמרם ז''ל (סוף ''מנחות''): מאי דכתיב (''ויקרא'' ז, לז): ''זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת'' וכו', ומסיק שכל העוסק בתורה אין צריך לא עולה ולא מנחה ולא חטאת ולא אשם. וכן הוא ב''תנחומא'' (פרשת ''צו'', וב''שמות רבה'' פרק לח): ''קחו עמכם דברים ושובו אל ה' '' (''הושע'' יד, ג) - לפי שישראל אומרים וכו', עניים אנו ואין לנו להביא קרבנות. אמר להם הקב''ה: דברים אני מבקש וכו', ואני מוחל לכם על כל עוונותיכם. ואין ''דברים'' אלא תורה וכו'. וב''תנחומא'' (''ויקהל'') בענין הארון אמרו שהוא נושא עוונותיהם של ישראל, שהתורה שבו נושאת עוונותיהם של ישראל.

וב''תנא דבי אליהו'': אדם שעבר עברות הרבה וקנסו עליו מיתה וכו' וחזר ועשה תשובה וקרא תורה, נביאים וכתובים ושנה משנה, מדרש והלכות ואגדות ושימש חכמים - אפילו נגזרו עליו מאה גזרות הקב''ה מעבירן ממנו וכו'.

וב''זהר'': כמה יש להם לבני אדם להסתכל בעבודת הקב''ה, כמה יש להם להסתכל בדברי תורה, שכל מי שעוסק בתורה, כאלו מקריב כל קרבנות העולם לפני הקב''ה. ולא עוד אלא שהקב''ה מכפר לו על כל חובותיו ומתקינים לו כמה כסאות לעולם הבא. וגם על אותן עוונות חמורים שאין הקרבנות מכפרים, עסק התורה מכפר כמו שאמרו רז''ל בבני עלי (''ראש השנה'' יח ע''א): בזבח ובמנחה הוא דאינו מתכפר אבל מתכפר הוא בדברי תורה. וכן אמרו (''מגלה'' ג ע''ב): גדול תלמוד תורה יותר מהקרבת תמידין.

וב''זהר'': בוא וראה וכו', ועל כן מי שעוסק בתורה אינו צריך לא לקרבנות ולא לעולות, שהרי התורה עדיפה מכל וקשר האמונה של הכל. ועל זה כתוב (''משלי'' ג, יז): ''דרכיה דרכי נעם'' וכו'. וכתוב (''תהלים'' קיט, קסה): ''שלום רב לאהבי תורתך ואין למו מכשול''. ובפרשת ''קדשים'' (פ ע''ב): בזבח ובמנחה וכו', אבל מתכפר הוא בדברי תורה. למה? בגלל שדברי תורה עולים על כל קרבות העולם כמו שהעמידו, דכתיב: ''זאת התורה לעלה למנחה ולחטאת'' וכו' - שקולה התורה כנגד כל קרבנות העולם. אמר לו: כך הוא ודאי שכל מי שעוסק בתורה, אף-על-גב שנגזר עליו ענש מלמעלה, נוח לו מכל קרבנות ועולות, ואותו ענש נקרע וכו'. ובוא וראה שאין נטהר בן-האדם לעולם אלא בדברי תורה וכו'. והתורה קדושה נקראת, דכתיב: ''כי קדוש אני ה' ''. וזו התורה שהיא שם הקדוש

העליון. ועל כן מי שעוסק בה נטהר, ואחר כך מתקדש וכו'. למדנו שקדושת התורה - קדושה העולה על כל הקדושות וכו', עיין שם.

ובמדרש אמרו ("וירא" ק ע"א): "בטלו הקרבנות לא בטלה התורה" - אותו שאינו עוסק בקרבנות שיעסק בתורה ויועיל לו יותר דאר"י וכו', אמר להם יעסקו בתורה ואני מוחל להם בשבילה יותר מכל הקרבנות שבעולם, שנאמר: "זאת התורה לעלה ולמנחה" וכו' - זאת התורה בשביל עולה, בשביל מנחה וכו'. אמר רבי כרספדאי: כל מי שמזכיר בבתי כנסיות ובתי מדרשות עניני הקרבנות וכו' - ברית כרותה היא שאותם מלאכים המזכירים חובות להבאיש אותו אינם יכולים לעשות לו אלא טוב.

ואמרו עוד, למה נסמכו אהלים לנחלים דכתיב ("במדבר" כד, ו): "כנחלים נטיו וכו' כאהלים נטע ה' " וכו', לומר לך מה נחלים מעלין את האדם מטומאה לטהרה, אף אהלים מעלים את האדם מכף חובה לכף זכות.

ובפי"ח שם: "שפכי כמים לבך" וכו' - מה מים הללו מקוה טהרה הן לישראל ולכל אשר נברא בעולם וכו', כך דברי תורה מקוה טהרה הן לישראל בכל מקומות מושבותיהם. בוא וראה כמה גדולה כחה של התורה שמטהרת את פושעי ישראל בזמן שעושין תשובה אפילו מעבודה זרה שבידם, שנאמר ("יחזקאל" לו, כה): "וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם" וכו', עיין שם, כי עקר התשובה שלימה האמתית שהיא מאהבה הוא רק על-ידי עסק התורה כראוי, כמו שאמרו במעלות התורה: "אוהב את המקום" וכמו שאנו אומרים: "השיבנו אבינו לתורתך וכו' והחזירנו בתשובה שלימה לפניך".

וב"זהר" ("ויקרא" כא, א): כאשר אדם מתרחק מהתורה רחוק הוא מהקב"ה, ומי שקרוב לתורה קרוב לו הקב"ה אצלו, כי על כל פשעים תכסה אהבת התורה כמו שאמרו ב"תנא דבי אליהו" (סא"ר פ"ג) על זה הפסוק, וכן אמרו (פתיחתא "איכה"): "המאור שבה מחזירו למוטב", ובפרק החליל (נב ע"ב): "אם פגע בך מנול זה משכהו לבית המדרש: אם אבן הוא נמוח" וכו', וכעין זה אמרו ב"תנחומא" (פרשת "האזינו"), עיין שם.

וב"בראשית רבה" (פרק כב): "אם בא יצרך להשחיקך שמחהו בדברי תורה". ובמדרש תהלים (סוף מזמור לד): "אם עמד עליך יצר הרע האכילהו לחמה של תורה" וכו'.

וב"זהר" ("וישב" קצ ע"א): אר"י "כאשר רואה אדם שהרהורים רעים באים אליו, יעסק בתורה ועל-ידי זה יעברו ממנו". אר"א: "כאשר צד הרע בא לפתות לו לאדם, יהא מושך אותו אצל התורה ויפרש ממנו".

וזהו שאמרו בענין התורה: "ונעשה כמעין המתגבר והולך". ויש מקום לפרשו גם על זה הענין הנ"ל, שכמו המעין הנובע, אף שלפעמים נרפש ונשחת ברפש וטיט רבים, עם

כל זה הוא נובע ובוקע ומתגבר והולך מעט מעט, עד שברבות הימים יתגבר ויתגלה לגמרי ויתפשט כמאז. כן העוסק בתורה לשמה אף אם נתלכלך תחלה בעוונות וחטאים עצומים ונטבע מאד ברפש וטיט מצולות הרע חס ושלום, עם כל זה על-ידי עסק התורה יהא נכון לבו בטוח שודאי המאור שבה יחזירו למוטב, והטוב מתגבר והולך על הרע שבו מעט מעט, עד שלבסוף בהכרח יתגבר הטוב ויתפשט בכלו לגמרי, והוא מתקדש מטמאתו ופרחה טהרה בכלו. וכן אמר שם: "ומכשרתו להיות צדיק וחסיד" וכו' - לשון הכשר והגעלה ולבון מפגולי געולי הרע שהיה בו תחלה. וכמו שכתוב ("ירמיה" כג): "הלא כה דברי כאש" וכו', שהיא מלבנתו ומכשרתו וכו'. וכן איתא ב"תנחומא" ("ויקהל") שהתורה מטהרת לבן וכליותן של תלמידי חכמים.

והכל מטעם הנזכר לעיל, ששרשה העליון של התורה הקדושה הוא מעל כל העולמות כלם, והענין הוא כמו שבארנו לעיל טעם מאמרם ז"ל שכל העונה "אמן יהא שמיה רבא" בכל כחו, מוחלין לו על כל עוונותיו, עיין שם. כן הענין שעל-ידי עסק התורה כראוי הוא מעורר שרשה העליון להאציל ולהשפיע שפעת אור עליון וקדושה על העולמות כלם ורשפיה רשפי אש שלהבת נוראה לגרש ולכלות כל הטמאות והזהמות שגרם במעשיו בכל העולמות, להתקדש ולהאיר עוד בקדושה העליונה, להתקשר יחד אחד בחברו, וכל הפגמים מתמלאים וכל הקלקולים נתקנים וכל ההריסות נבנים, והשמחה וחדותא יתירתא ואור העליון מתרבה בכל העולמות.

וגם כי ידוע שכל דבר אינו נתקן אלא בשרשו העליון, וכל אחד מישראל שרש העליון של נשמתו הוא מאות א' מהתורה הקדושה, לכן כל פגמי הנפש החוטאת נתקנים ונמתקים בשרשם בתורה הקדושה על-ידי העסק בה כראוי. וכמו שאמר הכתוב ("תהלים" יט, ח): "תורת ה' תמימה משיבת נפש", שאף אם כבר נכרתה הנפש משרשה חס ושלום ותרד פלאים במעמקי מצולות הרע חס ושלום, התורה הקדושה שעוסק בה היא מקימה ומוציאה ממסגרים ומשיבה אותה להתקשר כתחלה, וביתרון אור התורה הקדושה.

וזהו שאמרו בפרק קמא ד"תענית": תניא רבי בנאה אומר: כל העוסק בתורה לשמה, תורתו נעשית לו סם חיים, שנאמר: "עץ חיים היא" וכו'. ואומר ("משלי" ח, לה): "כי מצאי מצא חיים" וכו'. ואמרו ב"מכלתא": מה תלימוד לומר ("שמות" טו, כו): "כי אני ה' רפאך", אמר לו הקב"ה למשה: אמר להם לישראל, תורה שנתתי לכם רפואה היא לכם, חיים היא לכם, שנאמר ("משלי" ד, כב): "כי חיים הם למצאיהם". ולכן תקנו הראשונים ז"ל נסח הוידוי על-פי סדר כ"ב האותיות, כדי לעורר שרש העליון של נפשו אשר היא מקשרת ונאחזת בתורה הקדושה לטהרה ולקדושה.

ד. התורה תבלין ליצר הרע

כח סגולי עצום מונח בתורה שיוכל האדם אף למשול ביצרו וכמובא בגמרא ("קדושין" דף ל): בראתי יצר הרע בראתי לו תורה תבלין. וכל זמן שאתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו שנאמר: "הלא אם תיטב שאת", ואם אין אתם עוסקים בתורה אתם נמסרים בידו. ופרש רש"י: עסק בתורה ואתה מושל בו. ומדייק רבי אהרן קוטלר זצ"ל שלא רק שאין אתה נמסר בידו בהיותך עוסק בתורה, אלא אתה אף מושל בו, פרוש: משתמש בו לסיוע בעבודת ה' דזהו כח התבלין למתק את המר ולהטעימו, וזהו כח התורה לכפות את היצר הרע שיהא מעתה מסיע לך לעבודת ה', למשל: לנצל את הגאוה ל"ויגבה לבו בדרכי ה' " או ליסר את הרשעים, וכן בכל המדות הרעות להפך אותן לעבודת ה': ליצנות להתלוצץ מהרשעים ומעבודה זרה; שנאה לשנאת משנאי ה' כמו שנאמר: "משנאיך ה' אשנא" [ואגב ראה שההתר לשנא הנו דווקא את המחטיאים את הרבים, כמו שנאמר: "משנאיך ה' אשנא", הינו שמשניאים אחרים על ה'], וכן על זה הדרך. וזהו: "בכל לבבך" - דרשו חז"ל: בשני יצריך - ביצר הטוב וביצר הרע. וכי אפשר לעבד את ה' ביצר הרע, ולמבאר מובן שינצל כח הרע שבו לטוב ולעבודת ה'.

ובפרט אם הוא תלמיד חכם, בודאי שאין לו אלא להרבות בתורה. וזה לשון "באור הלכה" (ב"שלחן ערוך" סימן תקע"א על מה שכתב ב"שלחן ערוך", שתלמיד חכם אינו רשאי לישב בתענית מפני שממעט במלאכת שמים): "וראיתי להעתיק פה מה שכתב השל"ה בשם ספר חרדים, וזה לשונו שמצא בתוך ספרי המקבל האלקי חסידא קדישא הרב ר"י לוריא אשכנזי ז"ל בספר אחד כתיבת יד: כל מה שתמצא בסגופים וכו' לא נזכרו אלא למי שאין עמלו בתורה, אבל מי שתורתו אמנותו ויודע דעת ויראת ה', לא יחלש ולא יתבטל מלמודו, אך יום אחד מן השבוע יתרחק מבני אדם ויתבודד בינו לבין קונו ויתקשר מחשבתו בו כאלו כבר עומד לפניו ביום הדין, וידבר לאל יתברך כאשר ידבר העבד אל רבו ובן אל אביו. והעתיקו זה האחרונים, וכעין זה כתב ה"חיי אדם" וזה לשונו: דאפילו על עברות ידועים המבאר ב"רקח", שצריך להתענות לכפרה כמה ימים, אם תלמיד חכם הוא ותורתו אמנותו, אפילו בזמן הזה לא יסגף עצמו כל כך, רק שישוב לפני ה' בלב שלם, ויבכה מקירות הלב וילמד יותר מאשר היה רגיל, כי התורה היא מקוה טהרה ונמשל לאש, וכל אשר יבוא באש תעבירו באש וטהר, וימעט מכל התענוגים ויאכל רק כדי קיום גופו שלא יחלש, כדי שיהיה לו כח לעבודת השם, ולא ילך לשום סעודה וכל שכן לסעודת מרעות, וישמר שבת בכל פרטיה ודקדוקיה, ואם אפשר יתענה

על-כל-פנים בכל שבוע יום אחד או על כל פנים כל יום בה"ב עד חצות, והעקר הבכיה והודוי וגדרים שלא יעשה זאת לעולם, וה' יראה ללבב, עד כאן לשונו".

ה. מצוות המסגלות בדרך סגלה לכפרת עוונות

מבאר ב"ספר חרדים", שרפואת הנפש נמשלה לרפואת הגוף. וכשם שברפואת הגוף יש רפואות יקרות בדמים יקרים או חלילה על-ידי נתוח וטפולים העולים הון רב, וכנגדם יש לגוף רפואות בדרך סגלה כגון עשבים מסימים שהם סגלה לאותו חלי ואין מחירם אלא כמה פרוטות; כן הוא לענין התשובה. מצינו בחז"ל כמה מצוות שבדרך סגלה מועילים מאד שימחלו לאדם כל עוונותיו. אף-על-פי שטרחתם מעטת, פריים רב.

והרי לך שש מצוות שמונה "ספר חרדים": סגלה ראשונה: כל מי שעונה "אמן יהא שמיה רבה" בכל כחו אפילו היה בו שמץ מינות מוחלין לו. והחמירו בזה ב"זהר" ואמרו שצריך לזעזע כל איבריו ולענות בקול תקיף, ומי שרגיל לעשות כן הנה הוא מבשר שימחל לו עוונותיו אם לא ישוב לכסלה. הרי סגלה אחת.

סגלה שניה: אמרו שכל הזהיר וזריז בשמירת שבת בכל תנאיו ובכל דקדוקיו, אפילו עבד עבודה זרה כדור אנוש מוחלין לו, שנאמר "ישעיה" נו): "שמר שבת מחללו" - אל תקרי 'מחללו' אלא 'מחול לו'. ולא תקשה לך: מה הוסיף בעשותו מצות שבת כדי לכפר עוונותיו, הרי זו אחת מן המצוות שהיה הוא חיב בהן?! דיש לומר דהזרוז והזהירות פן ואולי חלילה יכשל הוא המכפר, וכן בעניית אמן.

סגלה שלישית: יכוון בשירת הים שאומרים בכל יום לאמרה בקול ובשמחה רבה כאלו אותה שעה יצא ממצרים, שהרי אמרו במדרש: "ויסע משה את ישראל מים סוף" ("שמות" טו כב) - שהסיעם מעוונותיהם שנמחלו על-ידי השירה, שאמרו: כל מי שנעשה לו נס ואומר שירה, מוחלין לו על כל עוונותיו וכו'.

סגלה רביעית: אמרו רז"ל: כל המעביר על-מדותיו, מעבירין לו על כל פשעיו, שנאמר: "נשא עון ועבר על פשע" - למי הוא נושא עוון? למי שעובר על פשע. לכן יוכיח האדם את נפשו ויאמר: למה תסבול יסורים בעולם הזה ובגיהנום על עוונותיך, הלא טוב לך לסבול חרפת אנוש וגדופיו ולא תענה ותשמח ביסורים אלו, כי תעלת רפואה הם לנפשך זרח בחשך אורך. וזה שאמרו רז"ל: הנעלבין ואינן עולבין, שומעין חרפתן ואינן משיבין, עושין מאהבה ושמחין ביסורין, עליהם הכתוב אומר: "ואהביו כצאת השמש בגבורתו" וכו'.

סגלה חמישית היא ההתבודדות, שכתבנו למעלה בשם ספר "בית מדות" כי לעתות רצון יפרש עצמו במקום מיחד שלא יראוהו בני אדם. וישא עיניו למרום אל מלך יחיד עלת כל

העלות וסבת כל הסבות, כמטרה לחץ כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם. ועל-דרך זה כאשר הוא יבוא לשום פניו אל אלהיו כן הוא יתברך ישים אליו ויחדיו ידבקו. כך שמעתי מפי מורי ורבי החסיד הקדוש כבוד רבי יוסף סאגיס זלה"ה וכן היה הוא עושה. וכן מצאתי לרבנו יצחק דמן עכו שכמה חסידים היו עושים כן בימיו, ודוק ותשכח כן בדברי הרמב"ם ו"חובות הלבבות" והר"ר יונה ז"ל.

סגלה ששית: ישמע בחשק דברי חכם כשדורש יראת שמים ודברי אגדה שמושכין לבו של אדם כמים, שאמרו ז"ל שבזה ימחל עוונותיו. וחיבין אנחנו לשמע קול מוכיח, דהכי קבלנו בסיני וכו', עד כאן לשונו.

ועוד כתב החיד"א ב"צפרן שמיר" (סימן י) וזה לשונו: דברים המסוגלים לכפרה באפס דמי"ם כעשבי דדברא, בכל עש"ב יהיה מותר ורפואת תעלה לחלי פצע וחבורה.

כל העונה "אמן יהא שמיה רבא מברך" בכל כחו, אפילו היה בו שמץ מינות מוחלין לו.

כל השומר שבת כהלכתו, אפילו עובד עבודה זרה כאנוש מוחלין לו.

כל המעביר על-מדותיו, מעבירין לו על-כל-פשעיו. ועיין בריש קנטרס "מורה באצבע".

כל השומע אגדה מפי הדורש ועונה "אמן יהא שמיה רבא", מכפרין לו עוונותיו.

כל האומר שירת הים בשמחה ובעצמו שער כאלו הוא נצול מהים ופרעה וחילו הם נטבעו ואמר שירה, הנה משורר ששער כך מכפרים לו עוונותיו.

כל הבוכה ומתאבל על אדם כשר, מוחלין לו על כל עוונותיו.

כל המתפלל בערב שבת ואומר "ויכלו", שני מלאכי השרת אומרים לו: "וסר עונך וחטאתך תכפר".

יסורין ממרקין עוונותיו של אדם, ואם קבלם מאהבה יראה זרע, יאריך ימים וחפץ ה' בידו יצלח. ואפשר דהיסורין דין, והוא מקבלם באהבה - חסד, ומתמתקין הדינין, והיה שכרו בני חיי ומזוני דבמזלא תלין, ובמקום אחר הארכתי בסיעתא דשמיא.

כל העוסק בסדר קרבנות, כאלו הקריבם, ומוחלין לו על כל עוונותיו, ומליצי יושר מלמדין עליו זכות בשמים.

כל העוסק בתורה לשמה, עוונותיו מתכפרין ורבו מעלותיו כמו שאמרו בפרק קנין תורה.

כל המתעטף בציצית ומניח תפלין וקורא "קריאת שמע" ומתפלל, מוחלין על כל עוונותיו.

כל המצטער ובוכה ביום הכפורים כשקורין פרשת "אחרי" על אבדהון דצדיקיא, קודשא בריך הוא אכרז עליה: "וסר עונך".

כל מי שנעשה לו נס ואומר שירה, בידוע שנמחלו עוונותיו. נסח שירה קטנה מלקטת ממקראי קודש למי שנעשה לו נס:

"אשירה לה' בחיי אזמרה לאלקי בעודי, ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת איבי לי, אשירה לה' כי גמל עליי אשירה לה' כי גאה גאה, עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה, זה אלי ואנוהו אלקי אבי וארוממנהו, מי כמכה באלם ה' מי כמכה נאדר בקודש נורא תהלת עשה פלא, ה' ימלך לעלם ועד, ארחמך ה' חזקי, ה' סלעי ומצודתי ומפלטי אלי צורי אחסה בו מגני וקרן ישעי משגבי, מהלל אקרא ה' ומן איבי אושע, הפכת מספדי למחול לי פתחת שקי ותאזרני שמחה, ואני בה' אעלוזה אגילה באלקי ישעי, אלקים ה' חילי משים רגלי כאילות ועל במותי ידריכני למנצח בנגינותי ה' אלהי אתה ארוממך אודה שמך כי עשית פלא עצות מרחק אמונה אמן, הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, יהיו לרצון אמרי פי והגיון לבי לפניך ה' צורי וגאלי".

כל הסגלות הנאמרות באמת הם מפניני רבותינו ז"ל בש"ס ומדרשים ו"זהר הקדוש". והחי יתן אל לבו להזדרז בהם כי בלא סגופים ותעניות ומתן דמי"ם יתכפרו לו עוונותיו, ובלבד שיעשה הדברים כהלכתן וכמשפטן ביראה ואהבה לשם שמים, עד כאן לשונו.

ו. אהבת ישראל ממצוות הסגליות לכפרת עוונות

כתב בספר "טהרת הקודש": הרי תראה כי מי שמקשר נפשו על-ידי אהבת ישראל, אז נכלל נפשו באילן החיים העליון ונמשך על נפשו טהרה מחטאיו ומעוונותיו.

ולכן כתב רבנו האר"י ז"ל לקבל קודם התפילה על עצמו אהבת ישראל. והנה מצות אהבת ישראל הוא עולה כמעט על כל המצוות החשובות הסגליות, והיא סגלה גדולה ונפלאה בלי שעור לזכות לטהרת הנפש ולכפרת עוונות ולכלל עצמו בשרש ולתקן נפשו שלא יצטרך להתגלגל ולהמשיך כל מיני השפעות בעולם.

והעצה שיזכהו ה' לכל הפחות למקצת מן המקצת בנקדה קטנה של אהבת ישראל זה תלוי במדת לדון חברו לכף זכות, שאז מזכין אותו מן השמים ומתעורר בלבו אהבת ישראל, והוא בדוק ומנסה בלי שעור פעמים כמקבל מצדיקים וקדושים, עד כאן.

ז. הדן את חברו לכף זכות

עוד שם: מתשובות הסגליות הוא אשר אמרו רז"ל ("שבועות" ל): הוי דן את חברו לכף זכות. וכן (ב"אבות" פ"א): הוי דן את כל האדם לכף זכות. ועיין ב"תנא דבי אליהו" זוטא דברים נוראים מזה.

ואמרו רז"ל ("שבת" קכז): הדן חברו לכף זכות דנין אותו לזכות מן השמים. ומובא בגמרא כמה מעשיות מזה, אשר התנאים והאמוראים היו רגילים לדון את האדם לכף זכות.

וכתבו צדיקי קדמאי בספרים, שאין דנין את האדם בשמים עד שידין הוא את חברו מקודם, שיאמר: כך וכך ענש מגיע לזה בשביל זה, אז בזו השעה דנין אותו כך חס ושלום.

ומי שמרגיל עצמו לדון את חברו לכף זכות, אז כשיש על זה האדם קטרוג חס ושלום או על אחד מבני ביתו, אומרים בשמים להמקטרג: כשם שהוא דן לכף זכות, כך אין לכם רשות לחיבו רק לזכותו. וכך לאחר אריכת ימיו, הגם אם יש עליו מקטרגים גדולים בשביל עוונותיו, חסים עליו בשמים ומוצאין לו איזה זכות, כי אין לך אדם שאין לו איזה לימוד זכות: שעשה מחמת אנסו, או יצרו אנסו, או מחמת קטנות הדעת וכדומה. ואם ירגיל עצמו ללמד זכות על בני אדם ככה ישלם לו ממש, כמאמר רז"ל דלעיל: הדן את חברו לכף זכות, דנין אותו בשמים גם כן לזכות.

ומובא בספר "פאר לישרים" בשם הרב הקדוש רבי פינחס מקוריץ ז"ל: הדן וממליץ טוב על ישראל, מתלבש בו ניצוץ קדוש ממיכאל אפטרופסא רבתא דישראל.

ח. מסירות נפש אפילו על קיום מצוה אחת ממצוות התורה

כתב הרמב"ם ז"ל (בפרוש המשניות במסכת "מכות" פרק ג) וזה לשונו: מעקרי האמונה בתורה, כי כשיקיים אדם מצוה מתרי"ג מצוות כראוי וכהגן ולא שתף עמה כוונה מכוונות העולם בשום פנים אלא שיעשה אותה לשמה מאהבה כמו שבארתי לך, הנה זכה בה לחיי העולם הבא. ועל זה אומר רבי חנינא כי המצוות בהיותם הרבה אי אפשר שלא יעשה אדם בחייו אחת מהם על-מתכנתה ושלמותה, ובעשותו אותה המצוה תחיה נפשו באותו מעשה. וממה שיורה על העקר הזה מה ששאל רבי חנינא בן תרדיון: "מה אני לחיי העולם הבא?" והשיבו המשיב: "כלום בא מעשה לידך?" כלומר: נזדמן לך לעשות מצוה כהגן? השיבו כי נזדמנה לו מצות צדקה על-דרך שלמות ככל מה שאפשר וזכה לחיי העולם הבא וכו', עד כאן לשונו.

ומובא ב"טהרת הקודש": המוסר נפשו על קיום מצוה אחת (בקביעות), שאמרו רז"ל ("קדושין" לט): העושה מצוה אחת מיטיבין לו (בהאי עלמא) ומאריכין לו ימיו ונוחל את הארץ (לחיי העולם הבא). ועוד אמרו רז"ל: כל העושה מצוה אחת בעולם הזה, מקדמתו והולכת לפניו בעולם הבא ("סוטה" ג:). ומובא בילקוט ("בשלח" ר"מ): רבי נחמיה אומר: מנין אתה אומר שכל המקבל עליו מצוה אחת באמונה, כדאי הוא שתשרה עליו רוח הקודש וכו'.

והנה בזה הענין יש כמה פרטים וכללים אשר נצרך לזה מאמר מיוחד, אבל לא אפשר להאריך כל כך, וכמה מעשיות נמצא במדרשים ובספרי קדמאי ובתראי מאנשים פשוטי ערך שזכו למסור נפשם על איזה מצוה. ויש שזכו על-ידי זה לבנים קדושים שהיו מאירים את העולם, ויש שזכו לעשירות, ויש שנעשו בעלי תשובה גדולים ובעלי השגה, כמובא

ב"שערי קדושה" לרבנו חיים ויטאל שאפשר על-ידי מצוה אחת במסירות נפש לזכות אפילו לרוח הקודש, וכן מובא בספר הקדוש "חרדים".

ט. השומע חרפתו ואינו משיב

עוד שם: אמרו רז"ל ("שבת" פח): הנעלבין ואינן עולבין, שומעין חרפתן ואינן משיבין, עושין מאהבה ושמחין ביסורין - עליהם הכתוב אומר ("שופטים" ה'): "ואהביו כצאת השמש בגבורתו".

וכתב הקדוש בעל "ראשית חכמה", שחשב כאן התנא שלש מדרגות: אחת שנעלב ואינו מעליב, אבל משיב על-כל-פנים דבורים רק לא בעלבון. מדרגה הגבוהה מזו: שומעין חרפתן ואינן משיבין כלום, והגבוה ממנו השמחין ביסורין. והגם שזה קאי על השמחין ביסורין דעלמא, אבל קאי גם כן על אלו היסורין של העלבון.

ואמרו רז"ל (שם) שעליהם הכתוב אומר: "ואהביו כצאת השמש בגבורתו", דהינו כי זה שנעלב נעשו פניו לבנים כי אזל סמקא ואתי חיורא ונשתנו תאר פניו, על כן לעתיד לבוא יהא פניו כצאת השמש בגבורתו, שאין שום אדם יכול להסתכל בו - כך לא יוכלו להסתכל באור פניהם של אלו המקבלים יסורים וחרפה בשמחה.

וכתבו בשם האר"י ז"ל והרמ"ק ז"ל (עיין ב"אור צדיקים") שסבילת עלבונות מועילה לנפש יותר מכל הסגופים. וכתב שם: אלו היו יודעים גודל טובת הדבר, היו רודפים בשוק לבקש אדם שיחרף אותם. וכן מובא מקדושי עליון רבים שהיו משתוקקים תמיד שידברו עליהם גנאי ויחרפו אותם, אף-על-פי שזה האיש שמחרפם חוטא, כי בקשו עליו רחמים שלא יענש בסבתם. ועוד: כי זה הרשע אשר בוחר לעצמו לפער פיו ולדבר על הצדיקים ועל החסידים ועל עובדי ה' מחמת פתאות או קנאה, עליו נאמר ("בבא קמא" סט): הלעיטהו וגו' כי מי בקש זאת מזה הפתי שיבחר לו זו הדרך הלא "ובחרת בחיים" כתיב.

לכן בקשו הצדיקים שיהיו המה מהנדברים. ומובא כמה מעשיות בדברי רז"ל שעל-ידי חלישת הדעת שהיה להם נמתקו הדינים ונתבטלו גזרות כמובא במסכת "תענית". ראה כמה הקפידו רז"ל על המלבין פני חברו חס ושלום, וכמה דינים יש במבייש את חברו. ואמרו ("בבא קמא" צ): סטרו על הלחי נותן לו מאתים זוז; צרם באזנו, תלש בשערו, רקק והגיעו בו רקו, העביר טליתו ממנו, פרע ראש האשה בשוק - נותן לו ארבע מאות זוז.

לכן מי שרוצה בתקון נפשו, בפרט שרוצה להיות נחשב בין השבים לפני ה', יקבל על עצמו לקבל בזיונות באהבה, בין שיקבל בזיון מזולתו ובין שיקבל בזיון מאשתו שהיא קנטרנית או מכל אדם אפילו מנכרי, ישתק ויסבל ויהא לו לכפרת עוונות ויאמר: "צדיק

אתה ה' על כל הבא עלי כי אמת עשית, ואני מאמין באמונה שלמה שבא לי זה הבזיון לטובתי וכדי שימתקו הדינים מעלי ויתכפרו עוונותי מה שחטאתי לפני ה' ".

וכל מיני בושת קטן וגדול, אפילו מי שטעה לפני העמוד בעמדו לפני התיבה או בקריאת התורה או בלמוד, שיש לו חלישת הדעת מטעותו, יש לו טובה גדולה מזה כמובא בספרי יראים.

וכן מובא ב"ספר חרדים" (סימן קסג), כששנים מתוכחין בתורה ואחד נדחה מפני חברו, הגם שהאמת והצדק עם חברו, אבל בשביל שהוא נתביש על-ידו, לכן בעולם העליון מעמידין אותם גם כן לפלפל והשני שניצח נעשה מנוצח. לכן אמרו: לעולם תהא מן המנוצחין ולא מהנוצחין. ועל-ידי סבילת הגוף הנגוף נזדכך הנפש ומתכפרין עוונותיו מאד.

עוד ב"אור יחזקאל": עצה נוספת איתא בחז"ל שם, אמר רבא. כל המעביר על-מדותיו מעבירים לו על כל פשעיו, דכתיב: "נשא עון ועבר על פשע" ועיין שם ברש"י: מעביר על-מדותיו - שאינו מדקדק למדוד מדה למצערים אותו והולך לו. וזו באמת מדה גדולה וקשה להניח את מדותיו ולא להשתמש בהם כלל, אך לכל הפחות להשתדל לא להיות מכלל מדקדק עם מדותיו. ובאמת אנו איננו רק מכלל המדקדקים אלא אנו עוד מגזימים ומוסיפים או ששומרים ומחכים לעת הנקמה. "ועבר על פשע" - טבעי האדם בשעה שנעלב אינו עובר על זה אלא כאלו ונשאר על עמדו וכביכול מבקש לבלוע את המעליבו. וזה הפרוש: "ועבר על פשע", שעובר ונוסע כאלו ואין המדה נוגעת אליו.

וכל שאין מדקדק במדותיו, אף הקב"ה אינו מדקדק עמו על-פי מעשיו, כי כן הוא מדת המשפט מדה כנגד מדה, וכל שאינו מעביר אלא תובע בכל תקף את מדותיו, אף עמו יתנהג הקב"ה בדרך זה ויתבע ממנו בכל חמר הדין, כי הנהגת ומשפט ה' יתברך הוא כפי מעשי האדם. ואיתא שם בגמרא: רב הונא בריה דר"י חליש על רב פפא לשיולי ביה חזיה דחליש ליה עלמא. אמר ליה צבו ליה הואיל ולא אוקים במיליה לא נקמא עמה. והינו אף-על-גב שנגזר עליו מיתה, מכל מקום כיון שהוא מעביר על-מדותיו, מעבירין עמו על פשעיו. אמר רב אחא: אליה וקוץ בה. "לשארית נחלתו" - למי שמשים עצמו כשירים. ובאור הדברים דאין הכי נמי, אליה היא, דהינו: עצה טובה היא לאדם מכל מקום, וקוץ יש בה קשה הוא מאד שצריך להיות משים עצמו כשירים, דהוא המדרגה העליונה דמעביר על-מדותיו, כדכתיב ("תהלים" כב, ז): "ואנכי תולעת ולא איש". ואף-על-פי שמבאר דצריך להיות בשפלות ממש, מכל מקום גם המעט שישיג גבר עלה בדרך זה.

י. קבלת יסורים באהבה

מובא במדרש תהלים (קיח): ''יסר יסרני יה' - חביבין יסורין שהם מרצים כקרבנות וכו'. דבר אחר שהיסורין מרצין יותר מהקרבנות וכו'. וכתב בספר ''טהרת הקודש'': ותראה אחי מדברי המדרש הנ''ל, אשר יסורים מכפרים כל העוונות יותר מקרבנות שמכפרים רק על דברים פרטיים, וכשמכפרים כל העוונות אן מנקים כל האיברים והגידים של אדם הפגומים והמלאים חלודה מחלאת עוונותיו, וזה הענין תלוי באמונה בהשגחה פרטית שאמרו רז''ל (''חלין'' ז): אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה. ואמר רבי אלעזר: דם ניקוף מרצה כדם עולה; כשאדם מנקף אצבעו ויורד דם מרצה כדם עולה.

ואמרו רז''ל (''ערכין'' טז:) עד היכן יסורין? אמר רבי אלעזר: כל שארגו לו בגד ללבש ואינו מתקבל עליו וכו'. גדולה מזו אמרו: אפילו נתכונו למזג לו בחמין ומזגו לו בצונן וכו', אפילו נהפך לו חלוקו וכו', אפילו הושיט ידו לכיס ליטול שלש ועלו בידו שתים.

והנה אם תרגיל עצמך בזו העבודה, שתאמין שכל דבר קטן וגדול שעובר על האדם הכל בהשגחה עליונה וכל היסורים קטנים וגדולים, כי אפילו פרעוש וכנה ויתוש ורעידת והצטננות איברים הכל בהשגחה. ותרגיל עצמך בכל דבר קטן לומר: ''רבונו של עולם, הנני מאמין באמונה שלמה שבאו לי אלו היסורים בהשגחה עליונה לטובתי ולהתחסד עמי ולמרק עוונותי, ויהי רצון שימתקו כל הדינים ממני ויתכפרו עוונותי מגלגול זה ומגלגולים הקודמים'', ותוכל לומר זאת הן בלשון הקודש והן בלשון הנדבר, ואז בזה האמונה ואלו הדבורים, וכל שכן אם תוכל להגביר שכלך לשמוח עם היסורים אשרי חלקך, ואז בהמשך הזמן יצטרפו אלו היסורים גדולים וקטנים לחשבון גדול ונורא (וכאשר הבאתי בספרי הנ''ל), שאפילו הרשעים שקבלו יסורים באהבה זכו לגן-עדן. ובכל יסורים קטנים שאדם מקבל באהבה נבראו מזה מלאכים קדושים. ובאם תאמר דיקא דבורים לפני ה' כנ''ל, אז בעולם העליון יבואו המלאכים בשקים מלאים מקבלת יסורים ויכולים להכריע כל העוונות.

והעקר שתקבל כל מיני יסורים באהבה: הן יסורי הגוף חס ושלום והן נסיון וצער גדול בנים חס ושלום וחלישת הדעת מאחרים או מאשתך והן על. ידי עניות חס ושלום או צער המסחרים או צער רדיפות היצר וכדומה, שהמה נסיונות האדם בלי שעור. ותדע ותאמין שהקב''ה אתך בכל מקום, והכל מושגח מאתו יתברך המשגיח על כל נפש פרטי ובפרט על נפש מישראל. וכל שכן למי שרוצה להתקרב אליו ואז אשרי חלקך. ותראה לעתיד שזה האמונה ואלו היסורים קטנים וגדולים ינהרו ויאירו לפניך בכל דרכיך. ה'

יאריך ימינו ושנותינו לעד עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו, אמן (א"ה והארכתי בענינים אלו במאמר ארך בספר "אמונת ישראל" ח"ב).

יא. עוד מענין תיקון הנפש בקבלת היסורים באהבה

עוד שם: לענין תיקון הנפש, שהוא לפעמים או על-ידי תקון תורה ועבודה או השלמת הנפש בזהירות המצוות וסבילת נסיונות הגשמי או נסיונות הבאים על-ידי גרוי היצר ותאוה, נפשו ודמו מרתח להתאוות לעשות דבר שלא כרצונו יתברך חס ושלום כמו תאות אכילה ושתיה ותאות נשים או תאות ממון או יתר חמדות ותאוות רחמנא לצלן מהם. ומגרה בו היצר כוחותיו וחילותיו, והוא תקיף על יצרו ומתגבר עליו ומנצחו, שלפעמים על-ידי עמידה באיזה נסיון נמחל לו הרבה והרבה עוונות ונתקן נפשו מאד יותר מהרבה סגופים ותעניות, או תיקון הנפש על-ידי צער אשה ובנים וכל מיני יסורים חס ושלום, הנוגעים לפעמים עד דכדוכה של נפש לא עלינו, או על-ידי סבילת בזיונות והוא עומד בנסיון ואינו משיב למחרפיו דבר, שנמחלו לו בזה הרבה מעוונותיו ולפעמים נחשב ביותר מכמה תעניות וסגופים, כמפרסם בדברי האר"י ז"ל והרמ"ק ז"ל גודל מעלת סבילת הבזיונות, וכל שכן סבילת הנסיונות בשמחה שאין ערוך לגודל תקון נפשו בזה. כי כל תיקון הנפש על-ידי נסיון גופני או סבילת נסיון הרוחני, אשר הקב"ה מרחם על האדם ושולח לו נסיון בעודו בעולם הזה לנקותו מחטאיו שעשה בגלגול זה ובגלגולים הקודמים. ואם אדם סובל באהבה ואינו מתרעם נמחלו עוונותיו, כמו שאמרו רז"ל ("נדרים" מא): אין החולה עומד מחליו עד שמוחלין לו כל עוונותיו. וכן כשנגזר עליו גלות וטלטולים וצער עניות וצער אשה רעה חס ושלום וכדומה.

ואמרו רז"ל ("תענית" ח): כל השמח ביסורין שבאין עליו מביא ישועה לעולם. ומובא במסכת "ברכות" (דף ה): נאמר "ברית" במלח ונאמר "ברית" ביסורין וכו'. מה ברית האמור במלח, מלח ממתקת את הבשר; אף ברית האמור ביסורין, יסורין ממרקין כל עוונותיו של אדם (ואין שעור לדברי רז"ל ב"בבלי" ו"ירושלמי" ומדרשים ו"זהר הקדוש" בגודל מעלת קבלת יסורים באהבה ועד היכן מתכפר לו ועושה טובה לנפשו בזה ובבא). ואם האדם צדיק במעשיו ורואה הקב"ה טוב לבבו, מיסרו בהיותו בעולם הזה גם על דברים קלים, כדי שיבוא לעולם הבא בנקיון מחטאים. ויש אשר תכף ומיד שעושה איזה חטא קל, מיסרים אותו ביסורים חס ושלום ואין ממתינים לו כלל, אבל זה לא נאמר רק לאדם בעל מעלה ובעל מדרגה ומקדש עצמו לאלקיו, ואז מושגח בהשגחה פרטית מיוחדת מכל העולם מצד מעשיו הטובים והנפלאים או מצד גודל מעלת וגדולת נשמתו (כמובא ב"עשרה מאמרות").

וקודם לכל תדע הכלל של שלשה חלוקים. תדע שהעולם הזה הוא מעט המחזיק את המרבה, כמו שכתבו בעלי התכונה, כי כאשר נעתק השמש לעינינו כאן בעולם הזה טפח אחד, יעתק בזה הזמן בעולם הגלגלים כמה אלפים ורבבות פרסאות. וכן כל העולם הוא כגרגר קטן נגד קטן שבגלגלים וכל שכן נגד גלגל הגדול וכל שכן נגד עולם המלאכים וכל שכן כנגד עולם הכסא שהוא ממש לאפס ואין נחשב. ועם כל זה יש בעולם הזה ציור כל העולמות כולם בדקות מאד וציור כל ברואי מעלה ומטה, וכן באדם עצמו שזוכה להיות צדיק יסוד עולם, יש בו ציור כל העולמות בציור דיוקן נשמתו הקדושה.

וככה תדע כלל זה: גם בעניני תיקון הנפש, שהמה על-ידי משפטי ה' אשר בעולם העליון, המה חמורים ונוראים מאד. ואמרו רז"ל (בריתא דמעשה בראשית) שיש שבעה מדורות בגיהנום, וכל מדור התחתון חזק אשו ששים פעם יותר מאש המדור שלמעלה ממנו. והאש הקטן שבמדור הראשון הוא חזק ששים פעם נגד האש של העולם הזה, וכל שכן ביתר העונשים שמענישים בעולם הבא שאין להם שעור, וכל יסורי עולם הזה המה כאפס וכאין נגד קטן שבעונשי עולם הבא, שאין להם שעור, כי מה שכתוב ("תהלים" פט): "עולם חסד יבנה" בפשטות קאי על עולם הזה דווקא - מה שאין כן שם בעולם העליון נקרא עולם הדין והמשפט.

ובכן תבין כי כמו שעולם הזה הוא בכללות מעט המחזיק את המרבה, כן לענין התקון: אם אדם מתיסר במשפטי ה' בעולם הזה בדבר דק ויש לו שכל ודעת לקבל באהבה, וכל שכן אם זכהו ה' עוד לשמח ביסורים, אז ביסורים קלים וכל שכן ביסורים הנראים חמורים לפי ערך העולם הזה. (כי בעולם העליון כל יסורים של עולם הזה לשחוק וקלות נחשבים נגד יסורים של שם שאין שעור וחקר בשכלנו.) ואם סובל יסורי ה' באהבה, אז מנכים ממנו הרבה והרבה יסורים של עולם העליון שאין שום דמיון וערך זה לזה.

גם מדרכי התשובה הגמורה, שימעטו בעיניו כל המצוות וכל הזכיות וכל החסדים שעשה, ויחשוב בלבו שלא עשה כטפה מן הים לפי חיובו בהן. ואם באין עליו יסורין וחלאים יקבל מאהבה ויצדיק עליו את הדין ויחשוב בעצמו שלא ניגבה חובותיו אחר מאלף והרבה יותר מאלו היו ראויין לבוא עליו לפי רב עוונותיו, אך רחמי ה' וחסדיו גברו עליו וכדאיתא ב"מדרש רבה": "וידעת היום והשבת אל לבבך" - אמר רבי מאיר אמר הקב"ה: אתה ולבך יודעין מעשים שעשית ויסורין שהבאת עליך. שלא כנגד מעשיך הבאתי עליך יסורין? ויהיה שמח בזה יותר מימי השלוה שהיה לו עד עתה, כדאיתא במדרש תנחומא: צריך האדם להיות שמח ביסורין יותר מן הטובה שאפילו אדם בטובה כל ימיו לא נמחלו לו העברות שבידו. ובמה נמחל לו? ביסורין.

רבי אליעזר אומר: ''מוסר ה' בני אל תמאס ואל תקץ בתוכחתו כי את אשר יאהב ה' יוכיח וכאב את בן ירצה'' (''משלי'' ג), מי גרם לבן לרצות לאב? זה יסורין, עיין שם עוד. ובטוח יהיה הבעל-תשובה שבודאי הקב''ה יסיענו במעשה עבודתו ויפתח לפניו הדרך הטובה והישרה לעבודתו כענין שנאמר (''תהלים'' כה, ח): ''טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך. '' וכן הוא אומר (שם קמה, יח): ''קרוב ה' לכל קראיו''. ואמרו (''דברים'' ד, כט): ''ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי) תדרשנו'' וגו'. ואמרו חז''ל: הבא לטהר מסייעין אותו? וה' ברחמיו ישיבנו בתשובה שלימה לטניו למען חסדיו הרבים, אמן.

יב. חמר עוון פגם הברית בקצור ומכתב חזוק מהסטיפלר שלא להתיאש מתשובה על עוון זה

כתב בספר ''טהרת הקודש'': והנה אין בכל העברות שבעולם שיגרום דחית הניצוצי קודש למקום החיצונים והרוס העולמות ופגם בשמות הקודש וחרבנות בלי שעור, כמו על-ידי פגם הברית, אשר גורם שיתרבו כוחות הטומאה וכחות החיצונים בלי שעור וערך ודחית הניצוצי קודש.

וכתב בספר הקדוש ''הקנה'' אשר כל דבוריו קודש קדשין וברוח הקודש נאמרו, וזה לשונו: ואם עובר עבירה נמצא וכו'. ואלו הם הנכנסין בבור שחת ונדונין שם לדורי דורים. ואם תשים בדעתך שסיבת המיתה בעולם בעבור חלול הברית של מעלה, די לך זה שתהיה כל ימיך בתשובה. גם על זה אמרו: ''כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא'', וידעת שהצדיק נמשך מישראל, ואם זה מחלל הברית בעוונותיו אם כן אינו בכלל ישראל, והוא הוא שלא יחיה בתחית המתים, וכמה דברים הרמיזו להם בעניני הברית הזאת, עד כאן לשונו.

ואם תתבונן באלו הדבורים, האיך לא תסמר שערות ראשך ובשרך עד היכן הדברים מגיעין ועד היכן הפגם הזה נוקב ויורד רחמנא לצלן, עד שאינו נחשב בסבת זה הפגם מכלל ישראל, ואין לו חלק לעולם הבא ולא יקום בתחית המתים ונדון בגיהנום לדור דורים. ולא תחשב שחס ושלום זה הקדוש גיזם בדבוריו חס מלהזכיר, כי כל קדושי ארץ מביאים דבוריו ונרתעים מדבוריו הקדושים אשר כגחלי אש וכדברים הנאמרו מסיני ברוח הקודש. ואמר הקדוש הנ''ל בדבריו אלו שדי לך בשביל זה לבד שתהיה כל ימיך בתשובה, דהינו: הגם שקים כל התורה כולה רק פגם בברית, יש די והותר שיהא לו על כל ימיו על מה לשוב ולתקן.

ועוד אבאר לך בקצור מלין דברי רבנו הקדוש האר''י ז''ל, המובאים בספר פרי עץ חיים ושער הכונות, אשר מובא שם כי אין לך שום עבירה בכל התורה כלה שמוליד ממש

שדין ורוחין כמו הפוגם בריתו, והוא יותר פגם מכל ביאות האסורות מפני וכו', ותכף יורדת הנשמה ומתלבשת בלבוש הקלפה, ונברא ממנו שד ומזיק גדול רחמנא לצלן.
ובספר ''זרע קודש'' מובא בשם רבו שיורדין גם מספר ניצוצין לתוך הקלפה בכל פעם וכו'. ואחר כל הסודות שמביא שם כותב בזו הלשון: ידידי כנפשי, אם אכתב הפגם והחטא מהעוון הפלילי הזה מה שפגם אדם בנפשו רוחו ונשמתו בחייו ובמותו ובשמות הקדושים ובעולמות העליונים ותחתונים, לא יוכלו כמה יריעות וכמה ספרים, אלו דרושים אין להם סוף וחקר, כאשר כבר הקדימו הראשונים ואחרונים מעוון הפלילי הזה, עד כאן.
לכן אם אדם מהרהר וכו' ואינו דוחה ההרהור ממנו, מתלבש אותו קלפה בלבוש זה כדמות אותה עבירה ומזה ההיכל מקבל השפעתו, וגם דינו ככה רחמנא לצלן. וכן מי שאינו שומר את עיניו ובא על-ידי זה לכל מיני הרהורים רעים ובא על-ידי זה לפגם היסוד, גם מההרהור עצמו נברא נשמת זה הקלפה, ויהא נחשב לפניו כאלו עבר על כל כריתות שבתורה ולכן יש לו חלק רחמנא לצלן עם כל מיני מורדים ופושעים.
אם כן, חשוב מה שלפניך, אבל עם כל זה הגם שעברת ופגמת בלי שעור וחקר לא תתיאש חס ושלום, כי רחמי ה' וחסדיו המה בלי גבול ובלי חקר ורוצה וחפץ בתשובת הרשעים, וחזק ואמץ, כי אדרבה לפי גודל חטאך ופשעך - בשובך אל ה' תגרום לו גודל נחת-רוח בלי שעור, כמובא (ב''תנא דבי אליהו'' זוטא פרק ט) וזה לשונו: מכאן אמרו אפילו הגדיל אדם הרבה עברות זו למעלה מזו ואחר כך הוא חוזר בתשובה. אמר הקב''ה הריני עמו ברחמים ואני מקבל את תשובתו ואפילו אם עמד אדם וחרף וגדף כלפי מעלה ואחר כך חזר בתשובה, אמר הקב''ה הריני עמו ברחמים והריני מוחל לו על כל עוונותיו שנאמר (''יחזקאל'' יח כג): ''החפץ אחפץ מות רשע נאם ה' אלקים הלוא בשובו מדרכיו וחיה'', עד כאן לשונו.
ובספר הרקח ז''ל דרש רבנו כמה גדול כחה של תשובה, כיון שאדם מחשב בלבו לעשות תשובה, מיד עולה ועומדת לפני כסא הכבוד. ''שובה ישראל עד ה' אלקיך'', אמר הקב''ה: אפילו יש בכם עברות עד ה', עד כסא הכבוד, שובה ישראל.
והנה לך מכתב מהסטיפלר, שלא יתיאש אדם גם בהיותו ירוד בעוון החמורי וזה לשונו: בעזרת השם יתברך, אף-על-פי שהכתיבה קשה עלי, מכל מקום לגודל נחיצות הענין הנני ממהר להשיבו בדבר מה שכתבו בספרים וכו'
א. חס ושלום לומר דהמצוות שרשע עושה אינם מצוות. האמת הוא דאפילו מי ששקוע רחמנא לצלן בחטא הזה הידוע ועדיין לא עשה תשובה, מכל מקום חייב בכל התורה

כולה, ובעבור כל מה שלומד ומקיים יקבל שכר בעולם הבא כשאר אנשים צדיקים. [רק שהשכר יבוא אחרי שיהיה נגמר תקונו על-ידי גיהנום וכיוצא בזה.] ומה שכתבו ספרי יראים שהתורה ומצוות שלו הולכים חס ושלום לסטרא אחרא רחמנא לצלן, הוא ענין אחר אשר מי שאין לו משג בקבלה לא יתפס ענין זה, והוא כי כל מצוה ומעשה טוב גורם השפעה מן השמים, ואותה השפעה טובה מסיעתו להצלחה הן ברוחניות והן בגשמיות, וכשהאדם שקוע רחמנא לצלן בחטא הידוע אזי אותה השפעה הבאה על-ידי תורה ומצוות שלו נחטפת על-ידי הסטרא אחרא, וזהו באמת גלות השכינה, שכביכול הקב"ה ישפיע הטובה לשונאיו הם כוחות הטומאה רחמנא לצלן, אבל עצם המצוות והמעשים הטובים אינם נגרעים מהאדם הזה כלל וכלל, רק ההשפעה המגיעה לו מחמת התורה והמצוות היא נחטפת וכנ"ל. וגם זה אינו אלא לפי שעה כי אחר כך כשהאדם מתקן את החטא הזה, אזי מוציא הוא מהסטרא אחרא כל מה שגזלו מחלק הקדושה שהיא שייכת לו. וכמו שנאמר ("איוב" כ, טו): "חיל בלע ויקיאנו".

ב. הספרים הקדושים, מתוך כוונה לעצר בעד החוטא, כתבו בבאור עצום איך שעל-ידי חטא זה נחטפים רחמנא לצלן זכיותיו [הינו כנ"ל: לא עצם זכיותיו אלא ההשפעה כנ"ל], וקצרו לבאר צד השני, דהינו: אף-על-פי שכמה טעמים נכשל רחמנא לצלן, מכל מקום אם לעמת זה הרבה טעמים מנצח ומתגבר על התאוה, אז באותו פעם שמתגבר על התאוה הבוערת בו באופן נורא, הרי הוא ממשיך אור הקדושה על עצמו ועל העולמות באופן קדוש מאד מאד, וחלק גדול מאד מהניצוצות הקדושות [מה שנחטף השפע להסטרא אחרא] הרי הוא מוציאם ומחזירם לקדושה, ואין לשער גודל רוממות קדושת זה האדם הכובש תאותו בזמן תקפו, והוא אז בבחינת יוסף הצדיק. והכלל: אדם שיש לו מלחמת היצר ופעמים מנצח ופעמים נכשל רחמנא לצלן, הרי כמו שהחטא נורא ואיום, לעמתו [על-ידי שמנצח הרבה פעמים] זכותו הוא נורא ואיום מאד, ויזכה על-ידי זה לתקן בחייו את מה שפגם ולהחזיר לצד הקדושה כל הניצוצות הקדושות שנעשקו על-ידי עוונותיו, רחמנא לצלן.

ג. עקר התקון לחטא זה הוא התורה ובפרט יגיעת התורה, הינו: כשלומד גם בשעה שאין לו תענוג מהלימוד ולומד רק משום שכן צווה ה' יתברך, כגון שחוזר הסוגיה הרבה פעמים או שמייגע מוחו להבין היטב דברי תורה. הכלל: מי שמייגע בתורה לשם שמים - ודאי שסוף סוף יזכה לתקן את אשר קלקל ולהתגבר על יצרו. וגם תזכר בשעת תוקף התאוה גודל הזכות הנורא נוראות אשר אפשר להשיג על-ידי התגברות על התאוה הזאת, עד כאן לשונו.

ה' תקונים יסודיים ועקריים לפגם ברית קודש

יג. תקון א' - מקוה

(וכן אזהרות נחוצות להולך למקוה שלא יצא שכרו בהפסדו)

כתב בספר ''טהרת הקודש'' (מאמר ''תקון היסוד'' פרק א) וזה לשונו: בהיות שראיתי בחבורים שהביאו תקונים כמו ספר ''קרנות צדיק'' שקבץ צ''ח תקונים (ואולי כוון זה הצדיק לבטל הצ''ח קללות). וכן שמעתי שיש ספר שקבץ מכל הספרים כמה מאות תקונים, אבל במחילת כבוד קודשם אין אנו יודעים מה טוב עשו בעמם בזה ובפרט לדורנו זה, כי בענין סדור הפגמים בודאי מה טוב ומה נעים למען ידע כל איש עד היכן הדברים מגיעין, אבל בענין התקונים לא פעלו בזה כלום, אדרבה: הוסיפו יגון על יגון, כי מי זה האיש בפרט בדור הזה שיוכל לקים כל התקונים הללו. ובראותו רבות התקונים יאחזמו חיל ורעדה בחשבו כי מתי אעשה אני לביתי אלו התקונים הרבים, ונסוג אחור ואינו עושה כלום. ואני השפל לא ראיתי בזה שום טובה בעולם, אדרבה...

ולכן אחי חביבי אסדר לפניך חמשה תקונים בעזרת ה' לתקן נפשך ולהאיר באור ה' בעזרתו יתברך שמו.

והנה תיקון הראשון הוא טבילת המקוה, דהינו: כשנטמא אדם בטומאת קרי או אם רוצה לשוב לה' ולקבל על עצמו תשובה על זה עוון ז''ל, אז התקון הראשון הוא הטבילה (ועיין ב''ראשית חכמה'' שער האהבה פרק יא).

והנה תיקון הטבילה הוא לאו דווקא יום קבלת התשובה או ביום שנצרך לטהר מטמאתו, רק יש בענין המקוה בכל פעם תיקון גדול ונורא לטהרת הברית.

ועכשיו נבאר עניני אזהרות ששיכים להנהגות המקוה, שבאם אינו נזהר בכל אלה, לא די שאינו מקבל תוספות קדושה בנפשו רק ממשיך על עצמו זהמא וגורם חס ושלום לקצץ בנטיעות, ה' ישמרנו.

והנה מן האזהרות: ההנהגה במחשבה, דבור ומעשה. ראשית כל צריך לזהר ולכבש המחשבה שלא יהרהר בדברי תורה, רק במים ששם מותר [כמבואר ב''שלחן ערוך'' ''ארח חיים'' סימן פד עיין בט''ז, וב''שלחן ערוך'' ''יורה דעה'' סימן ר עיין שם], מה שאין כן במקום שפושטין המלבושים ועומדין ערומים אסור להרהר בדברי קדושה, וכל שכן שיזהר חס ושלום מהרהור עבירה חס מלהזכיר.

ובענין הסתכלות, כתבו בספרים שאסור להסתכל באנשים ערומים, שזה אחד מפגמי היסוד, וכל שכן חס ושלום להסתכל בברית קודש, כאשר אמרו (''סנהדרין'' צב.): המסתכל בערוה קשתו ננערת, וכל שכן בקשת חברו שהוא עוד יותר חמור כמבאר במפרשים.

ומי שאינו נזהר מלהסתכל באנשים ערומים, הוא נכשל גם כן בהסתכלות הקשת שלו ושל חברו. ואם אמרו רז"ל: "קשתו ננערת" חס ושלום, בודאי דבריהם לא יצאו לבטלה. אם כן יצא לו עוד שמהליכתו במקוה יפסיד הרבה יותר משירויח.

ועוד יש פתאים מבוהלים יותר, אשר עומדים ערומים בלי בושה ואין מורא שמים עליהם ומשיחים זה לזה ערום בלא לבוש בלי שום בושה. ומבאר ב"שלחן ערוך" (ארח חיים" סימן ב) שאסור להיות רגע בלי לבוש, וגם כשלובש חלוקו צריך להיות מכוסה שלא יעמוד רגע ערום בלי לבוש. והנה במקוה לא אפשר זאת, אבל על-כל-פנים תכף שיוכל ללבש את עצמו ילבש, וכל שכן שחס ושלום לעומד סתם ערום אפילו רגע, וכל שכן עוד להשיח עם חברו, הנה פתי כזה בודאי ממשיך זוהמא גדולה על נפשו ולא שירויח. וצריך כל ירא שמים קודם שהולך למקוה לבקש מה' שלא יכשל בשום איסור בפגם הראיה ובעניני דבור.

ומובא בספר הקדוש "נוצר חסד" (מהקדוש מקאמרנא ז"ל, פרק ששי), שצריך להזהר מלדבר שום דבר במקוה, וזה לשונו: וישים לבו אל הדבורים, כי האותיות יש להם כח גדול, ואחר כך בעמדו להתפלל וללמד תורה יעלה כל הדבורים למעלה עם כל הניצוצים, ובלבד שיכון לבו לשמים. ולכן יזהר מאד שלא לדבר שום אות שאינו הכרחי בבית המרחץ אף בחול ומכל שכן בשבת קודש, כי הדבורים האלו אי אפשר להעלות והם דברים בטלים ממש, ועובר בעשה ומחלל שבת ונרגן מפריד אלוף ונידון בכף הקלע. ולכן יזהר כל ירא שמים לנפשו ואור לו באור כי הדבורים הוא דבר השם יקר מאד, עד כאן לשונו.

והרי תראה אזהרת זה הצדיק, שלא דבר חס ושלום דבורים סתם מעצמו אם לא היה מקבל זאת מרבותיו או מגלוי נשמות שהיה גדול בזו המדרגה כידוע.

לכן לפעמים אם לא אפשר מפני דרכי שלום שחברו שואל ממנו איזה דבר, אז יענה לו בקצור ויראה להשתמט עצמו בכל מה שיוכל, כי מובא בסדור השל"ה הקדוש, שאם אדם מדבר בבית הכסא מתעבר בו שד רחמנא לצלן על-ידי הדבורים, וככה חס ושלום יכול להיות גם בדברו במרחץ, ולא עוד אלא שאין להדבורים עליה.

ועוד שאתי דבור ומבטל מחשבה, כי באם יטה אזנו לשמוע השטותים והבלים שמפטפטים שם הולכי בטל וכל שכן שמסייע להם עם הדבורים, אז ימשיך זוהמא על נפשו ויטמטם שכלו ולא יהא בכחו עוד לכוון שום כוונה, כאשר גלוי וידוע ובדוק ומנסה לכל בר-דעת.

וספר לי גיסי הרה"ח רבי שמואל הי"ד מקדושים שבארץ המה, איך שעמד פעם אחת אצל אחד מגדולי צדיקים המפרסמים (הוא הגאה"ק מרן רבי יששכר דב זי"ע אבד"ק בעלזא) והיה המדבר מאחד מאנשי חסידיו שצריך לעמוד לצבא, ואמר אחד ממשפחתו של אותו צדיק: "הוא בטח יצא לחרות שיש לו מום בגופו". ושאלו הצדיק מהיכן ידעת והשיב לו שראה אותו במקוה. והתחיל לצעוק זה הצדיק על קרובו: "היתכן?! האיך עושים כזאת להסתכל באיש ערום, וכי לא ידעת שזה פגם גדול מאד?!" והוכיחו זמן רב על זה, ומעשה רב.

ולפעמים זה הקדושת עינים [ששומר עצמו בבית המרחץ] הוא יותר תיקון מעצם טבילת המקוה, כי בכל סייג קדושה שאדם בר ישראל מקדש עצמו, כמו בשמירת עינים וכדומה ובפרט בענין שהוא רק מחומרות היראים והחסידים, איקרי קדוש באותה שעה ונמשך עליו ועל נשמתו קדושה גדולה מאד. והמקדש עצמו מעט מלמטה, מקדשין אותו הרבה מלמעלה ("יומא" לט.).

יד. תיקון ב' - פדיון פ"ד תעניות

עוד שם: מובא ב"שער היחודים" להאר"י ז"ל שתקון פגם הברית להתענות פ"ד תעניות, והיות שעכשיו בדורנו זה, דור חלוש ונדכה, בודאי מעטים המה בדור שיוכלו לסבול מספר אלו התעניות וכו' לכן העצה לכל מי שרוצה לתקן נפשו שיפריש בכל שנה סכום של פדיון פ"ד תעניות ויעשה הפדיון בעשרת ימי תשובה או בימי השובבי"ם או בימי העומר, כי אלו הזמנים מסגלים לתקון החטא של פגם הברית.

וגם מי שמצבו דחוק, ידחק עצמו לעשות תיקון פדיון פ"ד תעניות לפחות פעם אחת בשנה וייחד הפדיון לעוון זה של פגם הברית, ואם יוכל להתענות באותו יום מועיל יותר, ומי שהוא חלוש ביותר יתענה חצי יום באותו יום שעושה פדיון פ"ד תעניות.

ומובא בספרי יראים: כמו שאין לערב תיקון אחד בחברו, כך אין לערב פדיון צדקה יום ביומו ויום בחברו, כמו למשל באדם שעושה היום פדיון פ"ד תעניות על פגם היסוד, אין לעשות באותו יום פדיון לעוונות אחרים אלא על כל עוון לחוד.

טו. תיקון ג' - דמעות

עוד שם: דע כי מובא בשם רבנו האריז"ל שאדם על-ידי עוונותיו בפגם היסוד, בין בשוגג בין במזיד, גורם להרבות טומאה במאוד מאוד רחמנא ליצלן ומוריד בכל פעם הרבה ניצוצות קדושות למקום הטומאה והחיצונים.

ולכן מובא בספרי קודש שאם אדם מוריד דמעות מעיניו על זה הפגם, אז על כל טפת דמעה מתקן טפה של אסור. וכן מובא בספר "אור פני משה" (פרשת "ויקרא"), אשר ידוע שכל דבריו מהתגלות האלשי"ך הקדוש אשר נתגלה אליו ולמד עמו.

ומובא ב"תבואות שור" על גמרא "שבת" קה: אמר ר' שמעון בן פזי: כל המוריד דמעות וכו' הקב"ה סופרן. וקשה למה צורך יש לספרן וכו'. ונראה לי על-פי מה שכתבו הספרי מוסר, דאחד מתקוני הברית להוריד דמעות, וכל טפת דמעה מתקן טפה קרי, ולכן הקב"ה סופרן את הדמעות לכוונם לתקן בהם מדה במדה: טפה של אסור כנגד טפה של דמע.

ומזהיר מאד הרב "טהרת הקודש" משם "החוזה מלובלין", שהיות שהיצר מתקנא מאד בהורדת הדמעות מפני גודל מעלתם ותקונם ולכך מביא לאדם פניות ומחשבות גאות אחר הבכיה כדי לחטוף לו הדמעות שלא יתקנו פגמו בברית. ולכן צריך מאד ליזהר שלא יתגאה לאחר בכיתו ויחשוב שכבר מי כמוהו צדיק וחסיד, וכן שידע שעוד לא תקן בפעם או פעמים של בכיה, אלא צריך להמשיך בזה שנים על-גבי שנים, ואז במשך הזמן יהיה בעל תשובה גמור.

עוד ממעלת הדמעות כתב ב"זהר הקדוש" וזה לשונו: אמר ר' יהודה, כל הדברים שבעולם תלויים בתשובה ותפילה שהאדם מתפלל להקב"ה, וכל שכן מי שמוריד דמעות בתפילתו, שאין לך שער שאלו הדמעות לא תבאנה בו. מה כתוב? ("שמות" ב, ו) "ותפתח ותראהו את הילד": "ותפתח" - זו היא השכינה העומדת על ישראל כאם על בנים, והיא פותחת תמיד בזכותם של ישראל. כיון שפתחה "ותראהו את הילד", דהינו: ילד שעשועים שהם ישראל, שמתחטאים לפני מלכם תמיד. ומי שמתחננים לפני הקב"ה, חוזרים בתשובה ובוכים לפניו כבן הבוכה לפני אביו, מה כתוב? "והנה נער בכה" - כיוון שבכה הוסרו ממנו כל גזרות קשות שבעולם. מה כתוב? "ותחמל עליו" - שנתעוררה עליו רחמים, "ותאמר מילדי העברים זה", שהם רכי לב, ולא מילדי העכו"ם שהם קשי ערף וקשי לב; מילדי העברים שהם רכי לב בזכותם של האבות והאמהות לשוב לפני אדונם ("זהר הקדוש" "שמות" יב ע"ב).

טז. תיקון ד' - בקשה המובאת בסדורים בברכת "תקע בשופר גדול"

וזה לשון הבקשה: "יהי רצון מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי שכל טפה וטפה של קרי שיצא ממני לבטלה שלא במקום מצוה, בין באונס בין ברצון, בין בשוגג בין במזיד, בין בהרהור בין במעשה, בין בגלגול זה בין בגלגול אחר, ונבלע בקלפות, יהי רצון שתקיא הקלפות ניצוצות קרי שנבלעו בתוכם בזכות שמך הגדול היוצא מפסוק: "חיל

בלע ויקיאנו", ובזכות שמך הגדול (יחהבווה) שתחזירם למקומם במקום הקודש", ויכון בשם חב"ו.

יז. תיקון ה' - "קריאת שמע" בכוונה עצומה ודקדוק האותיות

תיקון החמישי, העיקר שבכל התקונים, דהנה מובא ב"שער הכונות" לרבנו האר"י ז"ל שכל התקונים שכתב בשער היחודים ורוח הקודש, דהינו: התעניות של פ"ד וכונתם, הוא רק לכפר עוונות שלא יצטרך לירד לגיהנום, אבל צריך עוד שני תקונים גדולים אחרים.

האחד: להמית הגופים של שדים וקלפות שנבראו על-ידי העוון וגורמים מה שגורמים רחמנא לצלן. לכן צריך להרוג אלו הגופים ולהוציא בלעם מהם.

והשני: מלבד שצריך להרג הגופים אלו, עוד צריך להוציא הניצוצי קודש מהם ולהעלותם למקומם ושרשם בבטן.

ויש אדם צדיק שיוכל להמית אלף קכ"ה מזיקין ב"קריאת שמע" אחד, ויש פחות מזה. ויש שממית בכל פעם כל כך חיצונים כפי מספר שברא בפעם אחת. וכן תבין מזה עוד, כל אחד לפי כוונתו ולפי מסירת נפשו ולפי כח נשמתו (ועיין כל זה ב"שער הכונות" וב"פרי עץ חיים").

ועוד שם (מאמר "תקון היסוד" סוף פרק ח): ואמרו רז"ל ("ברכות" ה): כל הקורא "קריאת שמע" על מטתו, מזיקין בדלין ממנו. ומובא בצואת הריב"ש בשם הבעל-שם-טוב זי"ע, שהכוונה על כל הזקי הנפש והזקי הגוף בדלין ממנו על-ידי מצות "קריאת שמע".

ועוד שם (מאמר "תקון היסוד" פרק ט): ועכשיו נבוא בעזרת ה' לתכלית ותכן ענין של "קריאת שמע". דע אחי כי יש בכל יום ד' מיני "קריאת שמע" והמה חלוקים במעלותיהם (כמובא ב"שער הכונות" בכונת "קריאת שמע", עיין שם).

ה"קריאת שמע" הגדולה והחשובה מן הכל הוא "קריאת שמע" של שחרית הנקרא "קריאת שמע" של יוצר.

"קריאת שמע" השניה במדרגה היא "קריאת שמע" של קרבנות ב"לעולם יהא אדם".

"קריאת שמע" שלישית הוא "קריאת שמע" של תפילת ערבית.

ו"קריאת שמע" הרביעית היא "קריאת שמע" שעל המטה.

והנה ב"קריאת שמע" שעל המטה, מלבד תקונא דשכינתא ותקוני העולמות הנתקנים בזה, נאמר בו שני דברים לתועלת האדם.

האחד בשביל להעלות הנשמה, שעל-ידי "קריאת שמע" יש לה הכח לעלות למעלה לבל ימשלו בה זדים. כי בהעלות אדם נשמתו בשעת שנתו, פוגעים בה שלשה מיני

כתות של מחבלים זה למעלה מזה, וצריכה הנשמה רחמים רבים להנצל מהם, כי באם לא כן דנין אותה בכף הקלע, הגם שאין אדם מרגיש אבל הנשמה מרגשת בצער גדול ונורא. והעונש הזה להנשמה הוא על שלא זכתה להתגבר על תאות הגוף, וזה עוד בחיים וכל שכן לאחר מיתה. ועל-ידי מצות "קריאת שמע" בכוונה יש באדם כח להנצל מהם (כמובא בסדור האר"י 'קול יעקב" בהנהגת הלילה).

ותקון השני לתועלת בני אדם הוא שעל-ידי "קריאת שמע" שעל המטה זוכה להרוג גופים הטמאים שנבראו על-ידי טפות קרי, ועוד להעלותם שנית למקור שורשם הרמתה (כמובא ב"פרי עץ חיים" עיין שם).

אבל "קריאת שמע" של שחרית עוד במעלה יותר גדולה ונוראה מזה, כמובא בתקונים (דף ח) וזה לשונו: והאי איהו דאוקמוהו מרי מתני', כל הקורא "קריאת שמע" כאלו אוחז חרב פיפיות בידו, והא אוקמוהו על מטתו להגן מפני המזיקין. אבל ב"קריאת שמע" דצלותא [דשחרית] אדון המזיקין קשור לית ליה רשו [רשות] למברח, וזכה איהו מאן דשחיט ליה בההוא זמנא, לקיים הבא להרגך השכם להרגו בצלותא, עד כאן.

ותבין הענין, שב"קריאת שמע" שעל המטה הוא להגן מפני המזיקין ולהרוג אלו שנולדו על-ידי עוון פגם הברית, אבל ב"קריאת שמע" של שחרית ראש המזיקין שהוא הס"מ בעצמו כמובא בכמה מקומות, הוא קשור בידו. אם כן יש בכחו להעלות הרבה ניצוצי קודש על-ידי מסירות נפש, ועל-ידי כח כונתו ויגיעת גופו יש בכוחו להוציא גם יתר ניצוצי קודש שהוריד על-ידי עוונותיו. וככה הוא בכל יום לפי ערך כוונתו וכוחו ולפי ענין היום, כי אין לך יום שווה לחברו.

אם כן אחי, אחר ראותך גודל מעלת "קריאת שמע" וכונתה, ותדע שענין של "קריאת שמע" מלבד שהוא אחד מתרי"ג מצוות לקרות "קריאת שמע" שחרית וערבית כדכתיב: "ודברת בם וגו' ובשכבך ובקומך". והגם שבשביל זה לבד ולפי גודל מעלתה היינו צריכים להתאמץ בכל כחנו לומר "קריאת שמע" במסירת נפש ובכל הכוונות שאפשר. וכל שכן כשתדע אחי, שזה עצם תיקון נפשך, ואין לך בכל תקוני הנפש כדגמתה. ואם ב"קריאת שמע" שעל המטה מובא מהאר"י ז"ל ב"פרי עץ חיים" שהיא גדולה מאד על כל תקוני היסוד, וכל שכן ביתר ה"קריאת שמע" שמעלותיהם גדול ביותר מן "קריאת שמע" שעל המטה, שהמה תיקון הנפש ממש, ומתרפאים בו כל איברי האדם, כמובא ב"בית יוסף" (סימן סא) בשם "הזהר הקדוש" וב"מגיד הקדוש" ל"בית יוסף" (פרשת "ראה") שגלה לו המלאך וצוה אותו שם על זה כמה פעמים והזהיר אותו שס"מ ונוקביה רודפים אחריו. והעצה להנצל מהם ולהכניעם - על-ידי אש של "קריאת שמע" כי

"קריאת שמע" ראשי תבות ק"ש שיהא מבטלת כתות של עשו שהם כמספר ק"ש. אם כן אחי אל תהי פתי לזרוק ממך תיקון הנפש העצום והנורא הזה.

יח. הכונות שיש לכוון בתקון "קריאת שמע"

"קריאת שמע", שהוא התקון הגדול שבתקונים, יש בו כוונות רבות, אולם בקיצור מה שיש לכוון בדבר השוה לכל נפש הוא כך:

"שמע ישראל" - הקשב והבן ישראל. "ה' אלקינו" - ה', היה הווה ויהיה, שהוא אלקינו, תקיף ובעל היכלת והכחות, "ה' אחד" - ה' אחד בשמים ובארץ ובד' רוחות העולם. ויאריך בד' של אחד בכוונה זו.

ובכונתו "אחד" שה' יחיד ומיוחד וממלא כל העולמות וכל חיותם של כל העולמות ממנו, ואין שום כח לשום דבר מבילתו יתברך. ואפילו המחשבות של האדם וכל פעולותיו הכל רק מכחו יתברך.

ויכון במלת "אחד" למסר נפשו על קדוש ה' ויציר לעצמו כאלו אש גדולה לפניו והוא מטיל וזורק עצמו לתוך האש, והוא תיקון עצום לחשוב, ורק שיכוון בלבו זאת באמת ובלב שלם כמובא בדברי רבי אלימלך מליז'נסק.

יט. זהירות ודקדוק באותיות "קריאת שמע"

עוד שם: הרה"ק רבי אלכסנדר זיסקינד זצ"ל בעל "יסוד ושרש העבודה" הפליא עצה בזה בחבורו, שסדר ולמד האיך צריך לקרוא קריאת שמע, שלא יחליף האותיות במקום ב' לומר פ', כמו "בכל לבבך" אל יאמר 'בכל לבפך', וכן לא יאמר 'ופכל לבבך'. "ובכל מאדך" לא יאמר 'מודיך'. ומביא עצה לזה שזמן רב יקרא "קריאת שמע" מתוך הסדור דייקא וירגיל עצמו ממש לומר מלה במלה בחיות הלב וידקדק בכל אות ואות.

ואז, אם יתנהג ככה, הגם שפגם מה שפגם ועל-ידי כל עברה הרתיח לעצמו יותר הגיהנום, בפרט על-ידי פגם ברית קודש, אז על-ידי דקדוק מלין ב"קריאת שמע" יזכה שעל-ידי כל תיבה ומילה ממש ישפוך מים (רוחניים) הרבה לאש הגיהנום לצננו, כאשר אמרו רז"ל ("ברכות" טו): כל הקורא "קריאת שמע" ומדקדק באותיותיה, מצננין לו גיהנום ואשרי לו.

ויאמר "קריאת שמע" בחיות אלקית ביראה ובשמחה כמבואר (בטור "ארח חיים" סימן סא ב"בית יוסף") וזה לשונו: ויקראנה ביראה ובכוונה. כתב רב עמרם לשויה איניש ל"קריאת שמע" כפרוטגמא חדשה, כלומר: שלא תהיה בעיניו כדבר שכבר שמע אותו הרבה פעמים שאינו חביב אצלו. וכן אמרו חז"ל על "אשר אנכי מצוך היום" - בכל יום יהיו בעיניך כחדשים, עד כאן לשונו.

ויאמר ברעש ובקול המעורר כוונה ובחרדת הלב ''שמע ישראל'', ויאמר כל מלה ממש בפני עצמה שעל-ידי הפרדת המלים יפריד בזה דברי הסטרא אחרא ולא תתבלבל מחשבתו, ויאמץ עצמו בכל כחו לכוון בפרט בפסוק ראשון, ורק תיבת ה' אלקינו יאמר ביחד, ויתאמץ לכוון כל הכוונות הנאמרים לעיל.

ואמרו על הקדוש בעל ''אשל אברהם'' ו''דעת קדושים'' מבוטשאטש שלפעמים היה מאריך כמה שעות רצופות בפסוק ''שמע ישראל'' מגודל הכוונות והיחודים והתפשטות נפשו מגופו.

וגם הפסוק ''ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד'' הוא מעיקר היחוד, וכמו ''שמע ישראל'' צריך גם זה לומר מילה במילה בכח גדול ובכוונה, כמובא ב''שלחן ערוך'' (''ארח חיים'' שם ''מגן אברהם'' ס''ק יא, עיין שם).

ואחר כך תאמר שאר ''קריאת שמע'' ותכוון בכל דבקי אותיות והתקונים והמצוות, ואז בכל תיבה ותיבה ממש מרפא גופו ורמ''ח איברי נפשו מהארסיות שנתן בו היצר וכל החילות דילה, כמובא ב''טור'' (''ארח חיים'' סימן סא) ובמקובלים.

והנה הבאתי לעיל מדברי ''הזהר הקדוש'' ומדברי האריז''ל אשר זהו העיקר שבכל התיקונים של פגם היסוד ועיקר שבעיקרים מתקוני המצוות, וזכר את כל אלו הכללים שכתבנו, כי המה הרים גדולים ורמים ונשגבים.

ונחזור לענייננו דלעיל לבאר החמשה תקונים, שהמה עיקר תיקוני היסוד בפרטות, וסימנם למען תזכרם הוא מלת תקבצ''ם, דהינו: הת' הוא תפילת ת'קע בשופר, ק' תיקון ק'ריאת שמע, ב' תיקון ב'כיה, צ' תקון צ'דקה, מ' תיקון מ'קוה. ואז נעשה תקבצ''ם, דהינו: שעל ידי אלו התקונים תקבץ בעזרת ה' כל הנדחים. או נקח במקום ב' שהוא בכיה אות ד' שהוא ד'מעות, ואז יהא מלת צדקת''ם שנעשה צד''ק ת''ם. במקום שעל-ידי פגם היסוד נעשה מת שנתחיב מיתה חס ושלום, מפני שפגם במדת יסוד שנקרא ח''י. ועל-ידי אלו התקונים נעשה צד''ק ת''ם, שיתהפך ממ''ת לת''ם וישלם קומת נפשו ונשמתו בעזרת ה'.

כ. מגדולי תקוני עוונות היא התפילה

אמרו עליו על רבי אלעזר בן דורדיא שלא הניח וכו', הלך וישב בין הרים וגבעות. אמר: ''הרים וגבעות, בקשו עלי רחמים'' וכו'. אמר: ''שמים וארץ, בקשו עלי רחמים'' וכו', אמר: ''חמה ולבנה, בקשו עלי רחמים''. אמרו לו: ''עד שנבקש עליך רחמים, נבקש על עצמנו'' וכו'. אמר: ''אין הדבר תלוי אלא בי''. הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה

עד שיצתה נשמתו. יצתה בת-קול ואמרה: ''רבי אלעזר בן דורדיא מזמן לחיי העולם הבא'' (''עבודה זרה'' יז).

כתב ב''טהרת הקודש'': אבל תדע אחי, כי להתקרב לה' באמת, לעקור שורש הרע מקירבו וחלק הזהמא והפסולת מהחטאים, ועיקר שבעיקרים הוא המידות שהכל בהם תלוי, לזה צריך דייקא תשובה בתפילה בקביעות, דהינו: לסדר לעצמו איזה שעה או שתים לפי שעותיו ועניניו. והזמן היותר מכשר הוא קודם אור היום, שאז נעשה בחינת התחדשות בכל העולמות. והקב''ה משתעשע עם הצדיקים בגן-עדן ואז עת רצון לה' כמובא ב''זהר הקדוש''. וגם האדם אחר שנתו נעשה בריה חדשה ומחו צלול קצת, וגם בני ביתו על-פי רב ישנים בזה הזמן. לכן גם מי שאין לו מקום וחדר מיוחד, יוכל אז בזה השעה לעורר ליבו ולעסוק בתשובה. ואם לא אפשר אז יהיה קודם השינה, ואם לא אפשר אז גם ביום הוא טוב, ונכון לקבוע על-כל-פנים שעה בקביעות.

ועוד שם: ומובא בשם הקדוש רבי בער זי''ע על הכתוב (''ישעיה'' מג, כא): ''עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו'', משל למלך שיש לו צפור המפטפט ומדבר, אז הגם שזה הצפור מדבר בלי דעת כלל, עם כל זה המלך משתעשע מזה יותר מכל מיני נגונים וזמירות של בעלי מנגנים ודברי שבחים של בעלי דעת. ככה עם הקודש: הלא יש לו להקב''ה רבוא רבבות כתות של מלאכי השרת שהמה בלי שעור, כדכתיב (''איוב'' כה): ''היש מספר לגדודיו'', וחיות הקודש והשרפים וכל צבא מעלה שמה מזמרים ומשבחים תמיד להקב''ה בכל מיני שירות ותשבחות בהתלהבות ואש גדול ונורא ומלאים בושה גדולה ונוראה - עם כל זה הקב''ה עיקר שעשועין דילה הוא בכנסת ישראל. לכן מקדימין בשירותיהם מכל צבא מעלה כדכתיב: ''קדמו שרים אחר נגנים'' (''תהלים'' סח), (ועיין ''מדרש רבה'' ''בשלח''). וזה מה שכתוב ''עם זו'', דייקא הפשוטים בלי דעת וחכמה כלל. ואותם ''יצרתי לי תהלתי יספרו'' ומהם אני משתעשע. ואמר: ''תהלתי יספרו'' - אפילו כסיפור בעלמא בלי שום טעם כלל, עם כל זה אני משתעשע מהם.

הנה הבאתי לך כל זה כדי שלא תפול בעיני עצמך כלל. ואם יבלבלו אותך אלו המחשבות בעת שתקבע לעצמך זמן לתשובה, אז תאמר התפלות כפי כחך, כי הקב''ה בוחן לבות ויודע שרצונך לשוב לפניו רק הרע מונע בכל כחו ומעכב.

אבל תדע, כי כתבתי לעיל, שאם אדם יש לו מצווה או לימוד או ענין קבוע של מצווה, אז ידחו כל הקלפות כקש בהמשך הזמן. וככה אם תקבע לך בכל יום סדר התשובה איזה שעות, וככה תתנהג זמן וזמנים, אז בהמשך הזמן יעזרך הבורא שכשיבוא זה הזמן

הקבוע לך לזה, לא יהיה רשות לשום משחית לבלבל אותך ותוכל להעמיק בתשובה בדמעות ובעמקא דלבא, וזה בחון ומנסה בלי שעור פעמים.

וכבר כתבתי עצה לזה שיוכל לכוון לבו לתשובה, שקודם אמירת הדבורים יסגף עצמו באיזה סיגוף של ממון שיפריש לצדקה, ואז בזה נכנע כח הרע שהמה בחינת "סביב רשעים יתהלכון" ("תהלים" יב), שעקר בלבול מחשבות באים ונמצאים על-ידיהם. ועל-ידי הכנעת הגוף המה גם כן נכנעים ואין להם כח לבלבל אותך בזה השעה עד איזה זמן. ואם חוזרים ומבלבלים צריך עוד הפעם להתחזק מבלי להניח לעצמו, רק להיות תקיף שבתקיפים על חלק הרע, כי הקב"ה נותן כח לנפש להתחזק על הרע, רק שהיא בהסתר. לכן צריך לגלות בעל-כרחך זה ההסתרה על-ידי יגיעה במחשבה ובלב וגוף ובתנועת האיברים, שהחיצוניות מעוררת את הפנימיות, שעל-ידי זה מסתלקים העננים ומתפזרים כמו עננים שמתפזרים על-ידי רוח חזק כידוע, עד כאן.

והגאון מרן רבי יעקב ישראל קניבסקי (הסטיפלר) זצ"ל במכתבו לתלמיד אחד כתב: ועוד פרט צריך לדעת, כי הספרים הקדושים האריכו מאד בגודל החטא הזה והפגם שהוא פוגם וכו', אבל קצרו מאד לבאר את הצד השני, שבזמן שהאדם הוא בתוקף תאותו ומתגבר עליו לפי שהתורה אוסרתו, אז ממשיך עליו אור הקדושה נורא ואיום שאין לשער, והוא במדרגת יוסף הצדיק שקידש שם שמים בסתר וכו'. וידוע מספרים הקדושים דבשעת התגברות היצר מאבד האדם את היראת שמים ונשאר רק רושם של יראת שמים.

ולכן בשעה שרואה יצרו מתגבר, ילך מיד לבין אנשים אשר בנוכחותם לא יעז לחטא, וכן להתפלל תמיד בסוף "שמונה עשרה" אחרי "יהיו לרצון" שינצל מיצר הרע. ואף שנדמה לו שאין תפילתו מועילה כלום, לא ירפה מלהתפלל, כי סוף סוף שהתפילה מועלת. ואמרו חז"ל: יש תפילה שמועלת לאלתר, ויש לאחר שבה וכו', עד כאן לשונו. וב"קבץ ענינים" לרבי יחזקאל לוינשטין זלה"ה מביא בזה הלשון: דבר חדוש נמצא במדרש ("צו" פרשה י), לחד מאן דאמר תשובה עושה הכל ותפילה עושה מחצה, ולחד מאן דאמר תפילה עושה הכל ותשובה עושה מחצה. חדוש יש כאן בכחה של תפילה להחשב במקום תשובה. ובאור הדבר בפשטות: ענין התפילה הוא "מלכיות", על-ידי התפילה מתעוררים באדם הרגשי אמונה והשגחה וקרבת ה' בעמדו בתפילה. והכרה אמתית בהרגש הלב במלכיות בכחה להביא האדם לשמירת כל התורה כלה. אם ההרגש ב"מלכיות" יחדור לתוך לב האדם, בטל כחם של מדות רבות. אם ידע האדם שהכל נעשה בהשגחה גמורה ואין כל אדם יכול לעשות לו מאומה, בטל כח המדות: קנאה,

שנאה ותאוה. הגאוה לא יהיה לה בסיס אם ידע שאין בכחו לפעל מאומה ו''אין עוד מלבדו''. אם ההרגש במלכיות ישלוט בקרב האדם, קרוב הוא לקיום כל התורה. אמנם עדין דרושה עבודה מיוחדת במדות, אבל קרוב הוא לתקונם. ודאי התפילה אינה במקום תשובה, אולם יכולה התפילה להיות במקום עבודת התשובה. התשובה עצמה היא החזרה לה' יתברך ותורתו, והיא הכוללת חרטה על העבר וקבלה לעתיד. אפשר להגיע לכך מתוך התבוננות בעניני החטאים והמצוות וזוהי הדרך דרך התשובה. חדשו לנו חז''ל שגם בכח התפילה להעמיד האדם במצב התשובה על-ידי שיתקרב בלבו להכרה במלכיות. מי שיקבל על עצמו לעמל בתפילה, ודאי העמיד עצמו על דרך המובילה לקיום כל התורה.

כמובן שהתפילה כדי שתהיה לתועלת להאדם צריכה להיות קשורה ללבו. איזוהי עבודה שבלב זו תפילה. ראשית דבר בזה לשמוע מה שמוציא מפיו. יש חושבים ששומעים מה שמתפללים, אך הם טועים. אין די שבאור המלות יעבור במחשבה בעת התפילה, בזאת עדין לא שמעו מה שהתפללו, צריך שהלב ישמע מה שמוציא בשפתיו. לזאת אין צורך בהתלהבות והתפעלות מרובה; התפילה יכולה להיות בנחת, ושהלב ישמע מה שמוציא בשפתיו. אמנם עדין לא זו דרך התפילה. בהמשך הזמן כשישמע מה שמוציא מפיו יתעוררו בקרבו הרגשי הלב השיכים למה שמוציא בשפתיו ויצטרפו לתפילתו, וזו היא העבודה שבלב. והסבא מקלם היה אומר: התפילה מחנכת ומתקנת היא את האדם, עד כאן.

הובא ב''זהר'' חדש: צריך להתפלל להקב''ה שיצילנו מן החטא, תכף כשקם מהמטה (מהגר''א ז''ל). ובסדור של הגר''א ז''ל מהגאון רבי יצחק מאלצאן ז''ל הובא קודם נפילת אפים: שמעתי מהמדקדקים שאומרים בשעת נפילת אפים: ''יהי רצון מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי שתצילנו מיצר הרע'', וכמו שאמרו בסוף ''קדושין'', עד כאן לשונו.

ועוד ב''זהר'': רבי חיא בר אשי הוה רגיל כל עדן דהוה נפיל לאפיה הוה אמר: ''הרחמן יצילנו מיצר הרע''. ובחדושי אגדות של המהרש''א ז''ל אומר שם וזה לשונו: הגם שאמרו חז''ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, מכל מקום הבא לטהר מסייעין לו, וכהאי גונא אמרינן בפרק קמא: אלמלא הקב''ה עוזרו, אין יכול לו, עד כאן לשונו.

ורואים מזה גודל מעלת התפילה, שעל-ידי תפילה קטנה נקרא כבר הבא ליטהר וזוכה לעזרת הקב''ה להנצל מהחטא. וגם רואים הכרח התפילה שמעצם בריאתו של האדם נברא להיות מוכרח להתפלל תמיד אפילו על הרוחניות, שלכאורה זה כבר בידו: ''ואתה תמשל בו'', מכל מקום בלי תפילה לא יוכל להתקומם נגד היצר הרע, דמוכרח לעזרתו

יתברך, ואלמלא עוזרו אין יכול לו. ולזכות לעזרתו יתברך מוכרח להתפלל, כמו שאומרת הגמרא שם ב"קדושין" ומ"הזהר".

כתב בספר "עבודת הבורא" וזה לשונו: והנה בני אהובי רעי ותלמידי, חזקו ואמצו וחזקו ונתחזקה ויחזק איש לרעהו ולא תיראו מחרפת אנוש, מאנוש ימות ומבן אדם חציר ינתן, כי מה זה טפה סרוחה להתרפה בעבורו מעבודת מלכנו ברוך הוא וברוך שמו, ובמטותא מניכו תתחזקו ותתאמצו בעבודת התפילה המפואר והמרומם והנעלה, ותמסרו נפשכם בזה, כאשר יבואר להלן בעזרת ה' יתברך בענין האמונה.

ותמסרו נפשכם בעבודת התפילה לאלקינו לקדש שמו יתברך ויתעלה לרומם קרן שכינת עוזנו המושפלת ומושכבת לעפרא בעוונותינו הרבים, בפרט על-ידי חטאות נעורינו. אוי לנו כי גרמנו צער גדול ונורא לשכינת עוזנו ולהשכיב אותה לעפרא כביכול. ואוי לנו כי גרמנו צער לכל העולמות והשמות והניצוצין קדישין אשר נפלו בעוונותינו הרבים למקומות החיצונים. והמה בוכים, צועקים ונאנחים ואין להם מושיע. ומה יש לנו ומי יש לנו עוד להוציא אלו העניים מדכים ועמלם ולהושיע להם מצעקתם המרבה, ואין לנו שיור רק התפלה הזאת, אשר אמרו אדוננו רבנו הקדוש רבנו חיים ויטאל זי"ע בספרו הקדוש "עץ חיים", אשר מפיהו אנו חיים כל בית ישראל אשר בדור האחרון הזה: עיקר העבודה הוא התפילה, וכתב רמז לזה ("תהלים" קב): "פנה אל תפילת הערער ולא בזה את תפלתם, תכתב זאת לדור אחרון".

וכן מבאר המדרש, אשר עיקר הגאולה יהיה בעבור התפילה, וכן מבאר ב"זהר הקדוש" (ב"תקוני זהר" דף נ ע"ב) ועוד בכמה מקומות אשר בעבור התפילה יתגלה אור משיח צדקנו, ובעבור נשמות אשר ימצאו אז עוד אשר ימסרו נפשם בעבודת התפילה. וזה המקים אותנו בגלותנו המר, אשר הקב"ה שומע תפילת כל פה עמו ישראל, ואין שעור ואין ערך וגבול גודל השמחה והשעשועין דמלכא, אשר גורמים ישראל הקדושים המתפללים בכוונה.

לכן בני תלמידי, חזקו ונתחזקה לרומם ולפאר מלכנו ולעטרו בעטרין קדישין בעבודת מלכנו ברוך הוא וברוך שמו, זו עבודת התפילה, אשר אני השפל כמדומה לי שזה ביאתי להאי עלמא שפילא לקבל עלי מסירת נפש בעבודת התפילה ולעורר בזה תלמידי המקשיבים לקולי. ולא תרפו חס ושלום, כי זה צריך חזוק גדול יותר מכל הדברים, ולכן נתרפה זו העבודה הרמה עכשיו בדור האחרון הזה, מחמת שצריך לזה יגיעה גדולה בגוף ונפש מה שאין כן למוד התורה ומצוות אפשר גם כן בטרדות, מפני שמלבשת תורתנו הקדושה בלבושין, וגם המצוות והתורה הקדושה לבשו שק בעוונותינו הרבים,

מה שאין כן תפילה היא בחינת הפשטה בלי לבוש, והבן שלזה נקראת תפילה מלשון (''במדבר'' יט): ''צמיד פתיל'', דבקות אלקות, ונקראת עבודה שבלב דווקא יותר מכל המצוות, כמאמר הכתוב (''דברים'' יא): ''ולעבדו בכל לבבכם'', וזו תפילה כמאמר רז''ל (''תענית'' ב ע''א). ואין התפילה נקנית לגבי האדם רק במסירת נפשו לאלקיו ולא ישגיח על גופו הבזוי ונבזה, ויכון לקדש שמו יתברך ויתעלה, ובזה יתקדש גופו ונפשו ורוחו, כי אמרו רז''ל בפרק ''אין עומדין'' (''ברכות'' לב ע''ב): גדולה תפילה יותר ממעשים טובים וגדולה תפילה יותר מן הקרבנות.

ועכשיו בדור השפל ובדור החלש אין לנו כח להתענות ולסגף נפשנו, כי גופינו חלשים, שהיה צריך להתענות אלפי אלפים ורבי רבבות תעניתים על עוונותינו הרבים, כמבאר בשער ''רוח הקודש'' להאר''י ז''ל וב''תקוני תשובה'' מהרקח וב''ראשית חכמה'' ובספרי הרמ''ע מפאנו וכדומה להם מהצדיקים, הרבה תעניתים בלי שעור על עוונות פרטיות המבאר שם. וכל שכן על עוונות שלא נתגלו תקונם מרבנו האריז''ל, שלא נתגלה רק מעוטא דמעוטא, אשר אם היינו מתענים ומסגפים נפשנו כל ימי חיינו לא היה מספיק אפילו על קצת מן הקצת לכפרת עוונותינו הרבים. הלא הראשונים הקדושים אשר סגפו נפשם בתעניות משבת לשבת ובסגופים נוראים בגלגול שלגים בחרולים ובשקים ובתעניות ובגלות לכפר עוונותיהם אשר היו מעט מזעיר כטפה מן הים נגד עוונותינו הרבים ונגד מה שנצרך לתקון נפשנו מגלגול זה, וכל שכן הנשאר מגלגולים הקודמים. ולא נשאר לנו רק שיור התפילה הזאת לכפר עוונותינו, אשר מבאר בספרים הקדושים דרך אמת אשר עכשיו עיקר התקון הנפש רק בתפילה ביגיעה ובמסירות נפש ממש, וזה מועיל עכשיו כמו תעניות ועוד יותר, אם הוא באמת בכוונה ובמסירות נפש.

לכן בני אהובי חזקו ונתחזקה ולא נרפה חס ושלום עמוד העומד ברומו של עולם, כי על שלשה דברים העולם עומד: על תורה, עבודה וגמילות חסדים. וכתוב בכתבי הקודש של בעל ''התניא'' ז''ל שעל-ידי תפילה נתעלה התורה וגמילות חסדים שלו, כי על-ידי תפילה מתלהב לב האדם ביותר ברשפי לבת אש, ואלו הדבורים מעלים דבורי התורה. ואם אחד רוצה להעלות חברו צריך להיות יותר גבוה ממנו, לכן צריכים דברי תפילה לעמד דייקא ברומו של עולם להעלות התורה והמצוות. והענין למה דייקא מתעלה על-ידי תפילה, הלא תפילה נקראת רק חיי שעה, ותורה נקראת חיי עולם, מפני שתפילה נקראת עבודה שהיא במקום קרבן, ועיקר הקרבן על-ידי מסירת נפש שהוא לעלות מיין נוקבין מתתא לעילא כידוע, וזה עיקרו של תפילה כמובא ב''זהר הקדוש'', כי תפילה נקרא פלחנא דרוחא.

כא. תשובה עלאה

בענין תיקון פגם היסוד הביא ב"אגרת התשובה" ל"התניא" דברי בעל "ראשית חכמה" מה שקבל מרבו הרמ"ק זיע"א, שהתקון הוא דווקא תשובה עלאה, ולא די בתשובה תתאה.

ומסביר הרב "שומר אמונים" מה היא תשובה עלאה, תשובה במסירות נפש. ולפי שהחטא בפגם היסוד פוגם במחשבה בהרהורים רעים ופוגם בדבור, כגון ברבוי שיחה עם האשה וכיוצא, ופוגם במעשה העברה - צריך לתקן מחשבה, דבור ומעשה על-ידי מסירות נפש בקדושה דהינו תיקון מחשבת האסור על-ידי קדושת המחשבה במסירות נפש, שיקבל במחשבתו למסור נפשו על קידוש השם, ואם יבוא לפניו נסיון לעבור על ג' עברות: עבודה זרה, גלוי עריות ושפיכות דמים, יסכים בלב שלם למות ולא לעבור על צווי ה'.

וכמובא ב"נעם אלימלך" וזה לשונו: בכל עת ורגע שהוא פנוי מן התורה ובפרט שהוא יושב בטל לבדו בחדר או שוכב על מטתו ואינו יכול לישן, יהא מהרהר במצות עשה זו של "ונקדשתי בתוך בני ישראל" ("ויקרא" כב, לב). וידמה בנפשו ויציר במחשבתו כאילו אש גדול ונורא בוער לפניו עד לב השמים, והוא בשביל קדושת ה' יתברך שובר את טבעו ומפיל את עצמו להאש על קדוש ה'. ומחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, ונמצא שאינו שוכב ויושב בטל רק מקיים מצות עשה דאוריתא, עד כאן לשונו.

וזה הפרט והמחשבה של מסירות נפש שייך אצל כל בר ישראל ואינו דווקא לצדיקים ויחידי סגולה, כי כל בר ישראל מוכן ומזומן בזמן נסיון למסור נפשו בשביל ה', כאשר הוכיח עם ישראל את עצמו בכל זמן של גזרות השמדה על קדוש ה'. ובכל דור אפילו פשוטי עם מסרו חלבם ודמם לה' לבלתי לכפר חס ושלום בה' אחד, ואשרי להם. וכל בר ישראל שוים בזה הקבלת מסירות נפש: איש ואשה, קטן וגדול, כלם מוכנים ומזומנים וראויים לקבלת מסירות נפש על-ידי מסירות נפש במחשבה לתקון פגם המחשבה.

תיקון פגם הדבור על-ידי קדושת דבריו במסירות נפשי דהיינו תפילה בכוונה גדולה, ויבקש מה' שימחל לו. והבקשה בהתאמצות הכוונה ובדמעות, שאז אין תפילתו חוזרת ריקם, וכן דבוריו בתורה יהיו בכח ובמסירות נפש, ואף שגופו חלוש מתאמץ לתורה ותפילה בכח.

תיקון פגם המעשה על-ידי קדושת המעשה במסירות נפש למסור תאוותיו ורצונותיו ולהשליכם לכבוד ה'. והוא קשה יותר ממסירות נפש של מיתה, כי למות על קדוש ה' הוא פעם אחת ותו לא, אבל להשליך רצונותיו ותאוותיו ולשבר טבע גופו כל יום הוא

מסירות נפש, וזה או בנתינת צדקה, חומש או מעשר. ואפילו שקשה לו ימסור נפשו וידחוק עצמו, או ב"קדש עצמך במתר לך" שימעט מתאוותיו לא בתענית וסגופים אלא במשיכת יד ימעט מעט מעט מהנאותיו, ובזה נחשב לו מסירות נפש במעשה. הכלל: כל מה שעושה למעלה מגדר טבעו וכופה את רצונותיו וטבעיו, הרי זה בגדר מסירות נפש ונכנס בגדר תשובה עלאה (מהספר "טהרת הקודש").

ועוד מובא בספר "עבודת פנים" מענין מעלת העבודה, כשהוא עם מאמץ יותר מטבעו: איתא ב"פרי עץ חיים", אמרו רז"ל: במדה שאדם מודד מודדין לו; כפי אשר האדם מתנהג בעבודת ה' כן משלם לו כגמולו. אם התנהגותך הוא רק בדרך טבע העולם, עושה מצוה ככח גופו אבל חושש לחלישות גופו, למשל פריקה וטעינה במקום שצריך כח גדול, או בהליכה לבית המדרש בימות החורף ושינה בסוכה אם הקור גדול, או טבילה במים קרים או להוציא הוצאות על שבת ויום טוב לכבוד הבורא, שכיון שקשה לו מיד פורש ולא ירדוף אחר קיום מצוותיו למעלה מטבעו ומזגו, וכן בלימוד התורה ילמד עד שידו מגעת, ואם יחלש לבו או יחטפנו שנה ילך לו לעסוק בצרכי גופו, ולא ירצה בשבירת עצמותיו ובהתאמצות כוחותיו לעבוד את ה' ביותר מטבעו. וכן בנתינת הצדקה אף שמפזר על המצוות ונותן צדקה הוא רק בערך השגת ידו, וכגון להלביש ערומים ולהשיא יתומים, או בקנית אתרוג ומצה וטלית ותפילין, יניח המצוה מלקיימה - כן הקב"ה נוהג עמו גם כן בדרך טבע העולם, ובהיטיבו לכל העולם ייטיב גם עמו בבני חיי ומזוני בדרך הטבע, אבל אם לפעמים יצרך לישועה חוץ לטבע, למשל כאשר יבואו לסטים וכו' וכיוצא בו, לא יעשה ה' עמו חוץ לטבע העולם. אולם אדם השובר את טבעו ועובד את ה' למעלה מטבעו ומתאמץ בעבודת ה' יותר מכחו, ההנהגה עמו היא למעלה מדרך הטבע, ואף אם יהיו כל העולם חלילה בצער - הוא ינצל בדרך נס, עד כאן.

היוצא מדברינו כי כמו שקיום העולם תלוי בלפנים משורת הדין, כמו כן במדה שאדם מודד מודדין לו. ואם הוא מחזיק בתורת ה' יותר מכפי כחו והשג ידו, אף שאינו מחויב על-פי דין תורה, אז גם הקב"ה מתנהג עמו ברחמים, והבל יפצה פיהם של אותם האנשים המתימרים ומבקשים שכר כפינחס באמרם: הלא בכל יום ויום אנו מתפללים ומניחים תפלין, לא הבערנו אש ביום שבת קודש חס ושלום, כי אפילו להגיע אל מדרגת קיום התורה וה"שלחן ערוך" לאו כל אדם זוכה ומכל שכן וכו', אבל באמת זוהי החומה הבצורה שסגר היצר הרע בעד התשובה לפני המון העם בחושבם שהנם מקיימים כל דיני התורה והמצוות, מה חטאנו כי עליו נשוב? וזה הפרוש: "נחפשה דרכינו ונחקרה" כי אז "ונשובה".

עוד מתיקוני היסוד אמר הרב הקדוש מקוברין, שאם אדם מקבל הנהגת הקב"ה עמו בכל מדה ומדה ולא מהרהר אחר ה' יתברך אלא מאמין שהכל לטובתו, דבר זה הוא תיקון לפגם הברית יותר מכל התקונים לפגם זה, עד כאן לשונו.

כב. "וחטאך בצדקה פרוק"

כתב בספר "טהרת הקודש" ("מאמר הצדקה" פרק יב): והנה דע, שעכשיו עקר תיקון נפשותינו תלוי במה שכתבתי בהנהו תרין מאמרים: מאמר הקודם של תפילה ומאמר הזה של צדקה, כי תש כחנו מלסגף עצמנו לאלפי אלפים ורבבות תעניתים וסגופים שנתחיבנו בחטאינו המרבים, לכן זה עיקר עבודתנו ותשובתנו לפייס את הקב"ה כביכול בתפילה ודמעות ותחנונים ובנתינת צדקה.

והנה מי שרוצה לתקן נפשו ובקרבת ה' חפצו, הגם שאם באנו לתקן בפרטות כל החטאים הגדולים וקטנים אי אפשר לפרטם כי רבים הם, אבל על-כל-פנים מה שבכחנו לפרט ולפי מה שנתגלה על-ידי רבבו הארי ז"ל מספר הצומות על כל חטא ועוון. וכתבו בספרי יראים שמי שאין בכחו להתענות כל התעניתים המפרטים על כל חטא, אז יפדה כל התעניתים בצדקה.

ומבאר בספר הקדוש "התניא" (ב"אגרת התשובה") שזה שאמרו ("כתבות" סז): המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, זה לא נאמר רק למי שלא חטא וכדי לקיים מצות צדקה, אבל מי שחטא והחוב מוטל על קרקפתא דילה לתקן, אינו מספיק לו החומש, רק כמו שכתוב ("איוב" ב): "וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו", כדי לקיים ("דניאל" ד): "וחטאך בצדקה פרק".

לכן נהגו עכשיו חסידים ואנשי מעשה ליתן הרבה צדקה, הרבה יותר מחומש, בהיות שאין בכחנו להתענות ולסגף נפשנו. לכן אחי חמול על נפשך שלא תרד לשאולה ואל תחמול על נפשות ביתך במקום שצריך להציל את נפשך משאולה, לבד מהנצרך בהכרח לפרנס בני ביתך ולגדלם על דרכי תורה שזה גם כן לצדקה נחשב, כמו שאמרו רז"ל ("כתבות" נ): "עשה צדקה בכל עת" ("תהלים" קו) זה הזן בניו ובנותיו כשהן קטנים. אבל כתבו בספרי יראים שאל יסמך על זה הצדקה לפדיון נפשו כמו שרמזו הצדיקים בזה בהכתוב ("ויקרא" טז): " ואל יבא בכל עת אל הקודש", דהינו: הגם שדרשו רז"ל "בכל עת" זה המפרנס בני ביתו, אבל מן "בכל עת" זה לא יבוא אל הקודש כלל אם לא יתן ויחלק צדקה ביד רחבה ומלאה ממש במסירות נפש וביותר מכחו.

ושאלו לי, הנה מי שהוא בעל חוב, שמבאר בס"ח שכל זמן שלא שילם החובות לא יתן לצדקה, שהוא כמו בוצע ברך.

ועל-ידי זה דכירנא שנסעתי איזה פעם עם אדם שוע ונדיב וסיפר לי על-הדרך החובות שלו שרבו משערות ראשו. ושאלתי אותו, אם כך הוא איך יכול לפזר כל כך לצדקה? והשיב לי: אם קודם שאני הולך לקנות מלבוש חדש בשבילי או לבני ביתי או קודם שאני הולך לאכול, היה לי זה החשבון: "האיך התר לי לקחת מלבוש חשוב או לאכל מאכל טוב וכדומה, אם אני חייב לאחרים, שלא תהא כגזלה נחשב", אבל בעוונותי שאין לי אז זה החשבון, אם כן לא תהא כהנת כפנדקית; כשבא לצדקה אז אחשב זה החשבון? והנאני דבריו שזה דברי חכמה וקרוב לאמת.

אבל בזה בודאי לא יפטור את עצמו מלשלם החובות, כי יראה כל אדם שלא יהא חס ושלום בכלל "לוה רשע ולא ישלם" ("תהלים" לז) ולא יקרא רשע לפני המקום, כי כתבו הספרי יראים דברים איומים בזה חס ושלום מי שאינו משלם החובות לחברו, השם ירחם מה שעובר על זה האדם לאחר פטירתו.

עוד שם: והעקר שבכלם שיראה הבעל תשובה להוסיף בלימוד התורה בכל מה שיוכל במקרא או במשנה. ואם אינו בן תורה, על-כל פנים יראה להוסיף אומץ במידת הצדקה וחסד, ואפילו אין לו משלו יראה לזרז חברו לצדקה וחסד ולהחיות העניים שכל זה מועיל לו לאדם להאריך ימיו ושנותיו ולכפר על עוונותיו, כדכתיב ("משלי" טז, ו): "בחסד ואמת יכפר עון". ואיתא ב"מדרש רבה" פרשת "קדשים": אם נכשל אדם בעברה ונתחיב מיתה לשמים, מה יעשה ויחיה? אם היה למוד לקרות דף אחד יקרא שנים, ואם היה למוד לשבות פרק אחד ישנה שנים, ואם אינו למוד לקרות ולשנות, מה יעשה? ילך ויעשה גבאי לצדקה והוא חי, שאילו נאמר: "עץ חיים לעמלים בה" לא היה תקומה, אלא "עץ חיים למחזיקים בה", כמו שנאמר: "בצל החכמה בצל הכסף".

כג. מתקוני התשובה הגדולים - זהירות בברכות הנהנין

כתב בספר "קול ששון": והנה תיקון גדול שאין ערך ומעלה כמותו להנצל מעונש הגלגול הוא שאחר שיעשה תשובה ראויה על עוונותיו, יזהר בברכות הנהנין שיברך על כל מאכליו: פירות, מים, לחם ובשר בכוונה, ואז הוא מתקן כל הניצוצות והנשמות שבאו מגלגלים באותם מאכלים, ובכונתו בברכה מעלה את אותם ניצוצין ונשמות מגלגלות למדרגתם ומתקנם. ולכך מדה כנגד מדה: כשם שהוא תיקן נשמות רבות מגלגלות ומעונות בעינוי וצער, על-ידי ברכתו שברך בכוונה ובברכה הראויה, כן ישלם לו שינצל מדין הגלגול אפילו שנתחייב גלגול על רע מעלליו.

כד. מעקרי התשובה - שבירת התאווה בדברים המותרים

כתב רבנו יונה: ישיב אל לבו כי התאווה עוללה לנפשו לחטוא ולמשוך העוון בחבלי השוא, ויעשה גדר לשמור דרך התשובה, ויפרוש מן התענוגים ולא ימשך אחר תאוותו גם בדברים המותרים. ויתנהג בדרכי הפרישות ולא יאכל רק לשובע נפשו וקיום גופו וכו', כי כל זמן שהאדם הולך אחרי התאווה, נמשך אחרי תולדות החומר וירחק מדרך נפש המשכלת, ואז יתגבר יצרו עליו, כענין שנאמר ("דברים" לב, טו): "וישמן ישרון ויבעט", ונאמר (שם ח, יב-יג): "פן תאכל ושבעת ורם לבבך".

עוד שם: כאשר ישבור אדם תאוותו גם בדברים המותרים, בזה תצליח הנפש והמדה הזאת תערב לה, כי ירים השכל ידו וגבר וכו'.

עוד שם: ועוד תמצא לו תועלת בשברו התאווה הגשמית, בזה שאם יתקפהו שוב יצרו הרע לעברה, יאמר ללבו: הלא אפילו בהתר לא אמלא תאוותי ואיך אשלח ידי לשמוע לו באיסור?!

עוד שם: עוד תמצא בשבירת התאוה תועלת רבה ועצומה, כי יגלה בצדק לבו וטוב חפצו לתשובה, והראיה שהוא מואס הטבע אשר גרם לו החטא, ובזה יתרצה אל ה' וימצא חן בעיניו וכו'.

כה. שבירת התאוה והרצון - תחליף לתעניות שהיינו מחויבים להתענות על כל חטא וחטא

כתב הרב הקדוש רבי חיים ויטאל ז"ל ב"שער היחודים" שמה שכתוב בגמרא בר בי רב דיתיב בתעניתא ליכול כלבא לשרותיה ("תענית" יא), כלומר שתלמיד חכם לא יתענה, ואם התענה תעניתו הולך לכלבים מחמת שבטל מהתורה על-ידי התענית - זה דווקא במי שלא חטא מעולם אין להחליש כחו בתענית. אבל מי שחטא נגד ה' אין מועיל לו עסק התורה לבד אלא צריך דווקא לתקן בתענית, וכן מובא ב"ראשית חכמה" ("שער התשובה" פ"ב) ובשל"ה הקדוש.

הרי שמעקרי התשובה - התענית, ובדרך זו הלכו ודרכו כל בעלי התשובה.

כתב בספר "טהרת הקודש" (חלק א', מאמר "תשובת המשקל", פרק א') וזה לשונו: והנה הגם שענין התענית הוא ענין גדול ונורא מאד, אשר נהגו בו כל קדמאי וקדמאי דקדמאי כמו אדם הראשון שהתענה מאה ושלשים שנה ("ערובין" יח ע"ב), ויש אומרים שהתענה כל ימיו כמנין תענית שעולה תתק"ל כמנין שנותיו. וראובן דכתיב אצלו ("בראשית רבה" פ"ד) שעסק בשקו ותעניתו לכפר על חטאו, ודוד מלכנו שפתח שערי התשובה לכל השבים התענה כ"ב שנים ואכל פת באפר כדכתיב ("תהלים" לה): "עניתי בצום נפשי". וכתיב

(שם קב): "כי אפר כלחם אכלתי ושקוי בבכי מסכתי", לבד מה שנצטרע ששה חדשים, וי"ג שנה שכב במטה ביסורים נוראים, והלך בגולה וסבל בזיונות בלי שעור וחקר.

וככה כל הנביאים ואחריהם אנשי כנסת הגדולה והתנאים הקדושים שמצינו ברבי אליעזר הגדול (ב"פרקי דרבי אליעזר") שהתענה הרבה תעניות, וכן רבי ישמעאל כהן גדול, וכן מצינו ברבי אלעזר בן עזריה כמובא ב"ירשלמי" "ביצה" (פרק ב' הלכה ח): אמר ר' חנניה פעם אחת יצאת וכו', והשחירו שניו מן הצומות ומן התענית. וכן מצינו ברבי יהושע ("חגיגה" כב ע"ב) על דבור אחד שדבר שלא כהגן נגד בית שמאי, כל ימיו הושחרו שיניו מפני תעניותיו. וכן ברב הונא מצינו ("מועד קטן" כה ע"א) דיומא חד אתהפיכא ליה רצועה דתפלין ויתיב עלה ארבעין תעניתא. וכן רבי שמעון שהוציא דבור מפיו קצת שלא כהוגן נגד רבו רבי עקיבא ("נזיר" נב) תנא השחירו שיניו מפני תעניותיו. וכן מצינו (ב"בבא מציעא" לג) יתיב רב חסדא ארבעין תעניתא משום דחלש דעתיה דרב הונאי יתיב רב הונא ארבעין תעניתא משוט דחשדיה לרב חסדא. וכן (שם פה) רב יוסף יתיב מאה ושמונים תעניתא שלא ימוש התורה ממנו ומזרעו ומזרע זרעו. ור' זירא יתיב מאה תעניתא דלא נשלט ביה נורא דגיהנום. וכן ברב חיא בר אשי ("קדושין" פא) על נסיון שבא לפניו כידוע, כל ימיו של אותו צדיק היה מתענה עד שמת באותה תשובה, ועוד ועוד בלי שעור.

וראה בדברי האר"י, רבנו הרקח, הרמ"ק, הרמ"ע ז"ל, תקוני עוונות על-ידי תעניות דוקא, סכום תעניות קצוב לכל עוון ועוון שאם ירצה האדם החוטא לקים צריך להיות כמעט רב ימיו בתעניות, כי ענין התענית לבטש ולכתש כח התאוה שבאדם, כמבאר ברבנו יונה שבזה מתגבר כח השכל ונחלש החומר.

ובהיות שכל גדולי הדורות שלאחר האר"י הורונו שבדור חלש כמונו אין ראוי לבעלי תשובה להרבות בתעניות וסגופים אלא העיקר סור מרע ועשה טוב: בתשובה, בתפילה, בתחנונים ובצדקה - מחובתנו להחליף את ענין התענית בענין דומה כדי להגיע למטרה של שבירת כח המתאוה והוא בקיום מצות "קדשים תהיו", קדש עצמך במותר לך, שהיא מצות עשה לדעת הרמב"ן. והוא הנזכר לעיל בדברי רבנו יונה: מעקרי התשובה "שבירת התאוה בדברים המותרים".

וראה מה שכתב הסטיפלר זצ"ל באחד ממכתביו וזה לשון המכתב: והנה על-פי דין אסור להתענות בשבת אפילו לשם תפילה ותשובה, ובכלל אין ראוי בזמננו לצום אפילו בחול כי מחליש בזה את הגוף והשכל. תוכל להיות בשבת קודש במירון ולהתפלל שמה בכוונה, אבל לא לצום. וה' יתברך יעזור לך שתוכל לעבוד אותו יתברך כראוי.

צריך לדעת כי היסורין והצער שיש לאדם ממה שאינו יכול לעבוד את ה' יתברך כראוי או ממה שנכשל חס ושלום באיזו חטא, אותו הצער הוא מזבח כטרה וחביב לפני ה' יתברך כמו מי שעושה מצוה, כי רחמנא לבא בעי.

העקר להתפלל תמיד לה' יתברך על סיעתא דשמיא לעבודתו יתברך, ואף-על-פי שעברו ימים ושנים ונדמה לו שאין תפילתו מתקבלת, לא ימנע עצמו מלהתפלל תמיד, וסוף סוף יזכה לסיעתא דשמיא.

ועוד כתב במכתב אחר וזה לשונו: שמחתי לקבל מכתב ממך ולהודע משלומך, ונבהלתי מראות המובא במכתבך (מתוך איזה מלים) שאתה צם תעניתים חלילה.

תדע שזהו דרכי היצר לבטל אותך מתורה, כי בזמננו המסגף גופו אי אפשר שלא יזיק ללימוד התורה שלו, ושעה אחת של לימוד חביב אצל הקב"ה יותר מאלף תענית. וכבר מבאר בספרים הקדושים דתלמיד חכם אסור להתענות, והוא מבאר בגמרא ("תענית" דף יא ע"ב): אמר רב ששת האי בר בי רב דיתיב בתעניתא וכו', עיין שם.

ומה שמצאנו בחז"ל וקצת בפוסקים שהיו תלמידי חכמים מתענים, זהו כשהיו בריאים וחזקים וידעו בברור שלא יזיק להם כלל, אבל בזמננו ברור שהתענית מזיק ללימוד תורה ואסור.

מי שרוצה לסגף עצמו לשם כפרת עוונות ילמד בחזרה על דבר שכבר הוא יודע היטב, דללימוד זה אין לו חשק והוי לימוד הזה לשם שמים ממש והוי גם כן סיגוף ובכל אופן לא סיגופים אחרים חס ושלום. גם בענין הלימוד צריך שיהיה במידה לא באופן שאינו לפי כוחו.

ועוד ידוע מעלת תענית הדבור המכפרת יותר מתענית, ומעלה בה שאינה מחלשת הגוף, ואין שעור למעלתה. ובפרט שבזה נשמר מכל אסורי הלשון. וכתב ה"משנה ברורה" (סימן תקעא) וזה לשונו: וראיתי כתוב בספר אחד שכשאדם רוצה להתנדב תענית, טוב יותר שיקבל תענית מן הדבור ממה שיקבל עליו מן האכילה, כי ממנו לא יהיה לו נזק לא בגופו ולא בנשמתו ולא יחלש על-ידי זה. וכעין זה כתב הגר"א באגרתו שצריך אדם לייסר עצמו לא בתעניות ובסגופים כי אם ברסן פיו ובתאוותיו, וזהו התשובה וכו'.

ועוד אמרו: כל רגע שחוסם אדם פיו בעולם הזה, זוכה לאור הגנוז שאין מלאך ובריה יכולין לזכות לו.

כו. מעלת השובר תאוותיו ומייסר עצמו

כתב ב"טהרת הקודש": ודע אחי, שעניני האדם מושגחים בהשגחה גדולה ונפלאה, כי כל תנועה של אדם נרשם בפניו, במצחו ובנפשו ובאויר הנמשך עליו מגן-עדן על-ידי

חבל הנמשך עליו עד צורת נפשו. וכן כל תנועה קלה הכל נרשם בשמים ממעל ונאחז בתואר שורש נפשו העליונה. וכל סיגוף קל אפילו דבר קטן מאד, אל תחשוב כי למה הוא נחשב כי הכל נרשם על צורת נפשך. ותכף שתקבל עליך אפילו הקטן מן הסגופים קלים, בהיות שנמשך ונעשה זאת מרצון לבבך ונפשך בלי שום מכריח לזה, נחשב בשמים לדבר גדול מאד.

ותכף ומיד באותו רגע נמחק חלק זוהמא ממך, ותכף באותו רגע נמחק איזה מזיק שנברא מעוונך אשר היה עומד להשתלם ממך בעונשים רבים, ותכף ומיד נתעלה ונתעטר באיזה בחינה דיוקנך ותואר וצורת נשמתך. ותכף ומיד נתעלה שורש נפשך שבשמים ושתחת הכסא, ותכף ומיד יש להם עליה לכל המלאכים והנשמות המתלוים אתך והמלאכים והנשמות שנבראו על-ידי מעשיך הטובים, ותכף ומיד נכנע כללות חלק הרע, אשר החלק הרע שבשורש נפשך הבהמית מקבל חיות מהם.

וכל שכן אם הוא יסורים כאלו אשר יש לך צער גדול מהם ויסורים שהמה קשים לפי שעה ואתה סובל. ובפרט כשהוא בהצנע ואין לבבך מתגאה בשביל זה כי זה שורש הכל, אז מה טוב חלקך, ומה אתה עתיד לשמוח על זה, על כל סיגוף שסיגפת על עוניך ועל כל פרוטה שנתת בשביל בוראך ועל כל דבר קטן וגדול.

כז. שבירת התאוה בסיגופים קלים השווים לכל נפש

מובא בספר "בעלי הנפש" להראב"ד ז"ל (שער הקדושה) וזה לשונו: ואני רואה הגדר הגדול והשמור המעולה והדרך הטוב להכניע היצר הוא רעבון הנפש ממעוט הנאותיה ותענוגיה במאכל ובמשתה וכו'. והמאכל המעט שיאכל יהא מתוקן ומתובל יפה בעבור אשר יערב עליו ותהיה נפשו מקבלתו ומפויסת במעט ממנו, ולעולם יניח מעט מכדי צרכו והשלמת תאותו. ועל זה אמרו ז"ל סעודתך הנאתך - משך ידך ממנה. ושתי תקנות יש בענין הזה: האחת שלא תזיקנו אכילתו, והשנית כי היא הכנעת היצר ושברון התאוה. וכמו שאמרו בסעודה כן הדרך לכל הנאות שבעולם ותענוגיו שלא ימלא אדם מהם כל תאוותו וכו', וידע כל חי המדבר שאין דרך ליצר הרע אלא מדרך ההיתר, ופתח דרכו מן המותר אצלו, ואם ישמור את הפתח אינו צריך שימור אחר וכו'. ועל זה תזהר בהיתר, ואם תגדור את עצמך ותמעיט את תאוותך המותר לך, מובטח אתה שלא יסיתך עוד יצרך אל האסור וכו', עד כאן לשונו.

וכן מובא בשל"ה הקדוש (מסכת "ראש השנה") שההפסק באמצע אכילה נחשב לתענית, וזה לשונו: וימעיט הנאת אכילתו וזה יהיה לו במקום תענית ואשרי לו, עד כאן לשונו. וכן מובא ב"חרדים", וזה מובא כמעט בכל ספרי יראים, שאוכל - והוא כמתענה.

ומובא בספר הקדוש "מגיד מישרים" (פרשת "ויקרא") שגילה המלאך להה"בית יוסף" שהוא יותר גדול מתענית, וזה לשונו: לכן בני ידידי, שמע בקולי ולא תאכל ולא תשתה בדרך הנאה כלל כמה דאולפיתך, וזכור כי בעוד שהאדם מאכלו ערב עליו יסלק ידיו ממנו לעבודת בוראו וזה חשוב יותר מתענית. ולהכי אקרי שולחנו של אדם מזבח, דכמו דמזבח מתנכיס (נשחט) ההוא סטרא, הכי נמי מתנכיס בשלחנו של אדם, כד מסלק בר נש ידיה ממאכליה וממשתיא כד ערב ליה, בהכי מתעבר יצר הרע ומתנכיס, ובכן אזדהר מלמיכל ומלמשתי בדרך הנאה וענג, אף בשבתות וימים טובים, עד כאן לשונו.

וכתב ב"טהרת הקודש": ובספר הקדוש "בית אהרן" מובא שהמצנן עצמו מתאוות אכילה הוא יותר חשוב מגלגול שלג, והבן זאת אחי שגלגול שלג מחליש הגוף ומסכן הגוף ועם כל זה המצנן עצמו מתאווה באמצע אכילה נחשב ליותר חשוב, כי שבירת התאווה באמצע התאווה יותר חשוב בשמים ויותר תיקון מסיגוף היותר גדול. לכן כתבו הצדיקים שלאכול בקדושה הוא הרבה יותר תיקון מתענית.

ופעם באו שני צדיקים אצל ה"חוזה מלובלין", ועל אחד אמר שבא להמדרגות על-ידי תעניתים, ועל השני אמר שבא גם כן לכל אלו המדרגות אף-על-פי שלא התענה כלום, רק מפני שהיה אוכל בקדושה.

הרי תראה אחי, העצה שנתן זה הצדיק שהיה בעל רוח-הקודש נורא מאד מפרסם בכל העולם, עד שכל העולם קראו לו "החוזה מלובלין", והוא כותב בספרו הקדוש שאפילו חוזר לאכילתו אחר צינון התאווה גם כן חשוב מאד בשמים.

והנה אם ככה תתנהג שלא לחטוף תכף אכילה שלפניך רק ללמוד איזה לימוד ולדבר דיבור של קודש לפני ה' ולאכול במתינות, אז כל לעיסה ולעיסה תחשב לך לסיגוף גדול, ואתה מכניע בזה ביותר כח הרע יותר מתעניתים וסגופים.

והנה ככה גם כן אם יש לפניך איזה פרי ואתה מתאווה לאכלו, תאמר: רבון העולמים, אני מתאווה זה הפרי לאכלו ואני משבר תאוותי לכבוד שמך יתברך לכפרת עוונותי. וכן אם יש לפניו איזה מאכל וחסר לו שמן או מתיקות או מלח או פלפלין ואתה מניח זאת לכבוד הבורא (ואתה אינך מתקן זה המאכל בהמלח וכדומה) ובדבורים דלעיל, אל תחשוב שדבר קטן עשית, רק דע שנחשב בכל פעם לאיזה בחינת קרבן, כי אמרו ("סנהדרין" מג): כל הזובח את יצרו ומתוודה עליו, מעלה עליו הכתוב כאלו כבדו להקב"ה בשני עולמים: העולם הזה והעולם הבא, דכתיב ("תהלים" נ): "זבח תודה יכבדנני", ואין לך זביחת היצר יותר מאשר ישנו התאווה לפניו והוא משברה לכבודו יתברך.

וככה אם עומד באמצע הלימוד או סתם יש לפניו התאווה, עיקר הקדושה הוא שלא יחטוף תכף התאוה לאכול או לשתות וימתין עד שיצטנן רתיחת הדמים של התאווה, ובזה זובח תאוותיו ונחשב כהקרבת קרבן וכתענית וגלגול שלג, לפי המשקל לפני בורא כל עולמים ששוקל כל אחד לפי רתיחת הדמים שלו. ואם כן בכל שבירת התאווה אתה מתענה תענית שלם או יותר. אם כן, אחי אהובי, תוכל לאכול וגם להתענות בזה כנ"ל אם עיני שכל לך.

וגם בחלקת משקאות ומיני מתיקה בבית המדרש או בסעודה וכל אחד חוטף, והוא גם כן יש לו חשק ותאווה ומונע עצמו לכבוד הבורא ולא לשם גסותא דרוחא חס ושלום, אז גורם בזה גם כן קדושה לנשמתו.

ונחזר לענייננו, עוד מובא בספרי יראים, שכשאדם צמא לשתות מים ומונע עצמו בפרט בעידן הלימוד או עוסק בשירות ותשבחות לה' או בהתעסקות איזה מצוה או אפילו סתם מונע עצמו מלשתות הוא תקון לדברים בטלים. ויאמר גם כן: אני מונע עצמי מלמלאות תאוותי לשתות עכשיו, יהי רצון שיהא תיקון לדברים בטלים ואסורין שלי.

והכלל הזה יהא בידך, שאל תקמץ מלומר בכל פעם אלו הדבורים כנ"ל וכדומה, כי ענין הסיגוף הוא דבר בפני עצמו, והדבור הוא דבר בפני עצמו, והקב"ה משתוקק מאד על דבורי בר ישראל כדכתיב ("שיר השירים" ב): "השמיעני את קולך", בפרט כשהוא מפני מניעת ערבות גשמיות, אז נתקים ממש (שם): "כי קולך ערב".

ומובא ב"זהר הקדוש" שכשם שנענשים על דבור רע, כך נענשים על מניעת דבור הטוב שהיה צריך לדבר. וזה לשון "הזהר הקדוש" (פרשת "תזריע") כמה דענשא דהאי בר נש בגין מלה בישא, כך ענשיה בגין מלה טבא דקאתי לידיה ויכיל למללא ולא מליל, בגין דפגים להההוא רוחא ממללא דהיא אתתקנת למללא לעילא ולמללא לתתא וכלא בקדושה, עד כאן לשונו.

ומובא בשם רבי אלימלך מליז'עסק זצ"ל שלימוד שני דפים גמרא עם רא"ש נחשב לתענית יום אחד.

עוד שם: ואם קשה לו גם זה, יתענה תענית שעות, שיעכב איזה שעה מאכילה מזמן שהוא רגיל לאכול ולשתות, כמובא גם בגמרא ("תענית" יא) מענין תענית שעות, ואפילו מעכב אכילתו שעה אחת שאינו רוצה להפסיק מלימודו או לחטוף תפילתו אפילו רבע שעה, או שעוסק בדבר מצוה, או אפילו סתם לסיגוף הגוף, כל דבר מצטרף לחשבון גדול מאד, כמו שמובא בספר הקדוש "דרך פקודיך" בהקדמה ועוד בכמה מקומות שלאדם חלוש נחשב תענית אחת כמו לבריא הרבה והרבה תעניתים. כן תענית שעות: לאיש

חלוש לפעמים שעה אחת נחשב לסיגוף כמו לבריא תענית שלם או יותר, כי הקב"ה אמת ותורתו אמת, ומשקל המאזנים בידו, ואינו בא בטרוניא עם בריותיו, והוא שוקל כל אדם לפי שכלו ולפי כוחו ולפי שעתו.

עוד שם: מובא בספרי התשובה, אם אדם יש לו איזה נגעים חס ושלום, גדולים או קטנים, או סתם שגופו מצטרך לחכוך מצד הדמים או חלבים או המותרות שבגופו, או איזה תולעים בגופו חס ושלום, אז כשמונע עצמו מחכוך מחמת סיגוף ותשובה, הוא לכפרה גדולה נחשב, וזה גם תיקון לשמירת היסוד, וכל שכן שלא יחכך עצמו סמוך לאבר שיכול חס ושלום וכו'.

והנה בכל פעם שמונע עצמו מחכוך, אין שום בריה יודעת מזה, רק הקב"ה לבדו, וזה מביא קדושה גדולה ונוראה על האדם. ושמעתי מכמה צדיקים שאמרו על עצמם שמעולם לא חככו עצמם בבשרם, ואשרי למי שיוכל לעמוד בזה, כי זה גם תיקון פגם הברית למאד, ועל כל פנים בכל פעם שעושה זאת ומונע עצמו, משליך בזה חלק זהמא מקרבו. (ואף אם יקבל זאת על עצמו יום בשנה או בימי תשובה ואפילו פעם אחת, אשרי לו.)

ויש סיגוף המובא בספרי יראים אם הזבוב עוקצו לא יגרשנו ויניח עצמו, וזה גם כן לסיגוף נחשב ולכפרת עוונות. וכל שכן מהיתושים שעוקצים ביותר ומכאיב לבשר, הוא תיקון גדול מאד אם אינו מגרשם ממנו ומניח עצמו לעקוץ בשרו, והוא תיקון לכמה ענינים. (וברור שכל הנ"ל באופן דליכא טרדא מעסק התורה, כגון בזמן שבלאו הכי אינו יכול ללמד וכדומה.)

עוד שם: והנה יש סיגוף בשנה, כמו למשל אם רגיל לישון על שני כרים ומניח כר אחד ואומר: רבונו של עולם, אני מניח זאת בשביל כבוד שמך יתברך, אז נחשב זאת לענוי, וראיה מתשעה באב (כמובא ב"ארח חיים" סימן תקנד סעיף ב) וכו'.

וכן מקיים מצוה מפי הקבלה ("משלי" כ): "אל תאהב שינה" וכו'.

וכמו ששמעתי בימי בחרותי מפי זקן אחד ירא שמים שספר לי מהקדוש שר שלום מבעלזא זי"ע ששאלו איש אחד: "רבי, האיך אפשר לתקן הימים שעברו עלי בחשך בביטול תורה ותפילה, הלא 'מעות לא יוכל לתקן וחסרון לא יוכל להמנות' כתיב ("קהלת" א) ?!" והשיב לו: דע לך אחי, כי כל אדם שהוא רגיל לישן כך וכך שעות, בפרט אם צריך לו לבריאות והוא מונע עצמו ומקמץ שנתו בשביל לקום לעבודת בוראו דייקא, בזה הוא מתקן הימים הבטלים שלו, כי הנה אמרו ("מגן אברהם" סימן תקפג סעיף ב): "יושב בטל כישן דמי". אם כן הבטול מחסר ממנו חלק החיות שצריך לעבוד בהם בוראו. ואם אדם מקמץ משנה לעבודת ה', אז מחליף מבחינת "בטול הזמן" לבחינת "יש וחיות" והוה

כאלו הוסיף על מספר שני חייו, ולפי ערך זה המספר שהוסיף מתקן שעות הבטלות שלו, והבן דבר זה כי הוא אמת לאמיתו, בפרט שיצא מפי הצדיק קדוש עליון.

וכן יש במעוט שנה תיקון גדול ונורא שהוא תיקון כרת: בחלול שבת או יום הכפורים או בעריות או חלב ויתר חייבי כריתות חס ושלום, אז התקון כמובא בשם האר"י ז"ל להיות נעור כל הלילה ולעסוק בתורה וכמובא (בשער רוח הקודש דף יא ע"א) וזה לשונו: ואגב נאמר חידוש, כי הנה מי שנעור כל הלילה ולא ישן כלל ועוסק בתורה כל אותה הלילה, יהיה נפטר מעונש כרת אחד אם נתחייב חס ושלום, וכל לילה אחת פוטר כרת אחד, עד כאן לשונו.

וכן מובא ב"משנת חסידים" (מסכת התשובה פרק ו') וזה לשונו: והרשעים החוטאים כפי חטאם משפילים צלם הנפש שבגופם עד לתחת מרגלותיהם וכו', ותקונו להיות ניעור כל הלילה ולא לישן כלל אלא לעסוק בתורה עד אור הבוקר. ובכל לילה אשר יעשה כן יהיה נצול מכרת אחד, ובלבד שילמד בלילה ההיא בענייני העברה שעבר שחייב עליה כרת, עד כאן לשונו.

וזה ענין גדול ונורא שהרי כמה תעניתים וסיגופים צריך אדם להתענות לכפר על עוון כרת, והרי תראה טובת ותועלת של מעוט שינה, שבלילה אחת אם יש לך שכל תוכל לתקן.

ומובא בספרי יראים שלתקן פגם היסוד הוא תיקון גדול להיות ניעור בליל ששי ולעסוק בתורה. וכבר עסקו בזה אלפי אלפים מישראל. וכן מובא בספר הקדוש "יסוד ושרש העבודה" (במוסר לערב שבת קודש) בשם האר"י ז"ל שהלימוד כל הלילה בליל ששי הוא תיקון גדול ונפלא לפגם הברית.

רק תדע אחי, שלכל זה צריך שכל גדול, שלא יחליש מחו בחולשת העצבים בפרט בדור חלש הזה, כי אז בטח יצא שכרו בהפסדו, כי חלשה הלזו מביאו לידי כעס ולכל המדות רעות ולכל טפשות הרעות, ועל זה הזהירו כל הצדיקים תלמידי הבעל-שם-טוב זי"ע.

ולכן העקר שלכל הפחות שתכף כשמתעורר אדם וישן כבר לפי ערך מדידת שנתו לצורך בריאותו, יקום תכף ומיד בזריזות ובשמחה לעבודת ה', ואל יקוים בו: "עד מתי עצל תשכב" וגו' ("משלי" ו), וזה קדושה גדולה ונוראה לקום בזריזות ובשמחה לעבודת ה'. ויטול ידיו תכף ואל ישהה הטומאה על ידיו, אז זה גם כן נחשב לסיגוף גדול וזביחת היצר, כי הגוף מתאוה להתגולל עוד על המיטה ולהתעצל והוא משבר זה התאוה וקם לעבודת ה' בזריזות, בזה משבר כח העצלות והמתאוה, ראשית כח העפריות שבו, וזה נותן לו כח וסיוע דלעילא לעבודת ה' על כל היום.

עוד שם: הנה בלבוש יש גם כן סיגוף: שאם יש לו לקנות בגדים יקרים וחשובים והוא חושב: הלא יותר טוב שאקנה לי בגדים פשוטים ואחלק המותר לצדקה, או נותן מלבושים שיש לו ומלביש בהם עניים ומקיים מצות הלבשת ערומים, וככה מן השמים מלבישים בזו השעה את נשמתו בלבושי הוד והדר ואשרי לו.

וכל שכן אם מהדר לילך בלבושי צניעות כמנהג החסידים ויראים, ומוסר נפשו על צניעות בני ביתו ואינו מסתכל על לעג הפתאים, ובפרט אדם סוחר טרוד בעסקיו ואינו משגיח על פתאי הדור והלצים ועמא דארעא ומוסר נפשו לילך בבגדי חסידות וצניעות ביותר וגם בפאות וזקן שלם אשר כל אחד לפי נסיונות שיש לו באלו הדברים נחשב לו בכל יום לסיגוף גדול ולנסיון ואשרי חלקו, כי לפום צערא אגרא.

וכתב "החפץ חיים" ז"ל בספרו "נדחי ישראל" גם מענין זה וזה לשונו: גם צריך לו לבעל תשובה לילך בהכנעה ובשפלות לפני המקום ולפני הבריות, שאם היה רגיל בקומה זקופה ישפיל עצמו ויכניע ויסתכל למטה במקום שנברא ממנו ועתיד לחזור שם בסופו כענין שנאמר: "כי עפר אתה ואל עפר תשוב". וכן אם היה רגיל ללבוש מלבושים נאים ותכשיטים נאים והדורים ישנה מלבושיו ותכשיטיו כדי שישבר לבו לאביו שבשמים. וכן אם היה רגיל בתפנוקים ובמעדנים ובמאכלים ערבים יפחת מהן ויסגף עצמו בתענית, מפני שהתענית משבר לב האדם למקום ומכניע את יצרו. אך באמת עניין התענית שכתבו הספרים בחלקי תקוני התשובה תלוי בכל איש ואיש לפי כחו, ולפחות בכל ערב ראש חדש אם לא יזיק לו התענית, ועל כל פנים מחויב להתרחק את עצמו מחברת מרעים ותפנוקיהם, עד כאן לשונו.

וידוע המעשה באחד מגדולי המוסר, כמדומה לי הסבא מנובהרדוק, ששאלו תלמידו שמאחר וקנה חליפה חדשה, מה יעשה כדי שלא יתגאה בה. והשיבו: תן אותה בהשאלה לידידך כמה ימים שהוא ילבשנה תחלה ואתה תלבשנה אחר כך בתורת משומשת, ובכך לא ירום לבבך.

כח. סדר תיקון למחללי שבת ולחייבי כריתות

כתב "החפץ חיים" סדר התשובה ותקון למחלל שבת ולבועל נדה או אוכל חלב ודם וזה לשונו: והנה במאמרי הקודם הסברתי שכמעט שאין אנו כולנו נקיים לגמרי מעוון זה של חלול שבת, הן מה שעבר בעצמו על איזה חלול שבת והן מה שעברו בני ביתו על חלול שבת ולא השגיח על זה ולא הוכיחם. ומה נעשה ליום פקודה (אם לא נשוב בתשובה כראוי מקודם) בעת שיבוא אליהו הנביא ושאז יהיה יום הדין הגדול והנורא, כדכתיב ("מלאכי" ג): "הנה אנכי שלח לכם את אליה הנביא לפני בוא יום ה' הגדול והנורא",

ולו יהא שלא יבוא אליהו הנביא בימיו, והינו כגון שימות קודם ביאתו, הלא סוף סוף יהיה מוכרח לעלות למעלה ולתת דין וחשבון על כל מעשיו ופעלותיו לפני בית דין של מעלה, ובתוך כלל עוונותיו יהיה גם עוון של חלול שבת החמור מאד, ומה יענה לפני בית דין של מעלה, אם לא הקדים לעשות תשובה בימיו. ועל זה אמר הכתוב ("קהלת" יב): "וזכר את בוראיך בימי בחורתיך עד אשר לא יבאו ימי הרעה", פרוש: אלו הימים הקרובים ליום המיתה, ומי יודע ימי חייו כמה הם? על כן צריך כל אדם לראות ולתקן בחייו שלא ימצא תחת ידו עוון של חלול שבת.

ואסדר הדברים לפי עניות דעתי בקצור סדרי התשובה. ראשון לכל: חרטה גמורה על העבר, הינו: שיתחרט על מה שחלל שבת עד היום, הן מה שעבר בעצמו, הן מה שעברו בני ביתו ולא השגיח ולא הוכיחם על זה. וקבלה על העתיד, רצונו לומר שלא יחלל עוד את השבת מהיום והלאה. וכל מה שיהיה בידו להזהיר לבני ביתו ולמנעם מחלול שבת, יעשה כן.

ב. לרשם בפנקסו את כל חטא מחלול שבת שיודע שעבר עליו ויקבל עליו כשיבנה בית המקדש בימיו, יביא חטאת על אותו חטא ולעת עתה יתן צדקה דמי חטאת לעניים.

ג. ללמוד בתורה בפרשת חטאת ולקיים עצת חז"ל שאמרו: כל העוסק בתורת חטאת כאלו הקריב חטאת. ואם יודע בעצמו ללמוד דיני החטאת, מצוה בו יותר מבשלוחו. ואם אינו יודע בעצמו ללמוד, יספיק לאחר שילמד עבורו הן בחנם או בשכר, ויחשוב לשם אותו החטא דוקא, אף ששניהם המה חייבי כריתות, כגון חלב ודם, ואכל אחד מהם בשוגג, צריך שיהא הקרבן לשם מה שאכל דוקא. אף כאן הקריאה בתורה צריכה להיות דווקא מענין ההוא ולשם אותו האיש שעבר על זה. וכשם שבקרבן צריך להיות סמיכה וודוי על החטא, אף כאן כן הדבר אף שסמיכה אי אפשר לקיים. ואם אין בעירו אנשים כאלו שיציתו לו ללמוד עבורו או שאינו רוצה שידעו אנשים מזה, יסע למקום אחר וישיג איזה רב או למדן מופלג וירא אלקים וילמדו עבורו הן בחנם הן בשכר. ולאו דווקא באיסור חלול שבת, הוא הדין בשאר עברות של חייבי כריתות, כגון עוון הנדה בשגגה או שאר חייבי כריתות, יראה לתקן בעודו בחייו שלא ישא עליו משא חטאים כבדים כאלו. וכבר ידוע מה שאמר הכתוב בענין תשובה למי ששב באמת, שכל עוונותיו אשר עשה לא תזכרנה לו ביום שובו מרשעו.

אך עיקר כל העיקרים שצריך לתשובה הוא הקבלה על להבא שתהיה באמת ובתמים, עד שיוכל להעיד עליו השם יתברך שהסכים בדעתו בהחלטה שלא ישוב לכסלה עוד, וה' הטוב יתקננו מלפניו לשוב בתשובה שלימה.

התעוררות נרגשת ותוכחה לתשובה מבעל "חובות הלבבות"

כתב בספר "חובות הלבבות" (לב טוב שער התשובה פרק י): הרי בארתי לך אחי, מאיזה טעם הנך חייב לחזור בתשובה, וגם גליתי לך כיצד לעשות זאת. ומעתה יאשים אותך הבורא על שלא תחזור בתשובה, ולא תהיינה לך כל התנצליות מדוע לא חזרת בתשובה. האם תענה לו: "לא ידעתי שהייתי חייב לחזר בתשובה" - מענה זה הלא לא תוכל לתת, שהרי כן ידעת זאת ממה שבארתי לך. או שמא תענה לו: "עשיתי את מה שעשיתי, אבל לא ידעתי כיצד לחזור בתשובה" - גם מענה זה לא תוכל לתת, שהרי כבר גליתי לך כיצד לעשות זאת, ומה אם כן יהיה המענה שלך על שאלה זו? ואיו ספק שיציגו אותה לפנינו. הכן אפוא את המענה כל עוד שנותנים לך זמן לעשות זאת. ודע אחי, כי המענה אינו יכול להנתן על-ידי דברים בלבד אלא רק על-ידי מעשים. עשה לך חשבון-הנפש כיצד תוכל להגיע לידי כך שתהיה לרצון לפני הבורא, ואל תתעצל מעשות זאת, כי רק מי שמזדרז להגיע אל הטוב, הוא שמגיע אליו היום, ותוצאת העצלות אינה אלא חרטה.

הקיצה אחי מתרדמת טפשותך ורחם על נפשך שהיא הפקדון הכי נכבד מכל הפקדונות שהבורא הפקיד בידך. וכמה זמן עוד ועד מתי תתמהמה מלחזור בתשובה, הרי עד כה אבדת את ימיך ברדיפה אחרי רצון תאותך, כמו שעושה העבד הרע הבורח מאדוניו, ועתה הלא הגיע הזמן שתחזור מדרכך ותבלה את שארית ימיך בקיום רצון בוראך. הלא הנך יודע כי כל חיי האדם הם קצרים, והחיים שנשארו לך הם בלי ספק עוד יותר קצרים, כמו שאמרו חכמינו ז"ל (אבות ב, טו): "היום קצר והמלאכה מרובה".

יש לך אחי נשמה יקרה ונכבדה, בה כבדת עד עכשיו את העולם הזה הבזוי והעובר והזנחת את אחריתך שישאר לך לעד, הלא מהראוי שתרומם מעתה את נשמתך אל המקום הנכבד והמעון הרם שהנשמות העולות אליו שוב אינן יורדות ממעלתן לעד. עשה זאת מהר כל עוד שער התשובה פתוח לפניך וכל עוד שמקבלים את תשובתך וסולחים לך, כמו שנאמר (ישעיה נה, ו): "דרשו ה' בהמצאו קראהו בהיותו קרוב".

מהר אחי הזדרז לחזור בתשובה לפני בוא היום שהנך מפחד ממנו, כי אינך בטוח אפלו בחיי יום אחד. עיין במעשיך כמיטב יכלתך עיון שכלי טהור, בלתי מושפע מדמיונות ותאוות. ומי שרוצה להגיע לרצון בוראו, חודר אליו דרך הפתח הצר, בו נכנסים החסידים הסובלים בעולם הזה למען כבוד שמו יתברך. כלנו מקוים להגיע אל הטוב, אולם לא מגיעים אליו רק אלה המזדרזים לקראתו, הרצים אליו, כמו שאמרו חכמינו ז"ל (אבות ה, כ): "הוי עז כנמר וקל כנשר, רץ כצבי וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים".

ודוד המלך אמר (תהילים קיט, ס): "חשתי ולא התמהמהתי".

עשה לך חשבון הנפש והתבייש מבוראך להתנהג איתו בצורה שאינך רוצה להתנהג בה אפילו כלפי נברא כמוך, שהרי הנך יודע כי כאשר אתה מרגיז את עצמך אפילו על פקיד קטן מאנשי המלך, אינך מתמהמה מלהכנע לו ולהתחנן אליו שיסלח לך ושיבטיח לך לא להעניש אותך, למרות שאין ביכלתו להעניש אותך בלי פקודה מהממונה עליו, וכל שכן שהנך עושה זאת כשכועס עליך שר. ועל אחת כמה וכמה כשהמלך עצמו כועס עליך, אז ודאי הנך מזדרז לבקש ממנו סליחה וממהר לחזור בתשובה אליו ולפייס אותו מתוך פחד שלא יעניש אותך על-המקום, והנך עושה זאת למרות שידוע לך שאין ביכלתו לעשות דבר שהבורא לא גזר עליו, כמו שאמר שלמה המלך החכם (משלי כא, א): "פלגי מים לב-מלך ביד ה' על כל אשר יחפץ יטנו". ולמרות שיתכן שהוא לא יספיק להעניש אותך מפני שאולי מלכותו תכלה וממשלתו תתבטל לפני כן, ולמרות שמחשבותיו פזורות על דברים רבים, וטרדותיו בחלק מדברים אלה מונעות אותו מלעסוק בשאר הדברים, ולמרות שיתכן שהוא ישכח או יתעלם ממה שעשית, שהרי הנך רואה שהוא מתעלם מהרבה דברים גלויים, וכל שכן מדברים נסתרים, למרות שהנך יודע את כל זה, בכל זאת אינך מתמהמה מלבקש ממנו שיסלח לעוונך. והנך מזדרז לעשות את מה שהוא רוצה מאתך ואת מה שהוא מקבל ממך.

ואיך אם כן אחי לא נתבייש מבוראנו המשקיף על מעשינו ומחשבותינו הנסתרים והגלויים ואשר אין שכחה ולא התעלמות, וטרדתו בדבר אחד אינה מונעת אותו מלעסוק בדבר אחר, ואין מנוס מענשו, ואין קץ למלכותו, ואיך אם כן נסור מעבודתו ונתמהמה מלהכניע את עצמנו לפניו ומלחזור בתשובה אליו.

ומטעם נוסף עלינו לעשות זאת, שהרי אין אנו יודעים מתי יגיע קיצנו וכמה נגזר עלינו לחיות. הגע בעצמך: אילו היה אדם בא ומזהיר את האנשים של עיר או מדינה מסוימת ואומר להם: "בני אדם. הכונו לקראת הנסיעה לעולם הבא, מפני שבחודש זה ימות אחד מכם, אינני יודע מי מכם הוא", האם לא היתה שורת הדין מחייבת את כל אחד מהם להתכונן לקראת המות מפני שעליו לחשוש שמא יהיה הוא אותו האיש שימות ?! ואיך אם כן לא נהיה כלנו מוכנים למות, והרי אנו רואים כי המות פוקד בכל חודש הרבה בני אדם, ואם כן הלא שורת הדין מחייבת אותנו שנחשוש בכל חודש שמא נמות ושנחשוב על מה שעשינו עד כה ועל הצידה שעלינו להכין לדרכנו אחרי המות ועל המקום המיועד לנשמותינו, לפחות יום אחד לפני שנצטרך להם, כמו שאמרו חכמינו ז"ל (אבות ב, י): "ושוב יום אחד לפני מיתתך". ונאמר (קהלת ט, ח): "בכל עת יהיו בגדיך

לבנים''. בדוק את נכונות הדבר במיטב שכלך והכרתך על-ידי מה שהנך רואה בעיניך ותשתכנע יותר שהוא נכון מאשר אילו היית שומע אותו ממישהו אחר.
ואל תדחה את מה ששכלך ובינתך מלמדים אותך, שהרי כבר נאמר כי הבורא יתברך נתן לעבדיו טובות רבות. אם הם מקבלים אותן ועושים בהן את רצונו, הם ירויחו ויהנו מהן, אך אם הם מסרבים לקבל אותן וממרים בהן את רצונו, הן תהפכנה להאשמות נגדם על שלא עבדו אותו בהן, ואחר כך כאשר הבורא יעניש אותם על כך, הן תהפכנה להם לנקמה. וכן הוא גם לענייננו: הבורא יתברך היטיב לך בזה שנתן לך חכמה, תבונה ודעת אשר בהן הוא נותן לך עדיפות על זולתך, הזהר והשמר שהן לא תהפכנה להאשמות נגדך.
ואל תשלה את עצמך שתוכל להתנצל בטענה שאף אחד לא הראה לך את הדרך הישרה ולא קרא אותך לחזור בתשובה, שהרי הבורא כן עורר אותך ללכת בדרך הישרה והראה לך את הנתיב המוביל אל טובתך מפני שהוא מרחם עליך ומנהיג אותך בעדינות ואינו רוצה שתשאר בטפשותך ותעמוד במריך ומתנהג אתך במידת החסד כמו שראוי לבעל חסד כמוהו יתברך. ומפני שהוא מרחם וחומל על ברואיו, כמו שנאמר (תהילים כה, ח): ''טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך''. והוא גם קרא אותך לחזור בתשובה אליו, תחילה בעדינות ובלשון רכה ואחר כך בלשון תוכחה והכלמה ואחר כך הוא גם הזהיר אותך מעונשו כדי שתשוב אליו ותמהר לחזור לעבודתו.
הזדרז אחי ותמהר להאזין אליו ולשמוע בקולו ולדבקה בו, ובחר לנפשך את מה שבחר לה אלהיך, ודרוש ממנה את מה שדורש ממנה בוראך, ואל תביא אותך עצלותך לידי כך שתזלזל בערך של נפשך, שהרי אם אפלו לנפשך אין ערך בעיניך, אם כן איזה דבר כן יקר אצלך? עד כאן לשונו.
ואמרו רז''ל: אין ישראל נגאלין אלא בתשובה. (הובא ברמב''ם הלכות תשובה, פרק ז, הלכה ה) ויהי רצון שנזכה לשוב בתשובה שלמה ויוסר ממנו לב האבן ויתן לנו לב בשר, כמו שנאמר (יחזקאל לו, כו): ''והסירתי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר''. ובכח ''ולשבי פשע ביעקב'' - ''ובא לציון גואל'', אמן.

מאמר הגאולה

א. חובת ומעלת הצפיה לגאולה

רבים מאבדים את מצות הצפיה למשיח בחושבם: הלא נאמר במדרש: 'אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב', וזה אינו במציאות לכאורה. או בטענה: 'עדין לא

בא אליהו לבשר' וכו' ועוד מדרשים רבים כיוצא בהם. ואמנם טעות בידם כמו שנבאר. וקודם נעתיק דברי ספר ''תורת זאב'' עמוד קפ''א וזה לשונו: ''חיוב אמונתנו אינו קשור כלל וכלל בהבנת כל אלו המאמרים והמדרשים, ואפילו אין אנו מבינים איך זה שייך, כל זה יובן לכשיבוא המשיח ויגלה הדברים הנסתרים, ואנו כל תפקידנו וחובתנו הוא להאמין ולחכות לביאתו בכל רגע ממש. מי שאינו מחכה לביאתו הרי זה מפני שאע''פ שיתכן שמאמין בכלל הענין שיבוא פעם משיח, אבל אינו מאמין שיוכל לבוא בכל רגע ממש, וקובע לעצמו זמנים שבהם יכול לבוא ותנאים שבלעדיהם לא יכול לבוא, והחליט לעצמו שכל זמן שלא עשו תשובה, או כל זמן שהדור אינו כולו זכאי או כולו חייב, או כל זמן שעדיין לא ראה בעיניו את אליהו הנביא, או כל זמן שאינו רואה התקיימות כל הסימנים דעקבתא דמשיחא וכל כיוב''ז, כי אז עדיין לא שייך שיבוא, וממילא אינו מחכה לביאתו בכל רגע, אלא שמחכה שיבוא לאחר שיתקיימו כל התנאים וההקדמות שקבע לעצמו ע''פ פשוטם של המדרשים ודברי חז''ל, ואיננו יודע את הידיעה הפשוטה בתכלית שכל המדרשים יפרש אותם המשיח עצמו לכשיבוא. וחיוב האמונה הוא להאמין שיכול לבוא בכל רגע, ואיך זה יהיה - זה כבר נראה כשנזכה ונראה''.

כדברים הללו מבואר בספר בית הלוי (פרשת בא) בבאור דברי המדרש ריש פרשת חוקת עיי''ש, ומסקנתו: ''וזהו שדרשו 'והולכתי עורים בדרך לא ידעו... ' דקאי על אופני סידורים ופרטים של עורים בדרך לא ידעו... ' דקאי על אופני סידורים ופרטים של הגאולה, והליכתן מן הגלות, שיהיה באוכן שלא ידעו ולא עלה על לבם, דכמו דאין לנו מבוא ונעלם מכל טעמי החוקים ופרטיהם, כמו כן נעלם עתה סדרי הגאולה... ''

וכבר שאלו את מרן רי''ז הלוי: כיצד יכולים אנו לחכות בכל יום שיבוא המשיח, הרי אליהו עדיין לא בא, ואמרו חז''ל שאליהו הנביא יבוא ג' ימים לפני ביאת המשיח?! והשיב: ''לכשיבוא המשיח יתרץ גם קושיא זו, אבל על כל פנים כן הוא החיוב להאמין ולחכות בכל יום ממש וכל היום''. בהזדמנות אחרת השיב על שאלה זו: ''ההלכה היא כמו שכתוב בסידור: אחכה לו בכל יום שיבוא''.

כן מבואר בספר בית אלקים למבי''ט (שער היסודות פרק חמישים): ''... וכן אם יגביל לו זמן, לא יאמין ביאתו קודם הזמן ההוא... ולכן האמונה היא שלא יחשוב שיתאחר, כי אין לו זמן מוגבל. ואפשר בכל יום ביאתו, כמו שאמר הכתוב: היום אם בקולו תשמעו. וגם שנתאחר הרבה מן הזמן, יהיה לו יותר תקוה, כי הוא קרוב יותר מזמן שעבר, וכמו שאמר הכתוב: אם יתמהמה חכה לו, כי האיחור הוא סיבה שתחכה לו יותר''.

ועוד מדברי הגאון מבריסק, הובא בסכר הגדת בית הלוי: וברוך אשר נתן לנו בדורנו זה את המורה לצדקה אור העולם רבשכבה"ג הגאון הקדוש מבריסק מרן רי"ז הלוי זיע"א שהיה חוזר ומשנן ומבהיר ומסביר ומנהיר עיקר זה של ביאת המשיח ושל החיוב לחכות לביאתו בכל יום וכל היום. והיה מבאר בזה את הנוסח שאנו אומרים בכל יום: אני מאמין באמונה שלמה בביאת המשיח, ואע"פ שיתמהמה עכ"ז אחכה לו בכל יום שיבוא, שאין כאן קושיא ותירוץ כמו שאין שום קושיא ותירוץ בנוסח שאר העיקרים, אלא שכאן אנו אומרים במלואו את כל מה שצריך להאמין בדסוד ועיקר זה של משיח, שלא די רק להאמין בביאת המשיח, אלא שגם צריך לחכות לו בכל יום שיבוא. וזה שאנו אומרים שאע"פ שיתמהמה עכ"ז אחכה לו בכל יום שיבוא, וכמש"כ הרמב"ם ביד החזקה (פי"א מהלכות מלכים ה"א) שמי שאינו מחכה לביאתו הרי זה כופר, וכמש"כ בפיהמ"ש (פרק חלק) אם יתמהמה חכה לו, והוא מוסיף שלא די בזה שיחכה לו בכל יום שיבוא, אלא כמו שאנו אומרים בתפלה: כי לישועתך קוינו כל היום, דהיינו מחכים ומקוים בכל יום וכל היום, כל רגע ורגע ממש ".

מובא בשומר אמונים: מקום היותר מבואר בדברי הנביאים לציווי הפקודה על תקות הגאולה, דכתיב (צפניה ג) לכן חכו לי נאם ה' ליום קומי לעד, שזה קאי על תקות הגאולה, כמו שכתב אחר זה אז אהפוך אל העמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' לעבדו שכם אחד, שזה לא היה עוד מעולם, רק לעתיד לבא במהרה בימינו יקויים זה הכתוב שיקראו כל העמים בשם ה' אחד לבד, ולא יהיה שום כירוד אמונה ח"ו, רק יכירו וידעו כל יושבי תבל כי לה' המלוכה וגו'.

ועוד ציווי ופקודה יותר מפורשת מזה, (חבקוק ב) כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא ולא יאחר, הגם כי רש"י ז"ל פירש לפי דברי קדשו, שזה קאי על תקות הגאולה של בית שני, אבל עיקר המכוון מזה הכתוב לצפות לגאולה העתידה, כמו שפירשו בגמרא סנהדרין המובא לקמן, (וכן בתנא דבי אליהו רבא פרק י"ג, ובילקוט רמז תתט"ז), וכל רבותינו הקדושים פירשו זה הכתוב על הגאולה העתידה, כאשר גלוי וידוע אשר קץ סתם לא נקרא רק גאולה העתידה, ונראה מזה שמלבד מצות האמונה להאמין באמונת הגאולה שהיא מצוה בכני עצמה, עוד מצוה עלינו לחכות ולצפות לזה תמיד.

והרבה מזה מצאנו בדברי נביאים וכתובים בהרבה מקומות, גודל השבח והמעלה של אלו המחכים והמצפים לישועתו, כמו שכתוב (ישעיה ל) ולכן יחכה ה' לחננכם וגו' אשרי כל חוכי לו, וכתיב (תהלים לג) נפשינו חכתה לה', וכתיב (ישעיה ח) וחכיתי לה', וכתיב

(דניאל יב) אשרי המחכה ויגיע, וכתיב (הושע יב) וקוה אל אלהיך תמיד, וכתיב (זכריה ט) שובו לבצרון אסירי התקוה, וכתיב (איכה ג) טוב ה' לקויו לנפש תדרשנהו, וכתיב (ירמיה יד) מקוה ישראל מושיעו בעת צרה, וכתיב (שם) הלא אתה הוא ה' אלהינו ונקוה לך, וכתיב (ישעיה כה) ואמר ביום ההוא הנה אלה-ינו זה קוינו לו יושיענו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו, וכתיב (משלי כ) קוה לה' ויושע לך, וכתיב (ישעיה סד) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו.

ומובא בגמרא (סנהדרין דף צ"ז ע"ב) א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן תיפח עצמן של מחשבי קיצין שהיו אומרים כיון שהגיע עת הקץ ולא בא שוב אינו בא, אלא חכה לו שנאמר אם יתמהמה חכה לו, שמא תאמר אנו מחכין והוא אינו מחכה, תלמוד לומר (ישעיה ל) ולכן יחכה ה' לחננכם ולכן ירום לרחמכם, וכי מאחר שאנו מחכין והוא מחכה מי מעכב, מדת דין מעכבת, וכי מאחר שמדת הדין מעכבת אנו למה מחכין, לקבל שכר, שנאמר (שם) אשרי כל חוכי לו ע"כ.

ועוד תניא מקודם, ר' נתן אומר מקרא זה נוקב ויורד עד התהום, (חבקוק ב) כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא ולא יאחר, וכאן בגמרא פירש"י גם כן שזה הכתוב קאי על גאולה העתידה.

ומה שאמרו רז"ל נוקב ויורד עד התהום, אפשר לפרש, שאפילו ירדו ישראל עד התהום שהוא מדרגה התחתונה, כמובא (במדרש תהלים סי' מ"ה) אמרו ישראל לפני הקב"ה, רבונו של עולם אימתי אתה גואלנו, אמר להם, כשתרדו לירידה התחתונה אותה שעה אני גואל אתכם, שנאמר (הושע ב) ונקבצו בני יהודה ובני ישראל יחדו וגו' ועלו מן הארץ עכ"ל.

ועל כל פנים למדנו מדברי רז"ל שאמרו אנו למה מחכין לקבל שכר, שתכלית שצונו הבורא לחכות על הגאולה בשביל שנקבל שכר על התקוה ועל הציפוי, ולכאורה קשה, מה יעשה איש שאינו עובד בשביל לקבל שכר ואינו מצפה לשכר, וכי איש כזה פטור מלחכות לגאולה.

אלא עי"ש שבזה שמחכה נעשה תיקון גדול פרטי לנפש האדם ומתקן בזה חלקו, וכל מה שתלוי בו לצורך הגאולה הכללית כי כל אחד יש לו לתקן מצדו חלקו וכשיושלם חלקי כולם יבוא הגואל, כך שיש תועלת פרטית וגאולה פרטית לאדם המצפה לגאולה.

וכתב בספר "אור יחזקאל" שכשם שביציאת מצרים נאמר "וחמושים עלו בני ישראל" ואמרו רז"ל שמתו הרבה במכת חושך והם אלו שלא רצו לעלות ממצרים ולכך לא זכו לגאולה, כן לעתיד, אדם שמאיזה חשבון שהוא לא מתכונן בכל נפשו לגאולה ומצפה לה

וחושב שטוב לו כעת בגלות ועדיף לו, לא יזכה לגאולה, אלא צריך לסלק כל חשבונותיו ולרצות לזכות לגאולה ואז יזכה לה.

וכמו שהי' מעשה שהבעש"ט נתארח אצל כפרי אחד ובלילה בשעת חצות קונן על חורבן הבית וכששמעה זאת אשתו של בעה"ב רצה לבעלה ואמרה לו אוי ווי, הוא מתפלל שיבא משיח וכולם יעלו לביהמ"ק ומה יהי' עם כל הלולים והתרנוגולים והכבשים שלנו וכי נשאיר הכל כאן ונעלה ירושלים, וכששמע זאת הבעש"ט נזדעזע, והחליט לחזק העם ולהבהירם מה ענין הטובה הגדולה של הגאולה שתהי' בביי"א.

וכן ביאר הזוהר והובא ברמב"ן סיבת חטא המרגלים שדברו על א"י הוא משום שרצו שישראל ישארו במדבר כי חששו שבבואם לא"י תיפסק נישיאותם והיו כאחד העם, ולצורך מעמדם וכסאם דברו דבה, ומשום שלא הי' להם רצון לעלות לא"י לא זה ולא זה עלתה בידם ומתו במדבר, וכאמור שצריך האדם לסלק כל החשבונות ולרצות לזכות לישועת ה' ולביאת משיח שעה קודם, ואז יזכה.

ב. עוד מענין מעלת המחכים ומצפים לגאולה

עו"ש: ובא וראה גודל מעלתם של המחכים, שאמרו (בפסיקתא רבתי פרשה לה אות ב' ומובא גם כן בילקוט צפניה רמז תקס"ז) וז"ל דבר אחר (זכריה ט) גילי מאד בת ציון הריעי בת ירושלים הנה מלכך יבא לך, זה שנקרא מלך שעתיד הוא למלוך על דורות הראשונים (בעת תחיית במתים) ועל דורות האחרונים, והקדוש ברוך הוא מכריז להם לכל צדיקי דור ודור, אמר להם צדיקי עולם אף על פי שדברי תורה חביבים הם עלי שחיכיתם לתורתי ולא חיכיתם למלכותי (ופי' בזאת לא יפה עשיתם שחיכיתם לתורתי ולא חיכיתם למלכותי), שבועה היא לפני שכל שחיכה למלכותי אני בעצמי מעיד בו לטובה, שנאמר (צפניה ג) לכן חכו לי נאם ה' ליום קומי לעד, אבילים שנצטערו עמי על ביתי החרב ועל היכלי השמם, עכשיו אני מעיד בהם שנאמר (ישעיה וו) את דכא ושפל רוח, אל תהיה קורא את דכא אלא אתי דכא, אלו אבילי ציון שהשפילו את רוחם ושמעו את חרפתם ושתקו ולא החזיקו טובה לעצמם.

ותראה ותספור דברי זה מדרש, שהקב"ה נשבע שיעיד לטובה על זה בר ישראל שיחכה למלכותו, למלכותו דייקא.

כי יש בשמים שלשה בתי דינים (ספר עמק המלך תיקוני התשובה פרק ב' דף ט"ו ע"ב, ועיין זהר חדש בראשית ד"ה ת"ר כשחלה רשב"י, ובתוספות דזהר חלק ג' דף ש"ט ע"א), אחד בית דין של מלאכים שזה קשה וחמור מאד, שהמה אין להם השגה בגירוי היצר, ובית דין של צדיקים, ויש בית דין של הקב"ה בעצמו שזה רחמים פשוטים, ולזה אמר דוד המלך

(תהלים יז) מלפניך משפטי יצא עיניך תחזינה מישרים, מלפניך דייקא, אז יהא הכל מישרים.

לכן מי שמצפה לגאולה יזכה שיהא נדון בבית דין של הקב"ה, שכך הבטיחנו הבורא שכיון שצפה למלכותו הקב"ה בעצמו יעיד עליו לטובה, ומי יכחיש את הקב"ה אם הוא בעצמו יעיד עליו ביום הדין הגדול ונורא הבוער כתנור, שעל זה הזמן נאמר (בתפלת ראש השנה) מי יזכה לפניך בדין, ועל המצפים לישועתו, הקב"ה בעצמו יעיד עליו לטובה.

ועוד אביא לך (ילקוט תהלים רמז תשל"ו ומובא גם כן במדרש תהלים מזמור מ) וז"ל: (תהלים מ) למנצח לדוד מזמור, קוה קויתי ה' ויט אלי, ומה כתיב אחריו (שם לב) לדוד משכיל אשרי נשוי פשע, דוד שקוה לי עניתיו, אמר דוד מתוך הקויי ויט אלי וישמע שועתי עכ"ל.

ואם כן רואים מכל זה שלשה מעלות טובת בתקות הגאולה, אחד שבזכות תקות הגאולה יבא משיח צדקנו, ועוד כי בזכות תקות בגאולה יהיה הקב"ה בעצמו העד לטובה על האדם, ועוד כתב שם במדרש אמר דוד מתוך הקווי ויט אלי וישמע שועתי, דהיינו אלו שמקוים לה', חשובים אצלו יתברך שמו, שבכל עת עונה להם בעת שועם אליו, וגם טוב ה' לקוויו, שהוא מטיב להם בכל מיני טובות

ובכל רגע של צפוי נקיים בזה מצוה גדולה ונוראה של תקות הגאולה כאשר בארנו לעיל, מלבד מצות אמונה, דהיינו כי בצפיית הגאולה מקיים בזה מצוה של אמונה, כי הוא אחד מיסודי אמונתנו הקדושה משלש עשרה עקרים, להאמין ולצפות לביאת משיח צדקינו, אבל לבד המצוה של האמונה עוד ממשיך בזה על נפשו אור גדול ומופלא, אור גדול ונורא בבחינת גאולת הנפש בכלל וגאולת הנפש בפרט, ויהא לו קיום זו המצוה למגן ומחסה לעד מזרם וממטר (תהלים יא) כי ימטר על רשעים פחים, והן בעולם העתיד, והן בעולם התחיה, שהקדוש ברוך הוא בעצמו יעיד על המקווים לישועתו להטיב להם בכל מיני טובות.

ואנחנו בני אל חי זרעא דאברהם אבינו אשר מסר מעודו נפשו לה' ולא התרעם אחר מדותיו יתברך, וככה כל האבות הקדושים נהגו כן, וכל כל השבטים וכל הבאים אחריהם שקדשו שמו יתברך בכל הגזירות ושמדות, ובאנו באש ובמים על קידוש שמו יתברך, וזה התקוה והאמונה וההתחזקות יחשב כל כך כי בזה יוגדל ויתרומם קרננו לעתיד לעיני כל הדורות הקודמים, בזה שאנחנו סובלים עול מלכותו יתברך שמו בהסתרת פנים אשר לא היה כמוהו מימות בריאת עולם, וצער וצרות ושמדות, ואין אנחנו משליכים אותו יתברך, ואנחנו מקבלים עלינו עול מלכותו בכל מיני קשוי זמנים מעוני וענוי בשכל טפש ודל בקטנות הדעת בתכלית, ועם כל זה אנחנו מתחזקים באמונה

פשוטה לסבול עולו יתברך שמו ונסיונות שמנסין אותנו, ובזה יוגדל מעלתנו, ונראה בזה אהבתנו לה' בלי ישוער.

ותמצית הדברים ממה שרצוננו לבאר בעזרת ה', שבענין תקות הגאולה יש קיום של שני מצות, אחד עצם מצות האמונה בהבטחת ה', כמובא (במדרש תהלים מזמור ל"א, ומובא גם כן בילקוט תהלים רמז תשי"ז ומובא גם כן בטור או"ח סי' קכ"ד) אהבו את ה' כל חסידיו אמונים נוצר ה' (שם) אלו שעונין אמן באמונה, אומר ברוך מחיה המתים ועדיין לא בא ומאמינים בי שאני מחיה המתים, אומר ברוך גאל ישראל ועדיין לא נגאלו אלא לשעה וחזרו ונשתעבדו והם מאמינים שאני עתיד לגאל, הוי אמונים נוצר ה' עכ"ל הרי זו האמונה שאנחנו מאמינים בהתחיה והגאולה העתידה במהרה בימינו, זה נוצר ה' לשלם לנו בעדה, וזה חשוב וחביב בעיניו בלי ישוער.

והמצוה השניה שמקיימים היא מצות תקות הגאולה, שהיא מצות עשה מתרי"ג מצות לדעת הסמ"ק, ואליבא דכלהו היא מצות עשה מדברי קבלה ומפי רבנן לחכות ולצפות להגאולה, וכל כך הכרחי הדבר, אשר הוא מראשית השאלות בעולם העליון צפית לישועה, כמובא (במסכת שבת דף ל"א ע"א).

ג. עוד מהנ"ל

עו"ש: מובא בספר פאר וכבוד (סיפורים להה"ק מהר"ם ט"ב זלה"ה) וז"ל גודל אמונתו בביאת המשיח כבר ידוע הוא לכל איש, ואת משמשו ר' מיכל גלאזער ע"ה ציוה תמיד באם ישמע בלילה איזה רעש תוך העירה, אזי הקץ יקיץ אותו משנתו כי בלי ספק הוא קולו של משיח, ובכל ערב פסח לקח צרור המצות וצלוחית יין והכוס והניחו בתוך התיק וקשרו בהמטה שלו ונתנו על כתיפו ועמד והשקיף בעד החלון לשמוע אם ישמע קול השופר שופרו של משיח עכ"ל.

ואנחנו עם הקודש נחזק עצמנו בתוקף ועוז בהתחזקות ותקוה ואמונה שלימה, בגיל ושובע שמחות בכל מיני התחזקות, כדרך עם הקודש זרע אברהם יצחק ויעקב בכל עידן ובכל זמן, ולא נרפה אמונתנו, ולא נפחד כלום, (משלי ג) אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבוא, (ישעיה ח) עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל.

עיין עוד (בדרוש הבטחון פרק ג') הטעם למה נמשלה כנסת ישראל ליונה בכמה אופנים שם, ועיקר כי היונה תמימה מכל העופות, ושפושטת צוארה לשחיטה, ככה אנחנו מוסרים עצמנו תמיד לגבי בוראנו בכל מיני תמימות הלב בלי להרהר אחריו ח"ו כלל.

כי מי שמהרהר אחר ה' ואומר לו דיעות הוא עוכר ישראל ופוקר, ואין לו חלק ח"ו באלקי ישראל, כי ישראל הקדושים מאמינים בני מאמינים זרע עם הקודש, ונצפה אליו

ונחכה אליו כמו שהוא מצפה אלינו, כדכתיב (ישעיה) לכן יחכה ה' לחננכם ולכן ירום לרחמכם, וכתיב (ישעיה סג) בכל צרתם לו צר, כי ממילא תקות הגאולה היא מצוה בפני עצמה ואין תלוי בשום סיבה כלל, כמו הצדיקים הקדושים הראשונים שקוו לגאולה בכל רגע.

כמו שמסופר מהרה"ק בעל ישמח משה, שצוה למשמשו שבאם ישמע בלילה איזה רעש תיכף יקיץ אותו, וככה יתר הצדיקים, כל כך היו צדיקי עליו קשורים ואדוקים בתקות הגאולה, הגם שלא ראו לפנים שום דבר ושום סימן בעולם, רק מגודל תמימות לבם ואמונתם בה', שצוה הבורא ב"ה לחכות ולצפות ולהאמין, וכל כך היו אדוקים בזה הרבה עד שכל מחשבותיהם היו קשורים ואחוזים תמיד בזה הרעיון של הקמת השכינה והקמת ישראל אשר נפשם כלתה לה', ותמיד היו הומים ומצפים ובוכים על זה, שיגיע זמן שיתגלה כבוד מלכותו בעולם, ויגאלו ישראל מצרותיהם, כמובא בספרים הקדושים. וכל שכן אנחנו ברצות ה', שתקותנו חזקה שאנו סמוכים וקרובים מאד מאד לאותו הזמן המקווה לנו זה כמה מאות ואלפים שנה, ותקותנו חזקה שיתגלה כבוד מלכותו אלינו במהרה, ונזכה לעבדו בלבב שלם.

ועתיד הקב"ה בעד אותה התקוה ואמונה החזקה שלנו לשלם בעד זה שכר ותשלומים בלי שיעור, רק אין לנו לכוין ח"ו לקבלת פרס, שלא נהיה כעבדים המשמשים את רבם על מנת לקבל פרס (אבות פרק א' משנה ג'), אבל נמסור נפשינו בכל מיני מסירות נפש בעבור כבוד שמו יתברך, ולהרמת כבוד שכינת עוזו בכל מיני מסירות נפש, ועבור התגלות כבוד מלכותו יתברך וקדושת שמו ותפארתו במהרה דידן, כמו שעשו אבותינו הקדושים וכל שבעה הרועים, וכל הצדיקים והקדושים אבותינו ורבותינו שבכל דור ודור, ותקותינו חזקה שכל הצרות שעוברים עלינו הכל לטובתינו בלי שיעור.

וזה מלאכתינו ועסקינו תמיד בעולם הזה לעמוד על המשמר, לחכות ולצפות אל האדון גואלנו גואל ישראל וקדושו שיתגלה אלינו ברחמיו בעגלא ובזמן קרוב, למען שמו הגדול והקדוש שהוא אתנו בכל מקום גלותינו, שכך נצטוינו מפי הבורא עולם לחכות ולצפות תמיד על זה הרגע, לא בשביל הנאתינו ח"ו, רק שיתקדש שמו יתברך בכל העולם, ויכירו וידעו כל יושבי תבל כי לה' המלוכה ומושל בגוים, וה' אחד ושמו אחד.

והיא מצוה גדולה ונוראה, מצוה מיוחדת עלינו לחכות ולצפות לגאולה וישועה, אשר הוא מראשית השאלות לאחר הפטירה (שבת דף ל"א ע"א) צפית לישועה, ויזכה לעתיד לבא בשביל זה החכוי והצפוי לאור באור גדול ונורא, ולאור באור זיו השכינה, אשר

יחשך אור השמש בזיו תפארתו, (ישעיה כד) וחפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך ה' צבאות.

והעמלק הרשע אשר תלוי מחיית שמו וזכרו בזה הצפוי והגאולה, מקרר לב האדם מזה, ומשכחו מזו העבודה הקדושה, ומסיח דעתו ודבורו ממנו, ולא כן עשו אבותינו ורבותינו הקדושים, שכל מחשבותיהם ודבוריהם תמיד היו רק בהגאולה והרמת קרן השכינה הקדושה, כי על ידי זה השתוקקות והגעגועין שלנו למלך המשיח ירחם עלינו אבינו אב הרחמן, כי עיקר קבלת שכר על ידי צער ומחלת לב בתוחלת ותקוה ממושכה, (כמובא באגדות מהרש"א סנהדרין צ"ז ע"ב ד"ה אנו למה מחכים).

לכן כל בעל נפש הרוצה לזכות לאורו של משיח צדקנו, יראה לעורר תמיד בקרבו זה החיכוי והצפוי, ואל יניח מעמלק הרשע לקרר עצמו מזה, [ופשוט למה נקרא היצר המקרר את האדם מתקות וחכוי הגאולה בשם "עמלק" כי הלא אין השם שלם והכסא שלם עד שימחה זכרו של עמלק, הרי שמחית עמלק וחסולו תלוי בביאת המשיח והגאולה ולכך הוא העומד על נפשו לקרר מענין זה למען קיומו]. וזה יהיה תמיד כל דבורינו וצפייתנו מתקות וצפיית הגאולה, כי כל דיבור מזה וכל רגע שמצפה לזה מקיים בזה מצות עשה מן התורה, (ועיין מזה לעיל פרק ב' וג').

[ואני תקנתי בזה עצה טובה לתלמידיי ואוהביי, שבכל עת טבילתם שטובלים עצמם במימי טהרה, יכוונו גם לטבול עצמם על זו הכוונה, שיהא נפשנו וגופנו מוכנים לקבל אנפי משיח צדקנו, אשר אנחנו מצפים אליו בכל יום שיבא, והיא עצה נפלאה בעזרת השם לקיום מצות תקות הגאולה ולעורר נפשו לזה], וזכור אחי כל אלו הכללים והדבורים ויונעם לך בעזרת השם בזה ובבא.

ומובא (בזוה"ק בהקמת בראשית דף ד' ע"א) וז"ל קלא נפיק דהיינו ממתיבתא דלעילא מאן מנכון דמחכאן בכל יומא לנהורא דנהיר בשעתא שמלכא פקיד לאילתא, ואתייקר ואתקרי מלכא מכל מלכין דעלמא, מאן דלא מצפה דא בכל יומא בהאי עלמא לית ליה חולקא הכא עכ"ל, הרי תראה מדברי זה"ק האלו שכל שכר העולם הבא תלוי רק בצפיית הגאולה, שמי שלא מצפה לזה בכל יום אין לו חלק בעולם העליון ח"ו.

ועוד מובא (בזוה"ק פר' בשלח דף נ"ה ע"ב) וז"ל כתיב (ישעיה נב) קול צופיך נשאו קול יחדו ירננו, קול צופיך מאן אינון צופיך, אלא אינון דמצפאן אמיתי ירחם קב"ה למבני בתיה, נשאו קול, ישאו קול מבעי ליה, מאי נשאו קול, אלא כל בר נש דבכי וארים קליה על חרבן ביתיה דקב"ה, זכי למה דכתיב לבתר יחדיו ירננו, וזכי למחמי ליה בישובא בחדוותא עכ"ל, הרי תראה מעלת המחכים לישועתו, ודי לך אחי באלו ההערות אם ניצוץ נפש אלקות ונפש ישראלי בקרבך.

ודע כי תקות הגאולה ממתיק כל הדדנים, דכתיב (ירמיה יד) מקוה ישראל מושיעו בעת צרה, דהיינו תוחלתן של ישראל שמיחלין ומצפין לישועת ה' זה התוחלת מושיע להם בעת צרתם, וכתיב (איכה ב) גדול כים שברך מי ירפא לך, מי ר"ת מקוה ישראל, מקוה מלשון קווי, הקווי שלך ישראל שאתה מקוה לישועת ה' - זה דייקא ירפא לך, עכ"ל.

ועוד מדברי ר' יחזקאל לוינשטין בענין הצפיה לגאולה: התעוררתי לדבר בענדני הגאולה מפני שהתעוררתי בעצמי לזה לכן הנני מרגיש שמחובתי לדבר בעינים אלו, וזכורני שהחפץ חיים ז"ל היה ממשיל את צורת הצפיה למלך המשיח, לחולה אנוש היודע כי רופא גדול בא לבקרו ולהמציא תרופה למחלתו, ועומד וממתין לביאתו וכל נקישה בדלת גורמת לו להתרגשות שהנה בא הרופא אליו, וכל שעת איחור אינה ממעטת מצפיתו אלא להיפך עומד ומצפה הנה בודאי עתה יבוא וירפאהו, כן חייבת להיות הציפיה לביאת הגאל, וכל שאינו ממתין כן חייב לחזק את עצמו באיזה אופן שהוא כדי שיוכל להיות מהמחכים לביאתו.

הנה למשל דוגמא לחזוק האמונה. שהנה הקב"ה הבטיחנו שארץ ישראל נחלה לישראל וכתב הרמב"ן (ויקרא כו טז) שהגויים אף בעת הגלות לא יתיישבו בה כי נחלתנו היא. ורק לנו עומדת לירושה, וזאת רואים אנו בעינינו שלמרות אורך הגלות עמדה ארץ ישראל כביכול והמתינה לנו עד שזכינו אליה במקצת. וכן יש להתבונן בגודל הצרות שיש לישראל ומובא בנביא (דניאל יב א) "והיתה עת צרה ליעקב אשר לא נהייתה מהיות גוי עד העת ההיא ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר". והנה להוותנו עומדים אנו כבר אחרי ימי העת צרה האלו שהיו בתקופה האחרונה וכן אף מצב הפרט שרחמ"ל אין בית שאין בו צרה בגשמיות, וכ"ש ברוחניות מצב הדור בסכנה מתמדת ולכן מחובתנו להתחזק באמונה בביאת המשיח ולהתחזק באמונת אנכי ה אלקיך וכמש"כ הסמ"ק שהוא ענין אחד, ורק בדרך זו יש תקוה לזכות, משא"כ כאשר לא נתחזק ונסתפק במעט תורה שיש בידינו ושאר חובות האדם כתפילה ויראה רחוקים מאתנו ודאי שאין לנו תקוה שנוכל להיות מאלו שנאמר עליהם אשרי המחכה. (ע"כ מדברי הגר"י לוינשטין זצ"ל).

ד. לקט סיפורים מגדולי ישראל על צפיתם לביאת הגואל

על מרן החפץ חיים זצ"ל כותב הרב ישר בספרו "החפץ חיים" (ח"ב עמוד תפ"ו): "באמונתו וצפיתו למשיח, דומה ולא היה שני לחפץ חיים בין צדיקי דורות רבים; דמעות רבות היה מזיל בתפילותיו על דבר המשיח".

משששמעוהו מדבר אודות המשיח - ואימתי לא דיבר בנוגע לזה - נדמה היה, כי הנה הנה שומעים כבר את פעמי בואו. היה מדבר ברצינות עמוקה שכזו, בנעימת בטחון שכזו,

עד ששוב לא איפשר למישהו לפקפק אף כחוט השערה בהנחה שיש להתכונן לקבל במהרה פני גואל ישראל. "אפילו סומא", היה אומר, "אף הוא מסוגל לראות כי שרויים אנו בעקבתא דמשיחא. כל הסימנים מעידים על כך, כבר אין זה רחוק כלל".

מפי אורחים שהיו מבקרים אותו היה שואל פעמים רבות, אם מדברים בעירם אודות המשיח. אף הכין לעצמו קפוטת שבת מיוחדת כדי לקבל בה פני המשיח, ומזמן לזמן היה מתעטף בה ויושב לחכות לו. אף מזוודה היתה לו, שבה היה שם את חפציו הנחוצים ביותר, כדי שכשיבוא המשיח יהיה מוכן מיד לילך עמו לארץ ישראל. *

אמונתו החזקה בביאת הגואל הכתה שרשיה העמוקים בחייו משחר טל נעוריו. בהיותו בחור צעיר - היה החפץ חיים מספר - התכוננו פעם בבית המדרש שבעיירה לביקורו של הגה"צ ר' אלינקה מקרטינגה. כל הבחורים שהיו ישנים בבית המדרש השכימו לפנות בוקר והכניסו סדרים בבית המדרש. "בשעה שר' אלינקה הגיע", היה החפץ חיים מוסיף, "הסתתרתי בפינה. ירא הייתי שמא ירגיש בי". "מעתה", היה מסיים בהתלהבות, "אם לר' אלינקה התכוננו כל כך הרבה, כמה איפוא יש להתכונן למשיח". כמו כן היה תובע מאת הכהנים לעסוק וללמוד סדר קדשים, שהרי המשיח יבוא במהרה ויבנה בית המקדש, ועלינו לדעת את סדר העבודה היאך להקריב קרבנות.

פעם, בערב שבת בין השמשות, נכנס אליו גדול אחד, נתן לו שלום ותיכף שאל: מה מדברים בחוץ אודות המשיח? ולא היה בפיו מענה, והמשיך לומר: הן זוהי הצרה שאין מדברים אודות המשיח, הלא כתוב "אחכה לו", ואיך לא מחכים?! איני יכול להבין, הלא כתוב "אחכה לו" ! *

רבים מבאי ביתו של החפץ חיים היו עדי ראיה ושמיעה איך שבחצות לילה - כשכל בני הבית ישנו שנתם, ובחוץ שררה דומיה - היה נכנס לחדרו, נועל את הדלת על סוגר ובריח. אחדים ממקורביו היו עומדים פעמים מאחורי הדלת, וברטט היו מקשיבים איך הוא שופך שיח ומשתפך לפני קונו. דבריו היו חריפים וברורים. בתחלת דבריו היה נותן שבח והודאה לבורא עולם על כל אשר גמלהו, היה מפרט כל מאורע בחייו, על כל פרט ופרט היה מסתכל כעל זכות גדולה, והיה נותן שבח והודיה על החסד הגדול שעשה עמו הקב"ה.

ומכיון שגמר לשבח אודות פרשת חייו הפרטיים, התחיל לדבר בזכותם של כלל ישראל, וכאן שינה לא רק את סגנון דבריו, כי אם גם את קולו. הוא הפסיק להיות המודה והמתוודה, והתחיל להיות תובע: "מה נתת לנו? נתת לנו תורה גדולה קדושה ונצחית, הרי היא היתה תורה חתומה וסתומה, ומה עשינו עבורך? פתחנו את התורה, נתנו לך

את הנביאים, את חכמי התלמוד, את גאוני התורה, קשרנו כתרים לתורה שבעל פה, ומה קבלנו עבור זה? צרות, רדיפות והריגות, ואנו לא התכוננו לכל זאת; בכל ארצות פזורינו לקחנו את התורה עמנו, היצלנוה מיד אוייבינו, ועד היום היא נישאת בידינו - אנו מחזיקים בה בחוזקה".

עד כאן היה החשבון, ומכאן ואילך התחיל לתבוע את החוב: "כמה זמן עוד נחכה? עד מתי? הרי אנו כבר כולנו שבורים כחרס הנשבר, הבט והתבונן אם עוד תמצא לב יהודי אחד שלם". לפתע החל להזעיק את צדיקי הדור שהלכו למנוחת עולמים: "אייכם", היה צועק, "למה אתם מחשים? הרי אתם צריכים להיות התובעים עבורנו! נשמות קדושות, וכי כבר שכחתם הכל?!" וכך היה נוהג מידי לילה בלילה. וכשהאיר המזרח, היה שב ללימודו ומחכה לרגליו של משיח מתוך אמונה ובטחון שחוב ישולם. *

בשנת תר"ץ, ערב שנת השמיטה, בחרה קהילת קרלין-פינסק המעטירה ברבי מאיר קרליץ כממלא מקומו של גאון הדור - רבי דוד פרידמן, ושיגרה אליו כתב רבנות, שנחתם עלדדידי מאות יהודי העיר, ובראשם רבי אברהם אלימלך פרלוב, האדמו"ר מסטולין-קרלין.

בא רבי מאיר לראדין, כדי לשאול בעצת החפץ חיים, אם יקבל את המשרה. בתחילה התנגד החפץ חיים לכך, כי רחוקה קרלין מוילנא, וליהודי כרבי מאיר אסור לפרוש מכלל ישראל. פרישתו ממחיצת רבי חיים עוזר ופעולותיו, כפרישה מכלל ישראל.

אולם לאחר שפרנסי הקהילה נחפזו גם הם לראדין והתחננו לפניו שיסכים להכתרה, הרהר החפץ חיים ואמר: ענין גורלי כזה אי אפשי להכריע בו לבדי, צריך להימלך בדעת גדולים. ומכיון שקרבה שנת השבע, שנת השמיטה, ועוד מעט יבוא המשיח, כדברי חז"ל: "במוצאי שביעית בן דוד בא", ואליהו הנביא יבוא לפני כן לבשרו - אין זה הגון שמישהו אחר יפסוק בדבר. ביודענו שתוך זמן קצר הוא בא, מוטב נחכה לו ונשאיר עבורו את ההכרעה!

אחד הנוכחים באותו מעמד חייך קלילות. כאשר הבחין בזאת החפץ חיים, תפסו בשרוולו ואמר: "מר מסתפק בדבר? אצלי הוא בחזקת ודאי!" ***

את גודל ציפייתו לביאת המשיח של הגאון רבי משה טייטלבוים זצ"ל לא יספיק הגליון לתאר. הוא לא הסיח דעתו הקדושה רגע כמימרא, מלקוות לביאת הגואל, ועד עת זקנה ושיבה היה ברור אצלו שיחיה ויגיע לזמן ביאת המשיח.

קודם פטירתו אמר: ''אם הייתי יודע בימי נעורים כי אזדקן ככה ומשיח עוד לא בא, לא הייתי יכול לחיות מרוב צער, ונפשי היתה יוצאת מאתי, אך גודל בטחוני ותקוותי החיוני עד היום''.

ופעם אחת אמר, כי פליאה נשגבה בעיניו על הצדיקים ורבותיו הק', אשר נשמתם בגן עדן העליון, מדוע ולמה ישתקו ולא ירעישו כל העולמות להביא לימות המשיח. ואך אמר כמתנצל עבורם, שלפי דעתו והשערתו הושיבו אותם בעולם התענוג העליון, ומרוב התענוג הגדול שכחו כל העניין אשר נעשה בעולם השפל, וידמה להם כאילו משיח כבר בא.

כאשר שמע איזה רעש בחוצות, היה מתבהל ושואל: ''מה קול הרעש באוזני? אולי בא המשיח!'' כאשר בא אליו אחד ואמר לו, שיש אשרות לקנות עבורו בית דירה סמוך לחצר בית הכנסת, שיש בזה כמה וכמה מעלות, ובנקל היתה לו יכולת לקנותו, ואין מתן דמים חוצץ לו, השיב: ''למה לי לקנות כאן בית בחוץ לארץ, והלא במהרה יבוא משיח, ושם בירושלים אקווה שיהיה לי בית לדור בו''.

באחד הימים נודע בבית ה''ישמח משה'' שחתנו הגדול בעל ''אריה דבי עילאי'' עומד לבקרו. החתן היה אהוב עד מאוד על בני הבית ובמיוחד על חותנו. בני הבית שמחו מאוד לשמע ידיעה זו והחלו להתכונן לקבלת פני החתן החשוב.

ה''ישמח משה'' ישב כדרכו בחדרו שקוע כל כולו בתלמוד ובמפרשיו ולא נטל חלק בהכנות של בני הבית. והנה הגיעה השעה אשר נועדה לבוא החתן. כל בני הבית עמדו וצפו מבעד לחלונות לאורך הדרך, אך הוא אינו מגיע. עברה שעה ארוכה, ובני הבית המייחלים לבוא האורח, החלו דואגים. כל רגע נוסף הגביר את המתח, שמא אירעה חלילה תקלה בדרך. כאשר סוף סוף נראה מבעד לחלון האורח הנכסף הולך ומתקרב אל הבית, הזדרז מיד אחד מאנשי הבית לחדרו של ה''ישמח משה'' ואמר בהתרגשות רבה: ''הוא הגיע!''

ה''ישמח משה'' התנער מהרהוריו, לבש את בגדי השבת שלו, וחיש מהר יצא בריצה לקבל את פניו של אותו אורח גדול, שכל ימיו הוא מצפה לבואו - מלך המשיח - שהרי ''הוא הגיע''. אך מה רבה היתה תדהמתו כשנפגש פנים בפנים עם האורח, שלא היה אלא חתנו אהובו.

לא יכול היה ה''ישמח משה'' לשאת בגודל אכזבתו ונפל מתעלף! בני הבית מהרו להעירו, ואז שמעוהו ממלמל: ''הוא עוד לא הגיע, זה לא הוא''. *

אחד מתלמידיו של ה''ישמח משה'' סיפר, כי פעמים רבות שמע אותו אומר בפה מלא, שמסר נפשו לאבדון, חס ושלום, באופן שיתוקן על ידי זה כל הפגמים ויבוא משיח, למען יתקדש שם שמים בעולם.

ומנהג היה לו: בכל ערב, לפני שהלך לישון, ציוה למשמשו שאם ישמע תקיעת שופר תיכף ומיד יקיץ אותו משנתו, שמא שופרו של משיח הוא זה. *

על הגאון הקדוש בעל ה''דברי חיים'' מצאנז זצ''ל מסופר (בספר בית שלמה, סטריזוב-מווקאטש), כי אמר פעם בזו הלשון: ''אם היה לי באפשרותי למצוא ולצרף איתי תשעה אוהבים וידידים נאמנים אשר לבבם כלבבי... היינו הולכים לשוח בשדה ולהפציר בתפילות ובתחנונים ולא נשוב אל בתינו עד אשר ישראל נושע בה' תשועת עולמים בגאולת עולם בביאת משיח בן דוד''. והוסיף: ''אחד יש לי - מחותני ר' שלמה מסטריזוב, וחסר עוד שמונה''. *

בראש השנה לפני התקיעות היה רבי לוי יצחק מבארדיטשוב זצ''ל ניגש לארון הקודש ואומר: ''ריבונו של עולם, אתה אמרת לנו: 'יום תרועה יהיה לכם', משום כך בניך תוקעים מאה קולות בכל יום מימי הדין זה כמה אלפי שנים; ואילו אנו - רבבות אלפי ישראל - זועקים ומבקשים זה כמה אלפי שנים: 'תקע בשופר גדול לחירותנו'. אין אנו מבקשים אלא תקיעה אחת בלבד. עד מתי נשב ונצפה לתקיעה זו?!''

הוא היה אומר: ''ריבונו של עולם, מדוע לא תתנהג עמנו כמו בעל בית פשוט י? אנוכי ראיתי בעל בית אחד, אשר החזיק בידו את התפילין, ונפלו מידו ארצה, ותיכף ומי כרע והגביהם ונישקם. והלא עמך ישראל הם התפילין שלך, וזה כמה שנים שנפלו מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, ולמה לא תרחם עליהם... ?'' *

כאשר התקיימה ''החתונה הגדולה'' בז'לובין, שבה התחתנו צאצאיהם של בעל התניא ושל הצדיק רבי לוי יצחק מבארדיטשוב, היה כתוב בנוסח ההזמנה לחתונה: ''החתונה תתקיים אי''ה בירושלים עיר הקודש והמקדש תובב''א, אך אם משיח צדקנו לא יבוא חלילה עד אז - תתקיים החתונה בעיר ז'לובין''. *

על הקדוש רבי אברהם המלאך זצ''ל, בנו של המגיד ממעזריטש זצ''ל, אמרו שבכל תשעה באב היה נוהג לשבת, כשראשו כפוף בין ברכיו, ונחל של דמעות סובב אותו, וכמה פעמים ביום היה מרים את ראשו מבין ברכיו ושואל: ''עדיין איננו? עדיין לא בא? ''*

סיפר הגאון הצדיק רבי יוסף חיים זוננפלד זצ''ל, שבלומדו בפרשבורג אצל ''הכתב סופר'' זצ''ל, שמע אשה אחת שואלת את חברתה: ''מה בישלת היום?'' וענתה:

''שעועית''. ושוב שאלה: ''מה תבשלי מחר?'' והשיבה: ''חס וחלילה, אל תפתחי פה לשטן ! אם לא יבוא המשיח עד למחר, אבשל עדשים''. *

על רבי ישראל אבוחיצרא זצ''ל כותב חתנו הרב הראל בספרו ''מאור ישראל'' (עמוד ר''פ): היתה לו אמונה חושית שהמשיח חייב לבוא והוא עשוי לבוא בכל רגע. פעמים ראוהו בני ביתו נכנס להתפנות ויוצא מיד, למרות שסבל מהפרעות בבריאותו. הרבנית שאלה אותו פעם מדוע הוא נחפז לצאת, והשיב לה: ''הרי המשיח צריך לבוא בכל רגע, וחושש אני להמצא במקום טמא, בשעה שיתגלה אורו של משיח''. *

על הגאון הצדיק רבי משה רוזנשטיין זצ''ל, משגיח דישיבת לומז'א, העיד הגאון רבי יעקב ניימן זצ''ל: ''יכולני להעיד על מורי ורבי זצ''ל, כי קיים 'ציפית לישועה' באופן נפלא. במלחמת העולם הראשונה דחה כמה דברים עד שתיגמר המלחמה, כי היה בטוח שאחרי המלחמה יבוא המשיח. ממנו נלמד לקח באמונת המשיח''. *

כאשר נשאל בעל ה''אמרי אמת'' זצ''ל מדוע מסרב הוא לעלות להר הזיתים, השיב: אנו מאמינים שמשיח צדקנו יכול לבוא בכל רגע. ושנו חכמים כי בשעה שמשיח יבוא, יעמוד על הר הזיתים ויבקע כל ההר. אם כן, הרי יכול להיות שבאותו רגע שאמצא על ההר יבוא המשיח, ואני רוצה לראות בגאולתן של ישראל... *

בהספד אשר נשא מרן הגרא''מ שך שליט''א על גאב''ד פוניבז' הגאון רבי יוסף שלמה כהנמן זצ''ל, אמר: כל ימיו היה הרב מפוזיבז' מצפה ומייחל באמונה שלימה לביאת המשיח. הרגשי האמונה בערו בו למאוד, עד כי בשעה שרכש את ארון הקודש להיכל הישיבה, הכין בו שני כסאות משני צדדיו ואמר: ''אחד למלך המשיח ואחד לאליהו הנביא''. ה''אני מאמין בביאת המשיח'' שלו היה כל כך מוחשי, וכשחנך את בית הישיבה הקטנה לצעירים, שמעו מפיו שהתבטא: ''בטוח אני שאליהו הנביא ומלך המשיח יעברו דרך הבנין הזה''. *

בבית החוזה מלובלין זצ''ל היה שעון המשמיע את צלילו כל שניה. פעם כשנכנס אליו אחד מידידיו, אמר לחוזה, כי כל רגע אשר הוא שומע את צלילי השעון, עצבות ממלאת את ליבו, כי על כן נזכר הוא שכל רגע מתקרב הוא למאה ועשרים. נענה ''החוזה'' ואמר: ''ואילו אני - כל צליל וצליל ממלא את ליבי שמחה רבה, כי על כן כל רגע שעובר מקרב אותנו לביאת המשיח. *

על רבי יהושע ליב דיסקין זצ''ל אמרו, שבאחת הפעמים אשר שהה בבית רבי זרח ראובן ברוורמן, נשמע לפתע קול צפירת הרכבת, שהחלה באותה תקופה לנסוע לירושלים. שאל רבי יהושע ליב, מה פשר הצפירה. כשהסבירו לו מנין באה הצפירה, הוא התמלא

חרדה, וארשת תוגה ירדה על פניו. וכך הוא אמר: אהה ! כבר מפנים את הדרכים ! כבר כבר, וזמן הגאולה קרב, ועדין אין אנו מוכנים לביאת המשיח ! הוא הסתמך על הנאמר בפרקי דרבי אליעזר, שקודם ביאת המשיח יפנו את הדרכים. המהרי''ל דיסקין שנה ושילש את דבריו אלה, כשכל עצמותיו מרתתות מאימת יום ה' הגדול. *

מעשה ברבי זלמן בהר''ן לעווי זצ''ל (הנקרא: ר' זלמן ר' נחומ'ס), שפעם בא אליו אחד במוצאי ים הכיפורים להראות לו את אתרוגו, שהיה מהודר בכל המעלות, אלא שהיה חסר. ואותה שנה חל יום הראשון של חג הסוכות בשבת. כאשר אמר לו רבי זלמן שיש פסול חסר באתרוג, תמה הלה: וכי מה בכך, והרי בשנה הזאת 'חסר' כשר?! נזדעזע רבי זלמן בחרדת קדש וגער בו: האם אינך מאמין בביאת המשיח? וכי אינך מחכה ומצפה לו בכל יום שיבוא? - הרי אנו מקווים כי במהרה יבנה בית המקדש, ונזכה אז ביחד עם כל בית ישראל לברך שם על הלולב והאתרוג גם ביום הראשון של החג, אע''פ שיחול בשבת, והרי אתרוגך יהיה פסול לברך עליו שם. ולא עוד אלא אף בשאר ימי החג יהיה ה 'חסר' פסול במקדש, הואיל והחיוב שם כל שבעה הוא מן התורה. *

בספר פאר הדור מסופר על רבי יחזקאל לווינשטיין זצ''ל, המשגיח הרוחני של ישיבת פוניבז', כיצד היתה הצפיה מוחשית אצלו: לפני מספר שנים, כשנכנס לביתו אחד מתלמידיו, ראה את המשגיח כשהוא שקוע בהרהורים וכולו מתח. פנה אליו המשגיח בטון של 'נפשי יצאה בדברו': ''האם המשיח בא כבר?'' נפשו כלתה בציפייתו לביאת המשיח. אירע והוצרך אחד מגדולי ירושלים ליסע לחוץ לארץ עבור צורכי ציבור. כאשר בא להיפרד ממנו אמר לו המשגיח: ''אין אתה חושש שמא יבוא המשיח בהיותך בחוץ לארץ? ''

במכתבו לאחד ממקורביו כתב: ''ידע ידידי, כי מחכה אני מאוד לביאת מלך המשיח במהרה בימינו. כדאי לחזק את עצמנו''.

הציפיה למלך המשיח יצרה אצלו חיובים למעשה: ''לחזק את עצמנו''. והיה מחזק עצמו מאד בתיקון המעשים והתעלות רוחנית לקראת ימות המשיח.

מרוב ציפיתו ותשוקתו לביאת המשיח, היה מבקש ממקורביו שיתפללו עבורו שיזכה לביאת המשיח. *

על ציפייתו של הגאון רבי משה פיינשטיין מסופר, כי באחת השנים, בראשיתו של חודש אייר, שמע מישהו את אנחתו של ר' משה. כאשר הוא שאל אותו מהי סיבת האנחה, הסביר ר' משה: ''חז''ל אמרו: בניסן נגאלו, ובניסן עתידין להגאל. עכשיו שוב חלף חודש ניסן, ולא נמצאנו ראויים לקדם פני המשיח''.

(הסיפורים מתוך הספר "אוצרות אחרית הימים")

ה. ישועת ה' כהרף עין

אומר החפץ חיים: ידוע שאחת מן השאלות ששואלין לאדם ליום הדין היא צפית לישועה כמו שאחז"ל וזהו דבר המסור ללב שלא די באמור בפה שהוא מצפה לישועה אלא צריך להיות מצפה לישועה בלב שלם ואמונה-שלמה ולא לחנם המשילו הנביאים גאולה העתידה לאשה הרה כמ"ש בטרם תחיל ילדה וגו' שכמו האשה כשהיא הרה בכל יום היא מתקרבת אל הלידה כך בכל יום ויום מתקרב אור הגאולה ואם יתמהמה נחכה לו כי בודאי בא יבא בלי שום ספק כי הלא אפילו באיזה דבר שדבר הקב"ה אפילו ברמז רמיזא הכל נתקיים בין לענין גאולת מצרים בכל עניניה ובין לענין ביאתנו לארץ ישראל פעם ראשון וגם בימי עזרא (שנתקיים עלינו הכתוב והארץ תעזב מהם ותרץ את שבתותיה וגו' וכמו שכתוב בדניאל שבועים שבעים נחתך וגו' וכתוב בעזרא א' לכלות דבר ה' מפי ירמיה העיר ה' את רוח כורש מלך פרס וגו') ובין לענין קיומנו עתה בהיותינו בין האומות שנתקיים עלינו הכתוב ואף ג"ז בהיותם בארץ וגו' וכ"ש לענין הגאולה שדבר והבטיח לנו בפה מלא כמעט ע"י כל נביאיו וגם בתורתו הקדוש הבטיח לנו כמה פעמים על ענין הגדול הזה של התגלות כבוד אלהינו לעתיד וקבוץ נדחינו מארבע כנפות הארץ כאמור ה' ימלוך לעולם ועד ונאמר ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך מכל העמים וגו' על אחת כמה וכמה שצריך לחכות יום יום על קיום הבטחתו הקדושה.

ואל יפלא בעיני האדם לחשוב איך יכול להיות שאנחנו אומה ישראלית אשר כעת הם השפלים והמבוזים לעיני הכל יתרוממו לאות ולתפארת לעיני הכל? היפלא מה' דבר אשר כל מעשיו המה ככה להורות כי יש מנהיג על הארץ,

ובאמת כל מצבנו מאז ומקדם היה הכל בענין זה. מתי הוליד אברהם את יצחק בנו כשהיה בן ק' שבטבעו אז להיות עץ יבש.

מתי זכה יוסף למלוכה כשהיה כבר מושפל בבור השבי י"ב שנה.

מתי זכה יעקב לי"ב שבטים שבטי יה ולהתעשר בהון רב וגם להלחם עם מלאך ה' ולנצחו, אחר שפגעו אליפז בדרך ורצה להרגו והוכרח ליתן לו כל אשר לו ורק במקלו עבר את הירדן והתגורר בבית לבן הארמי ושרתו ביום ובלילה כמאמר הכתוב הייתי ביום אכלני חרב וקרח בלילה וגו'.

מי היה מחכה בעת שראה יעקב ויוסף בימי ענים שיעלו למדרגה רמה ונוראה גם בעוה"ז כמו שהיה סוף הדבר,

וכן במשה רבינו בעת שאמו לא יכלה עוד הצפינו והיתה מוכרחת להשליכו ליאור מי היה מחכה שיהיה סוף הדבר שהוא יהיה שליח מיד הקב''ה להיות גואל צדק לעמו ישראל וליתן להם התורה הקדושה על ידו.

מי היה מחכה בעת שהיו ישראל שפלים ונבזים במצרים עד שהיו כקוצים בעיניהם כמו דכתיב ויקוצו מפני בני ישראל וכמ''ש חז''ל שיהיו לבסוף לחן בעיניהם ופרעה מלך מצרים יקום בעצמו לילה וילך למקום משכן משה ואהרן וישתטח לפניהם לאמר קומו צאו מתוך עמי וכן למאות ולאלפים ענינים כמו זה אשר עשה אתנו ה' אלהינו אין זה כ''א להודיע לכל שה' הוא אלהי הארץ והוא מוריש ומעשיר משפיל אף מרומם א''כ אף אנו לא נתייאש ח''ו ונדע שבודאי דבר אלהינו יקום לעולם.

ומצאתי רעיון זה במדרש פ' ויגש וז''ל מי היה מחכה לאברהם ושרה זקנים שיולד להם בן.

מי היה מחכה ליעקב שעבר במקלו את הירדן, שיתעשר.

מי מחכה ליוסף שעברו עליו כל הצרות האלה, שיהיה מלך.

מי מחכה למשה שהושלך ליאור, שיהיה כמו שנהיה.

מי מחכה לרות שהיתה גיורת, שתהיה חוזרת למלכות ישראל.

מי מחכה לדוד (ר''ל שהיה נרדף גדול), שיהיה מלך עד סוף כל הדורות.

מי מחכה ליהויכין, שיצא מבית האסורין.

מי מחכה לחנניה מישאל ועזריה, שיצאו מתוך האש.

מי מחכה לישראל בימי המן, שיצילם הקב''ה.

מי מחכה לגליות, שיהיו לשם ולתהלה.

מי מחכה לסוכת דוד הנופלת, שיקימה הקב''ה שנאמר ביום ההוא אקים את סכת דודו הנופלת עכ''ל המדרש.

וכונת המדרש במה דנקט דוקא לאלו הדברים כי ידוע באומה הישראלית כפי מה שיעדו לנו הנביאים הוא שיתעשרו לבסוף עושר רב למאד כמו שכתוב תחת הנחשת אביא כסף וגו' ושב ה' אלהינו את שבותנו וירחמנו וישלח לנו אז מלך המשיח וגם יציל אותנו מן העו''ג והסביר לנו המדרש אף שלכאורה עתה הוא דבר פלא מאד איך יצא דבר זה מכח אל הפועל לכן הביא המדרש אלה הדברים כמו שאלו דברים הראשונים היו ג''כ דברים מופלאים לכאורה ואעפ''כ ראינו בעינינו שסוף הדבר היה שנתעלו עד מאד כן יקרה לבסוף לאומה הישראלית ולמלך המשיח שיקבץ ה' גלויות ישראל מכל קצוי ארץ ויקים לנו את סוכת דוד הנופלת.

ו. לא להתיאש מהגאולה שתהי' בימינו מסיבת היותנו ירודים מדורות שקדמו לנו

עו"ש: ואל יאמר האדם איך יוכל להיות שיבוא משיח צדקנו בימינו הלא אין בידינו מעשים טובים כראוי דזה אינו דידוע דכשהקב"ה חפץ לגאלנו אין מביט כ"כ בעניניו כדאיתא במדרש (שמות כ"ה) אמרו ישראל האיך אנו נגאלין והלא אין בידינו מעשים טובים א"ל הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט וכו' עי"ש. וגם אל יתייאש אדם ח"ו מן הגאולה מטעם פן לא הגיע הקץ דזה אינו דידוע מה שאמר הגמרא על הפסוק אני ה' בעתה אחישנה זכו אחישנה לא זכו בעתה. ואל יהיה לפלא בעיני האדם לומר איך עתה נוכל לאמר שזכו מה שלא זכו דורות הקודמים לזה דזה אינו קושיא דאמת שאנחנו קטנים הרבה מאבותינו אבל ידוע שהקב"ה מצרף לכל אחד זכותו וזכות אבותיו ואנחנו כננס הרוכב על גבי הענק שהוא רואה ומביט יותר למרחוק.

ז. רעת המתיאש מן הגאולה

עו"ש: הנה כל מי שאינו מאמין כלל בביאת המשיח ידוע לכל שעונו גדול מנשוא שחסר לו עיקר אחד מן השלשה עשר עיקרים, וכן מי שאינו מחכה לביאתו [דהיינו שמתייאש ממנו מאיזה סיבה שהיא] הוא חבירו של האיש הזה וכופר בתורה יחשב, דזה לשון הרמב"ם בהלכות מלכים פרק י"א המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד ליושנה לממשלה הראשונה, ובונה מקדש ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כמו שהיו מקודם, מקריבים קרבנות ועושין שמיטין ויובלות ככל מצותה האמורה בתורה וכל מי שאינו מאמין בו או שאינו מחכה לביאתו [רצונו לומר שמתייאש ממנו מאיזה סיבה שהיא] לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ומשה רבינו שהרי התורה העידה עליו שנאמר ושב ה' אלהיך את שבותך וריחמך ושב וקיבצך וגו' אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך וגו' והביאך ה' אלהיך אל הארץ וגו'.

ח. הבטחת הגאולה

עו"ש: והנה באמת אנו צריכין להתבונן מן העבר על העתיד, בעת שיצאנו ממצרים הבטיח ה' לנו כמה טובות וכתיב ביהושע (כ"ג) ויקרא יהושע לכל ישראל ויאמר אליהם וגו' וידעתם בכל לבבכם ובכל נפשכם כי לא נפל דבר אחד מכל הדברים הטובים אשר דבר ה' אלהיכם עליכם, הכל באו לכם לא נפל ממנו דבר אחד. וממנו נוכל להתבונן גם היום, ובודאי יקוים הבטחתו אשר הבטיח לנו בפרשת הגאולה ונאמר יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם, ולבד מה שהבטיח לנו בתורתו הבטיח לנו ביד כל עבדיו הנביאים אודות הגאולה העתידה בישעי', בירמי', ביחזקאל ובתרי עשר, בכולם

יש נביאות על הגאולה העתידה, ומדרגה הרמה של ישראל אשר יהיה בזמן ההוא שכולם יגיעו למדרגת הנבואה וכדכתיב (יואל ג') והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר ונבאו בניכם ובנותיכם וגו' וגם כל הכבוד שיהיה להם מכל באי עולם וכדכתיב והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' בסוסים וברכב וגו' כאשר יביאו בני ישראל את המנחה בכלי טהור בית ה', ונאמר והביאו בניך בחוצן ובנותיך על כתף תנשאנה וכלל אמר הכתוב עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו. ועניין איחור הגאולה כבר רמז לנו הקב"ה בעצמו על ידי הנביא הושע (קאפיטל ג') כי ימים רבים ישבו בני ישראל אין מלך ואין שר ואין זבח וגו' אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד ומלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים, ואמר לנו עוד אם יתמהמה חכה לו, ביאור הדבר אם יחשב האדם שח"ו יתבטל הבטחתו שהבטיח לישראל, לא כן הדבר אלא חכה לו, פירוש כאדם המחכה על איזה דבר כי באמת בודאי יתקיים, כמו שאמר הכתוב יבש חציר נבל ציץ ודבר אלהינו יקום לעולם.

ט. הקיבוץ גלויות כשירצה ה' יתברך שיהיה - יתבצע במהירות

עוד מהחפץ חיים: ומסיים הכתוב כי בא יבא לא יאחר ויבואר לדעתי בדרך דמיון, מלך אחד התקצף על בנו ויגזור עליו על חמש שנים שלא יהיה בביתו ושלחו למדינה רחוקה מאד בקצה העולם אשר בימים הראשונים היה צריך ליסע איזה שנים, ואחרי כן ניחם המלך, אכן דבריו שדבר אין להשיב ויתבונן בנפשו מה לעשות כאשר תכלינה החמש שנים הלא תמשך נסיעתו כמה שנים קודם שיבא לפה ויתן צו שיעשו עבורו כל ההרים למישור ויעשה עבורו כל המאשינעס [המכוניות] שבעולם אשר יוכל בזמן קל לבוא לביתו ולא יאחר בשביל הנסיעה רק זמן מעט מאוד.

כן הוא ענינינו אשר נפזרנו בקצה הארץ והקיבוץ גלוית יהיה מכל ישראל כאמור ואתם תלוקטו לאחד אחד בני ישראל, ויחשבו האדם שהקיבוץ גופא ימשך כמה שנים עד שיקובצו.

אבל באמת לא כן הוא, הקב"ה עושה כל ההכנות מקודם עד שכשיבוא עת הקיבוץ לא ימשך הרבה וזה שכתוב אם יתמהמה חכה לו ושמא תאמר הלא ימשך הרבה הקיבוץ גופא ולזה אמר כי בא יבא, רצונו לומר כאשר יבא הזמן שיוכל לבא לא יתאחר כלל והוא כמו שאמר הכתוב מי אלה כעב תעופינה רצונו לומר כמו הענן שהוא רץ במהרה מאוד כן יהיה הקיבוץ גלויות.

י. סיבת איחור הגאולה ושאין להתיאש מהאיחור הגדול

עוד שם: ועצם ענין האיחור יש תשובה פשוטה כי הנה הכתוב אומר ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי עד הנה, והרי שם לא היו רק שבעה אומות ואפילו הכי כשרצה הקב"ה לקיים ההבטחה שהבטיח לאברהם היה מוכרח זרע אברהם להמתין כמה מאות שנה עד שיושלם עונם וכהיום שהוצרך כל העולם להתברר ולבוא הכל תחת רשותו של הקב"ה ומלך משיח כמאמר הכתוב בדניאל (קאפיטל ז') ולה יהיב שלטן ויקר ומלכו וגו' והוכרח לה משך זמן רב. ויותר מזה שהגאולה הקודמת לא היה אלא לזמן כמו שכתוב בספרים הקדושים אבל הגאולה האחרונה הזו היא אחרית כל הגליות שלא יהיה עוד שום גלות וממילא הוכרחו לתקן כל הקלקולים שהיו לישראל מיום היותם לגוי ובאריכת הגלות יתוקן הכל וגם הגלות הוא צירוף גדול לברר הרע מן הטוב וכמאמר הכתוב בדניאל בסופו, יתבררו ויתלבנו ויצרפו רבים וגו' ולכל זה צריך זמן רב.

אבל חלילה וחלילה לנו להתיאש בראותנו האיחור, ובפרט שהנביא הגיד לנו מראש על האיחור כי אף אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא וגו' וחלילה לא יפול מדבר ד' דבר וכמו שאנו אומרים בברכות שקבעו לאחר ההפטרה, ודבר אחד מדבריך אחור לא ישוב ריקם ובפרט בעיקר הזה שלא דבר אחד הוא, אלא שכל הנביאים מלאים מזה וכל רבותינו בעלי הש"ס מלאים מזה והוא עיקר ויסוד אמונת ישראל ואנו אומרים זה בברכה ראשונה ומביא גואל לבני בניהם, ובפרט כהיום לפי מצב ישראל שהגיע עד לעפר בעוה"ר הן בגופם הן בנפשם וכמשה"כ שחה לעפר נפשינו היינו נפשם של ישראל כידוע מצב הדור הצעיר דבקה לארץ בטנינו היינו גופם של ישראל בודאי עלינו לעמוד הכן ולחכות לישועה, ובלשון הכתוב הנ"ל חכה לו דהיינו שצריך לעמוד מוכן כמו שעומד ומחכה על איש שיבא ומי בעת כזאת יודע אולי כבר עומד אחר כתלינו.

ואשרי למי שאינו מתיאש מלחכות להגאולה ונותן לב על עצמו ובניו להרבות תורה ומצות שלא תשיגנו בושה לעת ההיא כי רק בעוה"ז שדומה ללילה, הכל מכוסה ולא ניכר צדיק לפני רשע אבל אז יתגלה הכל וכדאיתא בתרגום קהלת על הפסוק סוף דבר הכל נשמע ותרגם כל עובדי בני עלמא עבידין דיתפרסמון וכל אחד יתכבד לפי התורה והמצות שיש בידו וכמו שאמר הכתוב על עת ההיא ושבתם וראיתם בין עובד אלקים לאשר לא עבדו וכנ"ל בפרק הקודם. (צפית לישועה פרק ב)

יא. הצפיה לגאולה מקרבת הגאולה

במכתב זירוז לצפות ולחכות לגאולה, מהחפץ חיים: הנה המעיין בפ' חלק ובסוף סוטה יראה שנתקיימו כמעט כל הסימנים שנאמרו שם לפני ביאת משיח צדקנו, והצרות ג"כ

מתרבות מיום ליום, ולפלא גדול לנו שעדיין רגלי משיחנו לא נראים. אכן באמת נראה לבאר, דזמננו זה הוא זמן חבלי לידה וכמש"כ הגר"א ז"ל דכל עת הגלות הוא בבחינת זמן הריון, ולבסוף הוא זמן חבלי לידה ולבסוף הזמן בודאי יבא וכמשה"כ (ישעיה ס"ו) אם אני המוליד ועצרתי אמר אלהיך.

אכן עדיין קשה לי על כלל ישראל למה לא נראית שום הכנה אצלנו, הלא אנו רואים שנתקיימו הסימנים, ובלא"ה הלא חילול השם גדול מאד בעוה"ר והכתוב צווח ואומר (יחזקאל ל"ו) לא למענכם אני עושה בית ישראל כי אם לשם קדשי אשר חללתם בגוים, ואם כן היה לו לכל אחד ואחד לירא לעצמו, ולהיות אצלו עכ"פ ספק, שמא יבא משיח בזמנינו ואיזה פנים יהיה לו אם לא יהיה מוכן ומזומן מקודם ליום בואו.

והנה כתיב (חבקוק ב') כי עוד חזון למודע וגו' אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר, משמע מפשטות הלשון דהא בהא תליא, אם תחכה עליו יבא ולא יאחר ולהיפך אם לא תחכה יאחר. ולכאורה תמוה, איך תלוי זה בזה, ונראה לבאר, דהנה אם נשאל למשל לחבורת אנשים רבים, האם אתם רוצים שיבא אליהו הנביא, בודאי יענו ויאמרו יבוא יבוא, ואם נשאל אותם עוד, האם חפצים אתם שיבא היום תיכף בלא הכנה והזמנה מקודם, בודאי האיש החכם ונבון יענה, אף שמאד חשקה נפשי שיבא, אך היום אין ברצוני שיבא, כי הלא בשר ודם אנכי ולא מלאך, והנני צריך להכין א"ע לקבל פניו, ולא דבר קל הוא להכין א"ע בכל הצריך בשעה א' או שעות אחדות, אלא צריך לי לזה עכ"פ איזה ימים מקודם בכדי שאוכל להיות מוכן ומזומן לקבל פניו כראוי.

וא"כ כשאנו אומרים בקדושה ממקומך מלכנו תופיע ותמלוך עלינו כי מחכים אנחנו לך הרי אנו מדברים כזבים לפני הקב"ה, כי אין הדבר כן באמת, כי הלא לא ניכר כלל עלינו שהננו מחכים, וראיה שאיננו מוכנים כלל לביאתו [דלשון מחכים משמע שהננו כבר מוכנים מצדנו ורק אנו מחכים לביאתו] ע"כ אם אנו רוצים באמת ובתמים שיבא אליהו הנביא אלינו במהרה צריכים אנו להיות מוכנים לפני יום בואו בתורה ובתשובה, ואז בצדק נוכל לומר כי מחכים אנחנו לך, כי הלא אז יהיה מינכר שהננו מחכים וכיון שנחכה בודאי בא יבא ולא יאחר וכמאמר הנביא חכה לו כי בא יבא דמשמע אם תחכה לו בא יבא תיכף ולא יאחר.

וכזה שמעתי על גאון אמיתי אחד בדור שלפנינו שחפצה עיר אחת לקבל אותו לראב"ד בעירם ולא רצה לקבל עליו משרת הרבנות, וכשבאו שני שלוחים ואמרו לו רבינו, ידע כבודו כי שלשים אלף יהודים ממתינים לביאתו, כששמע דבריהם, אמר להם, א"כ

הדבר, אני מקבל ותיכף לבש בגדיו לילך אתם, הרי שכשמחכים ומצפים, זה עצמו מקרב את מועד הגאולה.

הנה חז"ל אמרו ששואלין לאדם לעתיד לבא צפית לישועה, ולפי הנראה אחרי שהסימנים שנאמרו בגמרא לביאת המשיח כמעט נתקיימו כולם והצרות מתגברות מאד, וחילול השם ג"כ גדול מאד, והתורה משתכחת מיום אל יום מפני רוב הצרות, ואין לך זמן לצפות לישועה יותר מזה, וע"כ כל אחד ואחד צריך לצפות ליום בואו, ועכ"פ יהי הספק גמור אצלו שמא יבא משיח צדקנו בימיו [ובאמת כמעט כלו כל הכחות] ויראה להכין א"ע בתשובה ומעש"ט כפי כחו.

והנה כתיב בקרא (ישעיה ס"ו) האני אשביר ולא אוליד יאמר ד', הלשון הזה מזרז את האדם שיגדל בטחונו בד' בעת צרתו ולא יתייאש מהישועה, כי צריך לו לדעת, כד יד ד' עשתה זאת וסיבב את צרתו, ע"כ צריך לו לבטוח בד' שבודאי יושיענו, וזשה"כ האני אשביר, דמשמע אני בעצמי הוא המסבב את שברי הלידה שיבאו ובודאי בידי להוליד וכמשאחז"ל (ב"ק ס') על הפסוק שלם ישלם המבעיר את הבערה אמר הקב"ה עלי לשלם את הבערה שהבערתי, וא"כ כיון שאנו רואים שבאנו עד משבר וחבלי הלידה מתגברים מאד, עלינו לבטוח בד' שבודאי יגאלנו ויוציאנו מחבלים אלה ובא לציון גואל בבי"א. (ליקוטי אמרים לח"ח)

וכתב עוד "אור החיים" הקדוש, כי כל אחת מארבע הגלויות שגלו ישראל, נגאלו ממנה בזכות אחת: מהגלות הראשונה נגאלו בזכותו של אברהם אבינו; מהגלות השניה נגאלו בזכותו של יצחק; מהגלות השלישית נגאלו בזכותו של יעקב; והגאולה מהגלות הרביעית תלויה בזכותו של משה. ולזה נתארכה הגלות, כי כל עוד שאין עוסקין בתורה אין משה חפץ לגאול אם בטלנים מן התורה.

וזה לשון הגר"א (בתקו"ז): "ג' גלויות נגאלו ע"י זכות אבות, וגלות הזה כנגד משה, ולכן יגאלו בזכות התורה, ובגלות בתראה יהיו כל הנפלאות בתורה ויתבקע ימא דאורייתא". וכן מבואר ב"דרך עץ החיים" לרמח"ל: "וכל הגלות והחורבן הוא בעוון ביטול תורה. ובזכות לימוד התורה נזכה לגאולה השלימה ולבנין בית המקדש במהרה בימינו אמן".

יב. ביאת המשיח תלוי או באמצעות עסק התורה או חלילה ע"י יסורים

אומר אור החיים הקדוש (בראשית מ"ט י"א): "כבס ביין וגו'. יתבאר ע"ד אומרם ז"ל, כי גלות הרביעי, שבו יתגלה הגואל העצום, צריך שתהיה ביד ישראל מצות עסק התורה, וזולת זה יתעכב מלבוא, ולזה רמז באומרו כבס וגו', פי' כי כחו של המלך המצופה שילה שמו הוא בחינת עסק התורה, שיתעסקו ישראל ביינה של תורה ובזה יהי' כוחו

לבא ולגאולנו (וכו') ואמר כי באמצעותה יהיה לבושו שהוא כינוי למלכות נכון אליו ללובשו. ואומרו ובדם ענבים וגו' נתכוין לומר, כי אם יגיע זמן הגאולה ולא ימצא יין, פי' שאין בנו תורה, אז חלילה תהיה הגאולה באמצעות עול ותוקף הגלות אשר יצירון האומות לישראל, כאומרם ז"ל, כי כשיגיע קץ הנחתם ולא יהיה בישראל זכות לגואלם, יעמיד להם מלך קשה כהמן וכו'. והוא אומרו ובדם ענבים, כי באמצעות היסורים יזככו הנפשות, ויתבררו ניצוצי הקדושה כדרך שיתבררו מאמצעות בחינת התורה, אלא שזו - מלאכתו נאה, וזו - מלאכתו בלתי נאה וכו' כי הפרש גדול יהיה בין אם תהיה הגאולה באמצעות התורה והמצוות, אז יגלה בגילוי מלכות עליון, אבל אם תהיה באמצעות הנקמה אשר תהיה בישראל, יהיה בבחינת עני ורוכב על החמור" עכלה"ק.

מדברי אוה"ח, עדיפות הגאולה אם תהי' ע"י שנתעצם בעסק התורה בכמה מעלות מאשר אם ח"ו תהי' הגאולה ע"י יסורים.

א] שכפי מה שמרבים בעסק התורה - מסירים יסורים ושפיכות דם, הרי שכל העוסק בתורה בזמננו, מלבד מצות עסק התורה, השקולה כנגד תרי"ג מצוות, עוד זאת שעוסק בהצלת נפשות.

ב] בספר של"ה הק' (ח"א "בית נאמן") כתב, שכל מה שלומדים בעולם הזה זוכים להבין בעולם הבא, אע"פ שבעולם הזה לא זכו להבין. ומזה חיזוק גדול לכל אחד ואחד מאתנו ללמוד בתורה הקדושה בעסק גדול, ואף מי שקשה לו הלימוד או ההבנה, מ"מ מה שלומד במקום שלבו חפץ כפי כוחו, זוכה ג"כ עי"ז לעוה"ב.

ג] איתא בתנדב"א: "יתפוס אדם בלבו מה שלמד שלא תשיגנו בושה וכלימה ליום הדין, בשעה שיאמרו לו עמוד וערוך מקרא שקרית, וערוך משנה ששנית" ע"ש.

ובזכות לימוד התורה הקדושה נזכה לגאולה השלימה בב"א.

נ.ב. גם יש ענין גדול להשלים נפשו בכל חלקי התורה ללמוד לכה"פ בקיאות ירושלמי מכילתא תוספתא וכדו'.

מקובלנו בשם הגאון רבי חיים מוולאז'ין שאמר כי כך תהיה ביאת המשיח: "אני יושב בחצרי ועוסק בתורה, פתאום נדחפת אשתי בבהלה: 'חיים! אתה יושב ועוסק בתורה? והרי משיח בא !' מכעכע אני שלוש פעמים ושואל: 'זו מניין לך? ' 'צא לשוק וראה', היא אומרת, 'הכל יצאו לקראת המשיח, אף תינוק בעריסתו לא נשאר'". ללמדנו, כי ברגע שיגיע המשיח לא יהיה שום פקפוק בעיני שום אדם שאכן הוא המשיח.

ומקרא מלא אומר (מלאכי ג, א): "ופתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים, ומלאך הברית אשר אתם חפצים הנה בא". 'האדון' זהו מלך המשיח. ומבואר, כי מיד

ברגע ביאתו הפתאומית נדע ונראה כי זהו האדון אשר אותו ביקשנו, לו קיוינו, ציפינו ויחלנו.

יג. התגלות המשיח יהי' בפתע פתאום

הרבה מתיאשים מהגאולה מסיבה שאין רואין שום סימן או התחלה מופתית, ורק עולם כמהגו נוהג, ולכך נראה להם שהגאולה וביאת המשיח מהם והלאה ועוד זמן רב לבואו, וזו טעות, ביאת המשיח יהי' בפתע פתאום כשהחנוני במכולתו וכל בעלי מלאכה במלאכתן ופתאום יבא האדון אשר אתם מבקשים והדברים מבוארים בספר שו"א וז"ל: והנה תדע אחי, שענין ביאת במשיח מקובל בידינו איש מפי איש עד מפי רבינו הק' הבעש"ט זי"ע, שהתגלות המשיח יהא בפתע פתאום בלא הודע כלל, וכל ישראל לא יחשבו על זה היום של הגאולה, ויהא כל אחד טרוד בעניניו או בעסקיו ויתיאשו, ובלי הודע כלל, וכל ישראל לא יחשבו על זה היום של הגאולה, ויהא כל אחד טרוד בעניניו או בעסקיו ויתיאשו, ובלי הודע כלל פתאום נשמע בשורות הגאולה בעזרת השם.

והגם דבריו הקדושים אין צריכים ח"ו שום חיזוק, אבל עם כל זה אביא ראיה לדבר, כי מובא (במגיד משרים פ' צו) שאמר המלאך להבית יוסף, וזה לשונו: (ישעיה מא) ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן, ופירושא דמלתא.

תרגום: דרך העולם כשרוצה המלך לחזור לביתו, כמה מבשרין את בואו, מתחילה אומרים בעוד 10 ימים יבא, ואח"כ שוב מבשרים את בואו בעוד 5 ימים יבא, וכן ע"ז הדרך, אבל על מלך המשיח אומר הפסוק שלא יהי' כך אלא כהרף עין, וכבר המבשר הראשון יאמר הנה בא הגואל וכל השבטים שבגלויות נתכנסו והנה הם, וזה "ראשון לציון" - המבשר הראשון "הנה הנם" יאמר הנה כל השבטים וכל הגלויות, וכ"כ יהי' בפתע פתאום עד שאפילו שיהיו סמוכים לעיר לא ירגישו בהם בני העיר וכו' (מתורגם ללה"ק).

ומלבד מזו הראיה שהבאתי, הלא הוא בפירוש מבואר בכתוב (מלאכי ג) הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני ופתאום יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים, (פי' המצודות שזהו מלך משיח אשר עין כל אדם מצפה ומייחל לו ומבקש ביאתו), ומלאך הברית (שהוא אליהו הנביא) אשר אתם חפצים הנה בא אמר ה' צבאות.

וכן מובא (במדרש פרקי היכלות הקדמון פרק ל"ו) וזלה"ק שם דבר אחר מפני שישראל שבאותו הדור אומרים, אפשר עולם כמנהגו נוהג ויש גאולה בשנה זו (בתמיה), והם אינם יודעים שפתאום יבא עכ"ל, ודי לך אחי באלו הראיות.

יד. וכבר הבטיחה תורה שישראל עושין תשובה ונגאלין

עוד שם: והנה בכמה מקומות נראה שהתגלות המשיח תלוי בתשובה, וכן תראה בזהר חדש העתקתי לעיל (פרק ה', ומדדש תהלים המובא לעיל פרק ז'), אבל מכמה מקומות ומכמה מאמרים שהעתקתי לעיל (פרק ט') תראה הגם שישראל לא ישובו בתשובה גם כן תבא הגאולה.

אבל יש לי כמה ראיות מזהר ומדרשים אשר בררתי מהם בעזרת השם בלי ספק כלל, אשר קודם התגלות המשיח אם ח"ו יצטרך להמתין עד הזמן של בעתה, אשר צפייתנו שכבר התחיל לצמוח זה הזמן בעזרת ה', ואם ישראל לא ישובו מעצמם אז יכריח הקב"ה את ישראל על ידי גזירות ח"ו, כמו שכתוב (יחזקאל כ) חי אני נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחימה שפוכה אמלוך עליכם.

וכן מובא (בסנהדרין דף צ"ז ע"ב) אמר רב כלו כל הקצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים, ושמואל אמר דיו לאבל שיעמוד באבלו, כתנאי רבי אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין, אלא הקב"ה מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות כהמן, וישראל עושין תשובה ומחזירן למוטב ע"כ.

וכן מובא בזוה"ק (פרשת נשא ברעיא מהימנא דף קכ"ב ע"א) ובגין דא כל מאן דעביד תשובה גרים לאחזרא ה' לאת ו' ופורקנא בדא תלייא, ובגין דא הכל תלוי בתשובה, דכך אמרו קדמאי כל הקצים כלו ואין הדבר תלוי אלא בתשובה דאיהו שלימו דשמיה, ועל דא (יחזקאל כ) ואעשה למען שמי, שקשין גזרותיו משל פרעה ויחזרון על כרחייהו, הדא הוא דכתיב (דברים ד) שבת עד ה' אלהיך עד יקוק ודאי עכ"ל. וכן מובא בזה"ק תשא דף קפ"ח סוף ע"ב וכלא בתשובה תליא עיי"ש, ובזהר תרומה דף ק"ל ע"ב.

ועל ידי צרות הדור ישובו ישראל בשובה, כי אין הקב"ה רוצה שרק יחידי הסגולה יזכו לגאולה, שנאמר (שמואל ב יד) ולא ידח ממנו נדח, אלאל רצונו שיהיו כולם מתוקנים לגאולה שלמה, הן על ידי יסורין ועניות ושאר נסיונות הזמן בעוה"ר, והן על ידי צדקות ומעשים טובים וישובו על ידי זה, הגם כי לא ישובו בתשובה שלימה, כי לא ימתין הקב"ה על תשובה גדולה, רק בבחינות זעקה ושאגה והשתוקקות, כמו שהיה בזמן מרדכי ואסתר.

כמו שאמר רבינו הק' רבי ר' בער זי"ע שקודם ביאת המשיח יתעורר בלבבות ישראל חשק גדול לה' פתאום ואז יהיה הגאולה, וסימנך (תהלים צא) כי בי חשק ואפלטהו, כי כל יכול ומי ימחה בידו, באם יחפוץ לגאלנו יתן ויצמיח בלב כל ישראל בזה הזמן השתוקקות גדל וצמאון ותשוקה לה', כי אין ישראל שבים לאדמתם רק על ידי בכיה

וזעקה ושאגה, כדכתיב (ירמיה לא) בבכי יבואו ובתחנונים אובילם, ונאמר זאת על הגאולה העתידה במהרה בימינו, וכמובא בזהר ובגמרא ובמדרשים בהרבה מקומות, ועל ידי אלו הבכיות וזעקות השתוקקות, יעלו למעלה תפלתם ובקשתם בבחינת אתערותא דלתתא, וישברו טינרין תקיפין וכל חומות המפסיקים ומבדילים.

וישראל הקדושים כשיתייאשו מן הגאולה באותה שעה, כי לא יחשבו כלום באותו רגע שבו עתיד שתצמח הגאולה, כי הקב"ה יעשה כך שבאותו יום ובאותו שעה דייקא לא יחשבו כלל להגאולה, ויתייאשו עצמם מהגאולה, באותו זמן פתאום יבוא אל היכלו האדון, וזה יהא על ידי בחינת אתערותא דלתתא הנזכר לעיל, ויתקע בשופר גדול, ואחר כך יבא אליהו והוא ישיב לישראל בתשובה שלימה, כמו שכתבו (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא, שהוא התגלות המשיח, והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, וכל זה דברים אמתים וברורים בלי ספק בעזרת השם, כפי אשר ביארתי מדברי קדשם ממדרשים וגמרא וזוהר ויתר דברי קדושים ברצות ה', ע"כ.

טו. סדר תחית המתים לעתיד

ועכשיו אביא לך עוד ממדרש אותיות דרבי עקיבא (אות ט') סדר תחיית המתים, ופעולת התחיה, ותענוג וכבוד הצדיקי לעולם העתיד, וזלה"ק:

דבר אחר זה וכו' של עולם הבא שהצדיקים מציצין ועולין מהאדמה וקמין לתחיה מקבריהם כתות כתות כעשבי השדה, בכמה לבושין שריחן הולך מסוף העולם ועד סופו כריח גן עדן, שנאמר ויציצו מעיר כעשב הארץ (תהלים סב), ואין עיר אלא ירושלים שנאמר העיר אשר בחרתי בה (מלכים א יא), מכאן אתה למד שאין הקב"ה מחיה את המתים אלא בארץ ישראל, שנאמר כה אמר ה' בורא השמים ונוטיהם רקע הארץ וצאצאיה נותן נשמה לעם עליה וכוח להולכים בה (ישעיה מב), ואומר ונתתי צבי בארץ חיים (יחזקאל כו), מהו ארץ חיים, וכי יש ארץ חיים וארץ מתים, אלא זו ארץ ישראל שנקראת ארץ החיים שמתיה חיים תחלה לעולם הבא.

אם כן צדיקים שנקברו בחוץ לארץ כגון משה ואהרן ושאר כל הצדיקים שבארבע פנות העולם היאך חיין ובאין לעולם הבא, אלא מלמד שבשעת תחיית המתים הקדוש ברוך הוא יורד משמי שמים העליונים וישב על כסאו בירושלים, שנאמר בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' (ירמיה ג), וקורא להם הקדוש ברוך הוא למלאכי השרת ואומר להם, בני לא בראתי אתכם אלא לשעה זו כדי שתעשו לי קורת רוח, משיבין מלאכי השרת ואומרים לפניו רבון של העולמים הננו נעמוד לפניך בכל דבר שאתה רוצה, משיב

הקב"ה ואומר להם לכו ושטטו בארבע רוחות העולם, והגביהו את ארבע כנפות הארץ, ועשו מחילות מחילות בקרקע הארץ לכל צדיק וצדיק שבחוצה לארץ עד ארץ ישראל, והביאו לי כל צדיק וצדיק, צדיק פלוני בן פלוני, חסיד פלוני בן פלוני, חכם פלוני בן פלוני, נבון פלוני בן פלוני, נביא פלוני בן פלוני, שמסרו את עצמן על קדושת שמי בכל יום ויום, כדי שלא יצטערו, ויבאו לארץ ישראל ואני מחיה אותם.

מיד הולכים כל מלאך ומלאך, וכל שרף ושרף, וכל שר ושר, וכל גדוד וגדוד, ושוטטים בארבע רוחות העולם, ומגביהים ארבע כנפות ארץ, וינערו רשעים מן הארץ, שנאמר לאחוז בכנפות הארץ וינערו רשעים ממנה (איוב לח), ועושין מחילות מחילות בקרקע הארץ בשביל כל צדיק וצדיק שבחוצה לארץ ומביאין אותן בתוך מחילות לארץ ישראל אצל הקב"ה לירושלים, והקב"ה עומד בעצמו מחיה אותן ומעמיד אותן על רגליהן.

וכיצד מחיה את המתים לעולם הבא, מלמד שנוטל הקב"ה שופר גדול בידו שהוא אלף אמה באמה שלו, ותוקע בו, וקולו הולך מסוף העולם עד סופו, בתקיעה ראשונה העולם כולו רועש, בתקיעה שניה העפר מתפרד, בתקיעה שלישית עצמותיהן של הצדיקים מתקבצין, בתקיעה רביעית אבריהם מתחממין, בתקיעה חמישית עורתיהם מתקרמין, בתקיעה ששית רוחות ונשמות מתכסות לגופיהן, בתקיעה שביעית חיים ועומדים על רגליהם בלבושיהם, שנאמר וכו'.

עו"ש במדרש אותיות דר' עקיבא: יו"ד אל תקרא יו"ד אלא יד, מלמד שזה הוא יד ושם טוב שעתיד הקדוש ברוך הוא ליתן להם לצדיקים לעולם הבא בירושלם ובבית המדרש, שנאמר ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם וגו' (ישעיה נו) ואין ביתי אלא בית המדרש שנאמר כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים (שם), ואין חומתי אלא ירושלם שנאמר על חומתיך ירושלם וגו' (שם סב), ואין יד אלא מנות שנאמר וישא משאת מאת פניו אליהם ותרב משאת בנימין ממשאת כולם חמש ידות וגו' (בראשית מג), ומהו יד, מלמד שעתיד הקדוש ברוך הוא לקרא את כל צדיק וצדיק, בשמו, ונותן להם כוס של סם חיים ביד עצמו כדי שיהיו חיין וקיימין לעולם ולעולמי עולמים, ומהו ושם, מלמד שעתיד הקב"ה לגלות שם המפורש לכל צדיק וצדיק לעולם הבא, שנבראין בו שמים החדשים וארץ החדשה, כדי שיהיו כולם יכולים לבראות את העולם החדש, שנאמר (ישעיה נו) שם עולם אתן לו אשר לא יכרת, ומנין שזה הוא שם המפורש, נאמר כאן שם עולם ונאר להלן זה שמי לעולם (שמות ג), מה להלן שם המפורש אף כאן שם המפורש.

טז. נחמות ירושלים בב"א, (מספר שומר אמונים)

כך אמר הקב"ה אני וכל פמליא שלי נעשים לה חומה לירושלים לעתיד לבא, ואני מצוה לה מלאכים לשמרה, שנאמר (ישעיה סב) על חומותיך ירושלים הפקדתי שמורים, וכי מאחר שהאש מוקף לה מי יכול להכנס בתוכו, אלא לעתיד לבא צדיקים מהלכים באש כאדם שהוא מהלך בחמה ביום הצינה והיא עריבה עליו, ואם תמיה אתה בדבר הזה בא והסתכל בחנניה מישאל ועזריה, שבשעה שהטילן נבוכדנצר לתוך כבשן האש היו בה כאדם שהוא מהלך בחמה ביום הצנה והיא עריבה עליו, שנאמר (דניאל ג) ענה ואמר הא אנה חזה גוברין ארבעה שריין מהלכין בגו נורא וחבל לא איתי בהון, (פסיקתא רבתי פרשה ל"טו סימן ב').

צר לי המקום גשה לי ואשבה, רבי אלעזר בן עזריה ורבי אלעזר המודעי הוו יתבי ועסקי בהדין קראי, (ירמיה ג) בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים, אמר ליה רבי אלעזר לרבי אלעזר המודעי וכי יכולה להיות מחזקת ירושלים את כל הגויים בקרבה אמר ליה עתיד הקב"ה לומר לה האריכי הרחיבי קבלי אוכלוסיך הרחיבי מקום אהלך וגו'

אמר רבי יוחנן עתידה ירושלים להיות מגעת לשערי דמשק מה טעם (זכריה ט) משא דבר ה' בארץ חדרך ודמשק מנוחתו, וכתיב (שיר השירים ז) אפך כמגדל הלבנון צופה פני דמשק, מה התאנה הזו צרה מלמטה רחבה מלמעלה כך עתידה ירושלים להיות נרחבת ועולה והגלויות באות ונינוחות בה, לקיים מה שנאמר ודמשק מנוחתו, ואין מנוחה אלא ירושלים שנאמר (תהלים חקלב) זאת מנוחתי עדי עד, אמר ליה ומה את המקיים (ירמיה ל) ונבנתה עיר על תלה שאינה עתידה לזוז ממקומה, אלא מרחבת ועלה מכל צדדיה והגלוית באות ונינוחות תחתיה לקיים מה שנאמר (ישעיה נד) כי ימין ושמאל תפרוצי, הרי לרוחב, לאורך מנין (זכריה יד) ומגדל חננאל עד יקבד המלך, רבי ברכיה אומר עד אוקינוס, זכאי רבה אמר עד שיחי דיפו, הרי לאורך ולרוחב, לגובה מנין (יחזקאל מא) ורחבה ונסבה למעלה, תנא רבי אלעזר בן יעקב עתידה ירושלים להיות רמה ועולה רמה ועולה עד שמגעת לכסא הכבוד ואומר להקב"ה צר לי המקום גשה לי ואשבה, (ילקוט ישעיהו תע"ב).

אמר רבה א"ר יוחנן עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות סעודה לצדיקים מבשרו של לויתן, שנאמר (איוב מ) יכרו עליו חברים, ואין כירה אלא סעודה, שנאמר (מלכים ב ו) ויכר להם כרה גדולה ויאכלו וישתו, ואין חברים אלא תלמידי חכמים, שנאמר (שיר השירים ח) היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעיני, והשאר שנשאר מאותו לויתן חולקין

אותו ועושין בו סחורה בשוקי ירושלים, שנאמר (איוב מ) יחצוהו בין כנענים, (בבא בתרא דף ע"ה ע"א).

ואמר רבה אמר ר' יוחנן עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות סוכה לצדיקים מעורו של לויתן שנאמר (איוב מ) התמלא בסכות עורו, והשאר פורסו הקדוש ברוך הוא על חומות ירושלים, וזיוו מבהיק מסוף העולם ועד סופו, שנאמר (ישעיה ס) והלכו גוים לאורך ומלכים לנוגה זרחך. (שם)

ושמתי כדכד שמשותיך (ישעיה נד) ישב רבי יוחנן ודרש עתיד הקדוש ברוך הוא להביא אבנים טובות ומרגלוית שהן שלשים על שלשים וחוקק בהן עשרים על עשרים ומעמידם בשערי ירושלים, ליגלג עליו אותו תלמיד, וכי היאך יתכן אבנים יקרות בגודל כזה, הלא אנו בגודל כביצה לא מוצאים, לימים הפליגה ספינתו בים, חזא מלאכי השרת דיתבי וקא מנסרי אבנים טובות ומרגליות שהם שלשים על שלשים וחקוק בהם עשר ברום עשרים, אמר להו הני למאי אמרו ליה שעתיד הקדוש ברוך הוא להעמידן בשערי ירושלים, בא אותו תלמיד לפני ר' יוחנן אמר ליה דרוש רבי ולך נאה לדרוש כאשר אמרת כן ראיתי, אמר ליה ריקא אלמלא לא ראית לא האמנת, מלגלג על דברי חכמים אתה, נתן עיניו בו ונעשה גל של עצמות, כי ראה בו ר' יוחנן קטנות אמנה בדברי חכמים, ולכך הקפיד עליו שאין הוא מסתפק באמונת חכמים אלא עד שיראה בעיניו. (שם)

ואמר רבה אמר ר' יוחנן עתיד הקדוש ברוך הוא לעשות שבע חופות לכל צדיק וצדיק, שנאמר (ישעיה ד) וברא ה' על כל מכון הר ציון ועל מקראיה ענן יום ועשן ונוגה אש להבה לילה כי על כל כבוד חופה, מלמד שכל אחד ואחד עושה לו הקדוש ברוך הוא חופה לפי כבודו. (שם)

ואמר רבה אמר רבי יוחנן עתיד הקדוש ברוך הוא להגביה את ירושלים שלשה פרסאות למעלה שנאמר (זכריה יד) וראמה וישבה תחתיה וכו', ושמא תאמר יש צער לעלות תלמוד לומר (ישעיה ס) מי אלה כעב תעופינה וכיונים אל ארובותיהם. (שם) מלמד שהקב"ה עושה לצדיקים כנפים כיונה ושיוכלו לעלות לאן שירצו.

ולא כחלוקה של עולם הזה חלוקה של עולם הבא, העולם הזה אדם יש לו שדה [תבואה] אין לו שדה פרדס, שדה פרדס אין לו שדה לבן, העולם הבא אין לך כל אחד ואחד שאין לו שדה בהר ובשפלה ובעמק. (שם קכ"ב ע"א)

(ישעיה סו) והיה מדי חדש בחדשו, והאיך אפשר שיבא כל בשר בירושלים בכל חדש ובכל שבת, והא אמר רבי לוי עתידה ירושלים להיות כארץ ישראל וארץ ישראל ככל העולם כלו, והאיך הן באין בראש חדש ובשבת מסוף העולם, אלא העבים באים וטוענים

ומביאים אותם לירושלים והם מתפללים שם בבקר, והוא שהנביא מקלסן (ישעיה ס) מי אלה כעב תעופינה וגו', ושחל ר"ח בשבת מביאים אותם העננים פעמים, פעם העבים טוענין אותן בהשכמה ומביאין אותן לירושלים והם מתפללים שם בבקר, ואח"כ הן מחזירין אותן לבתיהן, ואח"כ שוב במנחה מביאין ומחזירין אותם, שנאמר מי אלה כעב תעופינה הרי של בקר, וכיונים אל ארובותיהן הרי של מנחה. (פסיקתא רבתי פרשה א' סימן ג').

כה אמר אדני ה' שעה החצר הפנימית וגו' יהיה סגור, (יחזקאל מו), ר"א אומר שערים שטבעו בארץ עתידים לעלות להתחדש כל אחד ואחד במקומו, ושער החצר הפנימית הפונה קדים, ששת ימי המעשה יהיה סגור, וביום השבת הם נפתחים מאליהם ויודעים כל העם שבא יום השבת, וכן בראש חדש יהיו ישראל עומדין ורואים את הדלתות נפתחות מאליהן ויודעין שבאותה שעה עלתה הלבנה ומקדשין את החדש בעליונים. (ילקוט יחזקאל שפ"ג).

וכל גבולך לאבני חפץ, אמר רבי בנימין לוי עתידין תחומי ירושלים להיות מלאים אבנים טובות ומרגליות, וכל ישראל באים ונוטלים חפציהם מהם, לפי שישראל בעולם הזה מתחמים [עושים תחומים וגבולות] באבנים ובצרורות, אבל לעתיד לבא מתחמין באבנים טובות ובמרגליות. הדא דכתיב וכל גבולך לאבני חפץ, א"ר לוי עתידין תחומי ירושלים להיות מלאים י"ב מיל על י"ח מיל אבנים טובות ומרגליות. (ילקוט ישעיה תע"ח)

ירעש כלבנון פריו שיהיו חטין שפות כלומר מתחככות מרוב גודלם זו בזו ונושרות סולתן בארץ, ואתה בא ונוטל ממנה מלא פסת של יד כדי פרנסתך. (ספרי האזינו פיסקא שט"ו)

ודם ענב תשתה חמר שלא תהיו יגעים לא לדרוך ולא לבצור אלא אתה מביא בעגלה ענבה אחת ומעמידה בזוית ומסתפק והולך כשותה מהחבית. (ספרי האינו פיסקא שי"ז)

אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה (הושע יד), פסוק זה על העתיד נאמר, כשם שטל זה אין מזיק לכל בריה, כך צדיקים לעתיד לבא ניזונין מזיו השכינה ואינן ניזוקין, ונאמר (תהלים טז) שובע שמחות את פניך (ילקוט תהלים תשמ"ח)

כבוד ועוז לצדיקים לעתיד לבא לעולם הבא כיצד, הקב"ה יושב בבית המדרש שלו וצדיקי עולם יושבין לפניו, ולכל אחד ואחד נותנין לו מאור פנים לפי התורה שיש בו, ומלאכי השרת עומדין סביב לישראל ובוכים בלבם ואומרים אשריהם ישראל שכל הצער והעינוי והלחץ שהיה להם חלף והלך לו ועכשיו כל אותה הטובה והגדולה יש להם. (תנא דבי אליהו רבא פרק ה')

תנא דבי אליהו צדיקים שעתיד הקב"ה להחיותן אינן חוזרין לעפרם, שנאמר (ישעיה ד) והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו כל הכתוב לחיים בירושלים, מה קדוש לעולם קיים אף הם לעולם קיימין, ואם תאמר אותן שנים שעתיד הקב"ה לחדש בהן את עולמו שנאמר (ישעיה ב) ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, צדיקים מה הם עושים, הקב"ה עושה להם כנפים כנשרים ושטין על פני המים, שנאמר (תהלים מו) על כן לא נירא בהמיר ארץ ובמוט הרים בלב ימים, שמא תאמר יש להם צער תלמוד וקוי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ירוצו ולא ייגעו ילכו ולא דיעפו. (סנהדרין דף צ"ב ע"א וע"ב)

ושעשע יונק על חור פתן ועל מאורת צפעוני גמול ידו הזה (ישעיה יא), מלמד שתינוק מישראל עתיד להושיט את ידו לתוך גלגל עינו של צפעוני ומוציא הארס מתוך פיו. (תורת כהנים פרשת בחקותי פרק ב' סימן ב')

ישושום מדבר וציה (ישעיה לה), בשעה שהקב"ה מגלה שכינתו (לעתיד) על ישראל אינו נגלה עליהם בפעם אחת, מפני שלא יוכלו לעמוד באותו טובה ובפתע פתאום וכו', אלא מה הקב"ה עושה, נגלה עליהם קימעא קימעא, בתחלה משיש את אחרים שנאמר ישושום מדבר וציה, ואחר כך ותגל ערבה ותפרח כחבצלת, ואחר כך פרוח תפרח, ואחר כך כבוד הלבנון, ואחר כך המה יראו כבוד ה'. (ילקוט ישעיה תמ"א)

א"ר שמואל בר נחמן כל טובות וברכות ונחמות שראו הנביאים בעולם הזה לא לחנם ראו אלא על ידי שהיו הוגין ועושין מצות וצדקות, ואם תאמר שראו, כבר נאמר (ישעיה סד) עין לא ראתה אלקים זולתך, ואם תאמר שלא ראו כבר ראו מקצת שנאמר (עמוס ג) כי לא יעשה ה' אלקים דבר וגו', הכיצד ראו ר' ברכיה אמר כמבין סדקו של פתח, ר' לוי אמר ראו ומתן שכרן לא ראו. (מדרש קהלת רבה פ"א - ח' סי' ו')

א"ר שמעון בשם ר' סימון חסידא בעולם הזה אדם הולך ללקוט תאנים התאנה אומרת כלום? אבל לעתיד לבא אדם הולך ללקוט תאנה בשבת והיא צורחת ואומרת שבת היא וכו'. (מדרש שוחר טוב משמור מ"ג)

מי זאת הנשקפה זו גאולת המשיח, כדרך שהשחר יוצא ואפלה בורחת מלפניו, כך אפלה נופלת על העובדי אלילים כשיבא משיח, דבר אחר מה חמה ולבנה בפרהסיא כך כשיגלה מלכות משיח היא באה בפרהסיא. (ילקוט שיר השירים תתקצ"ב).

אמר הקב"ה בעולם הזה ישראל למדים תורה מבשר ודם לפיכך משכחין אותה, שנתנה על ידי משה שהיה בשר ודם, וכשם שבשר ודם עובר, כך למודו עובר, שנאמר (משלי כג) התעיף עיניך בו ואיננו, אבל לעתיד לבא אין ישראל למדין אלא מפיו של הקב"ה, שנאמר (ישעיה נד) וכל בניך למודי ה', וכן הוא אומר (ירמיה לא) לא ילמדו עוד איש אחיו

ואיש את רעהו, וכשם שהאלקים חי וקיים לעולם כך למודו מה שלמדים ממנו אינם שוכחים לעולם, שנאמר (עובדיה א) וירשו בית יעקב את מורשיהם, ואין מורשיהם אלא תורה שנאמר (דברים לג) תורה צוה לנו משה מורשה. (ילקוט ישעיה תע"ט).

אמר הקב"ה בעולם הזה על שהיו רואין את כבודי היו כלין, שנאמר (שמות לג) כי לא יראני האדם וחי, אבל לעתיד לבוא כשאחזיר שכינתי לציון אני נגלה בכבודי על כל ישראל והן רואין אותי וחיים לעולם, נאמר (ישעיה נב) כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, ולא עוד אלא שמראין אותי באצבע, שנאמר (תהלים מח) כי זה אלקים אלקינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות, ואומר (ישעיה כה) ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה קוינו לו ויושעינו זה ה' קוינו לו נגילה ונשמחה בישועתו, (תנחומא פרשת במדבר סימן יז).

לעולם הבא כשיראו מתן שכרן של מצות הן תמהים שאין העולם כולו יכול לקבל את השכר, שנאמר (ישעיה סד) ומעולם לא שמעו לא האזינו עין לא ראתה, וכי מעולם לא שמעו, אלא אין העולם יכול לשמוע מהו מתן שכרן של מצותל, (מדרש רבה שמות פר' ל' סימן כ"ד).

וראה בטוב (קהלת ב), בטובתו של עולם הבא, רבי יונה בשם רבי סימון בר זבדי כל שלוה שאדם רואה בעולם הזה הבל הוא לפני שלותו של עולם הבא, לפי שבעולם הזה אדם מת ומוריש שלותו לאחר, אבל לעולם הבא כתיב (ישעיה סה) לא יבנו ואחר ישב. (מדרש קהלת ב סימן א').

נשבע הקב"ה לישראל שכשם שפדה אותנו ממצרים כך יפדה אותנו מאדום, ולא עוד אלא שיהיו גדולי אומות העולם רואין קטן מישראל ומתאווין לכרוע לפניו בשביל השם שכתוב על כל אחד ואחד, שנאמר (ישעיה מט) כה אמר ה' גאל ישראל קדושו לבזה נפש למתעב גוי לעבד מושלים מלכים יראו וקמו וכו'. (מדרש רבה שמות פר' ט"ו סימן י"ז)

כיון שמת משה סינגורין של ישראל היה הקב"ה נזכר לו שלא נמצא סינגור כמותו, שנאמר (ישעיה סג) ויזכור ימי עולם משה עמו, אמר הקב"ה בעולם הזה היה בשר ודם נעשה לכם סניגור ומושיע אתכם, אבל לעתיד לבא אני בכבודי נעשה לכם סניגור בפני שרי האומות העולם ומושיע אתכם מהם, שנאמר (ישעיה סג), אני מדבר בצדקה רב להושיע. (ילקוט עקב תתנ"ב).

אשריך ישראל, ישראל אומרים מי כמוך באלים ורוח הקודש אומרת אשריך ישראל מי כמוך, נתקבצו כל ישראל אצל משה אמרו לו רבינו משה אמור לנו מה טובה עתיד הקב"ה ליתן לנו לעולם הבא, אמר להם איני יודע מה אומר לכם אשריכם מה מתוקן לכם, משל לאדם שמסר את בנו למורה אחד והיה מסתובב עמו ומראה אותו ואומר לו

איני יודע מה אומר לך אשריך מה מתוקן לך, כך אמר משה לישראל איני יודע מה אומר לכם, אשריכם מה מתוקן לכם, מה רב טובך אשר צפנת ליראיך. (ספרי ברכה פיסקא שנ"ו) שנה שמלך המשיח נגלה בה כל מלכי אומות העולם מתגרין זה בזה, מלך פרס מתגרה במלך ערבי, והולך מלך ערבי לארם ליטול עצה מהם, וחוזר מלך פרס ומחריב את כל העולם, וכל אומות העולם מתרעשים ומתבהלים ואומרים להיכן נבוא ונלך להיכן נבוא ונלך, ואומר להם בני אל תתיראו כל מה שעשתי לא עשתי אלא בשבילכם מפני מה אתם מתיראים אל תיראו הגיע זמן גאולתכם, ולא כגאולה ראשונה גאולה אחרונה, כי גאולה ראשונה היה לכם צער ושעבוד מלכיות אחריה, אבל גאולה אחרונה אין לכם צער ושעבוד מלכיות אחריה. (פסיקתא רבתי פרשה ל"ז סימן ב')

שנו רבותינו בשעה שמלך המשיח נגלה בא ועומד על הגג של בית המקדש והוא משמיע להם לישראל ואומר להם ענוים הגיע זמן גאולתכם, ואם אין אתם מאמינים ראו באורי שזרח עליכם, שנאמר (ישעיה ס) קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח וכו'. (פסיקתא רבתי פר' ל"ז סי' ב ילקוט ישעיה תצ"ט).

אזכיר רהב ובבל (תהלים פז) אמר ר' יהודה בר סימון עתידין אומות העולם להביא דורונות למלך המשיח וכיון שהן באין אצל מלך המשיח, הוא אומר להם יש ביניכם ישראל שהבאתם לי מהגולה הביאו אותם לי, שנאמר (תהלים צו) הבו לה' משפחות עמים, עמים ומשפחות של ישראל הביאו לי, אמר ר' אחא לא דרך בזיון אלא דרך כבוד, שנאמר (שם) הבו לה' כבוד ועוז, הבו לה' כבוד שמו, הבו לה' אותן שכיבדו שמו בעולם, אמר ר' יהודה ואמרי לה אמר ר' ברכיה בשם ר' יהודה (ישעיה יח) בעת ההיא יובל שי, כלומר יובילו כל העמים את ישראל דורון למלך המשיח, שיהיו מבאין את ישראל, שנאמר (שם סו) והביאו את כל אחיהם מכל הגוים מנחה לה' בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות וגו', אמר ר' ברכיה הבחורים מרכיבין על הסוסים, התלמידים שאין בהם כח ברכב, הנשים והילדים בצבים בעגלות, כמו שנאמר (במדבר ז) שש עגלות צב, הזקנים בפרדות שהולכות במנוחה, והזקנים שבזקנים שאינן יכולים להטען, עושה להם כמין אסלאות, ומציעין בהם כרים של מילת, וטוענדן אותן על כתפיהן, וסומכין אותם בידיהם, מהו נכבדות מדובר בך, שהן מביאין אותם דרך כבוד, וכשנפטרין לילך מאצל מלך המשיח, מספרין האומות אצל המשיח בכבודן של ישראל, ואומרים זה כהן וזה לוי וזה ישראל, ומהיכן יודעים הגוים זאת, אלא לפי שנמכרו להם ישראל לעבדים ושכחו ישראל יחוסיהן מפני שעבוד גליות, ונשתכחו ונעשו גוים על ידי האונסים (מדרש תהלים מזמור פ"ז).

אע"פ שביארנו לעיל גדול הנחמות והפלאות שיהיו לעתיד לבא, לא מפני זה נתאוו החכמים לביאת הגואל אלא רק בשביל שיהיו פנוים לעבודת ה' וז"ל הרמב"ם בענין זה: לא התאוו החכמים והנביאים ימות המשיח, לא כדי שילטו על כל העולם, ולא כדי שירדו בגוים, ולא כדי שינשאו אותם העמים, ולא כדי לאכול ולשתות ולשמוח, אלא כדי שיהיו פנויין בתורה וחכמתה, ולא יהי להם נוגש ומבטל, כדי שיזכו לחיי העולם הבא, כמו שביארנו בהלכות תשובה:

ובאותו הזמן לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה, ולא קנאה ותחרות, שהטובה תהיה מושפעת הרבה, וכל מעדנים מצויין כעפר, ולא יהיה עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד, ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם, שנאמר (ישעיה יא) כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים עכ"ל הרמב"ם:

יז. דברי התעוררות לגאולה מר' יחזקאל לוונשטין זצ"ל

הסיבה לחסרון ידיעת התורה ואי ידיעת יראת ד', כי נמצאים אנו בימי אחרית הימים ונשתכחה התורה מאתנו רחמ"ל ומסתפקים אנו במעט תורה ותפילה ודומה בעינינו כי בזה מקיימים אנו כל התורה כולה. ובאמת טוב לדבר בעניני אחרית הימים שהרי חייבים אנו לחכות לו בכל יום שיבוא, וכבר כתב הרמב"ם (מלכים פי"א ה"א) שכל שאין מחכה לו בכל יום שיבוא הרי זה ככופר בכל התורה כולה, ובפרט בזמנינו שלא רק צריך לחכות ולקוות למלך המשיח אלא עלינו לידע כי באו כבר ימות המשיח. ומפורש הוא בנביא (דניאל יב) "בעת ההיא יעמוד מיכאל השר הגדול והיתה עת צרה שלא נהייתה מהיות גוי עד העת ההיא" - הסימן לימות המשיח הוא עת צרה, ומה לנו יותר עת צרה מזמנינו ששלח הקב"ה מזיקין על הארץ ושרויה מיתה בעולם וכל העולם כולו בפחד מיתה מפני המזיקין שבעולם, ובפרט כל המחלות והפגעים שרואים אנו בעינינו, אמש הי' אדם בריא ושלם ואילו למחר כבר זקוק הוא לניתוח רחמ"ל.

ואיתא בנביא מלאכי פ"ג, "הנני שולח מלאכי ופנה דרך לפני". ועיי"ש במצודות שפירש בזמן הגאולה העתידה אשלח אני מלאך מן השמים והוא יפנה הדרך לפני כלומר הוא יבער מן העולם הפושעים והמורדים לטהר את הארץ לפני בואי להשרות שכינתי בארץ, ומוסיף הנביא "ופתאם יבוא אל היכלו האדון אשר אתם מבקשים, ומי מכלכל את יום בואו ומי העומד בהראותו. וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזרק אותם כזהב וכסף",.. ועוד שם במצודות, ומי יוכל לסבול את יום בוא המלאך המפנה את הדרך ומי היוכל להתקיים ביום שיהיה נראה ונגלה המלאך ההוא, ועיי"ש עוד ברש"י, ומבואר

שבימות המשיח יבוא מלאך ויטהר את הכל, ואילו אנו מסתפקים במעט תורה ותפילה ואיננו יודעים כלל את כל עיקרי חובות התורה וכמש"נ לעיל.

ושם בנביא (דניאל) מבואר בימי העת צרה, "ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר, ומה הוא הספר הכתוב שאלו הכתובים בו ימלטו. ומפורש בנביא מלאכי שם "אז נדברו יראי ד' איש על רעהו ויקשב ד' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ד' ולחושבי שמו" ואותם יראי ד' הכתובים בספר הזכרון אלו הם אשר ימלטו בעת הצרה ההיא. ומעתה כמה פשוט בימים אלו שמחובתינו להשתדל להיות מכלל אלו היראי שמי שהם אשר ינצלו בעת ההיא, וראשית עלינו להשתדל להשיג עול יראת שמים. אך תחילה לזה כנ"ל לדעת חיובי התורה ואח"כ להשיג יראת שמים.

אך באמת חייבים אנו לדעת כי עלינו מאוד לחשוש ולירא מאימת ימי "העקבתא דמשיחא" ובחז"ל איתא כמה אמוראים שחששו מאוד מחבלי משיח. (סנהדרין צח:) וראה באמונות ודעות (מאמר ח) לרבינו סעדיה גאון שהאריך בענינים אלו. ועיי"ש שכ' דאיכא ב' אפשרויות לביאת המשיח או שיבאו ע"י תשובה ומעש"ט או שיגיע בזמן הקץ. וכ' וז"ל וכבר ידענו שאם לא נשלים תשובתינו נמתין עד הקץ, אך לא יתכן שיושלם הקץ ויבוא המשיח ואנחנו חוטאים. שהרי הוא הגלנו מפני חטאינו ובודאי כאשר תבוא הגאולה ואנו עדיין חוטאים נמצא שכל הגלות תהא לשוא, אבל קדמונינו ז"ל קבלו שתקראנה אותנו צרות רבות ורעות שנבחר בעבורם התשובה ונהיה ראויים ליגאל, והוא מה שאמרו חז"ל (סנהדרין צז:) אם ישראל עושים תשובה נגאלין ואם לאו מעמיד עלינו מלך שגזירותיו קשים כהמן והם עושין תשובה ונגאלין ועיי"ש ברס"ג שהאריך בזה בכמה וכמה פרטים שיגלו למדבריות ומרוב הצרות יצאו רבים מתורתן והנשארים יזקקו, [ולי נראה שרבים מהפרטים המבוארים שם כבר עברו עלינו בימי חורבן אירפה בתקופת הנאצים ימ"ש, שרבים גלו למדבריות ויצאו אחרים מתורתן, ועוד שם] והיתה עת צרה שלא נהייתה מהיות ישראל לגוי עד היום ההוא, וגם זה מתקיים בתקופתנו.

יח. התועלת שבתפילה על הגאולה

מכמה טעמים מחויבים אנו להתפלל ולהפציר על הגאולה, ואין שום תפלה לאבוד כתב בספר "בית אלקים" להמבי"ט ז"ל:

בהיות תפלה הצבור נשמעת תמיד, צריכים אנו לבאר ענין תפלת ביאת הגואל שאנו מתפללים אותה מזמן החורבן ערב ובוקר וצהרים בברכת גואל ישראל, ומהר לגאלנו כו', תשכון בתוך ירושלים עירך, את צמח דוד עבדך כו', ולכאורה מאחר ואין אנחנו נענים תפלה זו הנאמרת בכל יום ג"פ מפי כל ישראל בכל מקומות מושבותיהם, מהי

הפעולה שנפעלת מתפילתנו ? ועוד יש להבין מה שאמרו ז"ל (תענית ל') כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בנחמתה, כדכתיב (ישעיה ס"ו) שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה, והרי כמה וכמה צדיקים וחסדים התאבלו ולא זכו לראות עדין בנחמתה:

ולתשובה זו אני אומר כי כבר נתבאר כי המתפלל על דבר גם כי לא נענה לא יגע לריק, אלא שיש שכר לפעולתו במה שמקיים מצות עשה, ומכיר וידע כי אין מי שיוכל להשלים חסרונותיו כי אם הוא ית', כ"ש בהתפללו על ענין גדול הערך שהוא גאולתן של ישראל, והיות כוונתו כדי שתתפרסם גדולת האל יתברך ויהיה ביום ההוא ה' אחד ושמו אחד, שיש לו שכר גדול בלתי ספק.

אלא שענין קבלת תפלה זו שהיא כוללת לכל ישראל אינה תלויה בכוונת קהל מן הקהלות בתפלה, אלא צריך כוונת רוב כל ישראל בה כיון שהיא כוללת לכלם, ואף בכונה בה צריכים לעשות תשובה שלימה כדי שיענו, וכמש"כ (תהלים צ"ה) היום אם בקולו תשמעו, ומבלי זה אין תפלתם מקובלת גם כי תהיה בכוונה ביום מן הימים מן רוב ישראל, כי הוא כמו גזר דין שיש עמו שבועה דלא מקרע אפי' לצבור, עד אשר יבא עתה וימיה ימשכו, כדכתיב (ישעיה ס') בעתה אחישנה, (סנהדרין צ"ח) זכו אחישנה לא זכו בעתה.

ונראה כי על ענין נפלא כזה שהוא גאולתן של ישראל גאולה נצחית שאין אחריה גאולה, צריך להרבות בתפילה, דורות ראשונים ואחרונים. ומועילה תפילת הראשונים לתפלת האחרונים, ויותר נקל הוא לאחרונים הקרובים יותר לזמן הגאולה, שתתקבל תפלתם מהראשונים כלומר דורות האחרונים הסמוכים לגאולה, קרובה תפילתם להתקבל יותר מדורות הראשונים שהיו רחוקים מזמן הגאולה כך שאין לנו להתיאש מלבקש על הגאולה והסיבה שתפילתנו בדורות אלו קרובה להתקבל יותר יש כמה טעמים.

טעם הראשון כי הרחוקים מן זמן הגאולה כדורות הראשונים הם צריכים הפצר והעתר יותר לשתקובל תפלתם לדבר רחוק אלף שנים מהזמן מאותם שהם רחוקים מת"ק שנה, ואותם שאינם רחוקים מזמן הגאולה אלא כמאה שנים הוא יותר נקל להם שתקובל תפלתם, וכן מה שיותר קרוב הזמן לגאולה יש יותר סכוים להקדימה בתפילה ובתחנונים.

טעם ב', כי להיות הענין גדול הערך צריך ריבוי תפלות דור אחר דור כדי שתקובל תפלת הגאולה, ובהיות נשלמות תפלות הצריכות וידועות לו ית', מנין קצוב של תפילות שרוצה ה' יתברך ויודע שכך מנין תפילות נצטרך לגאולה, אז בדור ההוא תקובל תפלתם, ובעת שנשלם סכום התפלות הצריכות תקובל התפלה, לא על ידי תפלה זו לבד, כי אם

בהצטרף אותה עם התפלות הקודמות, באופן שכל התפלות הקודמות הן מועילות גם כן, וכשתתקבל תפלה זו לדור אחרון כשתצטרף עם הקודמות, הרי היא כאילו נתקבלה תפלת הראשונים, כיון שהיתה סעד לקבלת תפלה זו:

ועוד אני אומר, כי תפלת כל הדורות הראשונים נתקבלה לעצמם גם כן, הגם כי לא היתה התשועה בימיהם, מכל מקום רוח גדול ותועלת יש להם על זה שהתפללו על הגאולה ואף שלא באה בזמנם, וביאור זה הוא כי אחר זמן הגאולה יהיה תחית המתים ויבנה בית המקדש ויזכו כל הדורות הראשונים לראות הגאולה חלף עבודת תפלתם שהתפללו בזה העולם והיו מצפים אליה זוכים לראות בשמחת בגאולה, ושאינם מצפים לה אינם זוכים: ועל דרך זה יתישב מה שאמרו (תענית ל') כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בנחמתה כדכתיב שישו אתה משוש, זה שכרו של המתאבל שראוי להיותו חי בזמן הגאולה ולזכות בנחמת ציון, ועוד יתכן שבזמן התחי' יהיו אנשים מגולגלים שהם עצמם בגלגולים קודמים התפללו על הגאולה וא"כ הועילה התפילה להם בעצמם שהם עצמם שהתפללו על הגאולה בדורות שעברו כעת בתחי' שנתגלגלו שוב הועילה תפלתם להם בעצמם, ולפי שביארנו שתפלת האחרונדם קרובה להתקבל יותר ראוי ומחוייב לדורות האחרונים לשוב בתשובה שלימה לפניו בתפלה ובצדקה כדי שיזכו לגאולה הקרובה אליהם, וכשהם מרפים ידיהם נענשים ח"ו.

ומלבד כל זה נשמעת תפלת כל ישראל בכל דור ודור בענין הגאולה שגואלם הוא יתברך, ונותנם לחסד בעיני כל שוביהם למעלה ולכבוד, ומתקיימים בהם קצת הבטחות הגאולה, וכמו שאמרו על הונא בר נתן שנתקיים בו (ישעיה מ"ט) והיו מלכים אומניך, ואין לך דור מן הדורות שאין בא עליו אי זו צרה והוא יתברך מושיע אותם וגואלם מיד חזק מהם, ואף בלי צרה, להעמיד אותם ולקיימם בין כל האומות, הוא מצד תפלתם על הגאולה, כי הוא יתברך רואה ומשגיח בענינם וטרם יקראו עונה אותם, וטרם מכה ציץ רפואה יפרח, ואם כן הרי הוא כעין גאולה בכל דור ודור, וזהו שכתוב (ויקרא כ"ו) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויבהם וגו':

כתיב "השמש יהפך לחושך והירח לדם לפני בוא יום ה' הגדול והנורא, והיה כל אשר יקרא בשם ה' ימלט". ובתרגום: כל דצלי בשמא דה'. פירוש: כל המתפלל בשם ה' ימלט. "כי בהר ציון ובירושלים תהיה פליטה, ובשרידים אשר ה' קורא" ! (יואל ג', ד')

וברד"ק (שם): כי אז במלחמת גוג ומגוג תהיה צרה גדולה לישראל, וכל אשר יקרא בשם ה' והוא שיקראוהו באמת, כמו שאמר "קרוב ה' לכל קוראיו לכל אשר יקראוהו באמת,

והם שרידים אשר ה' קורא כי הם יקראוהו באמת והוא יקרא אותם עבדי ואוהבי וכו', והפלאות תהיה בשרידים עכ"ל.
וכן בפירוש המלבי"ם "בשרידים אשר ה' קורא", שהם הצדיקים - כל הקורא את ה' ומתפלל אליו.
ובס' "פרי עץ חיים" לרבינו חים ויטאל: בזמן הזה עיקר הבירור הוא ע"י תפלה דוקא, אף שתלמוד תורה גדולה מהתפלה, ועיקר העבודה בעקבות משיחא היא התפילה !
ובסוף מס' סוטה (כשמדובר על עקבתא דמשיחא): משחרב ביהמ"ק וכו' אין דורש על ישראל ואין מבקש ואין שואל עליהם סנגוריא בפמליא של מעלה וכו', כי זכות אבותינו אברהם יצחק ויעקב כבר תמו, ואין לנו להשען רק על אבינו זה שבשמים שהוא אדון על כל ורחמיו מרובים.
והובא בפירוש הגר"א "ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה", אע"פ שהגאולה תהיה למען שמו ולא בזכותנו, מ"מ תהיה באהבה.
והתעוררות אהבת הקב"ה לגאלנו היא רק ע"י תפלה, כמובא בפירוש האבן עזרא עה"פ "תחת התפוח עוררתיך" (שה"ש ח' ה'): כשיעלו ישראל ממדברות העמים יאמרו למשיח שהוא דודה, דע כי תחת התפוח עוררתיך כי היית אסור וישן, ולא התרתיך כי אם בתפלתי, ודבורי ותפלותי כאלו הם הולידך, עכ"ל, וזהו עיקר העבודה בדורנו להתחזק בתפלה, ולהתחזק ביקרת ערך התפלה שלא לזלזל ח"ו ושלא להתפלל מתוך הרגל ללא כונת הלב.
ויה"ר שנזכה במהרה לגאולה המשלימה, ונהיה מהשרידים אשר ה' קורא. ע"כ מספר מעלות התפלה.

יט. משל נפלא על סיבת אורך הגלות

פעם בא רבי בנימין הצדיק המגיד מראדין, לבקר את החפץ חיים, פתח החפץ חיים ואמר:
אוי ווי, ר' בנימין, מה יהיה? גלות כה ארוכה, לילה כה חשוך!
ענה ר' בנימין: רבי אמשול לפניכם משל, פעם אחת באמצע חורף קשה יצאו כמה בעלי בתים לנסיעה ארוכה מפטרבורג לאודיסה, הנמשכת כמה ימים, הואיל ומדובר היה בעיצומו של החורף, נעשתה הנסיעה בעגלת שלג מיוחדת, שקורין לה "שליטין", רתומה לשני סוסים בריאים וחזקים, גם האנשים שישבו במרכבה התכוננו היטב לקור ולבשו מעילים כבדים, הנסיעה התחילה בלילה וכך נסעו ונסעו, במהלך הנסיעה גם אמרו קצת תהלים, שוחחו ביניהם, וכך עברו מספר שעות, אחרי זה הוציאו קצת יי"ש כדי לחמם

את העצמות, כולם אכן שתו והתחממו ואחרי זה כולם נרדמו, בינתיים האיר הבוקר, אבל בעונת החורף ברוסיה שעות האור הן מועטות, ואילו הנוסעים ישנו חזק במשך יותר משתים עשר שעות, כך שכאשר התעוררו ראו שעדיין חושך בחוץ, אמרו עוד פעם קצת תהלים, שוחחו כמה שעות, שוב הוציאו יי"ש ושתו, שוב נרדמו במהלך כל היום, והדבר חזר על עצמו: כשהם התעוררו משנתם עדיין היה חושך בחוץ !...

פנו הנוסעים לעגלון וקבלו: מה קורה כאן? איך יתכן שהלילה כל כך ארוך ?...

השיב להם העגלון: איזה לילה ארוך? כבר היה יום, כבר עברו יומים, אבל אתם ישנתם בימים !...

וזהו הנמשל, אמר ר' בנימין לחפץ חיים: הנביא ישעיה אומר שומר מה מליל, אמר שומר אתא בוקר וגם לילה, אם תבעיון בעיו שובו אתיו, (כא, יא - יב), אנחנו שואלים את הקב"ה שהוא שומר ישראל, "שומר מה מליל" למה זה הלילה, הגלות, כה ארוך, והשומר עונה "אתא בוקר" כבר היה בוקר, כבר היה קץ, כבר היו כמה קצים, אבל "וגם לילה", אתם אחרתם את הבוקר ובא לילה חדש, ומה העצה, רבי? העצה היא רק להתפלל !

ובזה אכן מסתיים הפסוק: "אם תבעיון בעיו", דהיינו תפילה, כפי שמפרש שם רש"י: "אם תבקשו בקשתכם למהר הקץ", "שובו אתיו" לשוב בתשובה !...

ונסיים בדברי הרמח"ל, המתאר מצב העולם לאחר ביאת המשיח, וזה לשונו: והנה שתא אלפי שנה הגבילה החכמה העליונה לעבודת בני האדם והשתדלותם על השלמות, ואחר כך יתחדש העולם בצורה אחרת, ראויה למה שיעשה בו אחרי כן, דהיינו ההנאה הנצחית לזוכים לזה, וטרם יכלו ששת אלפים אלה, הנה צריך שתעמוד האומה הנבחרת במצבה השלם, שיוכלו להעתיק הדברים אחר כך אל הנצחיות, וזה מה שהובטחנו עליו שיהיה על כל פנים, והאמצעי לזה יהיה אחד מזרע דוד, שיבחרהו האדון ברוך הוא לזה, ויעזרהו שיצליח בו, והוא מלך המשיח, והנה בזמנו ועל ידו יתוקנו ישראל תיקון גדול וכל הבריאה אחריהם, שירבה הטוב בכל הצדדים, ויסור הרע לגמרי, בין במה שנוגע לנפש ובין במה שנוגע לגוף, דהיינו, לב האבן יעשה לב בשר, והוא שתגבר בבני האדם הנטיה לטובות, ובאופן שלא ימשכו אחרי החומר כלל, אלא ינטו תמיד לעבודה ולתורה ויתגברו בה, וכנגד זה תרבה השלוה והרווחה, ולא ימצאו נזקים ולא הפסדים כלל, והוא מה שהבטיחו הנביאים, "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי" (ישעיהו יא, ט), ולא יהיה סכלות בעולם, אלא כל הלבבות יהיו מלאי חכמה, ורוח הקודש יהיה שפוך על כל בשר, באופן שיזכו לו הכל, בלי קושי כלל, והוא מה שאמר הנביא "אשפוך את רוחי על כל בשר" וגו', (יואל ג, א), והנה ישמחו ויעלצו ברוב הטובה, והם מתדבקים בבורא יתברך

ועובדים לפניו עבודה שלמה, ועל ידי זה יהיו מתעלים והולכים עילוי על עילוי, עד שיגיעו למה שצריך שיגיעו לו, לעבור ממנו אל מצב הנצחיות בחידוש העולם.
ואמנם, החיים כולם צריך שימותו ויחזרו לעפר לפחות שעה אחת קודם תחית המתים, ואחר כן ישובו ויחיו, אותם הראוים לקום בתחיה.
והנה בתחיה יקומו צדיקים ורשעים, והרשעים שחטאו, ולא נשלם בהם העונש הראוי, יענשו אז כראוי להם, ואמנם אחרי התחיה יהיה יום הדין הגדול, שידין הבורא יתברך את כולם, וישפוט הראוים להשאר לנצחיות והראוים להאבד, הראוים להאבד יענשו לפי מה שראוי להם, ולבסוף יאבדו לגמרי, והראוים להשאר ישארו במדרגה שתגיע להם כפי המשפט, בעולם שיחודש.
והנה באומות העולם יעשה ברור גדול באותם שימצאו באותו הזמן, אותם שכפי המשפט העליון יהיו ראוים לכליה, ישמדו בחרב ובדבר ובכל מיני ענשים, ואותם שיהיו ראוים להנצל, ינצלו וישארו, ויכירו באמת, ויעזבו אליליהם וישתעבדו לישראל, ויהיה להם לתפארת עבוד את ישראל, ולשרת אותם, באשר יכירו וידעו שהנה על ידי זה יגיעו להם מה שאפשר שיקבלו מן הקדושה ואור ה', והנה ימצא העולם כולו נמשך אחר עבודת הבורא יתברך, ולא תהיה עבודה זרה כלל בעולם, והוא מה שאמר הנביא ז"ל, "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה" (צפניה ג, ט), וכתיב, "ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד" (זכריה יד, ט).
והנה אחר שהוכנו הראוים להשאר בנצחיות, כל אחד במדרגתו, הנה העולם הזה יחזור לתוהו ובוהו, דהיינו שתפסד צורתו וישוב מים במים כמו בתחילת הבריאה, ובין כך ובין כך הצדיקים שזומנו לנצחיות, הקדוש ברוך יעמידם במאמרו כמלאכי השרת, בלי שיצטרכו לעולם הזה, ואמנם לא ישיגו עדין הטובה האמתית כראוי להם, אלא אחר שעמד העולם תוהו הזמן שגזרה החכמה העליונה, ישוב ויחודש בצורה אחרת, נאותה למה שראוי שיהיה לנצחיות, וישובו הצדיקים וישבו ויתקימו בו לנצח, נהנים בטובה האמתית, כל אחד כפי מדרגתו.

כ. מדוע לא בא בן ישי - מספר הברית [חלק א' כתב יושר]

ודרשתי וחקרתי היטב בכל לבבי, לדעת סיבת אריכות הגלות החל הזה, וארא והנה בדורות האלה יש תורה הרבה בישראל, מרבים העם ללמוד משניות גמרא ופוסקים, גם ספרי קבלה, ובכל זאת לא בא לציון גואל, והרבה אנשים בדורות אלו התחזקו בתפילה בכל כח ועוז, וגם אלה צועקים ואינם נענים, והרבה אנשים עוסקים במצות למרבה עד כי מלאים מצות כרמון, ועם כל זה שנת גאולי לא באה, ואם שלש אלה יש בדורות אלו

ועדיין לא שבנו לארצנו מה נשאר לנו עוד ואנחנו לא נדע מה נעשה יותר מזה לרצות פני עליון, ואמרתי אני בלבי אין זאת כי אם שיש איזה מפסיד העומד כנגדם ויבוא גם השטן בתוכם להחליש כח שלש אלה, כי זבוב מת אחד יבאיש שמן רוקח הרבה.

ויהי כאשר חפשתי לדעת מי הוא זה המפסיד, מצאתי שהוא מה אשר כל ג' כתות הנזכרים כולם אינם מכוונים במה שעושים כי אם לצורך עצמם ולתועלתם, לא למפרק קודשא בריך הוא ושכינתיה מן הגלות, וכל אדם מישראל מחשבתו לדרכו פנה ולתועלת עצמו, וכל תורה או תפילה או מצוה אשר הוא עושה מכוין לקנות לו מקום חשוב בגן עדן ועולם הבא, ושיצליח על ידי זה בכל משלח ידיו בעולם הזה, ושיאריך ימים ושנים עם אשתו ובניו, וכל ישעו וכל חפצו של אותו יהודי אינו כי אם שיהיה לו פרנסה בכבוד, ושיזכה לבנות לו בית גדול וחצר מאבני גזית כפיסין לבנים הכל כמנהג המדינה, למען יעמוד ימים רבים ויירשוה בניו ובני בניו אשר יוולדו לו בארץ נכריה, ויראה זרע ויאריך ימים בגלות, ושימות בשיבה טובה ויספידו אותו הרב שבעירו עם שאר תופסי התורה אצל בית הכנסת, ויהיה לו לויה גדולה ברוב עם בזוז ושסוי, זה כל תכלית המבוקש של הישראלי בגלות הזה, וביאת המשיח רגיל על לשונו תמיד אך משפה ולחוץ, לא בלב שלם, נכון למועדי רגל, בכל מועד ורגל אומרים אנו לשנה הבאה בירושלים, לא היום ולא מחר רק מדחים אותה שנה תמימה, ואף גם זאת לא בלב שלם, כי חפץ לבו לגמור הבנין שהוא בונה, שאי אפשר להשלימו כי אם אחר איזה שנים, וכן לגמור המשא ומתן שעל ד' וה' שנים אשר עשה עליו כתב וקשר מן השררה או מן המלכות, ואין קורא בצדק ואין עושה באמת בכל שלש כתות הנזכרים הדברים, כדי למהר את הקץ ולפדות גוי ואלהיו, ולמפרק קודשא בריך הוא ושכינתיה, זה לא יש בנו, והוא שאמר הכתוב וכל חסדו כציץ השדה (ישעיה מ'), כלומר אינם מכוונים בתורה ותפילה ומצות שלהם כי אם לטובת עצמן לתועלתם לבד או לעולם הזה או לעולם הבא או לשניהם יחד, ואין איש שם על לב לעשותם לי לשמי ולמעני כדי להוציאני מצערי ומגלותי, כמו שאמרו בזוהר כל חסד דאינון עבדין לגרמייהו עבדין, ואוי לאזנים שכך שומעות, קול ברמה נשמע רחל מבכה על בניה היא אמנו שכינתא קדישא, רוצה לצאת מן הגלות עם כל בניה, ושומע אין לה, צעקה ואין מושיע לה, ופורק אין.

ובכן אחי ועמי לבטח תדעו כי כל זמן שלא נכוין בתורה ותפילה ומצות רק כדי למפרק קודשא בריך הוא ושכינתיה לא זולת, לא יבוא משיחנו, כי הוא יתברך מתנהג עמנו מדה כנגד מדה ואומר אתם אינכם חסים כי אם על עצמכם לא עלי, אף אני לא אחוס עליכם, ולא נקוה לאיש ולא נייחל לבני אדם גדולים שהמה בזכותם ותפילתם יביאו לנו הגואל,

כי הרואה ללבב הוא היודע מי גדול לא הרואה לעינים, אך כל איש יהודי בעצמו אפילו אינו בעל תורה ולא בר אוריין כלל מחוייב ללחום בעד אבינו שבשמים, שהוא ימלוך על הארץ ולעשות מלחמה וקרב בעד ארצנו נחלת אבותינו היא ארץ ישראל במצות אשר הוא עושה ולכוין בכל מצוה רק למפרק קודשא בריך הוא ושכינתיה מגלותא, אך אלהים יפדה יהיה כל כוונתו, כי בשלחן ערוך יורה דעה כתוב שבכל מיני צדקות כגון להאכיל רעבים או להלביש ערומים או לרפאות חולים, להכל פדיון שבוים קודם ואסור לאחר אפילו רגע, ואם כך הדין בפדיון שבוים לבן אדם אחד מכל שכן לפדות גוי ואלהיו שהוא פדיון שבוים הכללי, ואל יאמר האדם בלבו מה אני ומה ערכי שיהה כח במצותי לפעול דבר גדול כזה, כי אם מך הוא בערכו המצוה בעצמה ערכה גדול ורב כחה לפעול זאת אם יכוין בו למפרק קודשא בריך הוא ושכינתיה מגו גלותא, ואז עד מהרה שנת גאולנו באה ותבנה ציון וכל ערי יהודה וארץ ישראל וישכון כבוד ה' בירושלים אשר יכוננה עליון, עכ"ל.

(וראה בסוף חלק א' מספר "אמונת ישראל" מאמר גדול, בשם "כבוד השכינה")